

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EDEBİ METİNLERDE COĞRAFİ PERSPEKTİF;
ELİF ŞAFAK ROMANLARININ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Perihan KAÇMAZ

Enstitü Anabilim Dalı : Coğrafya

Tez Danışmanı: Doç. Dr. ZERRİN KARAKUZULU

ARALIK - 2017

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

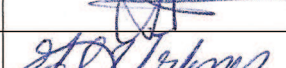
**EDEBİ METİNLERDE COĞRAFI PERSPEKTİF;
ELİF ŞAFAK ROMANLARININ ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Perihan KAÇMAZ

Enstitü Anabilim Dalı : Coğrafya

“Bu tez/....../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Zerrin KARAKUZULU	Basarılı	
Prof. Dr. Aysel NUR ZİNOĞ	Basarılı	
Yrd. Doç. Dr. Hülya LİRKMEZ	Basarılı	

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Edebi Metinlerde Coğrafi Perspektif; Elif Şafak Romanlarının Analizi

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 214 sayfalık kısmına ilişkin *Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliği Madde 28* uyarınca aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 20/10/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından şahsıma iletilen *Turnitin* intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 9 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1) Kaynakça hariç
- 2) Alıntılar dahil
- 3) 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

PERİHAN KAÇMAZ

27.12.2017

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı – Soyadı :PERİHAN KAÇMAZ

Öğrenci Numarası : 126027004

Ana Bilim Dalı : Coğrafya

Programı : Coğrafya

Statüsü : ☐ Y. Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik

Danışman

Doç. Dr. Zerrin KARAKUZULU

27.12.2017

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında çalışmamı takip ve teşvik eden danışmanın Doç. Dr. Zerrin Karakuzulu'na değerli katkı ve emekler için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Bütün süreç boyunca yanımda olan ve desteğini esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Muhammet Kaçmaz'a, tez sürecinde olumlu teşvikleri ve fikirleri ile katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Cercis İkiel'e, haritaların hazırlanmasında destek veren Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih Döker'e de katkılarından dolayı teşekkür ederim. Çalışmamın son şeklini almasında katkıları bulunan Prof. Dr. Ayşe Nur Timor ve Yrd. Doç. Dr. Hülya Ürkmez'e de teşekkürü borç bilirim. Son olarak da bu günlere ulaşmamda en fazla emeği olan ve sabır gösteren babama, anneme, aileme ve çocuklarıma şükranlarımı sunarım.

Perihan KAÇMAZ

11.12.2017

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	viii
SUMMARY.....	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: EDEBİYAT VE COĞRAFYA	5
1.1.EDEBİYAT COĞRAFYASI	6
1.2.ROMANLAR VE MEKÂN.....	15
1.2.1. ROMAN.....	15
1.2.2. ROMAN 'DA MEKÂN UNSURU VE COĞRAFİ GÖRÜNÜM.....	17
1.3.ELİF ŞAFAK HAYATI VE ROMANLARI	21
BÖLÜM 2: ELİF ŞAFAK ROMANLARINDA COĞRAFİ UNSURLAR	27
2.1. GENEL VE FİZİKİ COĞRAFYA UNSURLARI.....	27
2.1.1. GENEL COĞRAFYA UNSURLARI	28
2.1.2 JEOLojİ VE JEOMORFOLOJİ UNSURLARI.....	33
2.1.3. İKLİM VE HİDROGRAFYA	34
2.1.4. TOPRAK, BİTKİ ÖRTÜSÜ VE FAUNA UNSURLARI.....	39
2.2. BEŞERİ COĞRAFYA UNSURLARI	42
2.2.1. NÜFUS UNSURLARI	42
2.2.2. YERLEŞME	67
2.2.3. EKONOMİK COĞRAFYA.....	93
2.2.4. KÜLTÜR COĞRAFYASI.....	104
2.2.5 SİYASİ COĞRAFYA UNSURLARI.....	123
BÖLÜM 3: ELİF ŞAFAK ROMANLARININ ŞAHİS, COĞRAFİ TERİM VE MEKÂN ANALİZLERİ	132
3.1. ROMANLARIN ŞAHİS VE COĞRAFİ TERİM ANALİZİ	132
3.2. ROMANLARIN MEKÂN ANALİZLERİ VE HARİTALARI	137
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	200
KAYNAKÇA	208
ÖZGEÇMİŞ.....	214

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Pinhan Romanı Şahıs Tablosu	132
Tablo 2 : İskender Romanı Şahıs Tablosu	133
Tablo 3 : Aşk Romanı Coğrafi Terim Tablosu	135
Tablo 4 : Romanların Basım Yılına Göre Ülke Sayısı.....	139
Tablo 5 : Ülkelerin Romanlardaki Geçiş Sayısına Göre Dağılımı.....	140
Tablo 6 : Pinhan Romanı Mekân Tablosu.....	145
Tablo 7 : Şehrin Aynaları Mekân Tablosu	148
Tablo 8 : Mahrem Romanı Mekân Tablosu	153
Tablo 9 : Bit Palas Romanı Mekân Tablosu	156
Tablo 10: Araf Romanı Mekân Tablosu	160
Tablo 11: Baba ve Piç Romanı Mekân Tablosu.....	166
Tablo 12: Siyah Süt Romanı Mekân Tablosu	172
Tablo 13: Aşk Romanı Mekân Tablosu	176
Tablo 14: İskender Romanı Mekân Tablosu	181
Tablo 15: Ustam ve Ben Romanı Mekân Tablosu	186
Tablo 16: Havva'nın Üç Kızı Mekân Tablosu	193

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : Pinhan Romanı Mekân Haritası	146
Şekil 2 : Şehrin Aynaları Romanı Mekân Haritası	14652
Şekil 3 : Mahrem Romanı Mekân Haritası	15555
Şekil 4 : Bit Palas Romanı Mekân Haritası	159
Şekil 5 : Araf Romanı Mekân Haritası	1655
Şekil 6 : Baba ve Piç Romanı Mekân Haritası	171
Şekil 7 : Siyah Süt Romanı Mekân Haritası	175
Şekil 8 : Aşk Romanı Mekân Haritası	180
Şekil 9 : İskender Romanı Mekân Haritası	185
Şekil 10: Ustam ve Ben Romanı Mekân Haritası	192
Şekil 11: Havva'nın Üç Kızı Romanı Mekân Haritası	199

Tezin Başlığı: Edebi Metinlerde Coğrafi Perspektif, Elif Şafak Romanlarının Analizi**Tezin Yazarı:** Perihan KAÇMAZ **Danışman:** Doç. Dr. Zerrin KARAKUZULU**Kabul Tarihi:** 11 Aralık 2017 **Sayfa Sayısı:** vii (ön kısım) + 214 (tez)**Anabilimdalı:** Coğrafya**Bilimdalı:** Coğrafya

Edebiyat ve coğrafya çok eski zamanlardan itibaren yeryüzünde insanın hikâyesini yazma konusunda ortak bir paydada buluşmuştur. Coğrafyanın mekânı ve insanı inceleme biçimi küreselden yerele çok farklı ölçek ve konulardadır. Bu durum coğrafyayı diğer bilimler arasında farklı ve özel kılan durumlardan biridir. Coğrafyacı önce çevresinden başlamak üzere ülke ve dünya meselelerine ilgi duyar ve çözüm arar. Benzer şekilde yazar da içinde yaşadığı toplumu ve çevresindeki insanları gözlemler, ülkesinde ve dünyada yaşanan olaylara ilgili ve duyarlıdır. Yazarların duygu ve düşüncelerini etkili bir biçimde ifade ettikleri romanlar ise coğrafi unsurların fazlası ile yer aldığı edebi metin türleridir.

Özellikle bazı yazarlar romanlarında coğrafi konuları gerek fiziki ortam gerekse beşeri bir mesele olarak ele almışlardır. Elif Şafak da bu yazarlardan biri olarak romanlarında coğrafi konuları sıklıkla ve başarılı bir şekilde işlemektedir. Bu çalışmanın konusu da Elif Şafak'ın romanlarında yer alan coğrafi unsur ve meselelerin coğrafya merkezli okuma yöntemi ile metin analizlerini gerçekleştirmektir. Ayrıca romanlarda geçen şahıs ve mekânlara ait veri tabanları oluşturularak romanların analizleri gerçekleştirilmiş ve coğrafi bilgi sistemleri yazılımı olan Arc. GIS ile romanlarda mekânların dağılım haritaları oluşturulmuştur.

Romanların metin analizleri ile istatistiksel analizleri sonucunda edebi metinler üzerinde coğrafyanın etkisi ve önemi ortaya çıkmıştır. Mekânların dağılım haritaları incelendiğinde yazarların yaşadığı ortam, şehir ve ülkelerin romanlarında etkili olduğu yazarın coğrafyasının bir anlamda romanın coğrafyası da haline geldiği görülmektedir. Dolayısı ile edebiyat ve coğrafyanın buluştuğu edebiyat coğrafyası hem coğrafyanın öneminin anlaşılmasında hem de coğrafya eğitimde yazarlara ve eserlerine önem verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Beşeri Coğrafya, Edebiyat Coğrafyası, Coğrafi Merkezli Okuma, Roman

Title of the Thesis: Geographical Perspectives in Literary Texts, Analysis of Elif Şafak's Novels

Author: Perihan KAÇMAZ

Supervisor: Doç. Dr. Zerrin KARAKUZULU

Date: 11 December 2017

Nu. of pages: vii (pre text) + 214 (main)

Department: Geography

Subfield: Geography

Throughout history, literature and geography have worked cooperatively in telling man's story on earth. The ways geography studies places and people vary in terms of scale and topics, both in global and local levels. This is one of the factors that make geography unique among other disciplines. Taking issues around him into consideration first, a geographer is interested in country and world issues and also attempts to come up with solutions for them. An author, likewise, observes his community and people; he is also concerned about happenings in his own country as well as in the world. Novels, in which authors express their feelings and opinions effectively, are pieces of literature where geographical elements are highly included. Some authors, particularly, deals with geographical issues in their novels as both a physical surrounding and a humane issue. As one of such authors, Elif Şafak handles geographical issues frequently and with success. This study aims to perform text analyses of these elements and issues in Elif Şafak's novels through geography-centered reading method, also known as *géo-littéraire*, and to demonstrate the effect of geography on literary texts, mainly on novels. In this way, scientific and social importance of literary geography, which unites literature and geography, will be highlighted. Furthermore, the databases of the figures and places in the novels were formed and analyzes of the novels were realized and distribution maps of places were created in novels by Arc. With GIS, the geographical information systems software. It is seen as a result of the text and statistical analyzes of the novels the effect of the geography on the literary texts. When the distribution maps of the places are examined, it is seen that the environment, the cities and the countries in which the authors live are influential in their novels, and the author's geography has become a geography of the novel in a sense. Hence it is understood that literary geography, formed by literature and geography, is not only contribute to the understanding of the importance of geography but also the necessity to give attention to authors and their works in geography education.

Keywords: Geography, Human Geography, Literary Geography, Geography-Centered Reading, Novel

GİRİŞ

Yeryüzü ve insan arasındaki etkileşimi inceleyen coğrafyanın bilimsel önemi kimi zaman tartışma konusu yapılsa da coğrafya tarihin akışını etkilemeye, insanların bireysel ve toplumsal yaşamlarını şekillendirmeye devam etmiş; mekânın insanı ve de insanın mekânı değiştirmesini anlamada bir yol gösterici olarak insanlığa her daim faydalı olmuştur. Günümüzde teknoloji ve bilişim alanındaki gelişmeler coğrafyanın bilimsel önemini yeniden arttırmakla birlikte coğrafya bilimini asıl önemli kılan faktör coğrafyanın diğer bilim dalları ile olan sıkı etkileşimidir. Diğer bilim dallarından faydalanan ve aynı zamanda diğer bilim dallarının yararlanabileceği bilgi üretebilen coğrafya hemen hemen tüm bilim insanlarının ilgi ve dikkatini çekecektir. Nitekim bu yönü ile coğrafyanın disiplinler arası köprü vazifesi gördüğünü ifade eden çok sayıda bilim adamı vardır.

Coğrafyanın mekânı ve insanı inceleme biçiminin küreselden yerele çok farklı ölçek ve konularda olması coğrafyayı diğer bilimler arasında farklı ve özel kılan durumlardan biridir. Coğrafyacı önce çevresinden başlamak üzere ülke ve dünya meselelerine ilgi duyar ve çözüm arar. Benzer şekilde yazar da içinde yaşadığı toplumu ve çevresindeki insanları gözlemler, ülkesinde ve dünyada yaşanan olaylara ilgili ve duyarlıdır. Denis Cosgrove'un "Coğrafya Her Yerdedir" yazısı coğrafyacılara ile romancıların yöntem ve konu olarak ortak yönleri olduğunu göstermektedir. "Coğrafyacılara kendi çalışmaları için "arazi" olarak adlandırdıkları mekânda araştırma yaparken de, bir cumartesi günü ailesiyle bir alışveriş merkezinde dolaşırken de gözlem yapmaktan, dolayısıyla da kendi mesleklerini icra etmekten geri kalmazlar (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ; 2014).

Coğrafyacı da yazar da içinde bulunduğu toplumun, mekânın özelliklerini ve bunlar arasındaki ilişkileri sürekli gözlemler ve analiz eder. Romanlarda yer alan dünyayı ve insanı ilgilendiren birçok konu doğal olarak coğrafyanın konuları içerisinde yer almaktadır. İyi ya da tanınan, tartışılan yazar olmak için ülke ve dünya meselelerini romanlara taşımak doğru bir yöntemdir. Yazarlar coğrafyanın gerçekçi ve güçlü yanını kullanarak etkili bir anlatım dili oluştururlar. Bu sayede yazar fikirlerini ya da analizlerini çok daha geniş kitlelere ulaştırma imkânı elde eder. Akademik olarak dile getirilen birçok coğrafi mesele; akademik kitap, makale ya da bildiri olarak ilgili çevrelere takdim edilse de sınırlı sayıda kişiye erişebilmektedir. Oysaki benzer konuları yazarlar romanlarında

ele aldığında çok daha geniş kitlelere ulaşma imkânı bulmaktadır. Bu nedenle romanlardaki coğrafyayı keşfetmek ve teşvik etmek coğrafyanın öneminin anlaşılmasına ve etkisinin artmasına büyük katkı yapacaktır.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Romanlar coğrafi unsurların fazlası ile yer aldığı edebi metin türleridir. Özellikle bazı yazarlar romanlarında gerek fiziki ortam gerekse beşeri bir mesele olarak coğrafi konuları oldukça güzel bir şekilde işlemektedir. Bu çalışmanın konusu da coğrafi konuları romanlarında sıklıkla ve başarılı bir şekilde işleyen Elif Şafak'ın romanlarında yer alan coğrafi konuların hem metinsel hem mekânsal analizlerini gerçekleştirmektir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde coğrafya ve edebiyat ilişkisi ile romanlarda mekân konusu incelenirken, ikinci bölümde Elif Şafak romanlarının metin analizleri yapılarak metinlerde yer alan fiziki ve beşeri coğrafya unsurları tespit edilmiştir. Üçüncü bölümde ise metin analizleri ile birlikte her roman için oluşturulan veri tabanlarının mekânsal analizleri gerçekleştirilerek, romanların haritaları yapılmıştır.

Edebiyat coğrafyası ve kartografyası uluslararası literatürde dahi yeni gelişen bir alan olarak ilgi ve dikkat çekmektedir. Türkiye’de bu konu ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça az ve genelde coğrafya dışında yapılmış çalışmalardır. Bu bakımdan çalışmanın başta coğrafya olmak üzere akademik literatüre önemli bir katkısı olacağı ifade edilebilir. Romanların insanlar ve toplumlar üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir, romanlarda coğrafi unsurların varlığının fark edilmesi ve arttırılması coğrafyanın gelişmesine de olumlu katkı yapacaktır. Bu nedenle romanlardaki coğrafi unsurları fark ettirecek çalışmalar da önem arz etmektedir. Ayrıca günümüz ülke ve dünya meselelerinin birçoğu coğrafya ile ilişkili olduğundan romanlarda işlenen bu konuların doğru perspektiften işlenmesi de coğrafi bilginin önemini gözler önüne serecektir. Daha güzel bir dünyada yaşamının mücadelesini veren coğrafyacılar ve edebiyatçılar, coğrafyanın romanlardaki işlevsel ve etkili yollarını keşfederek insanlara ve toplumlara yeryüzünde ortak yaşamın değerini ve önemini açıklayabilirler. Farklı kültür ve kimliklere sahip olsak da yeryüzünün insanlığın ortak paydası olduğu edebiyat coğrafyası ile en mükemmel bir biçimde işlenebilir.

ÇALIŞMANIN AMACI

Edebiyat coğrafyası yalnızca ülkemizde değil dünyada da yeterince ilgi duyulan konulardan biri olmasa da son yıllarda hatırı sayılır sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı da özgün ve yeni bir alanda hem akademik literatüre katkı yapmak hem de edebiyat ve romanlar vasıtası ile coğrafyanın önemi ve değerini ortaya koymaktır. Ayrıca romanlarda geçen coğrafi konuların romanın niteliği üzerindeki etkisini açığa çıkararak yazarlar ve romanları için coğrafyanın ne denli önemli olduğu da ortaya çıkacaktır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Edebiyat coğrafyası ile ilgili metodolojik çalışma sayısının az olmasının yanı sıra birbirinden çok farklı bilim dallarının edebiyat coğrafyası ile ilgileniyor olması örnek çalışmalardan standart bir yöntem çıkarmayı zorlaştırmaktadır. Edebiyat coğrafyasının dünyadaki gelişimine baktığımızda öncelikle edebi metinlerde coğrafya konularının arandığı ve bu metinlerde geçen mekânların haritalanması olarak ifade edilen edebiyat kartografyasının önce çıktığını görmekteyiz. Yakın zamanlarda ise coğrafya merkezli okuma yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Kefeli (2009; 424-430) coğrafi merkezli okuma yöntemini şu şekilde açıklamaktadır; coğrafya merkezli okuma bir diğer deyişle ‘géo-littéraire’ yaklaşımı metni değerlendirme, okuma türlerinden birisidir. Toprak ve iklim şartları ile sosyal realiteyi şekillendiren coğrafya insanların duyuş tarzı, dünya görüşü, yaşama biçimi üzerinde etkili olurken sunduğu olanaklarla geleceği de yönlendirir. Herhangi bir bölgede gelişen edebiyatın doğadan ve çevresindeki kültürel, sosyal ve siyasî hareketlerden bağımsız olarak yapılandığı düşünülemez. İnsanlar yetiştikleri coğrafyanın yüzey şekilleri, bitki örtüsü ve iklim koşullarına bağlı bazı ruhî ve fizikî özellikler kazanırken insanı anlatan edebiyat da yeşerdiği bölgenin coğrafi koordinatlarına bağlı olarak bazı özellikler taşımaktadır. Coğrafya merkezli okuma, metindeki mekânı coğrafya olarak ele alırken ‘edebiyat coğrafyası’, ‘yazarın hayat coğrafyası’ gibi kavramları öne çıkararak metnin üretim sürecini farklı bir kanaldan irdeleyen bir okuma türüdür. Coğrafya merkezli (géo-littéraire) incelemelerde araştırmacının hareket noktaları metnin dokusundaki, gerçek ya da kurgusal mekânlara ait tasvirler, metnin coğrafi içeriği (işlenen mekâna ait iklim, bitki örtüsü vd. hususlara dikkat) ve ‘seçilmiş coğrafya’ veya ‘yaşanmış coğrafyanın” değerlendirilmesi, yazarın

hayat coğrafyası/coğrafi deneyimleridir. Bu hususlar metnin anlamlandırılması bakımından önem taşımaktadır. Ancak bu tür okumalarda ön koşul metnin coğrafya merkezli (géo-littéraire) bir yaklaşımla incelenmeye uygun olup olmadığının tespiti. Elif Şafak romanları incelendiğinde, dünyanın farklı ülke ve şehirlerinde dolayısı ile de farklı coğrafi ve kültürel ortamlarda yaşamış olmasından dolayı eserlerinin coğrafi merkezli okumaya oldukça elverişli olduğu görülmektedir.

Yakın zamanlarda edebiyat kartografyası da özellikle oluşturulan veri tabanlarının harita sistemlerine bağlanması ile birlikte gelişme göstermeye başlamıştır. Romanlardaki mekânsal verilerin veri tabanlarına ve coğrafi bilgi sistemlerine aktararak romanların analiz edilmesi yeni bir akım olarak edebiyat coğrafyasında kendine yer bulmaya çalışmaktadır. “Modelling Uncertain Geodata for the Literary Atlas of Europe” (Reuschel vd., 2013) ve “Studying Urban Space and Literary Representations Using GIS” (Alves ve Queiroz, 2013) adlı çalışmalar coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak edebi metinler üzerinden haritalar oluşturan ve analizler yapan iki güzel örnektir.

Bu çalışmada da metinler yukarıda kısaca açıklanan coğrafi merkezli okuma yönetimi ile incelenmiş olup incelenen romanlar için veri tabanları oluşturulmuştur. Veri tabanları M.S. Acces programı ile hazırlanmıştır, coğrafya ile ilişki kurulabilecek mekân, insan ve coğrafi terim tabloları oluşturulmuştur. Romanlarda geçen yerlerin koordinatları da tespit edilerek Arc. GIS 10 yazılımı ile haritalandırılmıştır.

1. BÖLÜM EDEBİYAT VE COĞRAFYA

İnsanlar duygularını, düşüncelerini ve eylemlerini roman, hikâye ya da şiir gibi edebi metinlerle ifade ederler. Bu duygu, düşünce ve eylemlerin oluşumunda insanın yaşadığı ortam ve özellikleri belirleyici etkiye sahiptir. İnsanın yaşadığı ortam ve özellikleri ise her hali ile coğrafya ile ilişkilidir. Bu ilişki ve etkileşim zaten edebiyat ile coğrafyayı doğal olarak birbirine yakınlaştırmaktadır. Edebiyatçılar mekânın özelliklerini ve mekânın insan üzerindeki etkilerini eserlerinde çoğunlukla anlatımlarını güçlendirmek, olayların örgüsünü kurgulamak ve roman kahramanlarının iç ve dış dünyalarını belirtmek için kullanmaktadırlar. Ayrıca ülkeleri, insanları ve faaliyetlerini anlamak, açıklamak coğrafyanın temel konularından iken dünya ve ülke meseleleri ile ilgili edebiyatçılar da benzer konuları eserlerinde işlemektedirler. Bilimsel makaleler ile sınırlı sayıda kişiye erişim söz konusu iken edebi eserler özellikle romanlar sayesinde çok farklı toplum ve kültürlerle hitap etme söz konusudur. Bu nedenle edebi eserlerde coğrafi konuların yer alması hem bir ihtiyaç hem de zenginliktir. Coğrafya ile edebiyat ve sanat arasındaki ilişkiyi Türkiye'nin önemli romancılarından biri olan Adalet Ağaoğlu, Oslo'daki ikinci feminist kitap fuarı seminerinde yaptığı konuşmasında şu şekilde dile getirmiştir; “Derler ki bir ülkenin yalnız coğrafyasını değil, toplumunu, insanını da doğru tanımak isterseniz, o ülkenin sanatına, edebiyatına bakınız. Coğrafya ya da dünya bankaları ile hesaplar bir ülkenin dış yüzünü verir. Bir toplumun ve o toplumun insanların iç yüzünü ise ancak edebiyatın, sanatın aynasında görürüz.” (DİKMEN, 2008) Bu ifadeler ile ülkeleri ve toplumları tanımada edebiyat ve coğrafyanın birbirini tamamladığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda edebiyat coğrafyasına ilgi gösterilmesi edebiyat ve coğrafya bilimlerine önemli katkı olacağı gibi ülke ve toplumların doğru açıklanması ya da tanıtılmasında vazife üstlenebilir. Elif Şafak gibi kimi yazarlar coğrafi unsurları romanlarında iyi kullanarak bu görevi yerine getirirken coğrafyacılara da bu konuya özel ilgi göstererek romanlarda coğrafyanın önemini fark ettirmeyi başarması gerekir.

Bu bölümde coğrafya özellikle Türkiye’de coğrafya açısından yeni ve özgün sayılacak bir konu olan edebiyat coğrafyası, roman-mekân ve coğrafi görünüm kavramları ile yazarların eserlerini şekillendiren temel unsurlardan olan kendi yaşam hikâyeleri olması dolayısı ile Elif Şafak’ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecektir.

1.1. EDEBİYAT COĞRAFYASI

Taine edebiyat tarihini incelerken, ırk ve dönemin yanında ortam/muhiti de sayarak edebiyat incelemelerinde coğrafyanın vazgeçilmez bir unsur olduğuna dikkati çekmektedir. Türk edebiyatında edebiyat-coğrafya ilişkisine ilk dikkati çeken isim Mehmet Kaplan (COŞKUN, 2010; 845,846) olurken coğrafyacılar arasında ise Hayati Doğanay (1997;10-14) ihtiyatlı olarak da olsa coğrafi düşüncede, edebiyatta coğrafya yaklaşımını ilk kez ele aldığını belirtmiştir. Doğanay “Nerede Coğrafya Vardır?” sorusuna verdiği cevaplardan biri olarak sanat ve edebiyatta coğrafya bölümü ile açıklık getirmiştir. Edebiyat coğrafyasının “*enteresan bir coğrafi konu teşkil ettiği ve bu nedenle de yakın bir gelecekte araştırmalara ya da incelemelere konu olacağına doğal bir sonuç olarak baktığını*” özellikle ifade etmiştir. Şairlerin şiirlerinde, bestecilerin şarkılarında coğrafyadan kesin çizgileriyle etkilendiğini ifade etmiş bu yönde oluşturduğu eserlerin de duygusal coğrafya olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir. Doğanay’a göre edebiyat ve coğrafya konusu ile ilgili olarak seyahatname türündeki edebi eserlerde ve destanlarda pek çok sayıda yer adı geçmektedir. Nitekim dünyanın en uzun destanlarından biri olarak ifade edilen Manas Destanı, Kırgızların tarihine, geleneklerine, dini inançlarına, folklor değerlerine ve mitolojilerine yer verir. Oğuz boylarının destansı kitabı olan Dede(m) Korkut da benzer niteliktedir. V. ve VII yüzyıllar arasında inşa edildikleri bilinen Orhun-Yenisey Anıtları yer ve toplum adları yönünden birer sanat eseri ve edebi eserler oldukları kadar, aynı zamanda da önemli bir tarihi coğrafya eserleridir.

Kaşgarlı Mahmut tarafından 1072-1073 yıllarında kaleme alınmış *Divan-ı Lügat-i Türk* de dil ve edebiyat eseri olmasının yanında bir tarih ve coğrafya eseridir. Orta Asya’nın coğrafi zenginlikleri üzerine zengin bilgiler ihtiva eden eserdeki Dünya dil haritası İslami haritacılıkta eşine az rastlanılır bir örnektir. Balasagun’un merkeze yerleştiği haritada kabilelerin yerleri ve çevre bölgeleri gösterilmektedir. Renkli hazırlanan bu harita Türkler tarafından çizilen ilk Dünya haritasıdır. Genel bilgiler Biruni ve diğer Müslüman coğrafyacıların haritalarından alınırken Türklerin yaşadıkları bölgelere ilişkin bilgiler Kaşgarlı Mahmut tarafından toplanmıştır (GÜMÜŞÇÜ, 2012;68). 1911-1912 yılında Şemsettin Sami tarafından yayınlanmış olan Kamusu’l Alam da bir edebi eser olduğu kadar tarih ve coğrafya eseri olup bir çeşit sözlük, tarihi bir coğrafya sözlüğü kabul edilebilir. Şüphesiz bu tür örnekler çoğaltılabilir. İçerisinde coğrafya bulunun edebi

eserler dışında edebiyat ve coğrafya arasındaki ilişkiye dikkat çeken kitaplar da bulunmaktadır; Matlory ve Simpson-Housley'in (1987) *Geography and Literature* kitabı ile Fransızca "Geographie Litterature" olarak Michel Chevalier'nin (2001) Fransız Coğrafya Derneği tarafından yayınlanan oldukça ayrıntılı çalışması bunlara örnek olarak verilebilir (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ;2010,90).

Coğrafyanın gücü ve güzelliği; insanın farklı mekân ve doğal yaşam ortamları arasındaki ilişkiler ağını, bizim görüp anlamamıza ve bundan yararlanmamıza izin vermesidir. Farklı mekânlardaki farklı yaşam ortamlarını görmek ve anlamak farklı kültürlerle olan bakış açısının değişmesine ve daha hümanist bir yaklaşım sergilenmesine neden olmaktadır (GÜMÜŞÇÜ, 2012; 171). Edebiyat eserlerindeki malzemeler, çeşitli mekânlar ya da görünüm ve insanların onlara karşı tutumları hakkında zengin tasvirler aynı zamanda bilimsel analizlere belge niteliği de taşırlar. İngiliz coğrafyacı H.R. Mill 1910'da "tarihi roman" gibi "coğrafi roman" geliştirmenin önemi üzerinde dururken, 1926 yılında yazdığı bir yazıda coğrafi düşünce tarihinin, romancıların ki de dâhil, bilimsel olmayan fikirleri de göz önünde tutması gerektiğini vurgulamıştır. 1930'lar Amerika'sında kuraklık hakkındaki en büyük roman olan John Steinbeck'in "*Gazap Üzümleri*" çevre bozulması ile ilgili çalışmalara malzeme sağlaması açısından bu vurguya güzel bir örnek teşkil etmektedir (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ; 2016,86-89). Görüldüğü üzere edebiyat, coğrafyanın bu güçlü yanını kullanarak hem olayları ve olguları açıklamada hem de yazar ve okuyucu arasında köprü kurmada coğrafyadan istifade etmektedir. Ayrıca edebi eserlere konu olan birçok mesele de (savaşlar, göçler, şehirler, çevre kirliliği, kırsal yaşam vb.) bizzat coğrafyanın inceleme konuları olduğundan edebiyat ve coğrafya arasındaki etkileşim aslında sanıldığından çok daha güçlüdür. İber yarımadası ile ilgili coğrafya ve edebiyat çalışması yapan Aseguinolaza'nın (2003) bu bölgede edebiyatın gelişmesinde coğrafi çevrenin önemine özellikle dikkat çekmesi de bu etkileşimi gösteren bir örnek olarak ifade edilebilir.

Yi-fu Tuan (1978) edebiyat coğrafyası ile ilgili çalışma yapan ilk coğrafyacılarından biri olarak "beşeri bilimlerde köklerimiz sığ" olduğunu ifade etmiştir. Ona göre edebiyat yalnızca insanın çevre deneyimi ile ilgili önemli kanıtlar ihtiva etmez aynı zamanda çok zor problemler için işbirliği modellerini de ihtiva eder. Meinig (1983) ise "Sanat olarak Coğrafya" isimli makalesinde bu sığına ek olarak hümanistik coğrafya çalışmalarının

doğrudan sosyal bilimlerle ilgili çok sınırlı bir alanda çalışma yaptığını ifade etmiştir. Nitekim edebiyat coğrafyası halen kesin çizgileri olmayan geniş ve kaçak bir alandır. Oldukça uzun bir geçmişine rağmen akademik literatürde kendine ancak yer bulabilmiştir (PIATTI, 2009). Oysaki “Coğrafyacılar yeryüzündeki insanlaşmış, kültürel coğrafi görünümleri derinlemesine tanımak için edebiyatın onu tanıma gücünden yararlanmak zorundadırlar. Tabi ki manzara (peyzaj) edebiyatı coğrafi incelemelerdeki geleneksel yöntemlerin, izlenen yolların yerini almayacaktır; fakat bunlar yaklaşık 1970'lere kadar kullanılmayan, tamamlayıcı ve özel bir kaynak görevi görecektir” diyerek coğrafyacıları "edebiyatta manzarayı” incelemeye davet eden Salter ve Lloyd (1989) yaptıkları bu çağrının aslında yeni olmadığını da ifade etmişlerdir. Gerçekten de daha 1924 yılında coğrafyacıların edebiyatta coğrafi görünümlere biraz dikkat harcamaları istenirken, insanlığın devamı için çok önemli olan yeryüzünün bölgesel elemanlarını inceleyen profesyonel coğrafyacılar çok daha açık bir şekilde bu elemanları gözde canlandırabilen yazarlardan söz edilmiştir. Dolayısı ile edebi eserlerin aynı zamanda coğrafi bir belge niteliği taşıyabileceği hatta bazı edebiyatçıların bunu coğrafyacılar daha iyi yaptığı dile getirilmiştir. Bununla birlikte 1950'lerdeki daha bilimsel coğrafyaya doğru olan gelişme eğilimleri yüzünden, edebiyatta coğrafi görünüm, o zaman için bilim dışı, çok kişisel ve sübjektif olarak kabul edilmişti. Yalnızca Lowenthal ve Prince (1965) gibi çok az sayıdaki yazar coğrafi görünüm üzerine olan çalışmalarında daha geleneksel, objektif hususlarla birlikte edebiyata ve diğer sanatsal bilgi kaynaklarına da yer vermişlerdir. 1970'lere doğru çok fazla yüksek sesli olmasa da, coğrafi mekânda insanın son derece nesnelleşmiş, soğuk ve duyarsız bir şekilde ele alınmasından rahatsızlık duyan bazı coğrafyacılar çağrılar gelmeye başlamıştır. Hümanistik coğrafya başlığı altında yazan Donald Meinig ve Yi-Fi Tuan (1973;1976) gibi önemli gözlemciler, çevreyi değerlendirme ve çevresel algının bazı yanlarına romancıların getirdiği duyarlılığı överek, profesyonel coğrafyacıları, sanatçıların coğrafi görünümde ayırt ettikleri insan niteliklerine karşı daha duyarlı olmaya çağırmışlardır. Yine aynı dönemde Salter (1971) de edebiyatın çekici gücü üzerinde durmuştur. Bir süre sonra da Pocock (1981) hümanistik coğrafya ile edebiyat arasındaki ilişkileri vurgulayan yazıları bir araya getirmiş ve ayrıca yer ve romancıları da bir çalışmasına konu yapmıştı (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ;2010, 86-87).

Çağdaş Amerikalı coğrafyacı Yi Fu Tuan coğrafi mekânı kullanma ve anlamadaki ahlaki ve estetik değerlere harcadığı dikkat ile sanat ve edebiyata coğrafyacıların nasıl dâhil olabileceklerini gösteren modern bir rehber sayılabilir. Yi Fi Tuan (1974b) insanların kendi duygu ve heyecanlarına göre coğrafi mekânı nasıl değerlendirdiklerinin inceleme şeklini topophilia (doğa, yer sevgisi) olarak adlandırmaktadır. Topophilia; sanat, edebiyat, estetik ve düşünce tarihi ile bağlantı kurarak, insanların belirli yerlerle ilgili duygu ve heyecanlarını araştırır. Çok sayıda coğrafyacı da Tuan'ın yolunu izleyerek sanatçılarda, romanlarda ya da resimlerdeki coğrafyayı arayan çalışmalar yapmıştır. Denis Cosgrove, romantik akım İngiliz mimarı Ruskin'i ele alan "John Ruskin ve coğrafi imajinasyon" (1979) adlı makalesinde, sanattan mimariye kadar çalışmalarından kesitler halinde sanatçının coğrafya duygusunu yorumlamış ve İngiliz coğrafyacıların coğrafi görünüm ile ilgili kavramları John Ruskin'den aldığı ve Humboldt'unkinden hiç de farklı olmayan bir anlamda kullandıklarını ileri sürmüştür. Hudson (1982), aynı bağlamda Arnold Bennett'in coğrafi imajinasyonunu incelemiştir. Willam Shakespeare de coğrafi incelemelere konu olmuştur, hatta Robert J. Mahyew (1998) "Willam Shakespeare bir on sekizinci yüzyıl coğrafyacısı mıydı? Coğrafi bilgi tarihinin kurgusu" adlı makalesinde Shakespeare'in romanlarındaki anlatımlardan dolayı coğrafyacı olup olmadığını sorgulamıştır. Douglas McManis (1979) daha popüler bir edebiyata, dedektif hikâyelerine bakmış, Agatha Christie ve Dorothy Sayers'in hikâyelerini ele alarak yazarların suç ve sorunun çözüm ortamı olarak coğrafyayı nasıl kullandıkları üzerinde durmuştur. Bütün dedektiflerin en ünlüsü olan Sherlock Holmes'un bazı olaylarındaki hava durumu ve iklimin rolü ise Randall Cervený ve Sandra Bazel tarafından ele alınmıştır (1989). Daha yakın zamanlarda Lisa Kadanoga (1998) dedektif romanları yazarı Ruth Rendell'in suç romanlarındaki "acayip yerler ve gizli dünyaları" ele alan çalışmalar yapmıştır. (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ; 2010,89-90) Günümüzde sanat, edebiyat, müzik gibi konular beşeri coğrafyacıların temel araştırma alanları içerisinde yer almaktadırlar. Amerikan Coğrafyacılar Birliği'nin her yıl binlerce kişinin katıldığı toplantılarında da sanatın ve edebiyatın coğrafya ile ilişkisi konusunda çeşitli ve çok sayıda oturum ayrılmaktadır.

Son yıllarda edebiyat coğrafyasına ilginin artmasına bağlı olarak edebiyat coğrafyasında 3 meselenin önem kazandığı görülmektedir. Öncelikle edebiyat ve coğrafya ilişkisi çok disiplinli bir konu olmaya başlamıştır ve bu durumun bir sonucu olarak edebiyat coğrafyası farklı disiplinlerin işbirliğine doğru yönelmektedir. İkinci ve birazda ilk

gelişmenin bir sonucu olarak çok disiplinli bir alan haline gelen edebiyat coğrafyasının içeriğinde neler olacağının belirlenmesinin daha da zor hale gelmiş olması. Üçüncüsü ise edebiyat çalışmaları ve coğrafyayı birleştiren çalışmaların bibliyografyasını oluşturmaya çalışanlar da konu ile ilgili çalışmaların çok geniş bir alanda olması ve erişilebilir olmasından dolayı zorlanılmaktadır. Bu durum edebiyat coğrafyası çalışmalarının tarihini, mekânsal dağılımını ve çok disiplinli yapısını anlamayı zorlaştırmaktadır (HONES,2017). Tüm bu zorluklar edebiyat coğrafyası ile ilgili yöntem sorununun devam ettiğini ve örnek çalışmalar yapılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Sheila Hones, “Edebiyat Coğrafyası” isimli çalışmasında edebiyat coğrafyasının geçmişini oldukça net ve ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Araştırmasında edebiyat coğrafyası ile ilgili çalışmaları öncelikle üç farklı döneme ayırmıştır; 1994 Öncesi, 1994-2005 arası ve 2005 sonrası.

1994 Öncesi;

Edebiyat coğrafyası ile ilgili çalışmaların ilk örnekleri iyi belgelenmiş durumdadır. 20. yüzyılın ortalarında başlayan bu çalışmalar coğrafyada hayal gücünün (imajinasyon) rolü ile Hardy’nin Wessex’i ve Faulkner’in Yoknapatawpha’sı gibi bölgesel edebiyat coğrafyası şeklindedir. Bu çalışmalar daha çok gerçek ve hayali yerler arasındaki bağ ve ilişki üzerinde durmaktadır. Bu dönemde İngiliz edebiyatı, edebiyat ve coğrafya arasındaki etkileşim oldukça önemlidir. Doğalcılık (Naturalizm) akımı dönemin edebi eserlerinde kendini göstermiştir. Thomas Hardy de coğrafya ve edebiyat ilişkisini ve etkileşimini bilinçli olarak adeta bir parmak izi gibi eserlerinde kullanmaktadır. (VURMAY, 2010) Bununla birlikte 1990’lara kadar geniş kapsamlı bir makale çalışması görülmemektedir. Edebiyat coğrafyası 1970’lerde hümanistik coğrafyanın ortaya çıkışı ile birlikte beşeri coğrafyanın altında bir alan olarak yer almıştır. Bu dönemde edebiyat coğrafyası insanın çevreyi algılama şekli ve mekânı kültürel ve de kişisel anlam katarak açıklama şeklinde yer almaktadır. Hümanistik edebiyat coğrafyası edebi metinlerde genellikle hayali olanlara bakarak bunlarda evrensel gerçeklik aramış, edebiyatçıların (yazarların) yeri ve coğrafi görünümü başarılı, doğru bir şekilde aktarmalarını incelemiştir. Edebiyat ve coğrafya bütünleşmesi yaşanmadan edebiyat coğrafyası, edebiyat eleştirisi şekline dönüşmüştür. Edebiyat coğrafyası tarafından kullanılan “Eleştirel” kavramını oldukça kullanışlı bulan Hones (2015) Andrew Thacker’ın ‘The

Idea of a Critical Literary Geography,' çalışmasını oldukça farklı bulmakta ve edebiyat coğrafyası için yeni bir yaklaşım olarak görmektedir. Coğrafyacılar için metinlerin eleştirel coğrafya açısından incelenmesi tavsiye edilmektedir. Joanne Sharp 'Towards a Critical Analysis of Fictive Geographies' (2000) isimli çalışmasında ise bu kavramı daha farklı kullanmaktadır. Bu arada edebiyat çalışmalarında da edebiyatta coğrafi görünüm kalıcı bir tema olarak yerini almıştır. Bu dönemde hümanistik edebiyat coğrafyası pozitivist ve kantitatif coğrafya akımları ile de ilişki içinde olmuş ayrıca eleştirel ve radikal coğrafya akımlarından da etkilenmiştir. 1970 ve 1980'lerde edebiyat çalışmalarında haritaları da görmek mümkündür. Coğrafyayı diğer bilim dallarından ayıran en önemli hususlardan biri olan haritaların edebiyattaki rolü Muehrcke ve Muehrcke (1974) tarafından incelenmiştir (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ; 2010,90). Bu makaleyi incelediğimizde öncelikle daha önce edebiyat coğrafyası ile ilgili çalışma yapanlara yer verilmiş ve sonrasında edebiyatta haritaların önemi çeşitli roman ve hikâyelerden örnekler verilerek anlatılmıştır. Bu dönemde hangi edebi metinlerin incelenmesi gerektiği ve coğrafi veri olarak değerlendirileceği tartışmaları devam etse de ilk çalışmaların edebiyat turizmi, bilim kurgu, çocukların coğrafyası, bölgecilik, imparatorluk ve sömürgecilik sonrası (postcolonialism) gibi oldukça geniş alanlarda edebiyat coğrafyasına katkı yaptığı görülmektedir.

1994-2005 arası;

1990'lardan itibaren alanın şekillenmesinde iki önemli gelişme dikkati çekmektedir; bunlardan ilki edebiyat coğrafyasının sosyal bilimlerdeki önemi iken diğeri ise mekânın ön plana çıkmasıdır. Bu dönem içerisinde edebiyatta "topografik dönüş" olarak ifade edilen zamandan mekâna bir geçiş söz konusu olmuştur. Gerek konferanslarda gerek projelerde bu tür katkılar hızlı bir şekilde artmış, topografya ve coğrafya da bu süreç içerisinde edebiyat coğrafyası içerisinde kendisine yeni bir paradigma olarak yer bulmuştur (PIATTI vd, 2009). Topografik dönüş kavramı beşeri coğrafyacı Edward W. Soja tarafından ihmal edildiğini düşündüğü mekâna ilgi çekmek için 1900'lerin ortasında takdim edilmiştir. Mekân kavramında Soja Fransız sosyolog Henri Lefebvre'nin fikirlerine dönüş yapmıştır. Soja fiziki mekânı ayrı (Soja'nın birincil mekânı), zihinsel mekânı (Soja'nın ikincil mekânı) ayrı perspektiften incelemiştir. Ancak Soja'ya göre mekân,

gerçek ve hayali mekânların (Soja'nın üçüncül mekanı) eşzamanlı anlaşılması ile ortaya çıkar (WINKLER vd., 2012). Brosseau'nun 1994 yılında yayınladığı "Progress in Human Geography" çalışması edebiyat coğrafyasının gelişmesinde iki sebepten önemli bir adımdır. İlki Brosseau edebiyat coğrafyası metodolojisini tartışmakta ikincisi ise Fransız ve İngiliz edebiyatına aşina olmasından dolayı her iki dilde de yayın yapmış ve bu alanın uluslararası olmasında büyük katkıları olmuştur. 1994 öncesi edebiyat coğrafyası açıklamalar üzerine yoğunlaşmış iken Brosseau mekân üretimi yaklaşımına odaklanması ile edebiyat coğrafyasında ikinci büyük akımı oluşturmuştur. Bu akım ile edebiyat coğrafyasında yeni bir çizgi olarak 1990'larda sosyal, kültürel ve politik edebi metinlerin incelenmesine başlandığı görülmektedir. Bu tür okumaya olan ilgi edebi metinleri eleştirenlerin ve edebiyat coğrafyası profesyoneli olmayanların önemsemediği bir konu olsa da Sharp'ın (2000) hatırlatması ile yeniden gelişmeye başlamıştır. Bu sırada özellikle tarihi yerlerin kurgusal betimlenmesi şeklinde edebiyat turizmi gelişmeye devam etmektedir. 1990'ların sonunda bilim kurgu, edebiyat coğrafyasında ilk ortaya çıkan önemli türdür. "Lost and Space" (Kitchin ve Kneale; 2002) derlemesi edebiyat coğrafyasının genişlemesinde önemli adımlardan biridir. 1990 sonları ve 2000 başlarında Amerikan çalışmalarında olduğu gibi edebiyat incelemelerinin coğrafya ve mekânsal teoriler ile ilişkilendirilerek yapılan çok disiplinli araştırmaların arttığı görülmektedir. Ancak bu çalışmalar edebiyat coğrafyası olarak sunulmamakta, edebiyat ve coğrafyayı bütünleştiren yeni kültürel coğrafya konusu olarak işlenmektedir. Buna karşın Franco Moretti'nin "Atlas of the European Novel" (1998) adlı çalışması geleneksel beşeri coğrafya ile ilişki kurmadan edebiyat coğrafyasına tamamen farklı bir anlayış getirmektedir. Karşılaştırmalı edebiyat uzmanı Moretti'ye göre edebiyat coğrafyası; uygun metin özelliklerinin belirlenmesi, veri toplanması, verilerin kartografik olarak yeniden formüle edilmesi ve son olarak da edebiyat coğrafyasına yeni bir bakış açısı getirmek için genelleştirilerek haritalanmasıdır. Bu çalışmasında bir coğrafyacının eserine ya da edebiyat coğrafyası ile ilgili var olan tanımlara ait çalışmalara atıf yapmamıştır. Moretti Atlas ile birlikte daha sonra akademik coğrafya ile yeniden birleşecek farklı bir gelenek oluşturmuştur. Coğrafi Bilgi sistemlerinin gelişimi ile birlikte nitel ve nicel metotlar edebiyat coğrafyasında birleştirilebilmiştir.

2005 sonrası;

2004 yılında Kraliyet Coğrafya Derneği ve İngiliz Coğrafyacılar Enstitüsü (Royal Geographical Society/Institute of British Geographers) tarafından gerçekleştirilen konferansta “Metin Üzerindeki Mekânlar”, “Mekânsal Metinler” üzerine çok disiplinli oturumlar yer almıştır. Bu konferans sonrasında hem coğrafyacılar hem edebiyatçılar eleştirel edebiyat coğrafyasının; edebi metinlerin okunması ve sunulmasında coğrafi kavramlara referans verilmesi gerektiği ile ilgili çağrılarda bulunmuşlardır. Bu çağrılar karşılık bulduğu 2013 yılında kurulan açık erişime sahip “Literary Geographies” dergisi ile anlaşılmaktadır. Yılda iki sayı yayınlayan dergi, 2015 yılında ilk sayısını çıkartmış ve 2017 yılının ilk sayısı ile birlikte toplam 5 sayıya sahiptir. Tüm bu gelişmeler ile birlikte edebiyat coğrafyasının içeriği ve sınırları halen tartışma konusudur. Nispeten yeni bir alan olan geocriticism (coğrafi eleştiri) Fransızca “*géocritique*” kavramının genişlemesi ile oluşmuştur. İngilizce karşılığı edebiyat coğrafyası ve genel anlamda kültürel coğrafya teorisi ile benzeşmekte iken edebi mekânsallığı (literary spatiality) ya da genel manada mekânsallığı ile oldukça farklılaşmaktadır. Edebiyat kartografyası edebiyat coğrafyası ile iç içedir. Bu nedenle geçmişi, mevcut uygulamaları ve terimleri bazen birbiri yerine de kullanılabilmektedir (HONES,2017).

Edebiyat coğrafyası ile ilgili yakın zamanda Cambridge yayınlarından çıkan “Literature and Geography: *The Writing of space throughout History*” kitap gerek yöntem gerek örnek çalışmalar açısından edebiyat coğrafyasındaki sistematik eksikliği gidermeyi amaçlayan ufuk açıcı bir eser olarak yakın zamanda (2016) yayınlanmıştır. Editörlüğünü Emmanuelle Peraldo’nun yaptığı bu kitapta 3 ana bölüm altında toplam 8 bölümde farklı yazarların çalışmalarına yer verilmiştir. Edebiyat Kartografyası, Coğrafi İmajinasyon, Coğrafi Metaforlardan Edebiyat Coğrafyasına, Coğrafi Romanlar, Coğrafi Şiirler, Şehir Yazıları, Jeopolitik ve Edebiyat gibi farklı bölümlerde onlarca makale yer almaktadır. Özellikle edebiyat coğrafyası ile ilgili çalışma yapacaklar için güncel ve örnek bir kitap olarak ilgili literatüre önemli katkı yapmaktadır (PERALDO,2016).

Edebiyat coğrafyasının geçmişini dikkate alarak edebiyat kartografyası bir alt disiplin ya da yardımcı bir bilim olarak görülebilir. Aslında bu iki kavram mantıksal ve hiyerarşik açıdan birbiri ile ilişkilidir. Edebiyat coğrafyası genel başlık iken edebiyat kartografyası

ise olası metotları içermekte ve özellikle edebiyat coğrafyasını araştırmak ve analiz etmek için bir araçtır. Edebiyat kartografyası, eserlerde yazarların hayalini de içermeye ihtimalinden dolayı eleştiri olsa da James Joyce “Dublin’in bir resmini vermeye çalıştım eğer şehir bir gün yeryüzünde aniden ortadan kaybolursa benim kitabım sayesinde yeniden kurulabilir” ifadesi ile bir kısmı hayali ya da sübjektif bile olsa edebiyat kartografyasının önemine dikkat çekmektedir. Yaklaşık 20 yıldır kantitatif yaklaşımı benimseyen edebiyatçı akademisyenler veri tabanlarını harita sistemlerine bağlamanın faydalarını tespit etmişlerdir. Günümüzde veriler coğrafi referanslı ve artan sıklıkta interaktif haritalar şeklinde sunulmaktadır. Bu konuda iki büyük pilot proje dikkati çekmektedir. İlki “Historical Novel Project”, 1780-1945 yılları arasında 6700 Alman dili ile yazılmış tarihi roman ikincisi ise “Digial Atlas of the Regional Literature of Brasil”dir. Edebiyat coğrafyası ile yeni ve popüler trendlerden biri olarak, kitap içeriklerindeki bölge ve yerler internet servisleri vasıtası ile online verilmektedir. Bu projelerde genellikle Google Earth haritaları ile bağlantı kurulmaktadır. Büyük veri setleri kullanmanın açık avantajları yanında haritaların karşılaştırılabilmesi de önemli avantajdır. Eğer karşılaştırmalı edebiyat kartografyası ise amacımız, mekânın sözlü edebiyatının resimli sisteme nasıl dönüştürüleceği ile ilgili kriterler, ölçek ve metot konusunda hemfikir olunmalıdır. Nitekim hikâye anlatımının perspektifi hızlı bir şekilde değişebilir, bir anda mikroskobik bakıştan uluslararası seviyeye çıkabilir. Fikirler ve resimler arasındaki yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası hareket dijital haritalar ile nasıl gösterilecek bu tespit edilmelidir (PIATTI vd. 2009).

Yukarıda edebi mekanların haritalanmasındaki öneme ve sorunlara dikkat çeken Piatti vd., çok disiplinli bir proje olan ‘Literary Atlas of Europe’ (Avrupa Edebiyat Atlası) isimli projelerinde kurgusal görünüm ve şehirleri incelemişlerdir. Bu çalışmanın temel amaçlarından biri çok disiplinli bir sorun olarak metinlerdeki verilerin nasıl toplanıp organize edileceği ile ilgili örnek bir model oluşturmaktır. Mekân ve yerin dijital haritalar ve Coğrafi Bilgi Sistemleri ile araştırılmasını yeni bir akım olarak değerlendirmişler ve beşeri coğrafya da kendisine fazlası ile yer bulacağını ifade etmişlerdir. Bahsi geçen çalışmada kurgusal metinlerin mekânsal karakterini incelemek için, metinlerdeki tüm tek mekânsal oluşumlar metinlerden alınmış, veri tabanına aktarılmış ve romanlardaki yerlerle ilgili olarak mekânsal analizler yapılmıştır (REUSCHEL, vd. 2013). Alves ve Queiroz tarafından yakın zamanda yapılan benzer bir çalışma da dikkat çekmektedir. Bu

makalede Portekiz edebiyatında önemli olan 30 yazarın 1854-2009 yılları arasında yazdığı 35 romanında Lizbon’da yer alan edebi mekânlar analiz edilmiştir. Romanlarda geçen mekânlar, mekânsal ve zamansal ölçekte coğrafi bilgi sistemlerine aktarılarak bunlar arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır (ALVES ve QUEIROZ; 2013).

1.2. ROMANLAR VE MEKÂN

1.2.1. ROMAN

Roman, en genel ifadeyle; yaşanmış ya da yaşanması mümkün olan olayların zaman, mekân ve insan bağlamında anlatıldığı bir düz yazı türüdür. (YILMAZ, 2007;1) Çoğu okuyucu romanı hoşça vakit geçirmeye yarayacak bir takım meraklı olaylar dizisi olarak algılamakta ve öylesine okuyup geçmektedir. Hâlbuki roman değışilmesi, kazılması, çözümlenmesi, keşfedilmesi gereken nice hazineler barındırır. Yetkin bir romancı, salt bir takım ilginç olaylar aktarmakla kalmaz; bunlar vasıtasıyla değışik düşüncelere, duygulara, kültürel, tarihî, felsefî, dini, sosyal ve ideolojik birikimlere, estetik değışlere, güzelliklere ya doğrudan ya da dolaylı olarak göndermelerde bulunarak eserine bir derinlik ve sanatsal bir boyut sağlamaya çalışır. Romancı dış dünyadan, yaşantılarından, gözlem, izlenim ve incelemelerinden amacına ve anlayışına göre bir seçme yapar, onları dünya görüşü ve inancına göre belirli bir senteze ve yoruma tabi tutarak iç bütünlüğüne kavuşmuş canlı, gerçeğimsi bir dünya kurar. (ÇETİN, 2013, 11, 66)

Roman kendine özgü atmosferi, zaman ve mekân zenginliği, kendi terbiyesi ile büyütüp geliştirdiği nüfusu, kendine özgü dili ve sahip olduğu geniş hacim ile farklı bir dünyadır. Şiiri kısıktandıran lirizmi, tarihi kısıktandıran bir didaktizmi, felsefeyi imrendiren bir kavratma, anlatma yeteneğıyle roman; tarihin, felsefenin, psikolojinin ve sosyolojinin asla ulaşamayacağı bir etkileme gücüne sahiptir. Anılan bu nitelik ve özelliklerinden dolayıdır ki roman modern zamanların çoğu felsefî, kültürel ve ideolojik cereyanların hatta bu alanlarda meydana gelen dalgalanmaların akis bulduğu bir ayna olmuştur. Bu aynada modern zamanların toplumsal, siyasal, kültürel ve ideolojik portresini en canlı kesitleriyle bulmak mümkündür. Bundan dolayıdır ki Marks’ın Fransız tarihinin gerçek adresi olarak Balzac’ın romanlarını göstermesi ne bir temenni ne de bir fantezidir;

gerçeğin kendisidir. Çünkü roman modern zamanların hafızasıdır, karmaşık toplum modelini tanımak isteyenlerin yolu oradan geçecektir (TEKİN, 2010; 7). Önceleri adı, bayağı, hayal ürünü, uydurma ve sıradan şeyler klasik eserlerin dışındaki değersiz ürünler olarak görülen roman zamanla bugünkü edebî değerini kazanmıştır. Hayal ürünü hikâyeler toplamı olan romandan gerçek hayat sahneleri sunan romana geçiş, belirgin bir biçimde 17. yüzyıl başlarındadır. Araştırmacılar, genellikle romanın 1789 Fransız İhtilâli sonrasında burjuva sınıfının feodal sınıfa karşı sürdürdüğü mücadeleden ve elde ettiği üstünlük sonrası havadan doğduğu üzerinde dururlar. Bildiğimiz anlamda romanın Batıda 17. yüzyılda ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Fakat roman, 17. yüzyılda fazla gelişmemiş, 18. yüzyılda kısmen gelişmiş asıl olarak da 19. ve 20. yüzyıllarda büyük bir atılım gerçekleştirmiştir. Türk Edebiyatında ise roman, Tanzimat'tan itibaren Osmanlının her alanda Batılılaşma eğilimine paralel olarak Batı edebiyatından aldığı bir türdür (ÇETİN, 2013, 11, 68,69).

Romanın önceki dönemlere göre misyonunun değiştiğini ifade eden TEKİN'e (1989) göre roman bir yandan sosyo-politik temaları taşımak bir yandan da estetik gerçekleri yansıtmak gibi görevleri yerine getirmeye çalışmaktadır. Bazı romanlar ise okuyucuyu bazı konularda eğitmek için yaşanmış ya da yaşanması muhtemel olaylardan ibret alıp ders çıkararak okuyucuya faydalı bilgiler ve değerler yüklemeyi amaçlamaktadırlar. Bu doğrultuda ibretli olaylar aktarılarak ahlaki dersler çıkarılması ve bilgilendirerek eğitmek ilkesi esas alınmaktadır. Bu durumda romancı kendini sosyal bir sorumlulukla yükümlü kılarak toplumu eğitmekle görevli bilir. Kişilerin sosyal davranışlarının şekillenmesinde romanın etkisi büyüktür. Roman yaşamayı, hayatın gizli sırlarını, inceliklerini, kişilikleri, duygu, düşünce zenginlik ve derinliklerini öğretir. Hayata dair bilgelik kazandırır (ÇETİN, 2013, 101). Coğrafi bilginin öğretilmesi ve coğrafi bilgelik kazanılması adına da romanlar birer araç olarak kullanılabilir. Dünya'da ve ülkemizde geniş okuyucu kitlelerine hitap eden yazarların eserlerinde bilinçli bir şekilde coğrafyayı kullanması coğrafya eğitimine kalıcı etkiler yapabileceği gibi coğrafi bilincin oluşmasına da katkısı büyük olacaktır. Romanın içeriği ya da yazılma sebebi ne olursa olsun aslında romanda yer alan her şey, sadece bir vasıtadan ibarettir. Hedef, insanı anlatmaktır. Nitekim roman dehanın en iyi ifade bulduğu, ilgimizi en çok çeken edebi bir türdür. Roman bütün sanat dalları arasında gerçeği en dolaylı şekilde ifade eden her şeyin üstünde sanatçının yüreğine ve zekâsına en çok sorumluluk yükleyen bir sanattır. (STEVICK, 2004;34)

Roman türü, doğuşundan günümüze kadar tarihî süreç içerisinde yapı, anlayış ve mahiyet itibarıyla ana hatlarıyla üç ana evreden geçmiştir. Bunlar: ‘klasik roman, modern roman ve postmodern roman aşamalarıdır. **Klasik Roman** (Yansıtmacı Roman, 17. Yüzyıl-1914); Buna göre romancı; olaylara, çevreye, mekâna, kişilere ayna tutar ve aynasına yansıyanları, hayatı olduğu gibi ve görüldüğü kadarıyla somut gerçekliklere bağlı kalarak romanında yansıtır. Nesnel gerçekliğe bağımlılık esas alınır.(s.70) **Modern Roman** (İç /Psikolojik Gerçekliğe Yönelik Roman, 1914-1960); Ağırlıklı olarak I. Dünya Savaşı’ndan sonra etkin olmaya başlamış, I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde yaygınlaşmıştır. Modern romancı, gerçeğin dış dünyada değil; insanın iç dünyasında, ruhsal dünyasında saklı olduğuna inanıp toplum yerine bireye, sosyal olan yerine psikolojik olana yönelmiştir. Modern romanda gerçek kavramına yaklaşım, geleneksel yaklaşımdan ayrılmıştır. Buna göre gerçek denilen şeyin kesin bir tanımı ve varlığı yoktur. Kişilere göre farklı yorumlanabilen pek çok gerçek vardır. **Postmodern Roman** (Sanal Gerçekliğe Yönelik Roman, 1960-); 1960’lı yıllarda ABD’de başlayan roman yazma anlayış ve yöntemidir. Postmodernizm, hem birebir gerçeklik sunumuna dayalı klasik roman anlayışına, hem de bilinçaltı gerçekliği ve simgesel sunuma dayalı olan modern romana bir tepkidir. Romanda dış gerçekliğin birebir kopya halinde yansıtılmasına olduğu gibi iç gerçekliği yansıtmaya dayanan modernist akıma bir tepki olarak doğmuştur. Kurgusal yapı düzensizliği egemendir. Edebî metinlerin geleneksel olarak yerleşmiş kurgusal yapıları bozulmuş, düzensiz, sistemsiz, karmakarışık bir hâl almıştır. Kurguyu oluşturan unsurlar arasında neden-sonuç ilişkisi bulunmaz. İnsan bilimleri, fen bilimleri, tarih, felsefe, din, sosyoloji, psikoloji, ilahiyat gibi her çeşit bilgi alanına ait unsurlar ve gerçek dünya mekânları ile hayalî dünya mekânları iç içedir. Belli mekânlar değil; her türlü mekân, karmakarışık bir şekilde kullanılır. Mekânlar arası mantıksal ilişki aranmaz (ÇETİN, 2013,70-99).

1.2.2. ROMANDA MEKÂN UNSURU VE COĞRAFİ GÖRÜNÜM

Tarihsel süreç içerisinde romanın kendisi olduğu gibi romanda yer alan mekânların da değişim ve dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Romandaki olayların sahnesi konumunda olan mekân, romanın dokusunu oluşturan en önemli öğedir. Çünkü mekân, hem insan kişiliğini etkiler hem kişinin ruh hallerini yansıtır. Hayat, tüm yönleriyle mekâna yansır. Ayrıca kültürel çeşitliliklerin oluşumunda mekânların önemli bir yeri vardır. Hayatın

hiçbir yönü kesinlikle mekândan bağımsız olarak düşünülemez. Edebî eserlerde mekân unsurunun önemli işlevleri vardır. Anlatı kurgusundaki ağırlığından dolayı romancılar, mekânın çeşitli işlevlerinden faydalanmışlar ve eserlerinde bu ögeyi titizlikle kullanmışlardır. Romandaki diğer unsurlarla genellikle paralellik arz eden mekân unsuru, romanda olup bitenleri kavramada bize yardımcı olur. Çünkü mekân olmadan kişileri ve zamanı tam olarak çözümleyemeyiz (YILMAZ, 2007; 40).

Mekân insanların yaşantılarında önemli bir yer işgal eder. Temelsiz bir bina ayakta duramayacağı gibi mekânı olmayan bir öykü ya da roman da düşünülemez. Gerçek ya da hayali birçok edebi eserin belli bir mekânda geçtiği görülür. Mekân hem içinde yaşadığımız dış dünyada bizi çevreleyen saha olarak dış çevre, hem de içinde yaşadığımız kapalı mekânların içinde bir iç çevre olarak bizi kapsar. Dış mekân gözümüzle görebildiğimiz, dağlar, ormanlar, ovalar ve bizi çevreleyen şehir, kasaba, köy olabilir. İç mekânsa içinde hayatımızın dış etki sınırlarını en az yaşadığımız evimizdir. Hikâye ve romanlarda mekân hem iç hem de dış yönüyle gözler önüne serilir. Romanlar hacimce hikâyeye oranla daha fazla olduklarından mekânı hikâyeye göre yüzeysel değil, detaylı bir biçimde sunarlar (SEL, 2008;41).

Romancı mekân unsurunu; olayların cereyan ettiği çevreyi tanımak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak ve atmosfer yaratmak amacı ile kullanabilir. Olayları şekillendirirken bunlardan birini devreye soktuğu gibi bir kaçını da dikkate alabilir. Mekân romanın ayağının yere basmasını sağlar. Olayların geçtiği çevrenin tasvir edilmesi sadece anlatı sisteminin inşa edilmesi açısından değil okuyucunun mahiyeti anlaması açısından da önemlidir. Hikâye bir köyde, şehirde, çölde, evde ya da bir apartman dairesinde geçebilir ve okuyucu buna göre bir tutum takınır o yönde bir beklenti içine girer. Mekân unsuru kahramanların çiziminde de önemli bir role sahiptir. Bazı romanlarda bazı kahramanları kişisel özelliklerinden çok içinde yaşadıkları çevreyle hatırlarız. Mekân temel niteliği itibari ile temel bir kavramdır ve içinde toplumsallaşmanın temel değerlerini barındırır. En geniş anlamı ile mekân uygarlığın ve uygarlaşmanın vitrinidir. Romanda mekân “gerçek” ya da “hayali (ütópik)” olabilir, mekânın devreye sokulması ile birlikte okuyucu anlatılanları daha iyi ve daha kolay anlar (TEKİN, 2010; 129-131).

Bütün bu özellikleri ile mekân, anlatma esasına bağlı eserlerde metin halkalarının teşekkülünde ehemmiyetli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Hatta bazı eserlerde şahıs kadrosunu teşkil eden fertlerden biriyle varlığı müşahade edilen mekân arasındaki çok yönlü alışveriş, mekânı vakanın kahramanlarından biri haline getirir ve böylece mekânın şahıslaştığı ifade edilebilir (AKBAŞ, 2003, 131).

Romanda mekân genel olarak ikiye ayrılır:

Somit Mekânlar: Somut mekân, roman kişilerinin gerçek hayatta olduğu gibi içinde bulundukları, yaşayıp hareket ettikleri, gündelik yaşantılarını ve her çeşit faaliyetlerini sürdürdükleri, bu evrene ait somut, bildiğimiz mekânlardır. Bunlar romanda iki boyutuyla işlevseldirler; **Açık Mekân:** Buna geniş ‘mekân’, ‘dış mekân da denir. Olayların cereyan ettiği köy, kasaba, şehir, ülke, ova, deniz, dağ gibi açık alanlardan oluşan mekân. **Kapalı Mekân:** Buna ‘dar mekân’, ‘iç mekân da denir. Ev, oda, daire, iş yeri gibi kapalı yerler. Türk romanında özellikle yalı, köşk, konak, apartman, yazlık gibi kapalı mekânlar, genellikle sosyal değişimlerin, kültür farklılıklarının, ekonomik durumların simgesi olarak kullanılmış ve işlevsel unsurlar olarak işlenmiştir.

Soyut Mekânlar: Romanlarda genellikle mekânlar, gerçekçi özellikler gösterir. Yani bilinen, görülen, içinde yaşanan bu dünyaya ait somut mekânlardır. Ancak bazı romanlarda özelliklerine göre somut mekânların dışında soyut planda kalan, hayalî, ütöpik, dünya dışı mekânlar da olabilmektedir. Bunlara örnek olarak; **Ütöpik Mekânlar:** Ütöpik yerler genellikle her şeyin son derece mükemmel ve güzel olduğu, ideal mutluluk diyarı olarak sunulan ve hayalde özel olarak üretilmiş olan, yeryüzünde bulunmayan mekânlardır. Bunlar genellikle adalardır ‘Düş ülke’ olarak ifade edilen bu mekânlar, gerçek mekânların ve dünyanın olumsuzluklarına, kötülüklerine, sıkıntılarına, çirkinliklerine karşı ve insan ruhunun özlemlerini karşılamak üzere, hayalde kurgulanmış ideal mekânlardır. **Fantastik Mekânlar:** Bazı fantastik romanlarda gerçekçi olmayan mekânlara da yer verilebilir. Ütöpik mekânlarda olduğu gibi burada mekân, idealize edilmeyebilir. Fantastik mekânlar, bu evrene ait somut mekânlar olabilir. Ancak romanın kurgusu için soyut kalır. **Metafizik Mekânlar:** Özellikle dinlerin sunduğu evren dışı cennet ve cehennem gibi fizik ötesi mekânlardır. Bazı dinî romanlardaki öte dünyaya ait ya da manevi nitelikteki âlemler, bildiğimiz bu dünya mekânlarından farklıdır. Bu dünya mekânlarını ölçü alırsak onlara gerçek mekânlar değildirler ancak o dine inananlar

açısından bu mekânlar hakikattir. **Duyusal Mekânlar:** Bunlar da insan duyularına, duygularına ve ruhsal yapısına bağlı olarak üretilen mekânlardır. Rüyaya ait mekânlar gibi. (ÇETİN, 2013; 134-137).

Edebiyatçıların soyut ve somut olarak ayırdığı mekânlar coğrafyacılar tarafından farklı şekilde de dile getirilmiş ve incelenmiştir. Soja fiziki mekânı ayrı (Soja'nın birincil mekânı), zihinsel mekânı (Soja'nın ikincil mekânı) ayrı perspektiften incelemiştir. Ancak Soja'ya göre mekân, gerçek ve hayali mekânların (Soja'nın üçüncül mekânı) eşzamanlı anlaşılması ile ortaya çıkar (WINKLER vd., 2012). Coğrafyacıların mekân ile ilgili ortaya koyduğu diğer önemli kavramı ise Coğrafi Mekân (Geospace) kavramıdır. Coğrafi Mekân gerçek fiziksel mekânlar, coğrafi ve kartografik olarak sunumu yapılabilecek olanlardır. Birincil mekânlar olarak da ifade edilebilir. Buna karşın metinsel mekânlar sanal mekânlar olup dilbilimsel ifadeler yolu ile anlatılmakta ve üretilmektedir. Birincil mekânların hayali (yaratıcı) sunumlarını içerebilirler ve ikincil mekânlar olarak değerlendirilirler (REUSCHEL, vd. 2013).

Romanlarda yer alan ve yukarıda edebiyatçıları tarafından önemi ve özellikleri belirtilen mekânın coğrafyacıların da ilgisini çektiği görülmektedir. Romanlarda mekânların tasvir edildiği ve mekân-insan ilişkisi kurularak olayların açıklandığı birçok metinde konu yine coğrafyadır. Mekânı ve özelliklerini anlatımı güçlendirmek ve bir dekor için kullanan yazarları farkında olsun ya da olmasın coğrafya ile ilgili birçok meseleyi ele almaktadır. Coğrafyacılar için coğrafi görünüm olarak ifade edilen bu durum coğrafyacıları edebiyata özellikle de romanlara çeken en önemli konudur. Nitekim Tümertekin ve Özgüç'ün “coğrafyada romanlar en çok tasvir ettikleri coğrafi görünüm bakımından dikkat çekmişlerdir” ifadesi de edebiyat coğrafyası için coğrafi görünümün önemini belirtmektedir. Coğrafya için romanların önemini ise şu şekilde ifade etmişlerdir;

Coğrafya ders kitaplarındakilere oldukça yabancı bir şekilde coğrafi görünüme ya da bir kültüre ışık tutabilecek ve insanla ilgili konularda en sık kullanılabilecek malzemelerin başında roman gelir. Romanlar özellikle de coğrafi roman denilebilecek geçmişin çeşitli dönemleri için yapılan coğrafi görünüm ya da manzara tasvirlerini içerenler, tasviri yapılan söz konusu mekân ya da manzaranın geçmişte nasıl algılandığı ve değerlendirildiğini bize anlatırken, zaman içinde ne ölçüde değişime uğradığını da

kavramamızı sağlar. Örneğin dağlar binlerce yıl birçok medeniyette baş ağrısı, verimsiz, iletişimi engelleyen, eşkıyaların saklandığı yerler olarak görülmüştü. Fakat 1739'da İngiliz şair Thomas Gray'in Alplerdeki gezisi üzerine yazdığı ve Alplerin "ne bir uçurum, ne bir sel, ne bir kayalık, fakat dine ve şiire gebe" olduğu sözcükleri doğaya olan ilgiye paralel olarak, algılarla etkilenen dış dünya ile algıların dış dünyadan etkilenmesindeki farklılaşmayı ortaya koymuştu. Burada herkesin kendi kişisel kriterlerine göre coğrafi görünümü değerlendirebileceği de unutulmamalıdır, şehirlilere çok güzel gelen ıssız alanlar bir çiftçiye bomboş görünebilir. Ayrıca coğrafi görünüm özellikle de doğal görünüm zaman içinde de değişik şekillerde değerlendirilmiş olabilir. Doğanın rahatlatıcı, yüce ve ilahi olduğu ancak on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. İnsanın ruh halini etkileyen hava durumu ancak on dokuzuncu yüzyıl yazarları tarafından sık sık belirtilmiştir. Ayrıca edebiyatta coğrafi görünümün objektif tasvirlerini değerlendiren coğrafi çalışmaların, başka kaynakların unuttuğu ya da yeterli olarak yer vermediği o yerle ilgili tarihi bilgi boşluklarını doldurdıkları da görülmektedir. Salter ve Llyod'un (1989) "Edebiyatta Coğrafi Görünüm" adlı çalışması "coğrafi görünümü okuma", "yerleşme", "tarım" ve "yaşam alanı görünümleri", "kutsal yerlerin imzaları", "davranışsal imzalar" ve "kişisel mekânın biçimlenmesi: ev ve bahçe", "kişisel eylemin imzaları: eğlence" başlıklarına uygun olarak çok sayıda roman ve hikâyeden yaptığı alıntılarla değerlendirmektedir. (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ; 2016, 86-88)

1.3. ELİF ŞAFAK HAYATI VE ROMANLARI

Elif Şafak, 1971 yılında Fransa - Strasburg'da doğmuştur. Diplomat bir aileden geldiği için eğitim süreci değişik ülkelerde geçmiştir. Anne ve babası o küçükken ayrılan yazar, ilkokulu Ankara'da başlayıp Madrid'de bitirmiştir. Ortaokula Madrid'de Amerikan okulunda başlamış, İngiliz kolejinde devam etmiş ve liseyi Ankara'da bitirmiştir. Annesi Şafak Akayman, Amman, Köln gibi değişik ülkelerin değişik şehirlerine diplomat olarak atandıkça bu ülkelere gidip gelmiştir. ODTÜ'de Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde üniversiteyi bitirmiş ve Kadın Çalışmaları alanında yüksek lisans yapmıştır. *Bektaş ve Mevlevi Düşüncesinde Döngüsel Evren ve Kadınsallık Anlayışı* konulu teziyle Sosyal Bilimler Derneği ödülünü almıştır.. ODTÜ Siyaset Bilimi Bölümü'nde *Türk Modernleşmesinin Kadın Prototipleri ve Marjinaliteye Tahammül Sınırları* konulu

doktorasını tamamlamıştır. Amerika’da çeşitli üniversitelerde Kadın Çalışmaları, Ortadoğu ve İngiliz Edebiyatı gibi alanlarda dersler vermiştir. Arizona Üniversitesi’nde öğretim üyeliği yapan Elif Şafak aynı zamanda çeşitli gazetelerde köşe yazarlığı yapmıştır (EVER,2009;1).

Mekânsal anlamda yazar, kendisini hem Türkiyeli ve hem de dünya vatandaşı olarak görür. Fakat İstanbul’u vazgeçilmez bulur. (ÇAKIR, 2007;44) Yazar, farklı coğrafyaları ve kültürleri küçük yaştan beri tanımıştır. Kendi yaşamıyla bağlantılı olarak, eserlerinde de farklı kültürleri, mekânları ve başka yerlerin tarihi hakkındaki bilgileri kullanır. Böylece eserleri kozmopolit bir yapıya bürünür, kültürel ve tarihi açıdan zenginleşir (TURAL, 2006; 41).

Elif Şafak için yolculukların da özel bir anlam ve önemi vardır. Örneğin yazar için Türkiye’den Amerika’ya yolculuk bir anlamı ile Türkçeden İngilizceye yolculuk olarak nitelenmiştir. Dili bir kıta olarak, içine girdiği bir mekân olarak algılamıştır. (TURAL, 2006; 270) Elif Şafak, romancılığından ziyade toplumsal sorunları takip eden, değerlendiren bir siyaset bilimcisidir (HAŞLAK, 2011;2).

1994 yılında ilk hikâye kitabını yayımlar: *Kem Gözlere Anadolu*. İlk romanı *Pinhan*’ı 1997’de yayımlar. Bu romanıyla 1998 Mevlâna Büyük Ödülü’nü alır. 1999’da *Şehrin Aynaları*’nı, 2000’de *Mahrem*’i yayımlayan yazar, *Mahrem* ile 2000 yılı Türkiye Yazarlar Birliği Ödülü’nü alır. 2002’de *Bit Palas* romanını yayımlayan yazar, 2004’ te *Araf*’ı İngilizce olarak yazar. *Beşpeşe* adlı ortak roman da (Murathan Mungan, Faruk Ulay, Elif Şafak, Celil Oker, Pınar Kür) aynı yıl yayımlanır. 2005’te *Med- Cezir* adlı kitabında kadınlık durumu, kültürel bölünme, kimlik, dil ve edebiyat gibi konularda yazdığı yazılarını yayımlar. İngilizce olarak yazdığı *Baba ve Piç* romanı 2006’da yayımlanır, Türklüğe hakaret ettiği gerekçesiyle hakkında dava açılır, ancak beraat eder. Otobiyografik romanı *Siyah Süt* 2007’de yayımlanır. İngilizce yazdığı son romanı *Aşk* romanı 2009’da yayımlanır (EVER, 2009) Ardından 2011’de *İskender*, 2013’te *Ustam ve Ben*, 2014’te çocuklar için kaleme aldığı öykü kitabı *Sakız Sardunya* ve son olarak 2016 yılında *Havva’nın Üç Kızı* romanı yayımlanır.

Çalışmamızda yazarın sadece romanlarını inceleme alanına alırken bunlardan *Beşpeşe* ortak bir çalışma olup tek başına ona ait olmadığından incelememize dâhil edilmemiş

olup toplam 11 roman dâhil edilmiştir. Romanlarda gerçek hayatından ve düşüncelerinden izler bulunduğunu da belirtmek amacıyla da *Med- Cezir* adlı kitabından metinler ele alınmıştır. Bu çalışmamızdaki romanlar ve coğrafi açıdan yakın oldukları konular kısaca şöyledir:

PİNHAN (1998); Şafak'ın 1998'de Mevlana Büyük Ödülü almasını sağlayan Pinhan yazarın ilk romanıdır. Roman boyunca gerçek adı bilinmeyen romanın başkahramanı Pinhan, bu ismi kuş avlarken yakalandığı ve bağlandığı tekke şeyhi Dürri Baba'nın onun sırrını gözlerinden anlayıp çift cinsiyetliliğini saklamasına ithafen almıştır. Pinhan'ın Denizli civarındaki bu tekkeye yerleşmesiyle başlayan romanda, sonradan olayların gelişmesiyle mekân İstanbul'a, kendisi gibi çiftbaşlı olan Akrep Arif / Nakş-ı Nigar Mahallesi'ne taşınmıştır. Pinhan tüm roman boyunca aslında kendini aramaktadır. Romanın sonunda Pinhan tekrar başladığı noktaya hem mekân olarak Denizli'ye hem de kendine dönmüştür. Osmanlı Devleti zamanında geçtiği hissedilen romanda zaman ve mekânlar hakkında çok ayrıntı mevcut değildir.

Roman toprak, hava, ateş, su olarak dört bölüme ayrılmış. Bu unsurlar hem tasavvufta hem de coğrafya biliminde evrenin oluşumunda etkili olduğu kabul edilen unsurlardır. Konuların işlenişiyse bu dört elementin tabiatları arasında bağ kurulmuştur. Pinhan insanın varlık âleminde yani coğrafi olarak yeryüzünde kendini ararken iç âlemine açılması gerektiğini anlatan bir romandır.

ŞEHRİN AYNALARI (1999); Yazarın 2. romanı olan *Şehrin Aynaları* 17.yy'da İspanya'da başlar burada tarihi dokuyu, siyasi, kültürel, dini birçok unsuru kişiler ve olaylar üzerinden tasvir eder. Engizisyon mahkemelerinin gölgesinde toplumsal ayrışmaları, kişisel mutsuzlukları, aile dramlarını içeren roman, kahramanı Andres'in Aynalar Şehri'ne (İstanbul) gelmesi ve burada kendisi ve babası, İspanya'daki ismiyle Miguel, Aynalar Şehri'ndeki ismiyle İshak ile ilgili sırları öğrenmek için çabalamasını anlatır. Andres'in ailesi üzerinden o dönemin olayları, dinsel baskıların toplumsal etkisi işlenirken her şeyin zıddıyla mevcut olduğu dolayısıyla toplumların ve kültürlerin farklılıklarla yaşamasının güzelliği bunların ülkelere zenginlik kattığı fikri romanda hâkimdir.

MAHREM (2000); Yazar 3. romanı olan bu eser ile Türkiye Yazarlar Birliği Ödülü'nü kazanmıştır (2000). *Mahrem*, 1999'un İstanbul'unda başlayıp 1999'un İstanbul'unda biten; masalımsı hikâyelerden ve içi içe geçmiş farklı zaman dilimlerinden olayları anlatan bir romandır. Romanın kahramanlarından ikisi çirkin ve şişman kadın ile cüce sevgilisidir. Bir diğer kahraman ise Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi'dir. 1885 İstanbul Pera'da vişne renkli çadırı ve içinde sergilenen garip gösterileriyle ünlü kendisi de bu sergiledikleri kadar garip olan Keramet Mumi Keşke Memiş Efendi ve Şişman, çirkin kadın ile cüce sevgilisinin İstanbul'daki ayrı zamanlarda geçen hikâyeleri araya farklı şahıslar, yarı hayvan yarı insan varlıklar ve değişik hikâyelerin serpiştirildiği ilginç bir eserdir.

BİT PALAS (2002); İstanbul'da BonBon Palas isimli bir apartmanın kuruluş hikâyesiyle başlar. Bu apartmanda her katta 2, toplamda 10 dairede yaşayan karakterler romanın kahramanlarıdır. 1 numarada; Musa, Meryem, Muhammed, 2 numarada; Sidar ve köpeği Gaba, 3 numarada; Kuaför ikiz kardeşler Cemal ve Celal, 4 numarada; 5 kişilik Ateşmizacoğulları ailesi, 5 numarada; Hacı hacı, oğlu, gelini ve 3 torunu, 6 numarada; Metin Çetin ve karısı Nadya, 8 numarada; Mavi Metres, 9 numarada; Hijyen Tijen ve kızı Su, 10 numarada; Madam Teyze oturmaktadır. Şehrin yenilenmesini ve Türkiye'nin değişimini, eşinden yeni boşanıp ondan en uzak semte gitmek adına hiç alakası olmayan apartmanın 7 numaralı dairesine yerleşen üniversite hocası "ben" in ağzından anlatan roman, tam bir şehirleşme ve sorunları romanıdır. Her daire ayrı bir yaşam ve hikâyeyi barındırırken her dairedeki ailelerin / bireylerin hayatları bir diğeri kadar canlı ve bir o kadar ön plandadır.

ARAF (2004); Ömer Özsipahioğlu'nun Boston'a siyaset bilimleri alanında mastır yapmak için gitmesi ve burada Faslı Abed, İspanyol Piyu ile ev arkadaşlığı kurmasıyla başlayan roman Piyu'nun kız arkadaşının arkadaşı olan Gail / Zarpandit ile Ömer'in evlenmesi, Gail'i ailesiyle tanıştırmak için beraber İstanbul'a gelmeleri ancak zaten daha önce de intihar girişimleri olan Gail'in tam da Asya ile Avrupa kıtalarının, tam da doğu ile batının tam da boğazın ortasında arabadan inip Boğaziçi Köprüsü'nden atlamasıyla son bulur. İçerisinde göç, kültürel kimlik, mekânsal aidiyet ve aidiyetsizlik gibi birçok konuyu ele alan roman yazarın mesleki hayatında bir dönüm noktasıdır. İngilizce yazdığı

ilk eseridir. Ve daha sonraki romanlarını *Siyah Süt* hariç bu dilde yazmış sonra Türkçeye çevirmiştir.

BABA VE PİÇ (2006); Roman iki ülke ve bu ülkelerde yaşayan iki farklı aile olan İstanbul'daki Türk Kazancı, ABD'deki Ermeni Çakmakçıyan ailelerinin etrafında gelişen bir romandır. Bu ailelerin geçmişleri gibi şimdileri de tesadüfler üzerine bir araya gelmiştir. Ancak temelde en büyük sorun ait oldukları toplumlar arasında geçmişte yaşanan Ermeni meselesidir. Siyasi - kültürel bir sorun olan ve üzerinden geçen yıllara rağmen nesilden nesile aktararak başka devletlerin bu konuyu taze tutmalarına da değinilerek yılların kırgınlıkları, acıları, ülkelere yansıyan olumsuz ilişkileriyle, Türkiye'nin bu tarihi ulusal sorunu iki tarafın bakış açısıyla romanda işlenilmiştir. Romanda en az bu mesele kadar yoğun yer alan başka bir konu Kazancı ailesi içinde yaşanan dramdır. *Baba ve Piç* romanı kadına bakışı, aile içi çarpık, vahim olayları ve toplumun bu konuda tek tarafa yönelik baskılarını da sorgulayan yönüyle dikkat çekmektedir.

SİYAH SÜT (2007); Kitap yazarın annelik, yazarlık ve kadınlık rollerine ek olarak içinde yaşattığı daha birçok kimliği karakterleştirdiği ve onlarla hayatı, anlamını ve farklı hayatları irdeleyip bazı soru ve sorunlara cevaplar aradığı bir otobiyografik romandır. Karamsar bir ruh haliyle yazılmış olsa da mizahi yönü de olan bir eserdir.

AŞK (2009); Amerikalı evli ve 3 çocuklu bir ev kadını olan Ella Rubinstain'ın düzenli, rahat ve konforlu hayatına mesleki bir boyut katmak istemesiyle başlayan romanda, Ella'nın bir yayınevinde editör-asistanı olarak iş bulması ve A. Z. Zahara adlı bir yazarın tasavvuf felsefesini konu alan tarihi romanını değerlendirme görevi almasıyla Ella'nın yolu Zahara ile kesişir ve hem kendi hem ailesi ile ilgili tüm yaşantısı değişir. Roman bu tarihi kitaptaki Mevlana, Şems ve tasavvuf içerikli hikâyeleri ve gerçek zamanda yaşananları anlatarak bu farklı zamanlar arasında dönüşümlü olarak ilerlemektedir. Anadolu'nun jeopolitik konumu ve bunun etkileri, birçok ülkenin özellikleri ve turizm unsurları romanda yer almıştır.

İSKENDER (2011); İçerisinde göçü, göçün sebeplerini ve sonuçlarını, göç eden kişilere ve göç edilen topluma etkilerini, kültürel çatışmaları, kadın sorunlarını gözlemleme imkânı bulunan bu romanın kapak fotoğrafında yazar kendisi erkek (İskender) kılığıyla

poz vermiş ve bu durum tartışmalara neden olmuştur. Bu fotoğraf için kitabı yazarken gerçekten de İskender kimliğine büründüğünün ifadesi olduğunu belirten yazar, romanın içerisinde aslında sorunlu İskender karakterinin toplumların ve çocukları yetiştiren annelerin yani kadınların bu erkek profilindeki etkisini, kendinden olana kendini geri plana iterek daha ön bir kimlik vermesini de anlatmıştır. Toprak ailesinin göçü ile İngiltere’de göçmenlerin durumu her açıdan romanda tasvir edilmiştir.

USTAM VE BEN (2013); Osmanlı Devleti zamanında geçen roman, Büyük usta Mimar Sinan ve eserleri eşliğinde aslında tüm devri ve İstanbul şehri başta olmak üzere Osmanlı’yı okuyucuya canlı olarak gezdiren bir ustalıkla kaleme alınmıştır. Şehrin tüm ayrıntılarıyla gözler önüne serildiği tasvirler, şehirdeki ekonomik hayat, ticari yoğunluk, farklı milletlerin ve dinlerin sesleri, kıyafetlerindeki cümbüş, seferden dönen askerin zafer sevinci ve göçle büyüyen ve kalabalıklaşan nüfus birebir yansıtılmıştır.

HAVVA’NIN ÜÇ KIZI (2016); Şafak’ın son romanı içerisinde Türkiye’nin arada kalmışlığını, Batı’ya dönük ama Doğu’ya bağlı kültürel kimliğini, Nalbantoğlu ailesinin bireyleri gibi siyasi- kültürel farklılıklarını hatta zıtlıklarını barındıran bir ülke olmasını vs. içeren bir Türkiye analizidir. Aynı zamanda kadınlar arası dayanışma ve çatışmaları, kültürel farklılıklarına rağmen uzlaşmaları da Peri, Mona ve Şirin ile işleyerek kadınlara dünya kadınları arasında kız kardeşlik kavramını da aşılamaktadır. Ailesiyle Türkiye’de yaşayan Peri Nalbantoğlu’nun Oxford’a başvurup kabul edilmesiyle roman İngiltere’ye uzanmıştır. Sonrasında İranlı Şirin ve Mona ile olan arkadaşlığı, Profesör Azur’a ilgi duyması ve bir skandal ile hem hocasının hem de kendisinin zarar görmesi nedeniyle ülkeye geri dönmesi, hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam etmesi, evlenip çocuk sahibi olması ancak kızıyla İstanbul’da bir saldırıya uğraması sonucu cüzdanından çıkan geçmişe ait bir kalıntıdan (fotoğraf) tekrar o günleri hatırlayıp arkadaşları ile irtibata geçmesi şeklinde bugün ve dün arasında ilerleyen roman çok farklı konuları yüzeysel de olsa bünyesinde barındırmaktadır.

2. BÖLÜM: ELİF ŞAFK ROMANLARINDA COĞRAFI UNSURLAR

Her bilim dalının kendine özgü yöntem ve metotları bulunmaktadır, coğrafya biliminin incelenmesi de bir takım prensipler üzerinden yapılmaktadır. Coğrafyacıların genellikle hem fikir olduğu bu prensipler ilgi, nedensellik ve dağılım ilkeleridir. İnsanın yeryüzünde yaşamını sürdürebilmesi için çevresini tanıması ve anlaması gerekir. Örneğin, tarım ile birlikte yerleşik hayata geçen insanlar tarım faaliyetlerini yapabilmek için güneşin yıllık hareketlerini takip edip iklim ile ilişkisini keşfetmiş ve yaşamsal ihtiyaçlarına çözümler bulmuşlardır. Nehirlerin taşarak tarım arazilerini zarara uğratması sonucu tarımsal üretimin düşmesini engellemek amacı ile mevsimlik taşkın zamanları ve süreleri tespit edilmiş, ekim faaliyetlerinin zamansal ve mekânsal planlamaları yapılmıştır. İlgi kurulan ve nedenleri tespit edilen durum ve olaylar için ise görseller ve haritalar çizilerek bu bilgilerin daha kolay anlaşılması ve nesilden nesile aktarımı kolaylaştırılmıştır. Görüldüğü üzere insanlar için yaşamsal öneme sahip tüm bu olaylar içinde coğrafi bilgi değer kazanmaktadır. Yazının insan hayatına girmesi ile birlikte coğrafya ve edebiyat arasında da etkileşim başlamıştır. Nitekim edebiyat ve coğrafya çok eski zamanlardan itibaren yeryüzünde insanın hikâyesini yazma konusunda ortak bir paydada buluşmuştur.

Coğrafya geniş kapsamlı bir bilim dalıdır. Bu nedenle çalışmamızda coğrafyanın romanlarındaki önemini ve değerini ortaya koymak amacıyla coğrafi unsurları tespit ederken, konuları coğrafyanın alt dallarına göre sınıflandırarak daha açıklayıcı olması hedeflenmiştir. Romanlarda geçen coğrafi unsurlar, hem romanın hem de coğrafyanın doğası gereği birçok coğrafi konu ile ilişkilidir. Tekrara düşmemek için birden fazla coğrafi konu ile ilişkili coğrafi unsurlar, romanın örgüsünde etkili olan ya da coğrafi ağırlığı daha fazla hissedilen konu çerçevesinde incelenmiştir.

2.1. GENEL VE FİZİKİ COĞRAFYA UNSURLARI

Coğrafyayı en genel anlamda fiziki ve beşeri coğrafya olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bu ayrım, yapacağımız çalışma için de yeterli bir ayrım olacaktır. Genel coğrafya konuları ile birlikte bu bölümde fiziki coğrafya unsurları olan jeoloji, jeomorfoloji, iklim, hidroğrafya, toprak, bitki örtüsü, fauna gibi temel fiziki coğrafya konularının Elif Şafak romanlarında nasıl yer aldığı ve coğrafi ilişkisi üzerinde durulacaktır.

2.1.1. GENEL COĞRAFYA UNSURLARI

Coğrafya genellikle insan ve yeryüzü arasında ilişki olarak tanımlanmaktadır. Bu ilişkiyi açıklayabilmenin başlangıcı ise yeryüzünün evren içerisindeki yerini anlamak ile mümkün olduğundan Coğrafya konuları öncelikle evren, güneş sistemi, gezegenler, dünyanın oluşumu, dünyanın şekli ve hareketleri gibi en temel meseleleri açıklayarak başlar. Ayrıca harita bilgisi, yerel saat farklılıkları, coğrafyanın diğer bilim dalları ile ilişkisi ve toplumların coğrafya algısı gibi konular genel coğrafya konuları içerisinde yer almaktadır.

Elif Şafak *İskender* romanında **“Evrenin herhangi bir köşesine bizden uzaklarda serbestçe salınacağı bir yere göndermeliydim bu hikâyeyi”** ifadesi ile evrenin büyüklüğü karşısında insanın acizliği ve çaresizliğini gösterirken, insanın insanla sınırlandığı kendi küçük dünyasından evrenin sonsuz boşluğuna serbestçe açılmayı arzu etmiştir. *Ustam ve Ben* romanında ise evrenin oluşumuna dikkat çekmektedir. **“Nasıl ki dört maddeden oluşmuşsa kâinat-su, ateş, hava ve toprak-onlar da kendi evrenlerinde anasır-ı erbaa idi (s.14).”** Evrenin ve dünyanın oluşumu tüm bilimler ve coğrafya için de önemli meselelerden biridir. Eski çağ filozoflarından Aristo dünyanın oluşumu için metinde de geçen su, hava, toprak ve ateş elementlerini sayarken yeryüzü ve gökyüzü dünyasını birbirinden ayırarak gökyüzü dünyasının esir-eterden oluştuğunu ve devinimlerinin düzenli daire biçiminde olduğunu ifade etmiştir. (ÖZGÜÇ, TÜMERTEKİN;2016) Görüldüğü üzere yukarıda geçen her iki metinde evren ile ilgili bilimsel gerçekliklere atıf söz konusudur.

Coğrafyanın ilk dönemlerinde coğrafya ve astronomi oldukça kuvvetli bağlara sahiptir. Bu nedenle birçok bilim adamının birlikte yürütmüş olduğu matematik, astronomi ve coğrafya çalışmaları özellikle güneş, ay ve yıldız gözlemleri önemli coğrafi konuların anlaşılmasında etkili olmuştur. (örneğin dünyanın şekli, hareketleri, enlem ve boylam kavramları vb. unsurlar.) *Ustam ve Ben* romanında Sultan Murad’ın bu gözlemlerin değerli olduğunu bilip rasathane kurulmasına izin verdiği anlatılmıştır. **“Bir rasathane inşa ediyoruz!” dedi. Semanın engin karanlığını incelemeye adanmış bir mekân. Daha evvelki tüm rasathanelerden, hem Şark’ta hem Garp’takilerden büyük olacaktı. Dünyanın dört yanından ilim ehli buraya gelmeye can atacaktı, İstanbul, bir irfan**

merkezine dönüşecekti. Sultan Murad, Takiyeddin'in yıldızları ve gökcisimlerini öğrenme arzusunu destekleyeceğine söz vermişti. "Kâinata dair idrakimiz misliyle artacak!" dedi Sinan. (s.353) Rasathanenin hem doğudakilerden hem batıdakilerden büyük olacağı ve tüm ilim ehlini kendine çekeceği ile ilgili ifade aslında coğrafya bilimi sayesinde ilimde üstünlük hedefine de işaretler. Bu rasathane ve rasathanenin faaliyetlerine romanda atfedilen önem özellikle dikkat çekicidir zira romanın ilerleyen safhalarında rasathanenin içeriği ve işleyişi ile ilgili de detaylı bilgiler mevcuttur. Rasathane ve coğrafi bilgi üzerinden tüm bilimler de kastedilerek, o dönemde kâinatın ve dünyanın kalıplaşmış, yanlış anlayışlarına karşı deney- gözlem yoluyla bilgiye ulaşılabilmek için mücadele edildiği de anlaşılmaktadır.

Evren ve dünya hakkında doğru bilgilerin düşünce ve inanç sistemleri üzerinde de etkili olduğu gerçeği romanda vurgulanmak istenmiştir. *"Üst katta altı halkalı dev bir usturlap vardı. Bunun yıldızların yükseklik derecelerini tespit için kullanıldığını öğrendiler. Duvara takılmış bir başka alet iki büyük pirinç kadrandan müteşekkildi: yıldızların ve Güneş'in meyillerini ölçmeye yarayan libne. Mütevazı görünüşlerine bakıp kıymetli olacağına ihtimal vermedikleri uzun tahta parçaları Ay'ın ihtilâf-ı manzarını ölçmeye yarıyordu. Bakır halkalı bir diğer alet, yıldızların zaviyelerini tespit ediyor; onun yanındaki zâtul-evtar geceyle gündüzün eşitlendiği vakitleri buluyordu. Cihan'ın en çok hoşuna giden, semavi cisimler arasındaki mesafeyi ölçen el-müşebbehe bi'l-menâtık {sestant) olmuştu"* (s.356). Bu ifadeler ile dönemin coğrafi ölçüm tekniklerinin neler olduğu da ifade edilmekle birlikte gece gündüz eşitliğine yani ekinoks tarihlerinin ölçümüne de atıf yapılarak o günlerin özel ve önemli olduğu belirtilmiştir. Rasathane ve rasathaneyi kurmak isteyen Takiyüddin üzerinden evrenin anlaşılmasında ve cehaletin ortadan kalkmasında ilmin, elbette coğrafyanın önemine değinildiği cümlelerin, romanın ilerleyen sayfalarında da devam ettiği görülmektedir. *"Matematikçi Gıyaseddin Cemşid el-Kaşi'nin çalışmalarından ve Nasireddin Tusi'nin ilerlettiği aletlerden faydalanan Takiyeddin, Uluğ Bey'in –ki hem astronom, hem matematikçi, hem sultandı-Semerkant rasathanesindeki kazanımlarını geliştirmek niyetindeydi. İki yüz sene evvel diyordu, âlimler kâinatın pek çok sırrını keşfetti. Fakat onların başarıları, geliştirilmek yerine yasaklar, ihmaller ve cehalet yüzünden unutuldu. Kıymetli bilgiler sonraki nesillere devredilemeden kayboldu. Hikmet incileri sağa sola saçıldı; yerin derinliklerinde hazine dolu sandıklar gibi keşfedilmeyi bekliyorlar. Yani öğrenmek, illa*

gidip yeni şeyler keşfetmek değil, bazen de kayıp bilgileri hatırlamak demektir.(s.355)”

Ayrıca yukardaki cümlelerde astronomi, coğrafya ve sayısal ilimler ilişkisi belirtilmiş olup bu konunun coğrafya biliminin sayısal bilimlerle yakın ilişki içinde olduğu bu nedenle coğrafya öğretiminde coğrafyacıların sayıları yeterli düzeyde kullanabilmesinin gerekliliği ortaya konulmuştur. Özünde coğrafya hem sözel hem sayısal yeteneklerin ortak kullanılması gereken bir bilim dalı olup, sözel ya da sayısal diye ayrışmalar coğrafya bilimine değer kaybettirmektedir.

Elif Şafak evren ve yeryüzü ile ilgili eski tartışmalara da değinerek aslında hem coğrafya bilim tarihine hem de coğrafya ile ilgilenen bilim insanlarına atıf yapmıştır. Ayrıca bugün belki de sıradan bir bilgi olarak gördüğümüz Dünya'nın Güneş etrafındaki dönüşünün ne denli önemli ve değerli bir buluş olduğunu şu satırlar ile anlatmıştır. *“Uzun zaman evvel, Aristoteles adında bir akil kişi -Büyük İskender'e bildiği her şeyi öğreten hoca- Dünya'nın, kâinatın merkezinde olduğunu ve diğer gökcisimlerinin aksine, orada hiç hareket etmeden, sakın sakın durduğunu iddia etmişti. Onun etrafında dönen ve tepemizdeki türlü kubbeleri teşkil eden kürelerin sayısını bulmayı da ehli heyete bırakmıştı. Konuştukça çenesi açıldı Takiyeddin'in. Bu Aristoteles nam zat, pek muhterem bir şahıs olsa da meseleyi yanlış anlamıştı. Kâinatın kalbinde oturan Güneş'ti; Dünya değil. Diğer cisimler bu ateş topunun etrafında, daireler üzerinde dönmekteydi. Takiyeddin bunu hiç şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ispat ettiğini söylediği bir kitap gösterdi. Yazarının adını yüksek sesle okudu. Dilinin üzerinde kayan, pürüzsüz, yuvarlak bir kelimeydi. Kopernik. Ne de tuhaf bir isim diye düşündü Cihan, ama astronom öyle hürmetle söylemişti ki bir efsuna dönüşmüştü sanki.”(s.358,359,360)* Sonraki sayfalarda da yazar konuyla ilgili bilgi ve haritaların önemli ve değerli olduğunu da açıklamıştır. Kümülatif bir bilgi birikimi olan bilimin rasathanenin yıkılması ile kesintiye uğratılıp, yılların birikiminin zayi edildiği de aşağıdaki cümlelerde özellikle vurgulamıştır. *“Ayn, güneşin, yıldızların ve semavi cisimlerin haritası. Senelerin emeği. Nasıl yanına almamış olabilirdi? Aklından geçenleri okumuş gibi konuştu Sinan: “Takiyeddin kıymetli eşyalarını rasathanede tutardı. Orası onun yuvasıydı nihayetinde, en çok tenkit ettiği şeye yenik düşmüştü müneccimbaşı. İlim ve irfanın ilerlemesi için birikim gerekliydi. Birikim içinse mevcut eserlerin ve emeklerin özenle muhafaza edilmesi. Kat üstüne kat inşa ederek ilerlerdi*

toplumlar. Her kuşakta yeniden başlayarak değil. Hâlbuki Takiyeddin'in ardından gelecek olan rasıtlar gene sıfırdan başlamak mecburiyetindeydi.”(s.369,372)

Araf romanında geçen “*Boston’da saat 15:30’u, İstanbul’da 22:30’u, Madrid’de 21:30’u, Marakeş’te 20:30’u gösterirken Alegre, alet çantasıyla işe giden bir musluk tamircisi gibi çantası yemek kitapları ve en sevdiği baharatlarla dolu vaziyette parti evine vardı.” (s.122) “Saatler Boston’da 23:33, İstanbul’da 06:33, Marakeş’te 04:33 ve Madrid’de 05:33’ü gösterdiğinde Alegre mutfaktan çıkıp parasını talep etme zamanının geldiğine karar verdi.” (126) “Saatler Boston’da 01:22, Marakeş’te 06:22, Madrid’de 07:22, İstanbul’da 08:22’yi gösterdiğinde Boğaz Köprüsü’nde trafiğe takılmış bir taksinin arka kapısı esner gibi açıldı.”(s.341) cümleleri ile matematik coğrafyanın bir konusu olan yerel saat farkları işlenmiştir. Bu metinler sayesinde dünyada aynı anda farklı zaman dilimlerinde insanların başka başka hayatlar ve olaylar yaşadığı gerçeği gösterilmiştir. Zira Boston’da saatler öğleden sonrayı gösterirken diğer yerlerde akşam ve hatta kiminde gece olmuştur. Metinlerde geçen şehirler ise tesadüfi seçilmemiş olup Boston’da öğrenci olarak aynı evi paylaşan İstanbullu Ömer’in, Faslı Abed’in ve Madridli Piyu’nun doğdukları ve ait oldukları şehirlerdir. Yazar saat farklarını kullanarak romanın küreselleşmesini sağlamıştır. Ayrıca kendileri de küreselleşmeye çalışan bu roman karakterlerinin ait oldukları, doğup büyüdüğü, kişilikleri üzerinde etkili olan vatanlarının (mekânların) onlarda kopmaz bağlar kurduğu ikilemini de okuyucuya yansıtmıştır. Yerel saat farkı konusu mekânsal farklılıkları ifade eden coğrafi bir bilgi iken romanda bu durum insanın biyolojik kökeni ve saati ile ilişkilendirilerek zamandaki ve mekândaki göç nedeni ile oluşan kişisel uyumsuzlukların, özlemlerin giderilmesinde de araç olarak kullanılmıştır. *Araf* romanında saatler yukarıdaki şekilde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Böylece romanda, insanların yoğun olarak göç ettikleri ve birlikte yaşama durumunda kaldıkları büyük şehirlerin / mekânların aslında birbirinden bambaşka, kendi içinde bölünmüş, bağımsız anlardan müteşekkil, çok uzak mekânlarla iç içe bir âlem olarak algılanması hissi verilmiştir. Bu durumun başka bir örneğini *Havva’nın Üç Kızı* romanında da görmekteyiz. “*Longwall Sokağı’nın köşesinde bir telefon kulübesi gördü Arada iki saat fark olduğuna göre babası şimdi evde, sofrada olmalıydı.”(s.340)**

Romanlarda coğrafyanın ders olarak geçtiği bölümler de yer almaktadır. *Baba ve Piç* romanında coğrafya dersi ve konuları detaylı bir şekilde işlenmiştir. Burada özellikle

coğrafya dersinin her sohbette kullanılabilen bir bilgi olduğu ifadesi de coğrafyanın günlük hayattaki kullanımı ve önemi için güzel bir örnek teşkil etmektedir. ***“Coğrafya dersi dışında bir şeye alaka göstermemiş, coğrafya dersinde de topu topu bir iki konudan ötesiyle ilgilenmemişti. En sevdiği konu, atmosferin katmanlarıydı. Ozonun stratosferde nasıl parçalandığı ve okyanus yüzey akıntılarıyla atmosfer hareketleri arasındaki bağlantı üzerinde saatlerce düşünebilir, okuyabilir, konuşabilirdi. Yüksek seviyelerdeki stratosfer deveranı, mezosferin özellikleri, vadi rüzgârları ve deniz esintileri, güneş döngüleri ve tropikal enlemler, dünyanın şekli ve büyüklüğü üzerine ne bulduysa hatmetmişti. Okulda ezberlediği her bilgi kırıntısını eve gelir gelmez aile fertleri üzerinde test etmeye kalktığından Kazancılar, atmosfer hareketleri hususunda hayli bilgili sayılırlardı. Coğrafya bilgisini sergilediği her sohbette şevkle konuşurdu Feride; bulutların üzerinde uçar, bir atmosfer katmanından diğerine sıçardı.”*** (s.35)

Aynı romanda coğrafi konum bilgisi ile ekonomik faaliyet ilişkisi kurulabileceğine dair örneğe de rastlamak mümkündür. Arizona eyaletinin okyanusa kıyısı olmadığı oradaki ekonomik faaliyetlerin ve mesleklerin neler olamayacağı ile vurgulanmıştır ***“Senelerdir Arizona’da ikamet eden Rose’un denizcilikle uzaktan yakından ilgisi yoktu.”***(s.294)

Baba ve Piç romanında harita ve ülkeler ile ilgili bilgilere de yer veren Elif Şafak, ***“Ülkelerin -gerçek ya da hayali- haritalarını andıran şekiller görürdü orada; uğruna kaç binlerce insanın öldürüldüğü, kan üstüne kan dökülen topraklar.”*** (s.367,368) ifadeleri ile ülkelerin haritalarına aşina olduğunu ve bu haritalardaki ülke sınırlarına bakarken bu sınırların çizilmesinde yaşanılmış ve halen yaşanan insanlığın ortak acılarını da dillendirmiştir. Yine bu kitapta ülkeler ve mekânlar ile ilgili yanlış bilinen coğrafi bilgilere de dikkat çekmiştir. ***“Alpler İsveç’te değil, İsviçre’de” diyerek düzeltmek istedi birileri...”***(s.352) Bu bilgiler günlük yaşamda bilindiği zannedilen ancak çokça karıştırılan coğrafi bilgi hatalarıdır. Coğrafya dersinde ya da farklı kaynaklardan onlarca kez doğrusu öğrenilse de romanda mizahi bir dille ifade edilmesi okuyucu da daha kalıcı izler bırakabilir. Bu da coğrafi bilginin öğrenilmesinde romanların yardımcı olacağını gösterir.

2.1.2 JEOLojİ VE JEOMORFOLOJİ UNSURLARI

Beşeri faaliyetlerin oluşmasında ve şekillenmesinde fiziki coğrafyanın önemli alanlarından olan jeoloji ve jeomorfolojiye ait bilgilerin sosyal bilimlerde görünür olduğunu söylemek zor olsa da Elif Şafak'ın edebi bir eser olarak kaleme aldığı romanlarında bunlara yer vererek beşeri faaliyetlerle ilişkilendirilmesi coğrafya açısından kesinlikle kayda değer ve takdir edilecek bir durumdur. Metinlerinde insanları ve durumları anlatırken bu alanlara giren birçok terimi anlatımını güçlendirmek için kullanmış ve kendi edebi dilini oluşturmuştur.

Ustam ve Ben romanında morfolojik yapı hakkındaki betimlemeler ve bunların ulaşım ile ilişkilendirilmesi dikkat çekmektedir. ***“İstanbul’u böyle geride bıraktı Cihan. Hiç durmadan saatlerce at sürüp, akşama doğru yolun çatallandığı bir yere vardı. Sağdaki patika, kuru dere yatakları boyunca ilerleyerek Edirne’ye ulaşıyordu. Davud’un ona tembihlediği güzergâh buydu. Soldakiyse, ovalar ve alçak tepeler üzerinden, kıvrıla kıvrıla uzanıyordu; bu yol daha yeşil, daha güzeldi ama hem dolambaçlı ve engebeli olduğundan, hem de ormanlarında haydutlar fink attığından tercih edilecek gibi değildi...”***(s.425) Yine aynı romanda geçen ifadeler ile farklı morfolojik yapılar üzerinde yolculuk edildiği bilgisi verilirken okuyucu, bu mekânsal tasvirler ile romanın içine çekilmiştir. Geniş bir düzlük, sonrasında ise derin bir vadinin haşmeti okuyucu karşılamaktadır. ***“Birbiri ardınca daldı tarlalara. Dev kayalarla dolu bir vadiyi kat etti. Yanlarından geçerken kayalar onu seyrediyormuş gibi geldi Cihan’a; hayata dair heyecanları kalmamış insanlarınki gibi donuktu bakışları.”*** (s.428) Cümlede geçen birbiri ardı tarlalar ifadesi Trakya’daki tarım arazilerinin genişliğini ifade eden bir cümle olması açısından da önem arz etmektedir.

Baba ve Piç romanında İstanbul’un tepelerden oluşan morfolojik yapısına yaşamın olağan akışı içerisinde yer verilmiştir. ***“Evvela gidip bulabildiği en bezgin, en beleş beygiri satın alırdı. Sonra her gün at arabasını İstanbul’un yokuşlu sokaklarında bir aşağı bir yukarı sürüp gazete mazete toplardı.”***(s.269) *Havva’nın Üç Kızı* romanında cinlerin kırsal ve şehrsel alanlardaki yaşam alanlarından bahsederken morfolojik yapıların özelliklerine yer verildiği görülmektedir. ***“Cinler uzaklarda –sarp dağlarda, dipsiz mağaralarda, çorak tarlalarda- yaşarlardı ama sık sık şehirlere iner, leş kokulu***

tuvaletlerde, loş kilerlerde, karanlık mahzenlerde takılırlardı.”(s.72) İskender romanında ise morfolojik yapı ile yerleşmeler arasında bağlantı kurulmuş ve jeolojik süreçlere atıf yapılarak yeryüzündeki değişim ile insanın değişimi ilişkilendirilmiştir. “Oralar çöl değil mi? Nasıl dikecekler gökdelenleri yumuşak kum üstüne?” (s.350) “Çöllerin bir zamanlar deniz olduğunu öğrenmişti. Su bile kaskatı toprağa dönüşebiliyordu da insan neden kolay kolay değişemiyordu acaba?” (s.356).

2.1.3. İKLİM VE HİDROGRAFYA

İnsanların yeryüzünde ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerini etkileyen en önemli coğrafi faktör olarak iklim dikkati çekmektedir. İlk filozoflar ve coğrafyacıların dünyayı bölgelere ayırırken iklim bölgeleri olarak ayırmaları da bu sebeptendir. Hatta insanların ırk, din ve kültürel faaliyetlerinin dahi iklim tarafından şekillendirildiğini ifade eden birçok determinist bilim adamı vardır. Bunlardan İbn Haldun zencilerin deri rengini iklim ile ilişkilendiren ilk bilim adamlarından biridir. Beşer ve beşeri faaliyetler üzerinde bu denli etkisini hissettiren iklim faktörünün romanlarda yer alması aslında olağan bir durum olarak görülmelidir. İnsanların en temel geçim kaynağı olan tarım faaliyetlerini gerçekleştirmesinde ve sürdürebilmesinde iklim önemli bir faktör iken iklimin de etkilendiği ve etkilendiği hidrografik unsurların romanlarda ne şekilde kullanıldığı ve etkileri bu bölümde yer almıştır. Şafak’ın *Pinhan* romanındaki *“Bütün bunlar olurken karakış fena bastırdı. Koçbaşlarıyla kapılara dayandı. İçeri buyur ettiler onu. İkramda kusur etmediler. Her sene böyle zorbalıkla gelmesine lüzum olmadığını, kapılarını çalanın başları üzerinde yeri olduğunu dilleri döndüğünce anlatmaya çalıştılar. Dinlemedi. Dinlemektense tepeden bakmayı, konuşmaktansa gürlemeyi, alttan almaktansa üste çıkmayı yeğledi.”*(s.21) ifadelerindeki gibi iklim ve hidrografya unsurlarını kişiselleştirip romanın bir kahramanı olarak kullandığını Turhal (2006) yılında yazmış olduğu *Elif Şafak’ın Romanlarında Şahıs Kadrosu* adlı tezinde de ifade etmiştir. Benzer şekilde suyun da dost olması, vefakâr olması, tasayı, kederi dinleyip uzaklara götürmesi, kancıklık etmemesi yönüyle kişileştirildiği görülmektedir (s.130,132). *“Kötü bir rüya mı gördün, karabasanlar mı çöktü üstüne, git suya anlat. Su alıp götürür kederini, tasanı. Uzaklara taşır. Su vefakârdır. Gammazlık, kancıklık nedir bilmez. Dosttur su, dostu olmayanlara. Su Nevres’in yegâne dostuydu.”*(175)

İskender romanında Londra'nın her daim yağış alan bir şehir olduğu vurgulanarak iklimi hakkında bilgi verilmiştir. **"Londra'da, Barnsbury Meydanı'na vardığımızda park yeri arayacağım. Yağmur yağmaya başlayacak -ufacık billur damlalar..."**(s.12) İlerleyen sayfalarda Londra'nın iklimine atıf yapmaya devam eden yazar bu sefer diğer iklim unsurlarını da cümlelerine eklemiştir. Hatta karakterinin doğduğu yer ile yaşadığı yerin iklim özelliklerini de karşılaştırma yapmıştır. **"İngiltere'ye geldiğinden beri ilk kez havayı sevdi Pembe – bütün bu rüzgârın, yağmurun, sisin ötesinde farkına bile varmadan alıştığı bir dinginlik vardı adeta..."**(s.152) **Bir gün önce sıcaklık sıfırın altına düşmüştü ve oluklardan buzlar sarkıyordu.**(s.244) **Alışamadığı bir şey varsa o da havaydı. Yağmur. Kasvet. O kurşuni bulutlar. Fırat kıyısında büyümek onu dondurucu kışlara ve kavurucu yazlara karşı aşılamıştı ama ilanihaye kapalı bir göğe uyanmaya alışmak kolay olmamıştı.**"(s.439) Şehrin iklimi ile ilgili bilgiler Baba ve Piç romanında San Francisco şehrini betimlerken karşımıza çıkmaktadır. **"Kızıl... kızıl köprülül, bir şehir de var burada. Su var, deniz, rüzgâr ve... sis. Perde perde sis inmiş şehrin üstüne."**(s.216) Havva'nın Üç Kızı romanında ise İngiltere iklimi ile ilgili olarak **"Sema bulutlanmıştı, henüz erken olduğu halde akşam çökmüş gibiydi."**(s,252) ifadesi de Elif Şafak'ın farklı romanlarında İngiltere ve iklim koşullarına özellikle yer verdiğini göstermektedir. Yazarlar yaşayıp gözlemledikleri durumları ve mekânları betimlerken iklim unsurundan sıkça yararlanmaktadırlar.

İskender romanında iklim ve hidrografi ilişkisini de açıkladığı görülmektedir. **"Mala Çar Bayan köyünün birkaç kilometre uzağında kışın cılız akan ama baharda kudurmuşçasına taşan bir dere vardı. Köylüler karşı kıyıya geçmek için iki yaka arasına gerilmiş bir elektrik teline bağladıkları derme çatma bir tekne kullanırlardı. Tehlikeli bir seyahatti ve her yıl birkaç kişi suya düşerdi. Çoğu kurtarılsa da kimisi de boğulurdu."**(s.106) Derenin kışın cılız akarken bahar aylarında kudurmuşçasına taşması, ilgili yerde bahar yağmurlarının yoğun görüldüğü ve kar yağışlarının da fazla olduğunu göstermektedir. İklim faaliyetlerinin ulaşım üzerinde etkisini de bu romanda görmek mümkündür. Kışın yolların kapanmasından dolayı ancak bahar gelince geri dönüşün mümkün olduğunu **"Kış çetindi o sene, yollar hepten kapalı. Aradan dört ay geçti. Bahar başlarında bir akşamüstü geri döndü Hediye."**(s.342) cümlesi ile ifade etmiştir. İklim ve ulaşım ilişkisine bir yaklaşım olarak haberleşme ve haberleşmenin önemine dair

cümleleri *Aşk* romanında da görmek mümkündür. ***“Geçen kış Şam’dan gelen ulaşı görünce hepimizi bir şüphedir aldı. Senenin bu dönemi yoğun kar tüm yolları kapattığından kolay kolay yabancı kimse gelmez buralara. Eğer bir ulak, fırtına tipi demeden bir mektup getiriyorsa, bu ancak iki ihtimale işaret edebilir: Ya önemli bir şey olmuştur, ya da önemli bir şey olmak üzeredir.”***(s.100) *Pinhan* romanında ise kış şartlarından sonra yolların açılmasının toplumsal etkilerine ek olarak yaşamın da canlandığı şu cümleler ile ifade edilmiştir. ***“Yollar açıldı; civar köylüleri tekkeyi ziyarete geldi; dervişler iade-ı ziyarette bulundu; bahçedeki toprak gayrete geldi; kadirşinas Gönlübol Baba nihayet ocaktaki kazanın başında görüldü; küpler yeniden doldu; Tokatlı Lütü ile Kul Yusuf derin bir oh çekti.”***(s.29)

İskender romanında iklim ve tarım ürünleri ilişkisinden de bahsedilmiştir. ***“Bir ara limon ağacı yetiştirmeye heves ettiyse de Londra ayazında donmuştu her biri.”***(s.411)

Araf romanında da iklim koşulları ve iklimin diğer beşeri faaliyetlere etkisine dair ifadeler görmek mümkündür. ***“Dışarıda serindi gece. Mekân Boston, Martin 16’sı için fazlasıyla serin. Yine de Somerville Bulvarı boyunca zar zor ilerlerken hava durumunu umursamıyor gibiydiler. Soğuk değildi böyle somurtmalarının sebebi...”*** (s.10) Bu ifadede hava sıcaklığının mevsim normallerinin altında olduğu belirtilirken iklim koşullarının insan davranışları üzerindeki etkisine de atıf yapılmıştır. Lakin buradaki cümlede somurtkanlığın sebebi olarak olumsuz hava koşulları görülmemiştir. Yine bu romanda ***“Gündüzleri yağmur bulutları yüzünden grilere bürünüyordu Londra, geceleriye elektrik kesintileri yüzünden karalara.”***(s.73) ifadeleri ile iklimin günlük yaşamdaki olumsuz etkilerinin örneklerini görmek mümkündür. Londra’nın gündüz ve gece karanlığa bürünmesinde iklim elemanlarının etkisi gözler önüne serilmiştir. Romanın ilerleyen sayfalarında ise tropik bir fırtına ile meydana gelen hasarlardan bahsederken aynı zamanda yer tahmini de yapıldığı görülmektedir. Dünyada böyle bir fırtınanın olabileceği yerin bilgisi ancak coğrafya bilgisi ile eşleştirilebilir. ***“Bir gün önce tropik bir fırtına bir şehir ya da kasabada çatıları uçurmuş, ekinleri telef etmiş, camları kırmış, büyük hasar yaratmıştı. Fırtınanın nereyi vurduğunu tam hatırlayamıyordu annesi ama Amerika’da bir yer olduğuna emindi.”***(s.88) İklim bilgisi sonraki sayfalarda farklı coğrafi bölgeler ve o bölgede yaşayan insanların alıştıkları biyolojik iklim ile

değerlendirilip hava sıcaklığı üzerinden iklim tipleri karşılaştırılmıştır. **“Hava doğuştan New Englandlı olanlar için bile soğuksa, bu Akdenizlilere kim bilir nasıl soğuk gelirdi.”**(s.209) *Baba ve Piç* romanında Arizona için yapılmış hediyelik eşyalar üzerinden Arizona’nın iklimine ve bitki örtüsüne atıf yapılmıştır. **“Sonunda Rose bütün Kazancı kadınlarına birer set satın aldı – adil olmak için hepsine aynı seti - kaktüs şekli verilmiş, renkli bir I love Arizona kalem, önüne Arizona haritası basılmış beyaz bir tişört, Büyük Kanyon resimlerinden oluşan bir takvim, üzerinde semiz harflerle BURASI SICAK AMA HİÇ OLMAZSA NEM YOK yazılı bir kupa ve buzdolabı kapağında büyütülmeyi bekleyen hakiki bir bebek kaktüs taşıyan mıknaş sakı.”**(s.315)

İklimin şehirler üzerindeki etkisi ve şehir yaşamındaki değişim *Ustam ve Ben* romanında karşımıza İstanbul tasvir edilirken çıkmaktadır. **“Ocak ayıyla beraber acı soğuklar başladı. Saçaklardan sarkan buzkandillerinin tehlikeli bir güzelliği vardı, fazla kar almayan İstanbul bu sefer beyaz bir battaniyenin altına kıvrılıp uyumuştı. (s.159,160) Aylardan nisandı. Erguvanlar çiçek açmış, tekmil şehir ıtırlara bürünmüştü.(s.302) Son kırk yılın en soğuk günüymüş dediler, Mihrimah’ın öldüğü gün. Eyüp’te sokak kedileri bir damdan diğerine atlarken havada donup kalmış, billur lambalar gibi. Dilenciler, mecnunlar, abdallar ve evsizler imarethanelere sığınmış donmamak için.”**(s.378) Yukarıdaki ifadelerde iklim ve bitki örtüsüne de atıf yapıldığı gibi aynı zamanda hava sıcaklıklarının yıllar ve günlere göre değişimine **“son kırk yılın en soğuk günü”** ifadesi ile vurgu yapılmıştır. Genel iklim şartlarını ortaya koymak için ilmi açıdan 40-50 yıllık süreçlerin analiz edilmesi gerçeği ışığında benzer kırk yıllık ifadeyi *Aşk* romanında da görmek mümkündür. **“Berd-ı acûz denilen kocakarı soğuklarının pençesindeydi Konya. Kırk senenin en soğuk günüydü kerhaneden kaçtığım gün.”**(s.284) Aslında bu ifadeler sadece bilimsel çalışmalarda değil günlük yaşamda da iklimin uzun yıllar takip edilen bir olgu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. *Pinhan* romanında da halk dilinde kullanılan iklim bilgisine atıf yapıldığı görülmektedir. **“Erbain kırkını çoktan doldurmuş; hamsin ellisini aşmış; erken açan çiçeklere don vurmuş; göç eden ilk kuş kafilesi yollarda telef olmuş; hiç şüphesiz, evvelbahar, yolda haramilerle karşılaşmış, engellere takılmıştı.”**(s.25)

Siyah Süt romanında ise bir insanın en sevdiği ve şehrin en güzel mevsimi olarak iklim bilgisi karşımıza çıkmaktadır. **“Boston!” diyor Pratik Akıl Hanım. “Değil mi ki sonbahar en sevdiğin mevsim, Boston tam senin şehrin. Seveceksin oraları.”(s. 118)** Şehir ve güzelliği iklim üzerinden açıklama ile ilgili benzer bir duruma *Baba ve Piç* romanında da rastlamaktayız. **“Dışarıda hava yumuşamıştı. Muhteşem bir Boğaz manzarasına çıktılar, beklenmedik ölçüde parlak bir güneş ve berrak bir sema altında ıslıl ıslıl. Güneşten korunmak için ellerini gözlerinin üzerine koydular, ikisi de derin bir nefes alıp havadaki bahar kokusunu içine çekti.”(s.189)**

İklimin şehir ve insan üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çeken betimlemeler de romanlarda kendine yer bulmuştur. Örneğin *Baba ve Piç* romanında yer alan **“Mart İstanbul’da en dengesiz aydır hem psikolojik hem fiziksel açıdan. Bir bakmışsın ki bahar mevsimine ait olduğuna karar vermiş, ılık ve mis kokulu; derken fikrini değiştirip kışa döner, her yere kara yel, dolu saçar.”(s. 268)** Şehrin Aynaları kitabında da iklimin insan karakteri üzerindeki etkisi betimlenmiştir. **“Anlaşılan, tıpkı buraların iklimi gibi sert ve inatçıydı köyün insanları.”(s.92)** Bölgesel iklim farklılıklarının insanlar arasındaki önemli farklılıkları açıklamada etken olduğu görüşü tıbbın babası olarak bilinen Hipokrat tarafından söylenirken, soğuk iklimlerde yaşayanların daha enerjik olduğu görüşü de Aristo tarafından belirtilmiş, İbn- i Haldun ise dünyayı yedi iklim bölgesine ayırarak bunların insan doğasıyla bağlantılarını tespit etmiştir. Yasaların Ruhu adlı eserinde Fransız yazar Montesquieu de sıcak ve soğuk bölgelerin insanların birbirinden farklı özellikler gösterdiğini, metindeki gibi soğuk bölge insanların cesur, atak, güçlü vb. özelliklerde olduklarını belirtmiştir (ÖZGÜÇ, 2014).

Romanlarda bazen de hidrografik unsurların iklimden bağımsız olarak tek başına yer aldığı görülmektedir. *Ustam Ve Ben* romanında, **“Zemin bataklıktan beter, akıntı insafsızdı. Cesaretleri kırılmış, asapları bozulmuş halde orada kaldılar. Hızlandı nehir, yavaşladı zaman.”(s.105)** şeklinde yer alan ifadelerde zeminin uygun olmaması ve akıntının hızlı olması hidrografik unsurlar olarak dikkati çekmektedir. Ayrıca yine bu romanda Prut Nehri ile ilgili olarak **“Hızlı akan ve adamların boyunu geçen nehirde kıymetli şeydi fil.”(s.112)** ifadesinde de yine nehrin debisine atıf yapıldığı gibi adamın boyu ve fil örneği nehrin derinliğine de işaret eden bir betimleme olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Romanın ilerleyen sayfalarında bu sefer Tuna Nehri yer almaktadır. ***“Belgrad’a haziranda vardılar; Tuna Nehri göz alabildiğince akıp gidiyordu – şiddetli, cezbedici, azametliydi.”(s.280)*** Bu metinde Tuna Nehri’nin büyüklüğü ve de bir yaz ayı olan Haziran’da bile güçlü bir debiye sahip olduğu mesajı verilmektedir. Avrupa nehirleri dışında Hindistan nehirlerine ve nehirlerin çokluğuna bu romanda dikkat çeken yazar, nehirlerin manevi bakımdan önemli olduğunu, sultanın ve zevcesinin mezarı için nehir kenarlarının seçiliyor olmasını konu olarak işlerken hidrografiya ve kültür coğrafyası arasındaki ilişkiye de bir örnek vermiş olmaktadır. ***“Yamuna Nehri kıyısındaki inşaatı görmeye gitti... Sevgili zevcesi, “Sarayın Mücevheri” Mümtaz Mahal’in, ona on sekiz yılda on dört evlat veren kadının vefatıydı şahı böyle kederlendiren. Merhumenin naaşı, Tapti Nehri’nin kıyısına defnedilmişti. Şimdiyse Agra’ya getirip ebedi istirahatgâhına defnedeceklerdi.”(s.464)***

Ustam ve Ben romanında selin ve yıkıcı etkilerinin tasvir edildiği metinde beşeri önlemlerin yetersiz kaldığı da ifade edilmiştir. ***“Derken sel bastırdı. Vadilerden toplanarak haneleri, meyhaneleri, imaret ve ibadethaneleri önüne kattı. Sukemerine varan yolları tamamen açmaya fırsat olmamıştı henüz. Akamayan sular birikti, bentleri yıktı; iskeleyi parçaladı, kanalları un ufak etti.”(s.270)***

Mahrem romanında sel ile birlikte insanları etkileyen diğer doğal afetlerde kısaca yer almıştır. ***“Önce sağanak olup ortalığı suya boğar; dolu olup körpe ağaçların dallarını kırar; bora olup kuş yuvalarını parçalar; sel olup tarlaların bereketini önüne katar; kuraklık olup toprağın canını yakar; kıtlık olup ambarları boşaltır; tufan olup önüne çıkanı boğar; hortum olup cümle mahlûkatı yutar; yangın olup kavurur- zelzele olup taş taş üstünde bırakmazdı. Tabiatın insana yapmadığı kötülük yoktu.” (s.88)***

2.1.4. TOPRAK, BİTKİ ÖRTÜSÜ VE FAUNA UNSURLARI

İnsanın medeniyete geçişinin simgesi ve en önemli ekonomik faaliyet olan tarım için gerekli toprak hem gerçek anlamı ile hem de kişinin geçmişinin ve kültürünün bir simgesi olarak romanlarda fazlası ile kendine yer bulmaktadır. Bitki örtüsü ve canlılar da yaşam için gerekli kaynaklardan biri olduğundan romanlarda geçen coğrafi unsurlardandır.

Elif Şafak *İskender* romanında kıraç ve verimsiz toprakların renginden bahsederek mekânı tasvir etmiştir. **“Ziyaret saati bitince Âdem ağabeyini garnizonda bırakıp eşek sırtında yakınlardaki köye dönmüş. Lapa rengi donmuş bir toprak göz alabildiğine uzanmaktaymış. Buraların doğası sert, dirençliymiş.”**(s.188) *Ustam Ve Ben* romanında yerleşme açısından da toprağın ve toprak özelliğinin önemli olduğu **“...Tophane tarafında onlara verilen alana gidip toprağı tetkik ettiler, nemini ölçtüler.”**(s.354) cümlesi ile ifade edildiği görülmektedir.

İskender romanında vadinin özellikleri bitki örtüsü ve toprak üzerinden anlatılırken, bu anlatım aynı zamanda yöre insanının karakterini yansıtmakta da kullanılmıştır. **“Geçit vermez çalıları ve meşakkatli toprağı ile yorgundu vadi; gecenin kalın örtüsü altına kıvrılmış, çıplak ve çorak uyumaktaydı.”** (s.39) Yine bu romanda toprağın verimsizliği **“Mala Çar Bayan köyünde dolaşp tarihi harabelere, çatlak duvarlara, oyuncaksız büyüyen çocuklara baktıkça burada zamanın hiç ilerlemediği hissine kapılmış. Manzara çorak, kasvetli ama tuhaf şekilde büyüleyiciymiş.”**(s.190) cümlesi ile anlatılmış, bitki örtüsünden yoksun olan bir yerin insan ruhunda oluşturduğu kasvet duygusu verilmiştir.

Araf romanında yemekler için aynı bitki türlerinin farklı bölgelerdeki özelliklerine vurgu yapan **“....Gail, tuhaftır şoför de onu dikkatli dikkatli dinliyordu. “Pilav için en iyisi Hint safranı, ama tatlılar için İran safranı üzerine yoktur.”**(s.340) cümlesi ile her iki safran türünün birbirinden farklı özelliklerde olduğunu ortaya koymaktadır. Pilav ve tatlı birbirinden farklı iki yemek türü olduğuna göre Hint ve İran safranının özellikleri de birbirinden oldukça farklıdır.

Ustam ve Ben romanında **“Bir anda kendini havada bulan hayvan etrafa bakındı; tüm sülalesinin dertsiz tasasız dolaştığı ormanlara, sisli vadilere doğru.”** (s.79) cümlesi ile fil Çota’nın doğal ortamı tasvir edilirken Hindistan’ın iklim ve bitki örtüsü hakkında bilgi verilmiştir. Yine aynı romanda geçen bir cümleden 16. yüzyıl Edirne çevresindeki iklim ve bitki örtüsü hakkında bilgi edinmek mümkündür. **“Havada çam, çamur ve rutubet kokuları vardı.”** (s.425) Bu cümleden Edirne çevresinin o dönemde çam ormanları ile çevrili olduğu anlaşılacağı gibi aslında romanlarda şehirler ve mekânlar, dönemi açısından doğru coğrafi bilgiler verilerse geçmişteki ile günümüzdeki iklim ve bitki örtüsü özelliklerinin karşılaştırmasını yapmak mümkün olacaktır. Bu sayede bugün

yaşadığımız yerlerin geçmişte nasıl bir mekânsal özelliklere sahip olduğu ve ne şekilde değiştiği de okuyucunun zihninde yer edinecektir.

Havva'nın Üç Kızı romanında ise İstanbul mezarlıklarının bitki örtüsü olan ormanların güzelliğine ve çeşitliliğine vurgu yapılırken aynı zamanda Medine ile karşılaştırılmıştır. ***“İstanbul’da mezarlıklarımızın manzarası daha güzel” dedi Mensur muzipliğe devam ederek. “Taze deniz havamız var hem. Medine’de gömülse bir hurma ağacına can verecektin. Halbuki İstanbul’da sakız, ihlamur, akçaağaç... ne istersen var. Yasemin dibine gömülmek en iyisi. Yıl boyu parfüm püfür püfür.” (s.93)***

Fauna olarak ifade edilen hayvan coğrafyası, coğrafyanın ilgi alanına özellikle dağılıp prensibi ile bağlantılı olarak girse de konu ile ilgili coğrafi çalışmalar oldukça azdır. Elif Şafak romanlarında da hayvan coğrafyası ile ilişkilendirilecek az mesele görülmektedir. *Ustam ve Ben* romanında ilginç bir hayvan olarak Hindistan’ı temsil eden bir tür olan fil Çota’dan yararlanılmıştır. ***“Rahmetli, şevketli büyükbabanızın (Kanuni Sultan Süleyman) hizmetkârıydı Cihan. Fille beraber geldi Hint diyarından.”(s.31)*** Yine aynı romanın ilerleyen sayfalarında bitki coğrafyası ve hayvan coğrafyası ile ilişkilendirilebilecek meseleleri görmek mümkündür. Hayvanat bahçesine geldiği günden beri öğrendiklerini Mihrimah’la paylaştı. ***“Haremde büyümüş, hep el üstünde tutulmuş, tabiatıtan kopuk bu kıza, hayvanlara ve bitkilere dair bildiklerini anlattı – ağaçların içindeki halkalara bakarak yaşlarını tahmin etmeyi; ölü kelebekleri bozulmadan muhafaza etmeyi; reçinenin nasıl damla damla kehribara dönüştüğünü; devekuşlarının atlardan hızlı koşup, aslanlardan iyi kükreyebildiğini; nasıl ki parmak izlerimiz farklıysa, kaplanların derilerindeki çizgilerin de biricik olduğunu; zürafaların dillerinin siyaha çaldığını; kaplumbağaların konuşmalarından dişi mi, yoksa erkek mi olduklarının anlaşılabilirliğini...”(s.130)*** Bitki ve hayvanlarla ilgili özelliklerin anlatıldığı bu paragraflarda romanın karakterlerinden biri olan Cihan’ın deneyimleri üzerinden aslında coğrafi bilginin yaşamın içinden deneyimler ve incelemeler sonucu elde edilebileceği fikri de ortaya çıkmaktadır. Bu da uygulamalı coğrafyanın, gezi, gözlem ve deneyimlerin coğrafi bilginin kalıcı olmasındaki önemine de işarettir. Dolayısı ile bu cümleleri coğrafya eğitimi açısından da değerlendirmek mümkündür. ***“Cihan, sultanın ihtiyacının bilgidan ziyade kederini unutturacak bir avuntu olduğunu hissetti. Başladı gelişigüzel anlatmaya. Çota’nın çamuru, suyu, yemeyi ne kadar sevdiğinden***

bahsetti. Hortumun önemini anlattı. Erkeklerin aksine dişiler yirmi yaşlarına gelince büyümeleri duruyordu. Oysa bir erkek filin boyu altı arşını, ağırlığı 120 kantarı aşabiliyordu. İnsanlar nasıl sağ veya sol ellerini daha iyi kullanıyorlarsa filler de sağ veya sol dişlerini tercih ediyorlardı. Çota solaktı.”(s.155) Hindistan’da doğup büyümüş olan Cihan’ın filler hakkındaki detaylı bilgisi, insanın yaşadığı ortamdan sağlanan bilgi akışına örnek olarak gösterilebilir.

Aşk romanında karakterin çocukluğu anlatılırken çeşitli hayvan türleri ve de çevrenin doğal yapısı ile ilgili tasvirler de yapılmıştır. *“İskoçya’da, Kinlochbervie adında bir balıkçı köyünde dünyaya geldim. Ailemin bana verdiği isim Craig Richardson’dı. Çocukluğumdan kalan en belirgin hatıralar balıkçı tekneleri, bel vermiş ağlar arasından yeşil yılanlar gibi sarkan şerit şerit yosunlar, kumsal boyunca solucan didikleyen çulluklar, beklenmedik yerlerde boy veren bani çiçekler, denizin keskin ve tuzlu kokusu, yemyeşil dağlar ve bir de savaş sonrası Avrupa’ya hâkim olan alışılmadık sükûnet... Ben bunların arasında büyüdüm.” (s.261)* Örnekte hem doğal yaşam hem de sosyal yaşam bir arada kullanılmıştır. İskoçya örneğinde olduğu gibi o coğrafyaya gitmeyen biri bu tasvirler ile o ülke, mekân ile ilgili bir fikir ve zihin görüntüsüne sahip olabilmektedir

2.2. BEŞERİ COĞRAFYA UNSURLARI

Tarihi coğrafya, nüfus, yerleşme, ekonomik faaliyetler, siyasi coğrafya, kültürel coğrafya gibi insanın yeryüzündeki serüvenini ve faaliyetlerini inceleyen beşeri coğrafya konularının Elif Şafak romanlarında sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Bu bölümde de romanlardaki beşeri coğrafya unsurlarının metinlerdeki işleniş üzerinde durulacaktır.

2.2.1. NÜFUS UNSURLARI

Nüfus beşeri coğrafyanın önemli konularından biridir. Yeryüzünün farklı coğrafi görünüm kazanmasında insan önemli rol oynamaktadır. Coğrafya nüfusun incelenmesini çeşitli yönlerden yapar; nüfusun gelişmesi ve çeşitli özelliklerinin dağılışı yanında, nüfus miktarı ve özelliklerinin (demografik, ekonomik, toplumsal) mekânsal analizlerinin

yapılması, göçler, nüfusun oluşturduğu çeşitli sorunlar ve bunların çözümüne ilişkin öneriler de bu coğrafi incelemelerde yer alır. (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ; 2010,212) Nüfus ile ilgili bu unsurları romanlarda özellikle toplumsal sorunlara duyarlı yazarların eserlerinde görmek mümkündür. İncelemeye aldığımız romanlarda da nüfus ile ilgili meseleler aşağıda örneklendirilmiştir.

Dünyanın siyasi ve kültürel açıdan en sıkıntılı bölgelerinden olan Filistin, nüfus ile ilgili meselelerde de dikkat çeken yerlerden biridir. **“...Gazze’de doğup Filistin’de mülteci kampında büyümüş, yirmi yaşında, eğitimini üstlenen âlicenap bir akraba sayesinde vatanından ayrılıp İngiltere’ye gelmiş.”(s.428)** İskender romanında yer alan yukarıdaki cümle ile ülkelerin iç siyasi meselelerinin uluslararası göçlere dolayısı ile o ülke nüfusunda azalmaya neden olduğu ve gidilen ülkede nüfus artarken göçmenlerin zorlu sosyo-ekonomik süreçlerle baş etmeye çalıştıkları açıkça belirtilmiştir. Göçmenlerin zor koşullar altında yaşadığı, diğer göçmenler ile hayatı ve mekânı paylaşmak zorunda kaldıkları da *Bit Palas* romanında **“İki ay sonra, siyasi mülteciler için ayrılan okul yatakhanesinden çıkıp da, Süryani bir aileyle paylaşacakları müstakil eve yerleşir yerleşmez, ilk işi telefona koşmak oldu annesinin.”(s.247)** şeklinde ifade edilmiştir. Mülteci olarak sığınılan ülkede insanların kimlik / kişilik mücadelesi verdiklerine ve mültecilerin iyi karşılandıkları ülkelerde hem kültürel etkileşimin hem de o ülkeye olan adaptasyonun hızlı olduğuna işaret eden bir metni *Aşk* romanında görmekteyiz. **“Mültecilerin ihtiyaçlarına odaklı bir sivil toplum örgütünde çalışarak dünyanın en belalı köşelerinden kaçıp Hollanda’ya sığınan ailelere rehberlik ediyordu. Onların koruyucu meleğiydi. Öyle ki Endonezya’dan, Somali’den, Arjantin’den, Filistin’den nice aile kızlarına onun adını verdi.”(s.264)** Buna karşın kapalı toplumlarda azınlıkların hatta o ülkede o şehirde yetişmiş olanların bile yabancılaştırabildiğine ait bir örnek ise *Şehrin Aynaları* romanında işlenmiştir. **“Avila şehri, kendi içine bu kadar kapalı olduğundan belki de, öz evlatlarını telef etmişti tez zamanda. Şehirdeki Yahudiler ve Araplar, nasılsa boyvermiş yabani otlar gibi görülmüş, birer birer ayıklanmışlardı.” (s.18)**

Bit Palas romanında nüfus ve göç kavramlarının farklı bir yönü olan nitelikli nüfusun kalkınmadaki önemine işaret edilmiş ve bu süreci tersine çevirmenin aynı zamanda kültürel ve milli bir mesele olduğu belirtilmiştir. **“Politik kadrolaşmalar olmayacaktı**

burada; ne de devlet üniversitelerinin kısırlığı, hep aynılığı, bütçe kısıtlamaları. Memleketin en yüksek kırat öğretim üyelerini toplayacak, yurt dışındaki üniversitelere kaptırılan parlak zekâları devşirecek ve dünyanın farklı köşelerinden bir sürü yabancı uzmanı İstanbul'a getireceklerdi “Düşünsene, beyin göçüne tupa takacağız. Hatta ve hatta ilk beş yıl içinde, akıntıyı tersine çevireceğiz; en azından kendi nehrimizde. Artık Batılı beyinler bizim emrimize amade olacak. Milletimizin aşağılık kompleksine merhem süreceğiz” (s.145)

Nüfusun artışının sebepleri ile ilgili olarak çocuk sahibi olma isteğinin önemli bir gösterge olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda *İskender* romanında geçen “...**Zaten üniversitede okuyacak parası da yokmuş. Askerden dönünce bir iş bulup evlenecek ve altı çocuk yapacaktı – üç kız, üç de oğlan. Buymuş kendisi için öngördüğü gelecek.**” (s.188) bu ifadeler eğitim, iş ve çocuk sayısı hakkında ülkemizde toplumsal yapının özelliklerini göz önüne sermektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe çocuk sahibi olma isteğinin azalması salt bilinçlenme ile açıklanamaz. Eğitim seviyesi yükseldikçe eğitim hayatında geçen süre artacak dolayısı ile iş bulma ve evlenme süreci gecikecektir. Bu durum doğal olarak çocuk sayısının da daha az olmasının nedenidir. Özellikle kadınların eğitim ve iş hayatına katılması çocuk sayısındaki azalmayı daha fazla etkilemektedir. Aynı zamanda eğitim seviyesi arttıkça çocuk sahibi olma isteği ve şansının azaldığı da alt metin olarak verilmiştir diyebiliriz.

Nüfus konusunun temel kavramlarından olan ortalama ömür süresinin uzaması ve haftasonu kavramının yeni yeni yaygınlaşmaya başlaması ile gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkiden *Araf* romanında şu şekilde bahsedilmiştir. “**Dinlenme zamanı olarak “haftasonu” kavramının yeni yeni yaygınlaşmaya başladığı, ülke çapında ortalama insan ömrünün kırk civarında olduğu dönemde, o ellisine merdiven dayamıştı, işte bu kadar yaşlıydı.**” (s.137) Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ortalama yaşam süresinin kısa olduğunu anlatırken, çalışan kişiler için dinlenme kavramının olmaması ve yeni yeni bu durumun değişmeye başlaması; çalışma şartlarının ağırlığı, insan sağlığına az yatırım yapılması ile ilişkilendirmiştir. Ortalama ömür ve ölümlerin çokluğu *Bit Palas* romanında da karşılaştırmalı olarak işlenmiştir. “**Türkiye’ye geldiğinde durumun değişeceğini ummuştum. Ne de olsa, ölmek daha kolay, ölümler daha kalabalık, hayat daha kısaydı burada.**” (s.206) Hatta bu tür ülkelerde yaşayan ailelerde o kadar fazla

çocuk ve genç hayatını kaybetmektedir ki Araf romanı karakterlerinden olan La tia Piedad yaşını söylemeye biraz da bu sebeple çekinmekte, ondan önce hayatını kaybeden çocuklarının ve torunlarının üzüntüsünü de bu şekilde ifade etmektedir. *“Aile büyüklerinin en eski hatıralarında bile La Tia Piedad “olgun” bir kadın olarak resmediliyordu. Mesela İspanyolca yayın yapan KDCE radyosunun yayınladığı dini hikâyeleri düzenli olarak dinlediği ve torunlarına da zorla dinlettiği gayet iyi biliniyordu; bu bilgi kırıntısı onun 1950’lerde orta yaşını çoktan geçmiş olduğunu gösteriyordu ki bu da en azından son elli yıldır “yaşlı bir kadın” olduğunu ima ediyordu.”* Yaşlı kadının yakın çevresindeki kişilerin farklı şekillerdeki ölümü bize ülkenin ve toplumun yapısını da anlamamız için yardımcı olmaktadır. *“La Tia Piedad’ın yaşı sorusuna cevap verebilecek yegâne insan kuşkusuz La Tia Piedad’ın kendisiydi ama artık herkes onun bu bilgiyi vermeyeceğini idrak etmişti. Alzheimer ya da onun yaşındakilerden beklenebilecek herhangi bir hafıza sorunundan mustarip olduğundan değil, sadece ağzını sıkı sıkı kapalı tutmayı tercih ettiğinden. Bir sürgünler, göçler, savaşlar, soy kırımlar, felaketler, toplu katliamlar çağında hayatta kalmayı, hatta yaşlandıkça yaşlanmayı nasıl başardığını anlatmayı reddeden pek çok kişi gibi, La Tia Piedad’ın kalbi de narin bir suçluluk duygusuyla doluydu. Arizona’da yerlerde güpegündüz, hiç yok yere, park edilmiş bir karavana çarpıp, çıktıkları Güney gezisinden asla geri dönmeyen hayat dolu bir kız evlat ve damadın annesi; koşuya çıktığında tecavüze uğrayıp döve döve öldürülmüş bir yeğenin, tek suçu sarhoş bir şoförle aynı yoldan gitmek olan sevecen bir gelinin, yeni doğmuş kalp yetmezliği olan bir bebeğin ve AIDS’e fazla dayanamamış iki yeğenin büyük teyzeleri olmak, suçluluk duygusunu alabildiğine derinleştiriyordu. Bu kadar uzun yaşamış olmakla ve halen buralarda oyalanmakla hayata erken veda etmiş bütün akrabalarının ömürlerinden bir şekilde çalmış gibi kendini tek tek her birine karşı kabahatli buluyordu.”*(s.138)

Ustam Ve Ben romanında ise geçmiş zaman Osmanlı İstanbul’unun nüfus yapısına ve çalışma hayatına ait ilginç detaylar yer almaktadır. *“Kalpleri iftiharla dolu ihtiyarlar, eteklerinin içine dikilmiş keseleriyle tüccarlar, çubuklardan sarkan etleri ve peşlerinde sokak kedileriyle ciğerciler, Allah’ın doksan dokuz adını dillerinden düşürmeyen dervişler, parmak uçları mürekkep lekeli kâtipler, boyunlarına çanak asmış dilenciler, sincap gibi çevik yankesiciler, Frenk diyarından seyyahlar ve Venedik casusları... herkes yanaştı, daha yakından görebilmek hevesiyle.”* (s.125)

Nüfusun eksi yönde değişiminde özellikle salgın hastalıkların geçmişte nüfusu belirgin biçimde etkilediği bilinmektedir. *Ustam ve Ben* romanında veba sonucu binlerce insanın hayatını kaybettiği ve İstanbul nüfusunun azaldığı betimlenmiştir. **“Veba şehirden nihayet ayrıldığında İstanbul’un nüfusu sekiz bin yedi yüz kırk iki kişi eksilmişti”** (s.136)

Yine *Ustam ve Ben* romanında salgın hastalıklardan ölümlerin toplum yaşantısı üzerindeki maddi manevi etkisi de anlatılmıştır. **“Sokaklar kağıdı gıcırtilarıyla yankılanıyor, koku giderek ağırlaşıyordu. Kilise avlularındaki mezarlar, tekke bahçelerindeki vâdî-i hâmuşân hepten dolmuş, Kurban Bayramı’nda kesilip derisi yüzülen ve ağaca asılan koyunlar gibi şişmişti şehirdeki kabristanlar. Mezarıcı taifesi her yeni çukuru daha derin kazıyor, bazen yarım düzine cesedi aynı yere gömüyordu. Ölülerin çoğu ne yıkanmış, ne kefenlenmişti ama bunu kimse konuşmuyordu. Keder, çok az kişinin gücünün yettiği bir ayrıcalıktı. Ölenlerin matemini tutulabilmesi için, evvela Azrail’in hayatta kalanların yakasını bırakması gerekiyordu. Ancak veba gittikten sonra, gönlünce gözyaşı döküp dövünebilecekti hısım akraba.”**(s.133) Sonraki sayfalarda tekrarlayan bu salgının hızla diğer semtlere de yayılmasıyla şehrin nüfusunda defaatle ve artarak ne denli tesir oluşturduğunu görmek mümkündür. **“İki gün sonra Nikola’nın ölüm haberi geldi. Her şeyin ha bire değiştiği bir dünyada, Cihan’ın Üstat Sinan’dan sonra bildiği en sağlam ve en güvenilir adam da gitmişti. Onu başkaları takip etti. Yüzlercesi. Salgın Galata’dan Üsküdar’a, oradan İstanbul’a sıçradı ve öfkeli bir elle fırlatılmış gibi tekrar Galata’ya sekti. Kimse muaf değildi, saraydakiler dâhil. Çinli ikizlerin yerine atanmış Çerkez terbiyeciler Hakk’ın rahmetine kavuştu. Bakıcısız kalan maymunlar kafeslerinde saldırganlaştı. Sangram’ı da aldı hastalık. Memleketini hep hasretle anan bu sakin tabiatlı hizmetkâr Hint diyarından fersah fersah uzakta gömüldü. Vebanın bir sonraki kurbanı Sahaf Simeon’du. Teker teker gittiler. Cihan, bir sonraki kim olacak acaba diye endişeyle bekledi. Fakat nedense illet ona dokunmadan, göçmen bir kuş gibi şehri terk edip güneye yöneldi.”** (s.395) Romanın ilerleyen sayfalarında veba dışında diğer hastalıkların da önemli ölüm sebepleri olduğu belirtilmiştir. **“Bir bela musallat oldu memlekete. Su toplayan kabarcıklar, kusma, ateş, ölüm. İblisin tükürüğü diyorlardı o kızıl beneklere. Birkaç günde götürüyordu insanı; niceleri telef oldu. Ölenler arasında Süleyman ile Hürrem’in gözbebeği, Manisa sarayındaki yirmi iki yaşında oğulları Şehzade Mehmed’de vardı.”** (s.154)

Bu romanda geçmişten örneklerle ölümler yoluyla nüfusun azalmasına sebep olan olaylar üzerinde durulurken aynı şekilde nüfus artışından ve beraberinde getirdiği problemlerden biri olarak su sorunu gibi problemlerden de bahsedilmiştir. Dönem itibari ile doğal su kaynaklarının ilgili nüfus için yetersiz oluşunun düşünülmesi zor olsa da, çevrede yer alan su kaynaklarının şehirlere taşınması ve hanelere ulaştırılmasındaki günümüzle kıyaslanamayacak zorluklar nedeniyle şehirlerdeki nüfus artışının özellikle de günden güne göç alarak büyüyen İstanbul'un ciddi su krizlerine sahne olduğu ifade edilebilir. ***“Nüfusu günbegün çoğalan İstanbul’un su talebi katbekat artmıştı. Hanelerin, hanların, hamamların, mezbahaların: cami, kilise ve havraların altında, boş sarnıçlar, kapanmış kuyular vardı. Müslümanlar hastalarını Eyüp çeşmelerinin suyuyla yıkar; Hristiyanlar gebe kalamayan kadınları Balıklı Kilisesi’nin ayazmasına getirirdi. Keza Muhammedilerin kiliselerde mum yaktığı, İsevilerin İslam evliyelerine adak adadığı da olurdu. Paylaştıkları aynı suydı. Ne var ki artık yetmiyordu.”*** (s.224) Su krizinin oluşması şehirler için gerekli altyapıların kurulmasının önemini de ortaya çıkarmıştır. Metnin devamında günümüz için de geçerli olan altyapı gelişimi ve nüfus artışı arasındaki ilişkiden bahsedilmiştir. Eğer şehirler altyapı itibari ile gelişirse nüfusu daha fazla kendine çekecek ve çok daha farklı şehrsel sorunları beraberinde getirecektir şeklindeki plancılar ve idareciler arasında yaşanan tartışma şöyledir; ***“Rüstem Paşa, Sinan’ın teklifine başından beri muhalifti. Daha çok su, daha çok insan demekti. Bu da daha fazla izdiham, virane, salgın hastalık getirecekti. Zaten yeterince kalabalık olan İstanbul’a, çıkınında hayaller, kafasında bitlerle yeni sakinler davet etmenin mânâsı yoktu.”*** (s.224) Elbette ki nüfus artışını durdurmak niyetiyle altyapıdan vazgeçmek söz konusu olamaz. Göçleri ve dolayısı ile nüfus artışını azaltmak için farklı tedbirler almak gerekir. Şehirler için altyapı temel bir ihtiyaç iken nüfus artışı beraberinde gelebilecek bir sonuç olarak ele alındığında, bu sonucun etkilerini azaltmak için tedbirler almak, gerek idarecilerin gerekse söz konusu alanda çalışan uzmanların görevi olmalıdır. Olumsuz sonuçları düşünülerek, yapılacak olumlu projelerden vazgeçilmemelidir. Şehir coğrafyası konularının birbirinin olumlu veya olumsuz etkileyen çok farklı coğrafi konuları ihtiva etmesi bu metinde nüfus ile birlikte güzel bir biçimde işlenmiştir. Romanın ilerleyen sayfalarında bu tartışmanın cevabı niteliğinde bir cümle bizi karşılamaktadır. İstanbul nüfusu artmaya devam etmiştir. ***“Şehir misliyle kalabalıklaşmıştı, nüfusu beş yüz bine***

varmıştı.”(s.270) Sonraki sayfalarda da nüfus konusunda kırdan kente göçün ve nedenlerinin işlendiği bu metinde toplumun farklı gelir ve kültür seviyelerindeki insanların sorunlarını çözmek ya da yeni bir hayat kurmak için İstanbul’a akın ettiği görülmektedir. *“Payitaht tıka basa doluydu. Her gün taşradan insanlar geliyordu dalga dalga: çiftbozan köylüler, açıkta kalan sekbanlar, hünerini gösteremeyen zanaatkarlar, Yörükler; işsiz ve ekmeksiz onlarca can. Başlarını kaldırıp baktıkları yıldızlardan çoktu sayıları – Müslüman’ı, Hıristiyan’ı, Yahudi’si, her itikadın mümini ve mülhidi, hep birden İstanbul’daydı. Dua, niyaz ve sitemleri rüzgârla taşıyor, martıların çığlıklarına, lodosun fısıltısına karışıyordu. Cihan merak ediyordu acaba Rab bunca şamatanın içinde kimin ne söylediğini nasıl duyabiliyordu.” (s.279)* Betimlemede şehirlere yapılan göçlerin farklı insan grupları tarafından ama çoğunlukla iş bulma amacıyla yapıldığı ve şehrin nüfusunun yapısına etkileri vurgulanmıştır.

2.2.1.1 GÖÇ

Çalışmamızda, metinlerdeki bütünlüğü bozmamak için nüfus konusu işlenirken bazı cümleler konunun göç unsuruyla sıkı sıkıya bağlı olması nedeniyle orada ele alınmış olsa da göç nüfus içerisinde ayrı bir alandır. Romanlarımızda göçle ilgili meselelerin de metinlerde fazlaca yer alması göç unsurunu ayrı bir alt başlık altında incelemeyi gerekli kılmıştır.

Elif Şafak’ın farklı ülkelerde yaşamış olmasının verdiği deneyimle göçmenlerin yaşadıkları süreci ve sıkıntıları daha iyi gözlemlene şansı bulduğu ve hayatında bizzat hissettiği görülmektedir. Kendini anlattığı bazı yazı ve röportajlarında kendisini ruhu göçebe insanlar kategorisinde tanımlamıştır. Göç ve göçün ortaya çıkardığı gecekondulaşma ve işsizlik gibi problemler Adalet Ağaoğlu (DİKMEN,2008) ve Yaşar Kemal (AYAYDIN,2003) gibi birçok yazarın romanlarında da konu olarak yer almıştır.

İskender romanında yazar göçün kültür ve dil üzerine etkisini şöyle betimlemiştir. *“Yunus, Toprak ailesinin İngiltere’de dünyaya gelen tek evladydı. İngilizcesi mükemmel, Türkçesi tutuk, Kürtçesi ise hiç yoktu.” (s. 28)* Bu metinde farklı ülkelerde doğan insanların kendi kültürlerine yabancılaşması dil üzerinden ifade edilmiştir. Göçün kırsal kesimde etkisi yine bu romanda işlenen konulardan biridir. Zamanında birbirleri ile güçlü ilişkileri olan farklı dinlerden olan insanların bir arada yaşadığı yerleşmelerin göç

ile nüfuslarının azaldığı ve göçün uzak mesafelere yani uluslararası yapıldığı betimlenmiştir. *“Yamaçtan aşağıya bakınca ta uzakta, taş kesilmiş devleri andıran ve güneş vurduğunda yakut gibi parlayan öbek öbek kayalar görülürdü. Bu kayalarla ilgili bir sürü efsane vardı, her efsanenin ardında da bir yasak aşk öyküsü. Hristiyanlar, Müslümanlar, Zerdüştiler ve Yezidiler yüzyıllar boyunca buralarda yan yana yaşamış, sevmiş, didinmiş ve gene yan yana vefat etmişlerdi. Ama onların torunları, Irak memleketlere gitmişti çoktan. Kala kala bir avuç köylü kalmıştı – bir de Cemile.”* (s.40) Yukarıdaki metinde kültürel sebeplerle yapılan göçlerin kırsal alanların boşalmasına neden olduğu ortaya çıkmaktadır. Geride kalanların azlığı ve ailenin göç nedeniyle dağılması sonucunda tek başına kalan Cemile karakteri üzerinden yalnızlık duygusu yoğun şekilde hissettirilmiştir.

Göçün, göç edilen mekândaki insan ilişkilerine olan etkisi romanda milletler üzerinden betimlenmiştir. *“Pakistanlılar Endonezyalıları, Bangladeşliler, Karayipliler, İranlılar, Türkler, Yunanlılar, İtalyanlar... Hepsi İngilizce konuşur, ama iş küfür, şikâyet ya da dua etmeye gelince herkes anadiline dönerdi. Kovuk deniyordu buraya. Sahipleri, kuşaklar boyunca Vietnam’da yaşadıkdan sonra savaşın ardından ülkeyi terk eden bir Çinli aileydi. Âdem onların yanında hep huzursuz hissederdi kendini. Çinliler ne İtalyanlar gibi birbirlerini kollardı ne de, İrlandalıları gibi fevriydiler – ama tekinsiz bir yanları olurdu hep. Hava durumu gibiydiler, her an bozulmaya meyyal.”* (s.71) Yukarıdaki metin aynı zamanda İngiltere’nin çok farklı ülkelerden göçmenler için çekim merkezi olduğunun da bir göstergesidir. Metnin sonunda kişiliklerin iklim ile ilişkilendirilmesi ise coğrafi mecazların anlatımdaki etkisine güzel bir örnektir. Göç edilen yerlerde göçmen tutum ve davranışlarından biri kendine yakın gördüğü milletler ile oluşturulan yakınlıktır. Yabancı bir ülkede aynı yabancılığı yaşayan insanların birbirine olan yakınlaşması ve arkadaşlığı romanda şu şekilde konu edilmiştir. *“Bir süre sonra İskender sırtında kocaman çanta, yanında her zamanki ahablarıyla bir grup Faslı; Cezayirli, İranlı oğlan- belirdi.”*(s.145) Ülke vatandaşlarının göçmenlere bakışı ve göçmenlerle yaşadığı insani ilişkiler genelde pek olumlu değildir. *“Kapıya yaklaştıklarında kısa bir tereddüt yaşadı Kate. Camdan bakıp da onları beraber görse annesinin yüreğine ineceğini biliyordu. İskender göçmen bir ailenin oğluydu. Müslüman’dı üstelik. Annesi böyle tiplerle takılmasını hayatta istemezdi. Ama Kate’ in umurunda değildi. O, İskender Toprak ile baş başa vakit geçirmekten memnundu.”*

(s.146) Bu metinde iki gencin birbirine olan yakınlaşmasının önünde göçmenlik önemli bir engel teşkil etmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de göçmenlere bakışta kuşaklar arasında fark olduğudur. Anne olumsuz iken kızı olumlu bir tutum sergilemektedir. Bu durum ülkenin göçmenler ile yaşamaya alışmasının aynı zamanda gençlerin benzer eğitim ve sosyal ortamlarda birbirlerini tanıma şansı elde etmelerinin bir sonucu olarak görülebilir. Elbette ki orta yaş ve yaşlılar için de benzer sosyal ve ekonomik ortamların olumlu etkisi olması beklenebilir. Fakat yaşlar ilerledikçe insani ilişkilerde daha formal ilişki biçimleri tercih edilmesi kültürlerin birbirine yakınlaşmasını engelleyebilmektedir. Her ne kadar diğer ülkeler açısından kültürel ve mekânsal yakınlık unsuru göçmenlerin birbirini anlama ve destekleme ihtimalini artırsa da farklı kültür ve coğrafi bölgelerden insanların yakınlaşması da mümkündür. Örneğin bir Türk, İngiltere’de bir Jamaikalı ile de anlaşabilir. **“Memleketi Jamaika’nın nerede olduğunu bilmezdi ama onu kendine yakın hissedirdi.”** (s.147) Türk göçmen Pembe’nin patronu Rita için hislerinden bahseden bu metin göç ile birlikte kısmen kadın coğrafyası ile de ilişkilendirilebilir. Zira kadınların benzer eşitsizlik ve sıkıntılar karşısında kültürel ve coğrafi yakınlık dışında etkileşime geçebilmesi daha kolaydır.

Devletlerin önemli meselelerinden olan göçmenlerin yaşadığı sorunlar ve ilgili topluma uyum meselesi romanların da işlediği konularından biridir. Öncelikle dil öğrenimi, toplumsal uyum konusunda son derece önemi bir meseledir. **“Belki de göçmen olmak böyle bir şey. “Her yabancı çekinir yeni bir dil öğrenmekten. Hele deyimler-, onlar en kötüsü.”**(s.179) . Göçmenler için yeni dili tam olarak öğrenmek bir eşiktir. Dil öğrenildi mi artık kişi aitlik sınavının ilk ama en zor olanını vermiştir. **“İngilizce rüya görmeye başlamak bir eşiktir, daha büyük bir değişimin, insanın artık aynı kişi olmasına izin vermeyecek kadar derinden bir değişimin yolda olduğunu gösteren bir işaret.”** (s.130) Metne göre dilin öğrenildiğinin kanıtı o dilde rüya görmeye başlamaktır.

Dil ve uyum konusu romanın ilerleyen sayfalarında da işlenmeye devam etmekte ve belki de o ülke vatandaşları için göçmenleri istememe nedenleri arasında ilk sırada yer almaktadırlar. **“Bu adam göçmenlerin Avrupa uygarlığının temel ilkeleriyle uyum sağlayamadığının canlı ispatıdır” demişti.”**(s.180) Göç edenlerin eğitim seviyesi ne olursa olsun dil ve kültürel uyumsuzluk çoğu zaman cahillik ile kayda geçiriliyor ki romanda bu duruma uygun cümleleri görmek mümkündür. **“Bu cahil göçmenler buraya**

geliyorlar ama ne yolumuzu biliyorlar ne yordamımızı. Dilimizi bile konuşmaktan âcizler...” (s.200) Göçmenlere karşı tutumda dil öğrenmenin çok da gerekli görülmediği, göçmenlerin işçi açığını kapatmak için istendiği ve işleri bittiğinde de ülkelerine geri dönmelerinin beklendiği net bir biçimde *İskender* romanında betimlenmiştir. *“Almanya’da bir kasabada makine parçaları üreten bir fabrikada işçi olmuştu ilk başta. Ama işini zahmetli, Almanları ulaşılmaz, dillerini imkânsız bulmuştu. Almanlar senden hoşlanmazlarsa bunu gizlemek için herhangi bir çaba göstermezdi. Seni ülkelerine çalışasın diye davet etmişlerdi, tanışıp kaynaşmak için değil. Keza sana ihtiyaçları kalmadığında çekip gitmeni bekliyorlardı.” (s.218)* Bu metin toplumun bazı kesimleri tarafından göçmenlerin asla kabul edilmeyeceğine dair bir işaret olarak görülebilir. İşçi hareketliliğinin dünyada fazla ve farklı ülkelere olduğu ve işçilerin sadece ekonomik sebeplerden değil sosyal sebeplerden de ülke değiştirebileceğine dair bir metin yine bu romanda yer almaktadır. *“... Zamanla Adem ile Halil de onun yolundan gitmiş, göçmen işçi olmuşlardı – biri Avustralya’ya, öbürü İngiltere’ye. Birkaç sene sonra Tarık Almanya’daki işini bırakıp havasının berbat ama insanların nazik olduğunu duyduğu İngiltere’ye gelmişti.” (s. 221)* Bu metinde dikkati çeken diğer bir husus aile bireylerinden birinin işçi göçüne katılması diğer aile bireylerinin de katılmasını teşvik etmektedir. Eğer aileden birileri yapmış ve başarılı olmuş ise diğer aile bireyleri de bu konuda daha cesaretli olacaktır.

Ustam ve Ben romanında merak duygusunun insanların doğduğu toprakları terk etmesine yol açan dolayısıyla göç etmede güçlü bir etken olduğu ifade edilmiştir. *“Cihan genç adamın gözlerinde, onun yaşlarındayken kendisinde de mevcut olan ışıltıyı buldu: dünyaya karşı doyumsuz bir merak ve doğup büyüdüğü yerleri bir an evvel terk edip gitmek için gizli bir arzu.” (s.426)* Özellikle gençlerin dünyayı anlama, tanıma, yeni yerler görme, yeni insanlar tanıma merakı göç konusunda da etkili olmaktadır.

Göç nedenleri arasında yer alan siyasi çatışmalar da *Havva’nın Üç Kızı* romanın yer almaktadır. *“Sonunda İran’dan kaçmanın bir yolunu buldu... İsviçre’ye sığındık... İsviçre güzel yer; sakın, medeni. Erimiş karamelli puding içinde banyo yapmak gibi. Yani şeker ama fazla! Oradan Portekiz’e gittik ailece. Sürgündeki İranlı aileleri bir tanısan. Hepimiz karman çorman.”(s.131)* Metinde göç edilen ülkelerin karşılaştırılması yapıldığı gibi, ülkelerinden çok daha rahat bir ülkede yaşamaya

başlanılsa bile mutsuz ve huzursuz olunduğu da işlenmiştir. İnsanlar ne kadar iyi koşullarda yaşarlarsa yaşasınlar doğdukları topraklara özlem hiçbir zaman bitmemektedir. *İskender* romanında şehirlerin değişim ve gelişim için ülke dışından yoğun iş göçü alması yani göçün ekonomik sebepleri Abu Dabi şehri örneğinde **“İnşaatta amele oldu Âdem. Sayıları her ay katlanarak artan yabancı işçiler ordusuna katıldı. Değişmek ve ilerlemek için yanıp tutuşan bu şehirde, yalnızca geçmişi olan bir adamdı o.”** (s.355) cümlesinde kendini göstermektedir. *Araf* romanında ise eğitim göç sebebi olarak gösterilmiş ve birçok insanın göç etmesinde temel neden olan ekonomik sıkıntılar aynı zamanda göç edenlerin karşılaşacağı bir problem olarak da konu edilmiştir. **“Okul taksitleriyle ev kiralari aldıkları burslari katbekat aşan iki doktora öğrencisi, ikisi de bu şehirde yabancı, ikisi de Müslüman ülkelerden.”** (s.7)

İskender romanında Şafak göç sorunlarına fazlası ile değinmiştir. Göçmenlerin yaşadığı sosyal, ekonomik sıkıntıların da ötesinde şiddete maruz kalmaları ve yöneticilerin bu durumlar karşısındaki sessizliğinin işlendiği metin bize göçmenlerin geri gönderilmesinin bir devlet politikası haline dönüşebileceğini göstermektedir. **“Göçmen erkekler sokakta tehdit ediliyor, kadınlara laf atılıyor, çocukların üstüne tükürülüyordu. Geceleri karanlık eller evlerine taş atıyor, ipte kuruyan çamaşırlarını pisletiyor, posta kutularına çamur bırakıyordu. Ama en beteri altı gün önceki hadiseydi... Göstericiler bağıra çağıra göçmenlerin dükkânlarına saldırıp camı çerçeveyi kırmaya, özel mülke zarar vermeye başladıklarında bile gelmedi polis.”** (s 276,277) Metnin devamında ülke vatandaşları ile göçmenler arasındaki sürecin düşmanlığa dönüşebileceği, kuşaklar arasında farklı tepkilere neden olduğu açıkça görülmektedir. **“Dazlakların niyeti bizi bu ülkeden atmak” dedi İskender “Araplar, Türkler, İtalyanlar, Jamaikalılar, Lübnanlılar, Pakistanlılar... Onların gözünde hepimiz düşmanız. Peki, oturup bekleyecek miyiz? Kurbanlık koyunlar gibi. Babalarımızın yaptığı bu. Ama biz koyun değiliz.”** (s.278) Kuşaklar arası farklılık ise başka bir metinde uyum konusu ile ilişkilendirilmiştir. Göçmenlerde ilk kuşaktan sonraki nesillerin gerek dil konusunda daha az sorunlu olmaları gerekse daha iyi eğitim almaları onları uyum konusunda daha şanslı hale getirmektedir. **“ABD’de doğmuş ve büyümüş beşinci kuşağa dâhil olan Alegre’nin geçmişi, şimdisi ve geleceği bir süreklilik hissi içinde birbiriyle kaynaşıyordu zira o da, kendinden küçük kuzenleri de büyüklerin çektiklerine benzer zorluklar**

yaşamamışlardı. Ne var ki içinde fazlaca acı çekmiş çok fazla insanın bulunduğu bir ailede acı çekmemiş biri olmak kadar acı bir şey yoktur.” (s.139) Topluma uyum sağlamak göçmenler için zor olsa da göçmenlerin yerleşik hayata geçip o ülkede 3-5 kuşak halinde yaşamaya başlaması ile birlikte yeni kuşaklar bu konuda çok daha az belki de hiç sorun yaşamamaktadır. Yeni kuşakların daha uyumlu olmaları konusu romanın devamında yine karşımıza çıkmaktadır. “... Tanıdığı bütün göçmenler ondan daha mesuttular. Onlar nasıl başarmışlardı uyum sağlamayı, tutunmayı? O neden kotaramamıştı? Yepyeni bir kuşak yetişmekteydi, biliyordu. Ne kadar şanslı olduklarının farkında olmasalar da göçmenlerin çocukları gayet eğitilmiş, kabiliyetliydi. Ama şayet burada parlak bir gelecek varsa bile, Âdem bunun bir parçası gibi hissetmiyordu kendini.” (s.350)

İskender romanında insanların doğduğu, yaşadığı doğal ortamlarından uzaklaşması köklerinden kopma olarak tanımlanmış, yeni çevreye uyumda zorlanılmasına da değinilerek, metinde göçmenlerin zaman ve mekân içerisinde değişen duygu - düşünceleri şehir, deniz, toprak ve hava denkleminde betimlenmiştir. “Bir keresinde, bir fırtına sonrasında kumsala vurmuş birtakım deniz canlılarına rastlamıştı. Yerinden yurdundan olunca çaresiz kalan bu tuhaf varlıkları görmek şaşırtmıştı onu. Yıllar sonra çalıştığı Batı şehirlerinde ilk kuşak göçmenlerin halleri hep bu sahneyi hatırlatacaktı ona. Onlar da ne denetleyebildikleri ne görmezden gelebildikleri dev bir dalgaya kapılıp uzaklaşmışlardı doğal çevrelerinden. Huzursuz ve kırılıp gidenler yeni ortamlarında. Elias gayet iyi anlıyordu bu duyguyu çünkü o da hep başka kültürlerin kıyılarında yaşayan biri olmuştu. Ama bir temel noktada farklıydı o göçmenlerden. Hiçbir toprak parçasına bağlılık duymadığı için her yerde yaşayabilirdi o. Belki de farkında olmadan bir hava bitkisine dönüşmüştü. Kökleri olmadığından değil, ama topraktan ziyade havaya bağlı olduğundan.” (s.380) Göçün insan duyguları üzerindeki etkisi, özellikle sürekli göç edenlerin mekânsal aidiyetlerinin olmaması *Siyah Süt* romanına da konu olmuştur. “Çocukluğumdan beri alışmışım durmadan yer değiştirmeye, kıtalar-ülkeler – şehirler arasında gidip gelmeye, süreklilik duygusundan yoksunum. Ne özel eşyalarımı, ne sevdiğim kitapları yanımda taşıyabiliyorum. Bir şehirde satın aldığım bir objeyi bir başka şehirde bırakmak durumunda kalıyorum.” (s.45) Göçmenlerin mekânsal ve nesnel bağlarını kaybetmesi metnin devamında da

işlenilmektedir. Bundan muzdarip olunup değiştirilmeye çalışılsa bile göçmenliğin, aidiyetsizliğin de artık bir kültür haline geldiğinin kanıtıdır bu cümleler. ***“Adalet Hanım ne kadar yerleşikse, ben de o kadar göçebeyim. O ne kadar disiplinli ise ben de o kadar savruk. Ve her göçebe gibi benim de nesnelerle ilişkim kırık dökük. Etraftaki eşyalara dikkatle bakmam biraz da bu yüzden. Elimde görünmez bir zamk, ne kadar uğraşsam da kendimi nesnelere, sürekliliğe, bir adrese, tek bir aidiyete yapıştırmaya, bir türlü olmuyor, zamk tutmuyor, kendi kendimden kaçırıyorum işte.”*** (s.46)

Göç, uyum ve yabancılaşma konusu *Araf* romanında dil ve isim konusu üzerinde kendini göstermektedir. Göç sonrası ilk değişen insanın kendi ismi olmakta ve dolayısı ile de insan kendine yabancılaşmaya başlamaktadır. ***“İsmi sahibi daha iyi dâhil olabilsin diye bu ülkeye, içeriye, isminin noktaları bırakılmıştı hariçte. Ne de olsa Amerikalılar, hemen herkes gibi, aşinalık peşindeydi – öyle ya da böyle pek bir manaya gelmeseler de, dillerinin daha kolay döndüğü isimler, telaffuz edebildikleri sesler arasında daha rahat ediyorlardı. Yabancı bir ülkede yaşamamanın birinci icabı insanın en aşına olduğu şeye, ismine yabancılaşmasıdır.”***(s.10) Göç, dil, yabancılaşma meselesi romanda farklı metinlerde de geçmekle birlikte göçmen olmanın insanları bir araya getiren bir unsur olduğu kitabın başında Mesnevi’de geçen bir hikâye ile ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Farklı cinslerden olan iki kuşun birlikte uçmasını ikisinin de topal yani aynı soruna sahip olması romandaki karakterlere de yansıtılmış, Ömer ve Abed’in göçmen oluşu ve topluma yabancı kalması, yani “topal kuşlar” olmaları, her ikisinin de ortak noktalarıydı ve onları bir arada tutan unsurdur. Şafak bu konuya *Med Cezir* kitabında “Kökü olmayan ağaçlar” adlı yazısında, ortak ulus kimliği, dil, dinden ziyade ortak eksiklik ve sıkıntı gibi durumların; farklı milletten farklı dilden, dinden olan insanları bir araya getirebildiğini belirtmiştir. ***“...Ortak acı, ortak hüznün, ortak pürüzdür, esas yakınlaştıran, yaklaştıran. Benzer noksanlıkları olan, benzer şekilde aidiyetsiz kalan kuşlar aynı türden olmayabilirler pekâlâ. Hal böyleyse, bir Türk kuramsal anarşistinin bir Rus kuramsal anarşistime çok daha fazla ortak noktası çıkacaktır mesela; ya da bir Meksikalı nihilist ile bir Türk nihilist arasında. Topal kuşların dilsiz dili, kelimelerden ziyade sessizlikten, söylenenlerden çok söylenemeyenlerden devşirir ifade gücünü, ulusal, dinsel ve dilsel hudutların ötesine geçer. Bu yüzden ki mesela. Yalnız ve yabancılaşmış bir Türk***

okur, yalnız ve yabancılaşmış bir Arjantinli yazarın romanında kendini bulur, bulabilir.” (s.V)

Araf romanında ABD ‘ye eğitim amaçlı gelen gençlerin farklı ekonomik, sosyal, kültürel ortamlardan fazlası ile etkilendiğini ve amaçları dışında faaliyetlerle eğitim hayatlarını sekteye uğrattıkları da bir metinde kendini göstermektedir. **“Bakalım... son iki senede, doktora yapmak için İstanbul’dan Amerika’ya geldin; doktorayı bırakıp kız arkadaşların üzerinde uzmanlaştın ama hepsinde çuvalladın; mideni öldürdün, sonra da midenin seni öldürmesine ramak kaldı...”** (s.17) Metnin devamında eğitim amacı ile ülkeye gelen göçmenlerin kendi aralarında yaşadığı kültürel çatışmalar da yansıtılmaktadır. **“Neyse!” Abed omzunu silkti. “Ne demek istediğini anladım. En azından bu akşam ilk... aslında ikinci olarak makul bir şey söylemeye çalıştın. Ben gerçekten de örümcek kafalıyım. Tarantula filan. Ama bu benim için bir hakaret değil. Hem de hiç değil, çünkü benim kitabımda tamı tamına ‘dini bütün’ manasına geliyor. Ben dini bütün bir Müslümanım, hâlbuki sen yoldan çıkmış bir Müslümansın.”** (s.18) Romandaki iki göçmen Müslüman karakter arasındaki içki içme, gece hayatı, evlilik dışı ilişki vb. konulardaki çatışma göçmenlerin toplumun diğer kesimleri ile olan ayrışmasına ek olarak kendi aralarında da ayrışmaların olduğunu gözler önüne sermektedir. Böylece ortak veya benzer kültüre sahip bireyler de birbirine yabancılaşmaktadır. Şafak metnin devamında bu yabancılaşmayı daha da ileri götürerek kendine de yabancılaşan bir karakter resmetmektedir. Bu resmi çizerken coğrafyanın farklı konulara ait kavramları (flora, fauna) da metafor olarak kullanmaktadır. **“Yoldan çıkmış” lafı tam da onu anlatıyordu, hayatının son beş, on, on beş yılı böyle geçmişti... kendini ne siyasetin akıntısı ne de bilimin adacığın konumlandırabilmiş bir siyaset bilimi öğrencisi; evlilik müessesesinin flora ve faunası içinde nefes almakta zorlanan işin-acemisi bir koca; kendini evinde hissedememekten mustarip ama artık *evinin nerede olduğunu da bilmeyen bir göçmen; ne İslam’la ne de başka bir dinle alakası olsun istemeyen bir doğuştan-Müslüman; Tanrı’nın bilinebilirliğine değil Tanrı’nın kendisini bilmesine karşı çıkan bir bilinemezci. Buydu işte. Bütün bunlar ve daha fazlası...”** (s.18-19) Ömer’in kendini tanımladığı cümlelere bakıldığında göçün birey üzerinde psikolojik sorunlara neden olabildiği gözlemlenmektedir. Psikolog Burçak DEMİRKAN (2011) Göç ve Göçün Psikolojisi adlı makalesinde bu tür hastaların yaşadıkları durumu ifade

eden en iyi tanımın hayata küsme olarak adlandırılabilceğini belirtmiştir.¹ Ömer'in ruh hali ve davranışlarının tamamını göçe bağlayamayacağımız gibi göçmen kimliğinin ona etkisini de görmezden gelemeyiz. Göçmenlerin gidilen ülkelerde tutunabilmek için kendi aralarında oluşturduğu ağ (network) gerek gündelik hayat gerekse iş bağlamında oldukça sağlam ve faydalı bir yapı haline gelmektedir. *“Boston’da onu bir arkadaşının arkadaşı karşılayıp, MIT yatakhaneğinde Ömer in birkaç günlüğüne kalabileceği boş bir yeri olan başka bir arkadaşına götürdü. Oraya giderken tasarruf etmek için önce metroya binip, sonra inip taksi tuttu. Arkadaşın arkadaşının arkadaşı kendisine-pek-düşkün, sıksa bir müstakbel-genetik-mühendisiydi ve Ömer’i Türk arkadaşları ya da Türk dostlarından oluşan ağa dâhil etmek için can atıyordu. Bu arsak dayanışma ağında (memlekete nasıl daha ucuza telefon edileceği ya da kahvaltı için nereden kaliteli siyah zeytin bulunabileceği türünden gündelik ayrıntılardan, akademik ilgi alanlarını ve de kişisel dedikoduları paylaşmaya kadar) geniş bir malumat yelpazesi dolaşıyor, arada bir şurada burada zincirleme tepkime halinde küçük infilaklara neden oluyordu. Bir kere bu ağa dâhil oldun mu bir yabancı olarak karşılaşabileceğin her türlü sorunda yardımcı olup kıymetli nasihat verecek bir arkadaşın arkadaşının arkadaşı bulabiliyordun, karşılığında senin de günün birinde onlara yardım etmen bekleniyordu.”* (s.84) Kurulan bu ağlar tüm göçmenler için geçerli olup, sağlam, kimi zaman birbirleri ile etkileşimi olan ancak çok da genişlemeyen yapılar şeklinde kurulmaktadır. *“Bunu yapan sadece Türkler değildi. Başka ülkelerden gelen bütün öğrenciler benzer ağlara dolanmıştı, bunların kimi birbirleriyle örtüşüyor, kesişiyor ya da sadece işbirliği yapıyor, böylece daha da sarsak başka dayanışma ağları oluşturuyorlardı. Yine de memleketin uzaklığı artıp burada karşılaşılan sorunlar zorlaştıkça bu ağlar mantar gibi bitiyor, kökleşiyor ama fazla dal budak salmıyorlardı. Göçmen kuşlar, kuş âleminin en tuhaf grubunu teşkil ediyordu. Önce uzak memleketlere göç etmek için sürülerinden ayrılıyor, oraya vardıklarında da toplanıp sürüler oluşturuyorlardı.”* (s.85) Yabancı ülkelerde bu ağların çokluğu, fazla göç aldığı bir delili iken ayrıca gerek iş gerekse yaşam koşullarından kendi ülkelerinden ayrılma cesareti gösterenler, gidilen ülkede benzer sosyal ağlara dâhil olmaktadır. Bu durum kimi için bir geçiş süreci, kimi için ise asla gidilen ülkedeki ortama alışmama ya da alışamamanın da bir nedenidir. Günümüzde başta Amerika, İngiltere, Almanya, Fransa

¹ http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_7838.htm son erişim tarihi 25.08.2017

gibi çok fazla göçmene sahip ülkelerde sadece dışarıdan gelenlerin değil o topraklarda doğanların dahi, yaşadıkları ülkelere yabancı kalabildikleri bilinmekte, bu ülkeler bu tür insanları topluma entegre etmek için çeşitli çalışmalar ve programlar düzenlemektedir. Göçmenlerin bazılarının ilgili sisteme uyum sağlaması ve sistemin bireylere tanıdığı hakları açık olarak kullanması, bu durumdan rahatsız olan başka bir göçmenin düşünceleriyle ifade edilmiştir. Bu durum ister sistemle bütünleşmiş olmuş, isterse sistemle bir türlü bütünleşememiş olsun herkeste bir kimlik çatışmasının yaşandığını göstermektedir. *“Abed’in kendine açıklayamadığı şey Müslüman kızlar kafeden çıkana kadar hissettiği inanılmaz gerginlikti. Amerikalıların gözüne nasıl göründüklerini görebilmek için Abed kızlara, bilhassa da anneye yargılayan nazarlarla bakmış, bebeğin kirli yerlerde emeklemesine izin verdiği için ona sinir olmuştu. Hayır, bu hadiseyi anlatmayacaktı ev arkadaşlarına. Ayakkabı aldığı dükkâna gidip her ay muntazaman şikâyetle bulunan arkadaşı Cemal’den de bahsetmeyecekti keza. Cemal’in bunu yapmasının tek nedeni her seferinde dükkânın ayakkabıları geri alıp ona yeni bir çift ayakkabı vermesiydi. Abed, Cemal’in tüketici hakları sistemini – rasyonel kapitalist Batı dünyasında nice gayri-Batı’nın rasyonel bulduğu bu sistemi- sömürmek için duyduğu doymak bilmez arzudan ne kadar utandığını da kaçırmayacaktı ağzından.”* (s.114) Bu metinden de anlaşılacağı üzere göçmenlik kişilik çatışmalarını da beraberinde getiren bir süreçtir. Göçmenlerin hem ilgili toplum hem de bireyin kendisi için görünümü şu ifade ile çok güzel bir şekilde özetlenmiştir; *“Sıkıntılı bir sessizliğin ardından Ömer mırıldandı: insan yabancı oldu mu kendisi olamıyor artık. Başkalarının gözünde bir ulusal kimlikten ibaretim artık. Kendim hariç her şeyim.”* (s.114) Birey ilgili topluma uyum sağlamaya çalışırken değişmek zorundadır. Göçmenler göç ettikleri yerlerde geldikleri yerin ve kültürün bir prototipi olarak algılanmakta, kendi kişisel kimliklerinden ziyade geldikleri toplumun ve kültürün görünmeyen ama hep üstlerinde taşıdıkları farz edilen etiketi ile onlara bakılmaktadır. Kendilerince geldikleri yere hiç ait olmasalar, kendilerini onlardan biri gibi görmeseler bile geçmiş kimlikleri onları takip etmektedir. Zaten göç edenler, içinde yaşadığı birçok hatalı, yanlış, kusurlu yönünü görüp belki de burun kıvrıldığı o toplumun aynası olduğunun uzaklaştığı zaman ancak farkına varabilmekte hatta özlem duymaktadır. Uzaklaştıkça ne kadar yakın olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Göçmenler için her daim bir memleket hasreti ve özlemi vardır ki Yi Fi Tuan buna “topophilia” mekân sevgisi adını vermektedir. Kişi doğduğu, doğmasa bile atalarının yadigârı olan topraklara her zaman özlem duyar. Bu durum İskender romanında Pembe karakterinde kendini göstermektedir. *“Yeni bir ülkeye göç edenlerin çoğu gibi pembe de seçici bir hafızaya sahipti. Ardında bıraktığı geçmişten hep güzel şeyler hatırlardı. Vatan hep kusursuz kaldı dimağında, gerçek hayatta değilse bile en azından hayallerde dönülecek bir sığınak, bir Şangri-La.”* (s134-135) Göçlerle yer değiştirmenin insan üzerinde etkisi matematik coğrafya ile ilişkili bir benzetme ile ilginç bir şekilde betimlenmiştir. *“Yer değiştirmelerin etkileri tuhaftır. Yarım gün boyunca çeşitli saat dilimleri üzerinden uçmak “kişinin bedenindeki biyolojik ritimlerin bozulmasına” (uçuş yorgunluğunun sözlük karşılığı) neden oluyorsa, insanın memleketinden temelli havalanıp çeşitli kültür dilimleri üzerinde süzülmesinin de “kolektif hafızadaki zihinsel ritimlerin bozulmasına” (hüzün için önerilen karşılık) sebep olabilir.* (s.141) Sürekli çatıştığın aile ve akrabaları özlemek ve onları daha iyi anlamak, içindeyken sıradan gelen birçok şeyin ne denli özel olduğunun fark edilmesi vb. değişiklikler bunları düşündüğünde hissedilen hüznün zihinsel ritim bozukluğuna örnek olarak gösterilebilir.

Göçün birey ve toplum üzerindeki etkisi *Bit Palas* romanına da konu olmuştur. Ülkelerin gelişmişliği, yerli ve yabancı algısı, yabancılara verilen değer gibi meselelerin konu edildiği bu metinde göç ve kültür ilişkisi de işlenmiştir. *“Celal köyde annesiyle kalmıştı – boğucu ama sevgi dolu, sınırlı ama korunaklı bir rahmin içinde, hep ait olduğu yerde, kendi kökleriyle; Cemal ise babasıyla birlikte Avustralya ‘ya gitmişti – özgür ama savunmasız, sonsuz ama yapayalnız bir evrende, yabancıladığı bir dilde, hep yarı yerleşik, yarı göçebe yaşamak üzere. Hoyratça ayrılan yollar, birbirlerinden tamamen bihaber kat ettikleri gençlik dönemlerinin ardından, Cemal’in beklenmedik dönüşüyle yeniden kesişivermişti. Tüm akrabalar, onun memleket hasretinden döndüğüne hükmetmiş; bu suretle, yıllar evvel annesinin cenazesine gelmemekle gösterdiği vefasızlığı bir nebze de olsa bağışlamışlardı. Çünkü ülkelerin ahvali, vatandaşlarının algılarıyla oynar durmadan. Azgelişmiş ülkelerin insanları, gelişmiş ülkelerde yaşadıktan sonra, hele hele oraya ait oldukları halde, kendi aralarına katılanları sevmeyi sever. Cemal de İstanbul’a döner dönmez, din değiştirip Müslüman olmuş Hristiyanlara, Türkiye’ye yerleşen yabancılara, her sene sektirmeden tatillerini burada geçiren turistlere ve bilhassa, Türklerle evlenip, çocuklarına Türkçe isimler*

koymayı kabullenmiş Batılı gelinlere vakfedilmiş ayrıcalıklı sevgiden bol bol nasiplenmişti.” (s.69) Bu metinde yabancıların bir toplum tarafından nasıl kabulleneceğinin de işlendiği görülmektedir. Özellikle din, dil ve ekonomik meseleler yabancıların toplum tarafından kabullenilmesini kolaylaştırmaktadır.

2.2.1.2 KADIN COĞRAFYASI

Dünya nüfusunun kabaca yarısını (%49,5 ²) kadınlar için azınlık demek mümkün olmamakla birlikte birçok yazar özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde çeşitli olanaklara erişebilirlikleri erkeklere göre çok daha sınırlı olan kadınları “dünyanın en büyük azınlığı” olarak nitelemektedir. (ÖZGÜÇ, 1998) Modernleşme ve ekonomik kalkınma kadınlar ile erkekler arasında eşitsizliği azaltmada önemli bir süreçtir. Bu süreç batı ve doğu toplumlarında başta eğitim ve iş hayatı olmak üzere kadının toplumdaki yerini belirlemektedir. *İskender* romanında doğu toplumlarında kadının çalışma hayatında yer alması tasvip edilmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Şayet maddi bir sıkıntı yoksa bir kadının dışarıda iş bulması münasip değildi. Belki günün birinde yardım isteyebilirdi Meral’den ama öyle Âdem’in yaptığı gibi karısının başkalarının yanında çalışmasına asla izin vermezdi.” (s.218)* Romanın ilerleyen sayfalarında kadına verilen önem ile değer batı ve doğu toplumsal normları üzerinden eleştirel bir şekilde işlenmiştir. Kadına batıda verilen değerın şekilsel olduğunun da işlendiği bu metinlerde kadının modern hayatta birçok görev almasına rağmen asli ve önemli görevinin ev işleri olduğu ile ilgili toplumsal bakış vurgulanmıştır. *“Batılıların aile değerleri yoksa, kadınlara saygısı yoksa sokaklarda avaz avaz bağrıışan bir avuç feminist ne yapabilir? ...Oysa biz analarımıza, karılarımıza, kız kardeşlerimize saygı gösteririz. Barbi bebekler gibi giyinmeye zorlamayız onları. Metalaştırmayız. Heyula gibi bir sektör bu. Kozmetik, moda, ayakkabı tasarımı. Anorexia nervosa diye bir şey duydunuz mu?” (s.281)* *“Ama modern kadınlar farklıydı. Para kazanıyor, araba kullanıyor, şık şıkıdım giyiniyorlardı; kimileri çocuk bile doğuruyordu, ama kocalarına bir biber dolması yapmayı bile bilmiyorlardı.” (s.307)*

Farklı kültürlerin kadına ve güzelliğe olan bakışı da *Araf* romanında işlenen konulardan biri olmuştur. Bazı kültürlerde zayıf kadınlar güzel olarak görülürken bazılarında ise

² <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.FE.ZS>

kilolu kadınların daha güzel göründükleri ifade edilerek güzellik kavramının kadın üzerinden adlandırılması ancak bu konunun da toplumlara göre değişmesi ifade edilmiştir. *“Bir keresinde Chiamaka adındaki Afrikalı bir çocuğu anlatan hikâyeyi okumuşlardı, başka bir sefer haremde şeyhin gözdesi olmak için kilo almaya çalışan bir Arap kadın hakkındaki hikâyeyi.”* (103) *“Batı kültürünü kadınlara bu daracık deli gömleğini dayattığı için şiddetle tenkit ediyor, kızların arzulanır olmak için şişmanlatıldığı kültürleri övüyordu. Las chicas gorditas hayranı Latin erkeklerini örnek veriyordu, dediğine göre Latinler “kemiğin köpekler, etin erkekler için” olduğunu biliyorlardı.”* (s.109) Sonuçta şişmanlık ve zayıflık üzerinden kadının göze hitap etme zorunluluğu aslında kadına yönelik bir baskıdır. Gelişmiş olsun ya da gelişmemiş olsun toplumlarda erkek egemenliği ve kadının toplumsal normlara uygun olması dayatmasının bilinçsizce aşılması metinlerin alt fikridir. Kadınların toplumdaki yeri ve bu konudaki eksiklikleri Şafak’ın romanlarında sıklıkla yer alması bazı kesimler tarafından feminist olduğu algılarına yol açmış olsa da yazarın birçok konuda olduğu gibi toplumun aksak, gedik kalan yönlerinden olması dolayısıyla bu konuya daha hassas yaklaştığı görülmektedir. Zaten yazar kendisine feminizmle ilgili sorulan bir soruya feminist değilim anti- feministim diyerek cevap vermiştir.³

Doğu Avrupalı kadınların İstanbul’da çalışmaları ile ilgili bir metin Havva’nın *Üç Kızı* romanında yer almaktadır. *“Belirgin bir aksanı vardı kadının; Moldovalı, Gürcü ya da Ukraynalıydı muhtemelen; çocukları, anneanneler yahut komşular elinde büyürken ve kocaları her ay yolladıkları maaşların yolunu gözlerken, kendileri İstanbul hanelerinde çalışan nice yabancı kadın emekçiden biriydi.”* (s.77) Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik seviyelerinin iyi olmadığı, kadınların kendilerinden ve çocuklarından feragat ederek aile geçindirdikleri bu metinden işlenen konulardır.

Günümüz Türkiye’inde olumsuz örnekleri azalsa da kadının toplum içindeki yeri *İskender* romanında evlilik ve sosyal hizmetler konuları ile ilişkilendirilmiştir. *“Öyle de olsa hâlâ onu alacak birileri çıkabilirdi- bir dula ya da engelliye veya ihtiyara varabilirdi. Birilerinin ikinci karısı olmayı kabullenmekte bir seçenektir, ya da üçüncü karısı, belki dördüncü. Bu durumda yalnızca ilk eş yasal oluyordu tabi. Hastaneye,*

³ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=63> son erişim tarihi 27.08.2017

mahkemeye ya da vergi dairesine gidip meşru çocuklara sahip evli bir kadın olduğunu sadece o iddia edebilirdi. Ama bu diyarlarda bir kadın şayet bulaşıcı hastalıktan ölmüyorsa, başı sıkışmamışsa ya da aklını peynir ekmekle yemediyse zaten öyle yerlere gitmezdi. O durumda da ha birinci eş olmuşsun, ha dördüncü, ne fark ederdi ki?” (s.40)

Yukarıdaki metinde cinsiyet eşitsizliğini ve sosyal adaletsizliği görmek de mümkündür. Eğer resmi olarak evlilik yapamıyorsa bir kadının kamu işlerinde yok sayılması eşitsizliğin boyutunu da gözler önüne sermektedir. Romanın ilerleyen sayfalarında kültürlerdeki cinsiyet eşitsizliği çok daha çarpıcı bir örnekle dile getirilmiştir. Kadınların toplumda statü elde edememesinin de temel nedenlerinden biri olarak bu örneği görmek mümkündür. *“Pembe Kader ile Cemile Yeterin doğduğu diyarlarda «şeref» bir kelimedenden ibaret değilmiş. Aynı zamanda özel isimmiş? Çocuğuna Şeref adını verebilirmiş insan, tabii eğer oğlansa. Şeref ve haysiyet erkeklere mahsusmuş. Yaşlılara, orta yaşlılara, gençlere, hatta ağzı süt kokan oğlanlara. Hepsinin onuru varmış. Kadınlarınsa yokmuş. Onların kısmetine düşen kelime başkaymış: ar.” (s.66)*

Şafak Araf romanında da kadın-erkek eşitsizliğini işlemiştir. Kadın olmanın başlı başına talihsizlik olduğu birbirinden farklı kültürler için bile ortak bir durum olması işlenmiştir. *“Birbirleriyle alakasız olduğu zannedilen kültürler, Talih’i tasvir etmekte hatta onunla dalga geçmekte birbirlerine şaşırtıcı ölçüde benzer. Kilise büyüklerinin metinlerinde olduğu kadar Müslümanların halk hikâyelerinde de Talihin iki özelliği vurgulanır: körlüğü ve dişiliği. Çarkını çevirip insanlara tek tek hayattan alacakları payı dağıtmaya başladığında zerre kadar adil davranmamasını eskiler kör olmasından ziyade kadın olmasının doğal bir sonucu sayarlardı. Kadın düşmanlığı bir yana, bir noktada haksız sayılmazlardı” (s.136)*

Günümüzde belki sadece Müslümanlara atfedilen bir durum olan kadına değer vermeme konusu aslında diğer dinler için de geçerli olmaktadır. Modern dünyada kadınların içinde bulunduğu zor koşulları da göz önüne alarak yazar da buna hak vermektedir. Zira kadınlar erkeklere nazaran hayatta çok daha az maddi ve manevi güce sahiptirler. Çok eşlilik ile kadının değersizleştirilmesi *Ustam ve Ben* romanında da konu edinilmiştir. Öyle ki burada kadınların kendi aralarındaki statü farkının oluşmasında dahi erkek ya da kız çocuk sahibi olma önemli bir etken olarak görülmektedir. *“Havadan geçiyor, diyorlardı; zehir yüklüydü lodos. Hastaların can verdikleri odalar sirkeyle yıkıyor, kireçle kaplanıp zemzem suyuyla kutsanıyordu. Bir erkek hastalandığında zevceleri ona kimin bakacağı konusunda kavgaya tutuşuyordu. Ekseriyetle en yaşlı*

zevce -veya kısır ya da kız annesi olan- üstlenmek zorunda kalıyordu onun bakımını. Bazen de zavallı bir cariyeye veriliyordu vazife. Dört zevcesi ve bir düzine cariyesi olduğu halde yine de son nefesini yalnız veren adamlar vardı.” (s.132) Romanın ilerleyen sayfalarında Yeni Çağ Avrupası’nda kadına verilen değer ve eğitim konusu ile ilgili örneğe rastlanmaktadır. Bir baba için evlatları hele ki kızlarının değeri inkâr edilemeyecek bir gerçek iken romanda bir babanın kızının eğitimini önemsememesi ve hekimlik yapamayacağına inanması işlenmiştir. *“Kızın sekiz yaşına bastığı yaz, veba şehrin kapılarından içeri dalmış. Ölüm birer birer oğlanları almış. Geriye sadece Sancha kalmış; sırtında, kendisinden çok sevilenler ölmüşken hayatta kalmış olmanın verdiği yük. Kederden hissizleşen annesi Valladolid yakınlarında bir manastıra kapanmış; dünyaya sırt çevirmiş- Sancha ve babası baş başa kalmış. Adam onun gayretlerini küçümse de Sancha canla başla babasına bakmış. Zamanla kızına dersler vermeye başlamış adam. Tıp dersleri değil, zira kadınların tabiatları gereği hekimlik yapamayacağına inanırmış. Başka alanlarda bildiği her şeyi öğretmiş kızına –aritmetik, cebir, felsefe. Öğrenme aşkıdan ziyade babasının sevgisini kazanabilmek ümidiyle iyi bir talebe kesilmiş Sancha.”* (s.348)

Aşk romanında dinlerin kadına olan bakışının ve Avrupalıların gözünde İslam dininde kadına yönelik daha yoğun baskılar olduğu anlayışının işlediği görülmektedir. Batı bakış açısında Müslüman dünyasında kadına yönelik baskıların temelinde İslam dini olduğu ve bu durumun İslam dinine kaygı ile bakmaya bir neden oluşturduğu görülmektedir. Oysaki bu durum toplumsal, kültürel nedenlerle birlikte dinin yanlış yorumlanması ile ilgili olup İslamiyet’in ve Müslümanların yanlış tanınmasına yol açmaktadır. *“Tüm Semavi dinler birbirine benziyordu ama İslamiyet daha katı, daha kapalı bir din değil miydi? Hele kadınlar için. Açıkçası Ella Rubinstein, Müslüman kadınlara uzaktan uzağa acıyor, hepsini aynı kefeye koyuyor ve onlardan biri olarak doğmadığı için kendini şanslı sayıyordu.”* (s.204) Romanın ilerleyen sayfalarında ise kadınların kadınları değersizleştirilmesi bir cümle ile adeta özetlenmiştir. *“Konuşmaya kulak kabartan annem hemen atıldı: “Kız çocuğuna okul ne gerek?”* (s.217) Kadınların toplum içerisinde hak ettiği yere gelememesinin temelinde toplumsal dayatmaların öncelikle çocuk yetiştiren anneler tarafından kabullenilip, kendi yetiştirdikleri çocuklara bu durumun normallliğini aşılama ları yatmaktadır. Kadının değersizleştirilmesindeki yanlışlardan biri de kadının

yaratılış olarak zayıf karakterli olduğu ve bu yüzden de sürekli kontrol altında tutulması gerektiği düşüncesidir. Bu düşünce *Şehrin Aynaları* romanında işlenmiştir; ***“Tuhaf olan, bir kadının yoldan çıkması değil, doğru yolda kalabilmesiydi. Bu sebepten ötürü, kadınları devamlı göz önünde, el altında tutmak şarttı.”*** (s.156)

Kadın ve erkek eşitsizliği konusu *Havva'nın Üç Kızı* romanında da yer almaktadır. ***“Fırtınalı bir denizdi bu şehir. Buzdağları gibi yükselen ve görünenin altında ne sakladığı belli olmayan erkeklikler arasında dikkatli ve temkinli gezinmek durumundaydı kadınlar. Eşitlik, lafta bile yoktu, değil hakikatte olsun.”*** (s.20) Bu kez de kadınları erkekler karşısında temkinli olmaya çağıran cümleler ile kadınların artık içlerinde bulundukları bu durumdan çıkmaları gerektiği bunun için de ilk önce kendi durumlarını kendilerinin düzeltmeye çalışmaları gerektiğinin önemi vurgulanmaktadır. ***“Tacize uğramadan, laf atılmadan ortalıkta dolaşabilir misin sen mesela Kahire’de? Şam’da? Karanlık çöktükten sonra sokakları unut gitsin! Kutsal topraklarda bile tacize uğrayan kadınlar var şahsen tanıdığım. Güpegündüz! Suudi polisin gözleri önünde! Niye yardım etmiyor o polisler kadınlara? Böyle konularda sessiz kalıyoruz, çünkü utanıyoruz. Niçin Müslüman coğrafyada kadınlar bu kadar çok eziliyor, geri plana atılıyor? Sorgulamamız gereken o kadar çok şey var ki.”*** (s.358) Aynı romandan alınan yukarıdaki cümlelerde ise bu sorunun çözümü için birçok şeyin sorgulanması gerektiği ama kadınların da olayları kabullenip susmak yerine sorunu dile getirip çözümü için daha fazla çaba sarf etmeleri gerektiği açıklanmıştır. Gerek kadınlar gerekse toplum tarafından görmezden gelinen bu durum kadının toplumda görünür olamamasına ve kadına olan şiddetin artmasına neden olmaktadır. Toplumun hatta aile fertlerinin bile kadına şiddeti görmezden gelmesi *Ustam ve Ben* romanında işlenmiştir. ***“Artık hayatta değildi anası. Ciğerlerinde yara varmış, demişti hekim; fakat Cihan biliyordu ki hamileyken yediği tokat ve tekmelerdi esas sebep. Cihan’ın üvey babası -amcasıydı aynı zamanda- ölüme sebebiyet veren o değilmiş gibi bağıra çağıra ağlamıştı cenazede bir de utanmadan. Cihan nefret ediyordu adamdan ve onun riyakârlığından. Bu gemiye bindi bineli kaç kez pişman olmuştu anasının intikamını almadan yuvayı terk ettiğine.”*** (s.38).

Kadının meslek hayatında cinsi kimliği ile değil de kişiliği ve mesleki yeterliliği ile kabullenilmesinin zorluğu *Siyah Süt* romanında yazar olmak için çabalayan bir kadının

kendini kabul ettirebilmesinin zorluğu üzerinden dile getirilmiştir. *“Judith şöyle yetenekli, böyle yaratıcı olsun fark etmez, asla Shakespeare olamaz. Zaten kadınlardan beklenen munis eş-titiz ev hanımı-vefakâr anne” üçlü rol kalıbı içinde böyle bir hareket anlam bulamayacaktır. Her şeyden evvel yazmaya vakit ayıramayacaktır. Gün boyu yemek, temizlik, alışveriş, ütü, çocuk ve bebek bakımı, kocasının beklentileri, kaynanasının istekleri, ailevi ve sosyal yükümlülükler... derken zaman akıp gidecektir avuçlarından. Kendi kendisiyle baş başa kalabildiği nadir anlarda da yorgunluktan sızıp kalacaktır bir kenarda. Nasıl yazsın? Ne zaman yazsın? Daha baştan itibaren bir erkek olarak Shakespeare’e tanınan olanaklar kardeşi Judith’ten esirgenecektir. Kız çocukların erkek çocuklar gibi ya da onlar kadar okumaya teşvik edilmediği, erkenden evlendirildiği ve en büyük işlevlerinin evvela “kocalarına karılık etmek” sonra da “çocuklarına annelik etmek” olduğunun öğretildiği bu dünyada, kadın yazar maça zaten beş-sıfır yenik başlarlar.” (s.49,50)* Romanın ilerleyen sayfalarında toplumda erkek ve kadınlara biçilen rollerin sorgulandığı da görülmektedir. *“Fuzuli’nin eline hokka-kâğıt-kitap yakıştıran toplum, Firuze’ye bebek yakıştırır. O günden bugüne değişmeyen bir kural var: Erkek yazarlar evvela “yazar” olarak algılanırlar, sonra “erkek”. Kadın yazarlar ise evvela “kadın”, sonra “yazar.” (s.55,56)*

Modern kadının şehir hayatı içindeki sıkışmışlığı ve ezilmişliği de *Siyah Süt* romanında işlenen konular arasında yer almaktadır. *“Yahu elbette böyle iki tarafı da idare eden kadınlar var. Trapezci kadınlar diyorum ben bunlara. Bin takla atıyorlar iki işi birden götürmek için. Cambaz bunlar, cambaz! Sabah çocuğu okula yolla, kocanın omletini pişir, iki yumurta bir kaşık margarin, telaşla giyin, işe yetiş, öğle arasında izin al öbür çocuğu doktora götür, akşam koştura koştura gel buzluktaki köfteleri kızart, sofrayı kur, çocukları doyur, yorgunluktan düş bayıl... Ben sana yok mu dedim böyle kadınlar? Var ama ucu ucuna yetişiyorlar her şeye. Sen bu şartlar altında mı roman yazacaksın?”(s.99)* *Siyah Süt* romanı otobiyografik bir roman olduğundan yazarın burada kendi serüvenini tüm kadınlar ile özdeşleştirdiği görülmektedir. Günlük yaşam kadının değil yazar olmasına izin versin modern yaşamda gün kadınlara yetmeyen bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların değersizliğini kitap içeriği ve nota benzetmeleri ile *Baba ve Piç* romanında da işleyen yazar, kız çocuklarının sayısının artmasını da erkek çocuk sahibi olma ihtimali ve isteği olarak betimlemiştir. *“Levent-*

Gülsüm Kazancı çiftinin ilk üç çocuğu kız olmuştu. Önce Banu, sonra Çevriye ve ardından Feride... Kızlar varlıklarını bir “önsöz” olarak görmüşlerdi senelerce, esas kitaptan önce yazılmış bir önsöz, beklenen şarkıyı önceleyen peşrev, beklenen oğlan çocuğundan önce geliveren gereksiz, geçici aşamalar... Nihayet dördüncü çocuk oğlan olmuştu: Mustafa. Beşinci ve en küçük çocuk Zeliha’ya gelince, doğmasının tek sebebi oğlan tutturan ebeveynlerinin şanslarını bir kez daha denemek istemiş olmalarıydı. Belki gene oğlan olur... Zeliha’ya sorsanız, peşrevden de kötüydü son nota olmak, önsözden beterdi sonsöz muamelesi görmek.” (s.43) Kazancı ailesinin tek erkek evladı olan hatta kız kardeşlerinin sırf ona önsöz olmak için var oldukları şeklinde belirtilen ailenin üstüne titrediği Mustafa Kazancı, toplumsal normlara uymadığı ve asi karakteri, aşırıya kaçan kıyafetleri için kız kardeşi Zeliha Kazancıya duyduğu öfkeyi ona tecavüz ederek çıkarmıştır. Sonrasında bu olayın kendinde oluşturduğu sarsıntı nedeniyle eğitim bahanesiyle yurtdışına gitmiş uzun yıllar gelmemiştir. Bu olay sonucunda hamile kalan asi ve aykırı Zeliha çok etkilenmiş, afallamış olsa da uğradığı bu iğrenç ceza karşısında, çocuğu doğurmaya karar vererek hem ailesinin hem de toplumun içinde daha da sivrilerek kendince onlara meydan okumuştur. Böylece kıymetli erkek evlatlarını ve aileyi, çok önem verdikleri ar, namus ve babasız çocuk kavramlarıyla toplumda küçük düşürerek intikam almıştır. Aile içi bu çarpık durumu bir şekilde öğrenen ve tek bilen kişi olan Banu abla yıllar sonra, üvey kızı için eşiyle İstanbul’a gelen Mustafa’yı çok sevdiği aşurenin içine koyduğu zehirle zehirlemiştir. Mustafa Zeliha’nın herkes tarafından bilinen ama babası meçhul olan kızı Asya’nın kendi kızı olduğunu öğrendikten sonra aşurenin zehirli olduğunu bile bile yemiştir. Bu çok uç örnekle romanda kadınlara yüklenen ağır yüklerin vurgusu yapılmıştır. Maalesef bu tür ensest vakaları ülkemiz gibi ahlak ve din konusunda hassas olan ülkelerde de gerçekleşmekte ama ailevi toplumsal sebeplerden çoğu ört bas edilmekte olduğundan gerçek sayıları muğlaktır. Taşgın ve Sarı (2014) tarafından yapılan bir incelemede bu vakaların en çok ailede baba ve romandaki örnekte olduğu ağabey daha sonra amca/dayı mağduru olduğu belirtilmiştir.

Siyah Süt romanında ise büyük yazarlar ve kadına verilen değer farklı ağızlardan dile getirilmiştir. *Baba ve Piç* romanında da erkekler yine mesleki kariyerlerinin peşinde iken kadınlar çocuk ve ev işleri ile meşguldürler. **“Aman! Tolstoy için bunları yumurtlamak kolay” dedi Karikatüristin Hayatla Kavgalı Karısı. “Adamın her şeyini çekip çeviren bir karısı varmış. Tolstoy doğurtmuş, kadın büyüttmüş. Bir düzine çocuk, viyak viyak.**

Majesteleri Tolstoy Efendi roman yazmaya konsantre olsun diye, kadıncağz kendinden fedakârlık edip bir ömür boyu eşşek gibi çalışmış!” (s.105)

Kadınların toplumsal sorunlarına birlikte çözüm arayabilmeleri öncelikle kendi içlerindeki uyumu yakalayıp dayanışma içinde olmaları gerekmektedir. Elif Şafak için bu konu erkeklerin kadınlara bakış açısını değiştirmesi kadar önemlidir. Kadın dayanışmasının önemi ile ilgili fikirlerini *Med Cezir* kitabında “Memleketimin Ağaçları” yazısında detaylı bir şekilde dile getirmiştir. *“Amerika’nın Kanada sınırına yakın bir bölgede, beş ayrı üniversite kurumunu birbirine bağlayacak biçimde kurulan bir Kadın Çalışmaları Merkezi’ndeyim tam tamına üç gün, üç gecedir. İçinde sincapların cirit attığı göz alabildiğine yeşil bir kampüsün kenarında köşesinde bir yerlerdeyim. Önüm arkam sağım solum koşuya çıkmış, yürüyüşten dönen, elinde kitap çimenlere serilmiş, bir binadan ötekine seyreden kadınlarla dolu. Sanki şimdi kimsenin hatırlamadığı bir tarihte, ayırmacı- ayıklayıcı bir atom bombası patlamış yakınlarda bir yerlerde. Atom bombası sadece erkekleri öldürmüştü; geriye kadınlar kalmış ve bir de sincaplar. Ve şimdi onlar her yerdeler. Başka başka ırklardan, dinlerden, kültürlerden, geçmişlerden gelen kadınlar miknatısla çekilmişçesine burada toplanmışlar. Yüzlerindeki ifadeye bakılırsa hemen hepsi memnun burada olmaktan. Bilmediğim türden bir rahatlık, görmediğim türden bir nezaket içindeler her daim. Tanıdık tanımadık herkes birbirine selam, yol ve destek veriyor.” (VIII)* Yukarıdaki metinde erkeklerin olmadığı bir dünyada farklı ırk, dil, dinden kadınların çok rahat bir şekilde anlaşabileceği ve mutlu olabileceğinin de işlendiği düşünülebilir. Yine aynı kitabında “Kadınlar ve yaşları yazısında” kadınların yaşlanması ile ilgili olarak aslında kültürün yaşlılık algısı üzerindeki etkisinin irdelendiği de görülmektedir. Bazı toplumlarda garip bir biçimde kadınların genç ve yaşlılık arasındaki geçişinin oldukça kısa sürdüğü ve bunun aslında algısal bir problem olduğu ifadeleri ile fikirlerini belirtmiştir. *“Türkiye’de kadınlar kendilerinden sistematik olarak esirgenen saygıya, özerkliğe, erke, özgürlüğe kavuşabilmek için bir zaman makinesi geliştirmişlerdir. Mademki hızlandırılmış bir Batılaşmadan geçti bu memleket ve halen geçmekte, tek tek kadınları da hızlandırılmış yaşlanmadan geçti ve halen geçmekte-Erken yaşlanmak! Vaktinden evvel vaktini doldurmuş gibi yapmak, -muş gibi yapa yapa en nihayetinde yaptığına inanır olmak! Türkiye’de kadınlar birer birer değil beşer onar çıkar yaş basamaklarını.*

Sıkça duyarsınız daha kırkına varmamış bir kadının çoktan yaşlanmışçasına yakınlıkla konuşmasını. Yalan da sayılmaz hani. Çünkü inandırmıştır kendini. Kadınlar için iki kategori vardır yaş skalasında. Bakirelik ile yaşlılık. Ortası yoktur adeta. Ortası olunamaz Türkiye’de. Ya genç olursunuz, yani genç kız, yani henüz-olmamış-kadın, bir tamamlanmamışlık hali. Ya da yaşlı olmuştunuzdur birdenbire, yani kadın, yani evli, yani anne, yani tamamlanmış-kadın, bir bitmişlik, bitmiş tükenmişlik hali. Ve ikinci kategori birinci den çok daha kolay, çok daha yaşanılabilir ya da en azından tahammül edilesi olduğundan, bu memlekette kadınlar, bilhassa anne olanlar, ellerinde ciritler, uzun atlama sırıkları, koşabildikleri kadar hızla koşup, hoooooop üç-beş-bilemedin on sene içinde genç kızlıktan yaşlılığa sıçrayıverirler. Her biri uzun atlama şampiyonu”

2.2.2. YERLEŞME

En geniş anlamı ile yerleşme; oturulan ve faydalanılan bölge demektir. Bu bölge içerisinde konut, ulaşım sistemleri, sanayi faaliyetleri, orman, park ve bahçeler gibi arazi kullanış biçimleri vardır. İnsanın yerleşip barınmak amacı ile çevreyi değiştirmeye günümüzden 10 bin ve belki de 20-25 bin yıl önce başladığı ifade edilmektedir (Doğanay,1997;77).

Tarih boyunca dünya nüfusunun çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamışsalar da beş bin yıldan beri var olan ve Sanayi Devrimi’nden itibaren muazzam bir gelişme içine giren yerleşmeler şehirlerdir. Bazılarına göre “şehirler, daima medeniyetin ılık ve sıcaklığını karanlık ve soğuk dünyaya yayan ateşi olmuşlardır” (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ;2010,398). Şehir coğrafyası yerlerin (şehir ve kasabaların) farklılığını ve şehir içinde veya şehirlerarasında mevcut düzeni insan ve çevre arasındaki mekânsal ilişkiler bakımından anlamaya çalışır. Buradaki çevre hem fiziki çevre ile inşa edilmiş çevre (evler, fabrikalar, bürolar, okullar, yollar, köprüler), ekonomik çevre ve hem de sosyal çevre (davranış normları, sosyal tavırlar, insanlar arası ilişkileri belirleyen kültürel ve siyasi değerler) anlamına gelmektedir. (Aliagaoglu, Uğur, 2010, 6) Bu durumda şehir coğrafyası, şehirleri etkileyen fiziki coğrafya unsurlarını da içine alan coğrafya biliminin diğer bütün alt dalları hatta diğer bilimlerden sosyoloji, iktisat, mimarlık, bilişim vb. ile

bile sıkı ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Şehir coğrafyasının kendi içindeki bu multidisipliner yapısı sadece coğrafya ya da diğer bilimler için değil şehirleri gözlemleyen ve şehirlerde yaşayan herkesin de fark edebileceği niteliktedir. Özetle şehirlerin insan üzerindeki etkisi, insanın da şehirler üzerindeki etkisi birçok bilime bu bilimlerden biri olan edebiyat biliminde de nazım ve nesir türlerine yansımıştır. Bu konuda klasikleşen eserlere ve yazarlara çok sayıda örnek verebiliriz. Aşağıdaki dizeleri az biraz edebiyatla ilgilenen hemen herkes duymuş ve Orhan Veli'nin (KANIK) şiirindeki tasvir ettiği o büyülü şehri daha önce hiç görmese dahi bu dizelerle tanıyıp özlem duymuştur.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı
Önce hafiften bir rüzgâr esiyor;
Yavaş yavaş sallanıyor
Yapraklar ağaçlarda;
Uzarlarda, çok uzarlarda,
Sucuların hiç durmayan çingirakları
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
Kuşlar geçiyor, derken;
Yükseklerden, sürü sürü, çığlık çığlık.
Ağlar çekiliyor dalyanlarda;
Bir kadının suya değiyor ayakları...

Şiirin bir bölümü bile bize İstanbul şehri ile ilgili ne çok bilgi ne çok his vermiştir. Bu konuda nesir türlerine örnek olarak da bir başka büyük yazarımız Ahmet Hamdi Tanpınar'ın içerisinde Ankara, Bursa, Konya, Erzurum ve İstanbul'u anlattığı “Beş Şehir” adlı çalışmasını şehirlerin edebiyattaki konumunu belirtmek amacıyla örnek gösterebiliriz. Romanlarda da şehirler; fiziksel yapıları, oluşum ve gelişimleri, beşeri unsurları, şehir sorunları, şehir-insan ya da kır-şehir etkileşimi gibi çoğunluğu coğrafyanın inceleme alanına giren konularla kendine yer bulmuştur. Hayatının önemli bölümü başta İstanbul olmak üzere dünyanın farklı ve bilinen şehirlerinde geçen Elif

Şafak'ın romanlarında şehirlere en çok da İstanbul'a verdiği önem kolaylıkla görülmektedir.

Şehirleri sadece bir mekân olmaktan çıkararak devletlerin ve milletlerin kültürel kimlikleri üzerinde adeta söz sahibi olarak gösteren Şafak *Araf* romanında bu ilişkiye şu şekilde yer vermiştir. ***“Yahudilerin tam da ölüme ramak kala bir hastaya isim vermek âdetleri bu yüzden. Ölüm döşeğinde yatanların isimlerini değiştirirlerdi, ikinci bir hayat şansı verebilmek için onlara. Müslümanların tam da doğum sonrasında isimlendirme gelenekleri bu yüzden. Yeni doğan bebeğin henüz açılmamış kulaklarına adını fısıldarlardı, ruhuna iyice işlesin diye ismi üç kere tekrar ederek. Günümüzde bile “Constantinople” yerine “İstanbul” demeyi reddeden Ortodoks Hristiyanların ısrarı bu yüzden. Ne de olsa yaşanan şehrin fethedilmesi insanın sevgilisini başkasına kaptırmasına benzer, iki durumda da ne kadar zaman geçerse geçsin kaybın üzerinden, insan sevgiliyi kendisinin ona verdiği isimle hatırlar, kendisi gittikten sonra edindiği isimle değil.”***(s.28) İstanbul şehri, onsuz yapılamayan, yokluğuyla yarım bırakan, eksik hissettiren bir sevgili olarak özlemle tasvir edilmiştir. Ortodoks Hristiyanların gözündeki Constantinopolis öyle şahsidir ki isminin başkaları tarafından farklı zikredilmesi bile onların üzüntü duymalarına yetmektedir. Kendi varlıklarını tanımlamada şehir ulvi bir yere sahiptir.

Ustam ve Ben romanında ise Türklerin İstanbul'u fethetmesinden sonra başkent olması nedeniyle bu sefer de Türk siyasi ve kültürel hayatının kalbinin attığı, tüm halkın ilgisini celbeden, yine gözde bir şehir olarak betimlenmiştir. ***“Şehr-i şehir orduyu bekliyordu, insanlar sabah ezanından beri evlerine girmemiş, yollara, meydanlara akın etmişti. Muzaffer askerleri karşılamak hevesiyle ağaçlara tırmanmış, çatılara çıkmış, Edirnekapi'dan Topkapı Sarayı'na uzanan yol boyunca buldukları her boşluğa sıkışmışlardı. Sebilleri ve sarnıçlarıyla, bedestenleri ve bostanlarıyla İstanbul bayramlık esvaplarını giymiş, gülücükler saçıyordu.”*** (s.125) Bu cümlelerde İstanbul tarihin farklı bir bölümünde farklı bir devlete ev sahipliği yapmakta ancak aynı ilgiyi aynı önemi aynı siyasi ve kültürel vazifeyi sırtlanmış bir tarihi kahraman edasıyla okuyucunun karşısına çıkmıştır. Şehirlerin de insanlar gibi kimlikleri ve görevleri vardır, üzerinde yaşayanlar kadar canlı bir o kadar da değişkendirler.

İstanbul şehri yukarıda da görüldüğü gibi tarihi seyir içinde farklı devlet ve milletlere ev sahipliği yapmış, ev sahiplerinin onda kendi kimliklerini bulmaları ve kendi kimliklerinin izlerini (isim gibi mimari gibi) ona işlemeleri sebebiyle çok fazla değişime de maruz kalmıştır. Ancak şehrin veya şehrin bazı mekânlarının fonksiyonları ev sahipleri değiştiğinde bile kendine has tarzıyla devamlılık arz etmiştir. Buna örnek olarak İstanbul At Meydanı'nın farklı medeniyetler hükmünde dahi değişmeyen fonksiyonu *Ustam ve Ben* romanında dile getirilmiştir. ***“At Meydanı. Bin yıl zarfında tanık olduğu cümbüşün haddi hesabı yoktu – hep tıka basa dolu, gürültülü. Eğlenceleri seyre gelenler her yaştan erkeklerdi. Şayet gösterileri beğenirlerse kahkahayı basar, bunda kendi payları varmış gibi gerinirlerdi. Gördükleri hoşlarına gitmezse ayaklarını yere vurur, küfürler savurur, ellerine ne geçerse fırlatırlardı. Seyirci kısmı, Bizans’tan bu yana pek değişmemişti; güldürmesi kolay, memnun etmesi zordu.”*** (s.137) İstanbul şehrinin tarih sahnesindeki rolü oldukça fazladır, kendisine sahip olanların ve onlara sahip olmak için mücadele eden toplumların üzerinde hep belirleyici bir yeri olmuştur. Tarihin ona yüklediği türlü yüklerin; nice olaylara, kahramanlıklara, entrikalara, acılara, sevinçlere tanık olmanın yorgunluğuyla ve görüp geçirmişliğin bilgeliğiyle bizim parçamız olan bu güzide şehrin bugün topraklarımızda olması bizi gururlandırmaktadır. Lakin metinde İstanbul’a ve geçmişine doğal olarak toplumsal ve insanlık geçmişimize hak ettiği değeri ve ilgiyi gösteremediğimiz gerçeği vurgulanmıştır. Platon’ un dediği gibi “şehir kurmak erdemdir” , bu kurulan şehre sahip çıkmak ise ondan daha zor bir erdemdir. Şehirlerin kültürlerine ve tarihlerine sahip çıkılmasının gerekliliği *Havva’nın Üç Kızı* romanında İstanbul ve Oxford şehirleri üzerinden etkili bir biçimde vurgulanırken tarihin, tarihi mimarinin şehrsel görünüm üzerindeki etkisine güzel bir örnek verilmiştir. ***“Arnavutkaldırımlı sokakları, mazgallı kuleleri, sütunlu revakları, cumbalı pencereleri ve oymalı sundurmalarıyla masallardaki Şehirlere benziyordu Oxford. Etraflarındaki her şey buram buram tarih kokuyordu: o kadar ki, kafeler ve dükkânlar bile bu yüzlerce yıllık mirasın parçasıymış gibi duruyordu. İstanbul da çok eskiydi eski olmasına ama orada tarihe, haddinden fazla kalmış, artık pek istenmeyen bir misafir muamelesi yapılıyordu. Oysa burada, Oxford’da tarih, belli ki onur konuğuydu.”*** (s.120) Metinden anlaşıldığı üzere ülkelerin tarihi ve kültürel değerlerinin canlı tanıkları olan, geçmiş ile günümüz arasında bağ kuran, toplumun bugünkü bireylerine üstünde taşıdığı izlerle ne olduğunu, nereden geldiğini görme, bilme şansı veren tarihi şehirleri daha itinalı, daha özverili şekilde koruyup kollamak gerekmektedir. Bu hem devletin hem de vatandaşların geçmişine saygı, gelecek nesillere emanetidir. Bu vazifenin karşılığında zaten tarihi şehirlerden, turizm gelirleriyle mükâfat alınmaktadır. Tarih ve turizm denilince insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan,

İstanbul'dan başka akla gelen şehirler de vardır. Bu şehirlerden biri Roma'dır. *Ustam ve Ben* romanında Roma şehri, Osmanlı Devleti zamanındaki hali verilmek istenilerek birçok yönüyle tasvir edilmiştir. ***“Roma... Şiirlerin mermere yazıldığı şehir. Vardıkları gün yağmur çiseliyordu. Atlarının üzerinde bir müddet ağır aksak dolaştılar. Her sima yabancı, her sokak bir evvelkinden daha kafa karıştırıcıydı. Ara sıra bir köprünün üstünden, bir kemerin –değirmi yahut sivri- altından ya da tuka basa insan dolu bir piazza’dan geçiyorlardı. Şehrin büyüklüğü ve hareketliliği karşısında şaşkındılar. Davud ile Cihan, gergin ve tedirgin bir halde, kalabalıklar arasında kayboldular. Antik bir forumdan geriye kalmış harabelere rastlayınca durup hayranlıkla seyrettiler. Kara cüppeli keşişler, ikişer ikişer yürüyen paralı askerler, İstanbul’dakilerden farksız dilenciler gördüler. Kadınlar, kötü kokulara karşı boyunlarına esans topları asıyor, ne saçlarını ne de bağırılarını örtmeye tenezzül ediyorlardı. Ne vakit, yanında hizmetçileriyle dolaşan, elbisesi kabarık, göğsü yarı açık bir hanımefendi görseler, kaçamak bakıyordu Cihan ile Davud. Bu vaziyette sahaf Simeon’un verdiği adrese yöneldiler. Sokaklarda birkaç kez yol sorsalar da kolayca vasıl oldular Yahudi mahallesine.”*** (s.199) Romanda şehrin büyüklüğünün, nüfusun fazla ve faal olduğunun, şehirde çok sayıda köprü ve kemer bulunduğunun, kadınların toplum içerisindeki yerinin, etnik kimliğe bağlı oluşan mahalleleriyle gerek yerleşme gerekse sosyo-kültürel hayatının ayrıntılarıyla anlatıldığı görülmektedir. Tarihsel değeri nedeniyle Roma şehri bugün Dünya’nın en çok turist çeken şehirlerinden biri olarak İtalya için sadece ekonomik yönüyle bile güç kaynağıdır. *Aşk* romanında ise bu tarihi öneme sahip şehirlerden başka biri olan Bağdat şehri konu edilmiştir. ***“Dünyanın en şahane şehrinde yaşıyoruz” dedi kadı ağzına bir incir atarken. “Bugün Bağdat, Moğol Ordularından kaçan mültecilerle dolup taşmış durumda. Biçarelere sığınacak liman olduk. Daha da oluruz elbet. Zira burası dünyanın merkezidir. Sen ne dersin bu hususta Baba Zaman?” “Şehrimiz kıymetli bir mücevher, ona şüphe yok” dedim temkinli bir şekilde. “Ama unutmayalım ki şehirler insanlara benzer. Doğar, büyür; evvela çocuk sonra yetişkin olur, sonra yaşlanır, en nihayetinde de ölürler. Şimdilerde Bağdat gençliğini doldurdu. Halife Harun Reşit zamanındaki kadar; müreffeh değiliz. Gerçi hâlâ, çok şükür, ticaretin, zanaatın, şiirin merkeziz. Ama bin sene sonra bu şehir neye benzeyecek, kim bilebilir? O zaman her şey bambaşka olabilir.”*** (s.70,71) Romanda “kıymetli bir mücevher” olarak tanımlanan Bağdat şehri o günün siyasi mücadeleleri içinde bir sığınak olması,

savaşlardan ve istilalardan kaçan mültecilerle dolup taşmasıyla anlatılmıştır. Bağdat'ın o zamanlarda çevresine göre her anlamda gelişmiş olmasına rağmen refah seviyesinin eskiye nazaran düşmeye başladığına dikkat çekilerek zamanın yöneticisi bu konuda önlem alınması konusunda ikaz edilmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi şehirlerin canlı oldukları eğer doğru hamleler doğru kararlar verilmez ise siyasi mücadeleler ve hataların şehirlerin zarar görmesine veya yok olmasına varan sonuçlar yaşatacağı gerçeği vurgulanmıştır. Bir zamanların o ihtişamlı kültür ve ticaret şehri, jeopolitik açıdan dünyanın önemli bir yerinde bulunması nedeniyle günümüzde yine medeniyetlerin çatışma sahası içinde kalmıştır. Bağdat'ın veya siyasi nedenlerle yıkımlar yaşayan birçok şehrin başına gelenler sadece şehirlere değil, insanlığın geçmişine, kültürüne, ekonomisine kısacası insanlık âlemine zarar vermektedir çünkü şehir insanlık değerlerinin ve kültürün yaşam merkezidir. *Aşk* romanında da insanların bu bahsi geçen konulardaki yanlışlarının şehirler üzerindeki yıkıcı etkisi gözler önüne serilmektedir. **“...Savaşta maharetleri öyle gelişmiş ki önlerine çıkanı ezip geçtiler. Buhara gibi yaşlı şehirler bile viraneye dönüştü.” (s.236)**

Baba ve Piç romanında özellikle yukarıdaki gibi derin tarihi geçmişe sahip şehirlerin kültürel birikimleri, bu şehirlerin kimlikler üzerinde olan etkisi ve insanların yaşadığı şehirle kurduğu bağ işlenmiştir. ***“Pek çok İstanbul Ermeni’si var Kaliforniya’da. Sen de gelebilirsin. Sana ve ailene yardım etmek için can atacak geniş bir Ermeni cemaati var.”... “Böyle bir şeyi neden isteyeyim ki sevgili Armanuş? Burası benim şehrim. İstanbul’da doğdum, burada büyüdüm. Ailemin bu şehirdeki tarihi en azından beş yüz yıl geriye gidiyor. İstanbullu Ermeniler İstanbul’a aittir, İstanbullu Türkler, Kürtler, Rumlar ve Yahudiler gibi. Bir zamanlar birlikte yaşamayı başarmıştık, sonra çok kötü çuvalladık. Şimdi tekrar öğrenmeliyiz kozmopolitliği. Bir daha çuvallama şansımız yok.” (s.279)*** Metinde İstanbul şehri bir arada yaşaması zor olan farklı milletleri bünyesinde toplamış çok kültürlü bir şehir olarak dikkat çekmektedir. Bu özelliği nedeniyle hem şehir hem de şehri şehir yapan o insanlar bir dönem zor günler yaşamış olsalar da yaşananlardan ders alarak yeniden birlikte olabilmenin zıtlıklardan uyum çıkarabilmenin yolunu aramaktadırlar. Şafak İstanbul’un bu farklılıklardan uyum oluşturan yönüne sık sık değinmiş olup romanda, bu uyumu “nar” şeklindeki broş ve aşure ile de özdeşleştirmiştir. Sazyek (2010) de çok kültürlülüğü işlediği tezinde bu broşun Türkiye’de sadece Türklerin değil farklı milletlerin de yaşadığının ve onların da

kendi içinde sahip oldukları farklılıklarla oluşan biraradalığın bir simgesi olduğunu ifade etmiştir. (s.246) Romanın sonunda İstanbullu Banu Teyze'nin nar şeklindeki broşu, geçmişte ananesi İstanbul'dan ABD'ye göçmüş olan Ermeni Armanuş'a vermesi bu uyumu kaybetmemenin de bir temennisi niteliğindedir.

Bu zıtlıklar *Ustam ve Ben* romanında eski İstanbul tasviri ile gösterilmiştir. *“Yüzüne vuran rüzgâra aldırmadan, İstanbul'un bağrına dikti gözlerini. Bir müddet bir şey göremedi. Derken, birileri bir perdeyi tutup kenara çekmişçesine sis dağıldı. Şehir, bütün hatlarıyla, pırıl pırıl açıldı önünde. Nurlar ve gölgeler, sırtlar ve bayırlar, tepeler boyu bir aşağı bir yukarı, tezatlardan mürekkep bir diyar. Her adımda kendini inkâr eden, her mahallede mizaç değiştiren aynı anda hem nikbin hem bedbin olabilen bir kentti İstanbul; bir yandan cömertçe verirken, bir yandan cümlesini geri alırdı. Kalabalık ve keşmekeş içinde felek-i âlâya yükselmek ister, hep daha fazlasını arzular, tatmin olmazdı. Sihirkârdı, şivebazdı. Bunları henüz bilmeseydi de Cihan, insanın onun efsununa kolayca kapılabileceğini hissetti.”* (s.39) İstanbul'un iklim özelliklerinde ve doğal morfolojik yapısında görülen zıtlıkların sosyal ve kültürel yapı ile ilişkilendirilerek betimlenmesi, coğrafi unsurların edebiyatta ne denli etkili kullanılabildiğini de gösteren güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı romanda şehir nüfusunun yaş ve cinsiyet yapısına ait öğeleri verilerek şehrin ne denli çok kültürlü olabileceği anlatılmıştır. *“Limandan saraya bu vaziyette yollandılar. Geçtikleri her sokakta, insanlar hayretler içinde kenara çekiliyordu. Kadınlar çocuklarını sakınıyor, ihtiyarlar asalarına sarılıyordu. Hristiyanlar haç çıkarıyor, Müslümanlar şeytanı def eden ayetler okuyor, Yahudiler dua ediyor, Avrupalı seyyahlar yarı müstehzi, yarı muzip bir ifadeyle seyrediyorlardı. İriyari bir Kazak hayalet görmüş gibi bembeyaz olmuştu. Adamın korkusunda o kadar saf bir hal vardı ki Cihan gayri ihtiyari kıkırdadı. Çocuklar, sadece onlar, sevinçle bakıyor, parmaklarıyla birbirlerine gösteriyorlardı beyaz fili.”*(s.45) Tasvirde şehirdeki insanlar din, ırk, yaş, cinsiyet bakımından tam bir cümbüş halindedir. Bu cümbüşün temel sebebi tüm zıtlıklara ve farklılıklara hoşgörü ile yaklaşılması kimsenin diğerinden rahatsızlık duymamasıdır. Metnin devamında nüfus ile ilgili öğelere ek olarak bu sefer şehir mimarisi ve şehrin sosyal-kültürel öğeleri de karşımıza çıkmaktadır. *“Şehir file bakadursun, Cihan da şehri incelemekteydi- Kafesli pencereler ardında bakan gizli*

kadın suretleri; duvarlarda ufacık, süslü kuş evleri: mezarları çevreleyen servi ağaçları: güneşin şavkını yakalayan kubbeler ilişti gözüne. Ne yana dönse martılar ve kediler vardı; hoşgörüsüyle bakılıyordu bu hayvana. Martılar, arsız ve gamsız, çemberler çiziyor; aniden dalıp ya bir balıkçının kovasındaki yemlere ya bir sokak satıcısının tezgâhındaki ciğerlere yahut pencere pervazına soğusun diye konmuş bir tatlı tepsisine musallat oluyorlardı. Mühimse miyordu insanlar. Kuşları kovaladıklarında bile bunu gönülsüzce, âdet yerini bulsun diye yapar gibiydiler.” (s.45) Romandaki tasvirde, sadece insanlara değil hayvanlara da aynı hoşgörü ve anlayışla yaklaşıldığının anlatılması şehirdeki hoşgörü kültürünün ne kadar gelişmiş olduğunu vurgulamak içindir. Devam eden satırlarda yine şehrin çok kültürlülüğü de gözler önüne serilmiştir. *“Şehrin üç kısımdan meydana geldiğini öğrendi Cihan: İstanbul, Galata ve Üsküdar. İnsanların muhtelif renklerde kıyafetler giydiklerini fark etti. Saraylı ara sıra kulağına eğilip anlatıyordu: Bak bu Yahudi, öteki Ermeni. Şuradaki Torlak, omuzunda koyun postuyla dolaşan ise Kalender; az ilerideki Floransalı. Araplar, Kürtler. Nesturiler, Çerkezler, Kazaklar, Tatarlar, Arnavutlar... Bu insanların her biri kendi yolunda yürüse de gölgeleri birbirlerine değiyor, dolanıp düğüm oluyordu.*

“Yetmiş iki buçuk millet barınır burada” dedi saraylı. “Herkes hududunu bildiği, kurallara riayet ettiği müddetçe sulh içinde yaşarsınız.”

“Buçuk olan kim?” diye sordu Cihan.

“Çingeneler. Kimse hazzetmez onlardan. At arabası sürmeleri yasak, bir tek eşeğe binmelerine izin var. Fetva çıktı...” (s.45,46)

Farklı dinler ve milletler tüm kültürel zenginlikleriyle şehri canlı tutmaktadırlar. Aynı romanda bu konunun geçtiği başka bir örnekte şu şekildedir.

“Payitaht tıka basa doluydu. Her gün taşradan insanlar geliyordu dalga dalga: çiftbozan köylüler, açıkta kalan sekbanlar, hünerini gösteremeyen zanaatkârlar, Yörükler; işsiz ve ekmeksiz onlarca can. Başlarını kaldırıp baktıkları yıldızlardan çoktu sayıları – Müslüman’ı, Hristiyan’ı, Yahudi’si, her itikadın mümini ve mülhidi, hep birden İstanbul’daydı. Dua, niyaz ve sitemleri rüzgârla taşınıyor, martıların çığlıklarına, lodosun fisıltısına karışıyordu. Cihan merak ediyordu acaba Rab bunca şamatanın içinde kimin ne söylediğini nasıl duyabiliyordu.” (s.279)

İstanbul şehrinin çok kültürlülüğüne dair yine *Ustam ve Ben* romanında çok örneğe rastlanmaktadır. Bu örneklerden biri de; ***“Haliç’in yanındaki Yahudi mahallesini, ardından Arapların, Ermenilerin oturduğu muhitleri kat ettiler. Müslüman’ı, gayrimüslimi, ne çok hayat vardı şu şehirde dillendirilmeyen. Daracık ve yamru yumru sokaklar boyunca dörtnala giderken, hüznüyle boyun bükmüşçesine eğik dalların altından geçerken, hanelerinde uyuyan insanları düşündü – konaklarındaki kodamanları, kulübelerindeki fukaraları. En zenginlerin evleri bile ucuz malzemedен, ahşaptan, kireçten ve iyi fırınlanmamış tuğladan inşa ediliyordu. Yeterince kaya ve mermer getirilemiyordu İstanbul’a. Bütün ömrü yağmur duasına çıkarcasına taş duası etmekle geçmişti.”*** (s.29) şeklindedir. Yukarıdaki cümlelerde şehrin çok kültürlülüğünden başka aynı şehir içinde sosyal ortam ve mekânlar açısından farklı hayatlar yaşanmakta olduğu anlatılmıştır. Metinde işlenen konulardan bir diğeri de şehirlerin kuruluşu ve oluşumu için gerekli malzemeler, bu malzemelerin temin edilmesindeki ekonomik zorluklardır. Bu da şehrin inşasında devlet ve bireyin ekonomik bir alt yapıya sahip olmasının gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Bu durumda şehrin var olması için gerekli olan maddi birikim şehir için seçilen yerin bizzat kendisinden elde edilecektir. Yani bu yerleşmenin seçilmesindeki ana etkenler –sanayi, ticaret, yer altı kaynakları gibi ekonomik sebepler - zaten şehrin oluşmasının doğal sürecinin altındaki nedenlerdir ve bu nedenler o mekânı şehre dönüştürecek olan dinamizmi sağlayacaklardır. *İskender* romanında geçen Abu Dabi örneğinde bu ekonomik dinamikler yer altı kaynaklarından olan petrol ve ticarettir. ***“Çok para var o şeyhlerde, nehirleri petrolle doldururlar valla. Bir şehir inşa ettiklerini duydum. ... Plazalar, apartmanlar, alışveriş merkezleri... Eh, bu da ne demek? İşçiye ihtiyaçları olacak. Binlercesine. Hem de öyle bir iki yıllığına değil, uzun vadeli.”***(s.349) Şehirlerin inşası örnekte bahsedildiği gibi güçlü ekonomiler sayesinde olur. Ekonominin şehirlerinin kuruluşunda etkili olduğu şehir oluşum teorilerinde de dile getirilen hususlardan biridir. Mısır hiyerogliflerinde şehir iki yolun kesiştiği bir daire ile ifade edilmektedir ortaya çıkan haç, pazarda kesişen yolları gösterirken, daire koruyucu duvarları simgelemektedir. Bazı bilim adamları ise şehirleri ticari hayatın canlı olduğu bir pazar yeri olarak kabul etmektedir. Yunan şehirlerinde agoralar, Roma şehirlerinde forumlarla temsil edilen ekonomik hayat, Anadolu şehirlerinin ortaya çıkışında da en önemli nedenlerden biridir (ALİAĞAOĞLU, UĞUR; 2010,15-26). Günümüzde Türkiye’de birçok şehirdeki alışveriş

merkezlerinin isimlerine agora ya da forum denilmesi de aslında şehir hayatında ekonominin öneminin ilk şehirlerden beri değişmediğinin kanıtıdır.

Ekonomik fonksiyonların gelişimi ve şehirlerde inşa sürecinin hızlanması şehirlerin daha fazla nüfusu kendine çekmesine neden olmaktadır. *İskender* romanında yine Abu Dabi örneğinde bu durum görülmektedir. Bugün Abu Dabi daha çok iş görüşmeleri anlaşmalar ve toplantılar için dünyanın dört bir yanından gelen çok fazla insanı ve turisti ağırlamaktadır. 1971’de başkent olan Abu Dabi Emirliği’nin toplam nüfusu 1975 yılında 211,812 kişi iken 2005 yılında 1.399,484 kişiye ulaşmıştır. 2010 nüfusu neredeyse 2 milyon civarındadır. Görüldüğü üzere şehirleşme, örneğimizdeki Abu Dabi şehrinde 35 yılda 10 kat civarı artışa neden olmuştur.⁴ **“Ortadoğu’nun incisi” denecekti yıllar sonra. Ama Âdem 1978 Kasım’ında Abu Dabi’ye vardığında şehrin mücevherle ilgisi yoktu. Geçiş dönemindeydi ülke, dümdüz bir arazi olmaktan çıkıyor, orada burada gökdelenler yükselmeye başlıyordu. Âdem’in ayağını yerden kesen rüzgâr oldu. Çölde yel dile geliyordu. Güliyor, ağlıyor, sövüyordu.”** (s.354,355) Bu metinde insanların şehirleşme sürecinde mekânın fiziki yapısını değiştirmeleri de anlatılmıştır. Mekânın şehirlerde insan eliyle değişimine bir örnek de *Mahrem* romanında İstanbul şehrinin Pera semti üzerinden verilmiştir. **“Vaktiyle buraların bataklık olduğu söylense de, çadırı çevreleyen incir ve limon ağaçlarının baygın kokularını bir kez içine çekip, oya ağaçlarının eflatun tomurcuklarını görenin buna inanması gelmezdi. Burada serçeler neşeyle cıvıldaşır, tavus kuşları cakayla dolaşır, bülbüller görülmemiş güzellikte güllere nağmeler düzerdi.”** (s.47) 1885 yılı Pera’nın şehirleşmenin etkisinden uzak kırsal bir görünüme sahip olduğunu, gerek doğal yapının gerekse farklı hayvan türlerinin varlığının betimlenmesinden anlamak mümkündür. Ancak meydana gelen değişim olumlu yönde gerçekleşmiştir. Bu değişim arazinin morfolojik, jeolojik yapısı ve iklim gibi fiziki coğrafya unsurlarının müsaadesi, beşeri faktörlerin de katkısıyla olmuştur elbet. İstanbul’un başka bir semtinin değişiminin anlatıldığı *Ustam ve Ben* romanında ise geçmişte şehrin yerleşme için çok fazla kullanılmış olması, yapılmak istenilen çalışmaların önündeki engel olarak şu şekilde; **“Kazdıkça toprağın altından çok şey çıkıyordu: dehlizler, sarnıçlar, testiler, sandıklar, kemikler, kurukafalar... İstanbul’un altında bir İstanbul daha vardı, keşfedilmeyi bekleyen.”** (s.157) betimlenmiştir. Aynı

⁴ Statistical Yearbook of Abu Dhabi, Abu Dhabi Statistics Center, 2011

zamanda şehrin kültürel değerini artıran bir durum olan bu kalıntılar yerleşme üzerinde yapılacak mimari değişimi zorlamaktadır. Dolayısıyla şehrin mimari yapılanmasında beşeri bir faktör olarak tarihi geçmişi göz önünde bulundurulmak zorundadır.

Şehirlerin ve tüm yerleşme tiplerinin yukarıdaki cümlelerde olduğu gibi değişiminde ve kurulmasında fiziki faktörlerin etkisine *Ustam ve Ben* romanında iklim ve mimari ilişkisi kapsamında değinilmiştir. ***“Baktım o bölge çok rüzgâr alır. Evin pencerelerini ufacık yapmışlar o sebepten. Ama bu sefer yeterince ışık gelmez. Pencereler yan cephede değil, daha yukarıda olsa, çatıya doğru, hem yelden korunur, hem güneş alır, hem yıldızları seyrederler...”*** (s.145) Evin pencere yerleri ve boyutları iklim koşullarından rüzgâr göz önüne alınarak yapılmış lakin daha fazla güneş alması ve de seyir için alternatif öneri getirilmiştir.

Şehir coğrafyası açısından bina yer seçimi mühim meselelerdedir. Özellikle Türkiye gibi büyük bir kısmı deprem bölgesi olan ülkelerde doğal afetlerin de yer seçiminde önemi oldukça fazladır. *Ustam ve Ben* romanında cami inşaatı için yer seçimi belirlenirken coğrafi kıstaslara önem verildiği betimlenmiştir. ***“Sinan, ilk taşı nereye dikeceğine karar vermeden evvel, kasaplara inek ve koyun leşleri ismarladı. Bunlar demir halkalara asılarak çeşitli yerlerde çürümeye bırakıldı. Sinan birkaç günde bir gidip etlerin vaziyetine bakıyordu. Bozulma nerede daha hızlıysa orada rutubet fazla demekti. Güveler nasıl kumaşları yiyorsa, rutubet de binaları Öyle kemirdiğinden buralardan uzak duruyordu mimarbaşı. Havanın kuru, depreme dayanıklı olduğu yerleri seçiyordu. Bunları padişah ile paylaştı. Nihayetinde en uygun tepe belirlendi. Cami, tıpkı adım taşıdığı hükümdar gibi, tüm şehre hâkim olacaktı.”*** (s.165) Nem unsuru yerleşmedeki binaların ömrü ve sağlığı açısından değerlendirilmiştir. Eskiden çözüm bulması daha zor olan konular günümüzde teknolojik imkânların gelişmesiyle daha basit halledilir olmuştur. Geçmişten günümüze binaların yapılmasındaki değişimler aynı ölçüde şehirlerin beşeri yapısal ihtiyaçlarında da gerçekleşmiştir, romanda bu farklılık da rahatlıkla anlaşılmaktadır. ***“Her Çarşamba Sinan çıraqlarını evine toplar, onlardan bir yapı tasarımlarını isterdi; bazen bir sukemeri, bazen medrese, hamam veya bedesten-Delikanlılar bu ödevleri ciddiye alır, sadece yeteneklerini göstermek için değil, aynı zamanda rakiplerinin önüne geçmek için de fırsat bilirlerdi.”*** (s.194) Medrese, hamam, bedesten vb. eski zamanların şehirleşme unsurları günümüzde yerini farklı unsurlara

bırakmış olsa da özellikle bu binaların yapımındaki titiz ve özverili çalışmalar teknolojiyle geliştirilerek devam etmelidir. Çünkü hem bu yapılar toplumun simgeleri olarak uzun yıllar kalıcılığını sürdürebilmeli hem de insanların güvenliği için doğal afetlere karşı dayanıklı olmalıdırlar.

Şehirlerin doğal afetleri göz önüne alınarak inşa edilmesinin gerekliliği, doğal afetlerin şehirlere etkisi *Ustam ve Ben* romanında sel, rüzgâr, deprem ve yangın örnekleri ile ifade edilmiştir. Selin şehirde yıkıcı etkilerinden bahsedildiği aşağıdaki metinde beşeri önlemlerin yetersiz ve insanların hazırlıksız olduğu da belirtilmiştir. **“Derken sel bastırdı. Vadilerden toplanarak haneleri, meyhaneleri, imaret ve ibadethaneleri önüne kattı. Sukemerine varan yollar tamamen açmaya fırsat olmamıştı henüz. Akamayan sular birikti, bentleri yıktı; iskeleyi parçaladı, kanalları un ufak etti.”**(s.270) Daha sonra ise İstanbul’da etkili olan poyrazın ahşap evler üzerindeki etkisi betimlenmiştir. **“Havayı yarıp geçen çıgıkları takip ederek sokaklar boyunca arttı. Poyraz çetindi; felaketi bir ahşap evden diğerine taşıyordu...(s.289)** İstanbul’un konut inşa malzemesinin ahşap olması bu felaketlerin etkisini arttıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yangın konusunda ciddi bir bilinç oluşmuş ve önlemler alınmaya çalışılmışsa da bunlar, yangının birçok mahalleyi ortadan kaldırmasına engel teşkil edememiştir. **“Koskoca mahalleler dumana karışıp yok oldu. Doğumların, ölümlerin, sünnet törenlerinin, kına gecelerinin yaşandığı odalar, sakladıkları onca hatırayla birlikte küle döndü. Yerlere saçıldı eşyalar, çarıklar, kim bilir hangi duvarı süsleyen nazar boncukları... Sinan ve kalfaları filden inip etrafı kolaçan ettiler. Sermimar ağlamaklıydı. Bu musibeti önlemek için ne kadar gayret etmişti; sokaklara taş döşemiş, binaları muayene etmiş, evlerin aralarını açmıştı. Nafile.”**(s.290) Afetlerin büyük ve yaygın etkisiyle şehirde radikal önlemlerin alınmaya çalışılması hemen ilerleyen sayfalarda tekrar karşımıza çıkmaktadır. **“Sokaklar her iki yanlarından, yarım arşın genişletilecekti. İki kattan yüksek ev olmayacaktı. Bu kurala uymayan ne varsa yıkılacaktı. İnşa etmek, hatta sağlam binalar inşa etmek bile kâfi değildi. Depremlere ve yangınlara böylesine açık bir şehirde, afetleri yok sayarak yaşamak bağışlanmaz cehaletti.”**(s.293) Bu metinde ifade edildiği gibi şehirlerin afetler göz önüne alınarak planlanması ve bu konunun cehaletle ilişkilendirilmesi coğrafi açıdan da önemli bir durum olarak dikkati çekmektedir. Nitekim günümüzde bile bu saydığımız afetlere karşı

yerleşim birimlerinde bilinç oluştuğunu söylemek pek mümkün değildir. Romanın ilerleyen sayfalarında kuraklığın da deprem ile birlikte şehirlere ve nüfusa etkisi konu edinilmiştir. *“Ardından kuraklık bastırdı. Köylerde, şehirlerde kilerler aylarca boş kaldı, çocuklar geceleri aç yattı. En beteri, tekmil mahalleleri yerle yeksan eden depremdi. İnsanlar topluca ölüp topluca gömüldüler. Her yerde fukaralık, hastalık, elem baş gösterdi.”* (s.365) Şehirlerin deprem, sel, yangın, kuraklık her türlü afete rağmen imarının devam ettiği, şehirlerin gelişimini sürdürdüğü ve birçok yeni yapı kazandırıldığı ifade edilmiştir. Özellikle nüfus için cazibe merkezi olmayı sürdüren şehirler her olumsuz durum ve koşula rağmen büyümeyi sürdüren yerleşme birimleridir. *“Yangınlar, depremler, savaşlar, kıtlık ve kuraklık geldi geçti; Sinan sebatla yola devam etti. Cuma camileri, mescitler, medreseler, köprüler, hamamlar, darüşşifalar, imarethaneler, ambarlar ve kervansaraylar yaptılar. Bunların çoğunun banileri padişahlar ve onların valideleri, eşleri, kızlarıydı. Keza vezirler ve kaptan-ı deryalar da.”* (s.374) Elbette ki bu gelişimin sürdürülebilir bir şekilde devam etmesi yukarıdaki metinde de ifade edildiği üzere şehrin ileri gelenleri olarak idarecileri ve zenginleri tarafından desteklenmesine bağlıdır. Şafak *Pinhan* romanında da yangın ve hastalıklara yer vermiştir. Bu metinde Anadolu ve İstanbul’u afet türleri açısından ayırtmıştır. *“Malûm ya. İstanbul yangını. Anadolu ise salgını ile nam salmıştı. Söz itibarıyla alışkındılar dört mevsim, gece gündüz, vakitli vakitsiz kapılarını çalan alevleri içeri buyur etmeye. Alışkındılar alışkın olmasına da, gelen misafirin iyiden iyiye arsızlaşıp evlerinde ne var ne yoksa götürmeye kalkmasına razı gelecek halleri de yoktu elbet.”* (s.77) İstanbul’da yangınların çok olması İstanbul’un imar edilmiş bir şehir, Anadolu’da salgınların fazla olması ise Anadolu’nun ihmal edilmiş olmasına işaretir. Şafak’ın içinde İstanbul geçen romanlarında genelde yangına değindiği ve İstanbul’u afet konusunda yangın ile özdeşleştirdiği ifade edilebilir. *Şehrin Aynaları* romanında da yangına, yangının şehirdeki hızlı mekânsal büyümesine ve yangının yol açtığı büyük sosyo-ekonomik zarara yer vermiştir. *“Cibali yangını sinsice geldi. Cibali Kapısı dışında funda yakıp gemi kalafat etmekteydi kalafatçının biri. Bilemezdi ki. Yangın önce kayıkhaneyi tutuşturdu, ardından poyrazı. Ateş surlardan içeri daldı. Bir lokmada mideye indirdi Küçükmustafapaşa Çarşısı’nı. Dışinin kovuğunu bile dondurmamınca çarşının tıka basa dükkânları, civardaki mahallelere taşıdı koca kalıbını. Canım diyarlar heba, güzelim evler kül oldu.”* (s.225)

Doğal afetler zamana bağlı kalan unsurlar değildir her devirde insanların karşısına çıkmaya devam edeceklerdir. Toplu yaşam yerleri olan şehirlerde oluşturdukları hasar daha büyük olduğundan şehir planlamasında devletlerin ve idarecilerin alacağı kararlarda öncelikle dikkat edilmesi gereken konulardandır. İdari ve toplumsal bir mesele olan şehir planlamasında dikkat edilecek başka konuların da bulunduğu ancak gerek idarecilerin gerek halkın bu konudaki duyarsızlığı yine *Ustam ve Ben* romanında işlenen konulardan biridir. ***“Ayasofya’nın etrafındaki mıntıka, kanunsuz bir şekilde inşa edilmiş barakalarla dolmuştu. Bu konu İstanbul baş kadısına defalarca şikâyet edilmişti ama bir faydası olmamıştı. Nihayetinde, durumun kötüleştiğini gören Sinan oturup sultana bir arzuhal yazmıştı. Mektubunda, zanaatı bilmeden, çevreye dikkat etmeden, arşım ellerine alıp hane yapmaya yahut evlerine kat çıkmaya kalkanlara üzüldüğünü anlatmış, bunun tehlikelerine dikkat çekmişti.”***(s.311) Bu metinde Ayasofya’nın çevresinin betimlenmesi kültürel değeri olan bir yapının çevresindeki yapılaşmanın çok daha dikkatli ve özenli yapılmasını gerektiğinin de altını çizmektedir. Hâlbuki metinlerden anladığımız üzere kırdan kente göçün etkileri, iskân politikasının olmayışı ve plansız yerleşmelerin olumsuz etkileri Ayasofya’nın çevresini çoktan kuşatmıştır. ***“Bu ailelerin hepsi yakın zamanda gelmişti İstanbul’a. Köylerini geride bırakarak payitahta varmışlardı ama burada ne bir ev vardı onları bekleyen, ne de ekip biçebilecekleri bir toprak parçası. Birilerinden, Ayasofya’nın etrafının boş olduğunu işittikleri için gelip buraya kök salmışlardı. Sırtını kadim binaya dayayan, muhtelif ebatta barakalar inşa etmişlerdi, sade evler değil. İmalathaneler, ahırlar, koyun ağılları, sağım alanları, tavuk kümesleri, mezbahalar ve kenefler vardı. Tekmili birden koca camiye yaslanmış, onu dört taraftan kuşatmışlardı. İskânın daha yoğun olduğu batı tarafında Ayasofya’nın duvarları içe yatmaya başlamıştı.”*** (s.312) Bu kuşatmanın yoğunluğunun ve çok fazla olumsuz etkileri olduğunun buna karşın herhangi bir tedbir alınmadığının da ifade edildiği romanda şehir içinde ama şehre ait olmayan bir yerleşme biriminin ortaya çıktığı betimlenmektedir. ***“Bu acayip mahallenin sakinlerinden biri kendine bir sığır damıyla üç katlı bir ev inşa etmiş, fazla odalarını bekârlara ve hacılara kiraliyordu. Bir başkası, arka bahçeye kuyu açayım derken öyle derin bir çukur kazmıştı ki Ayasofya’nın temellerine zarar vermişti. Bir üçüncüsünün yaptığı kulübe çökmüş, mucize eseri kimseye bir şey olmamıştı; fakat adam durmamış, bir ev daha dikmiş, bu***

seferkini ayakta tutmayı başarmıştı. Şimdi arka bahçedeki enkaz yığnında çocuklar oynuyor, köpekler pinekliyor, horozlar eşeleniyordu.” (s.313) Tüm bu olumsuzluklar karşısında Ayasofya ve çevresinde yeni bir mekânsal planlamanın ve çevresel düzenlemenin yapılmak istendiği de görülmektedir. *“Yapmayı vaat ettikleri her şevi kayda geçirdiler: Ayasofya’nın içinde ve dışında harap olmuş tekmil kısımları tamir edecek; yeni su yolları vasıtasıyla camiye temiz su getirecek; akan çatıları kurşunla kaplayacak; minarenin tahrip olmuş ve ufalanmaya başlamış tahta kaidelerini tuğladan, sağlam bir kaideyle değiştirecek; barakaları kaldırarak medresenin çevresinde üç zira yol bırakacak; Ayasofya’nın sağında ve solunda otuz beşer arşınlık bir muntıkayı boşaltarak gayrimeşru binaları yıkacak; yıkımlardan elde edilecek taş tuğla ve keresteleri gene Ayasofya’nın tamirinde kullanacaklardı.” (s.314)* Şehri ve şehirdeki yapıları insani özellikler ve durumlarla ilişkilendirerek düzensiz ve çarpık şehirleşmeye karşı planlı ve dengeli çözümler üretilmesi gerektiği güzel bir şekilde betimlenmiştir. *“Yalnız şunu unutmayın ki şehirler de insanlar gibidir. Öyleyse sadece taştan ve ahşaptan yahut sokaktan ve abideden müteşekkil değiller. Onların da yüreği, beyni, midesi, ciğerleri var. Onlar da yaralanır ve kanar. Yapılan her gayrimeşru bina İstanbul’un kalbine çakılmış bir çividir. Her yangın ciğerlerine is doldurur. Bir şehre, tıpkı bir masuma merhamet ettiğiniz gibi acıyabilmeniz lazım. Yoksa dengeli kararlar alamayız. Herkes her yere inşaat kondurmak isteyebilir ama bu İstanbul’u üzer, incitir, bitirir. Buna hakkımız var mı?” (s.320)* Plansız konut inşaatının şehirlerin güzelliklerinin yitirilmesine sebep olacağının da işlendiği bu metnin ilerleyen sayfalarında o dönemin şartlarında henüz daha doğal olan İstanbul, ormanları ve denizi ile oldukça güzel bir şekilde resmedilmiştir. *“Geride İstanbul görünüyordu – yemyeşil tepeleri, pofuduk bulutları üzerine kayıklar serpiştirilmiş masmavi deniziyle.” (s.330)* Dolayısı ile Şafak’ın romanda çarpık kentleşmenin, aşırı ve plansız konut inşaatlarının İstanbul’u yok ettiğini net bir şekilde zihinlere kazımak istediği görülmektedir.

Şehirlerin göçlerle hızlı büyümesi, gecekondulaşma, çarpık kentleşme özellikle, düzensiz mimari ve plansız yapılaşma *Bit Palas* romanında da yine İstanbul üzerinden karşımıza çıkmaktadır. Şehirlerin dışında yer alan mezarlıkların bir anda yerleşmelerin arasında kalan adacıklar haline gelmesi, plansız yapılaşmadan dolayı cadde ve sokakların şehrsel yerleşim açısından uygun olmayışı, şehrin ve mahallelerin taşıma kapasitelerini aşması

ile sorun haline gelen yeni yol yapımı çalışmalarına nasıl çözüm bulunduğu ilgili şu metinde ifade edilmiştir. *“Çok sürmedi. Ardi arkası kesilmeyen göçlerle birlikte şehir, bir beton ordusunun neferleri gibi yan yana dizilip, uygun adım ilerleyen ve uzaktan bakıldığında hepsi de birbirine benzeyen yapılarla dolup taşıkça, mezarlıklar da, dört taraftı keşmekeş deryasıyla çevrili iki asude adacık gibi kalakaldı ortada. Bir yandan mütemadiyen yeni apartmanlar, sıra evler yapılıyor, bir yandan da, binaların konumuna göre eğilip bükülen ve yukarıdan bakıldığında beyin damarları gibi küçük küçük, kesik kesik, iç içe geçen sokaklar doğuyordu Böyle böyle, evler sokakların, sokaklar evlerin önünü kese kese, çoktan doyduğu halde doyduğunu bilmeyen gafil bir balık gibi büyüdü, semirdi, şişti tüm bu bölge. Ve nihayet çatlayacak raddeye geldiğinde, içindekilerle birlikte soluk alabilsin diye, neşter vurup, incecik bir yarık açmak gerekti gergin, şişkin, bitkin karnının üzerinde. Bu yarık, yeni bir yol, bir ana cadde demekti”* (s.21,22) Metnin devamında hızlı büyüme sonucunda ortaya çıkan farklı sokakları bağlayacak yol sorununun çözümü için yolların güzergâhının belirlenmesi mevzusu ise bugün dahi birçok şehirde karşımıza çıkan şehir ve ulaşım ile ilgili temel problemlere eleştiri mahiyetindir.

“Öngörülemeyen ve önüne geçilemeyen büyüme yüzünden, bölgenin tüm sokak ve çıkmaz sokakları, hiçbir yere açılmayan atık sular gibi kıyılarda köşelerde sıkışıp kaldığından, onları tek bir kanala bağlayarak akmalarını sağlayacak bir ana caddenin yapılması farz olmuştu şimdi. Ne var ki, sıra söz konusu, yolun nereden ve nasıl geçeceğinin kuşbakışı belirlenmesine geldiğinde, tatsız bir saptama bekliyordu yetkilileri: ana caddenin geçebileceği tüm noktalarda, adeta kasten ayarlanmışçasına, ya bir devlet binası, ya hatırı sayılır birilerinin mülkü ya da dar gelirlielerin tek tek fazla bir ehemmiyeti olmayan ama topluca yıkımları bir hayli sorun çıkartabilecek, tıks tıks evleri diziliydi. Yolun yapılabilmesi için öncelikle yola yol açmak gerekecekti. Evlerin yollara göre değil, yolların evlere göre yapılageldiği bir şehir olduğuna göre İstanbul, yeni yolun yapımı da mümkün olduğunca az sayıda evin yıkımı anlamına gelmeliydi Böylelikle, geriye tek bir güzergâh kalıyordu: mezarlıkların bulunduğu yokuşlu arazi.” (s.22) Yukarıdaki metinde yeni yol güzergâhı planlanırken karşılaşılan zorluklar açık bir şekilde belirtilmiş, idari, siyasi, ekonomik nedenlerden dolayı yol planlarının olması gerekenden ziyade oldurulması gereken güzergâhlar şeklinde ortaya çıktığı açıklanmıştır.

Metnin başında özellikle mezarlıklar ile ilişki kurulmasının sebebi de metnin sonunda görülmektedir. Ölülerin idari, siyasi ya da ekonomik olarak sorun çıkarma şansı pek mümkün olmadığından olsa gerek mezarlıklar yollar için feda edilecek yerler haline gelmektedir. Şafak romanın ilerleyen kısımlarında da mezarlıklar ve mezar konusunu şehrsel büyüme ile ilişkilendirmeye devam etmektedir. Daha önceki dönemlerde mezarların ve mezarlıkların kültürel açıdan önem ve değer verilmesinin de işlendiği metinde şehirlerde kültürün ekonomiye yenik düştüğü net bir biçimde ifade edilmiştir. *“Otuz altı senenin sonunda, bu görkemli mezarın önce tahta parmaklıkları, sonra şarabî damarlı beyaz mermerleri, derken pas rengi balçığı, bir süre avının giderek daralan çemberi gibi etrafını kuşatan dükkânlar, atölyeler, lokantalar tarafından çaktırmadan yutuldu.”* (s.33,34) Şehrsel gelişim ve mezar konusunu işlemeye devam eden yazar apartmanlar ve içerisinde yer alan asansörler üzerinden yerin katmanları ve gökyüzü arasını coğrafi unsurlara da yer vererek açıklamıştır. Yerin katmanları, şehrin altyapısı, apartmanların niteliği ve en nihayetinde de gökyüzü bu paragrafta romanın katmanları olarak bize şehrsel mekânı betimlemektedir. *“Çok değil, en fazla on beş sene içinde semtin çehresi büsbütün değişmişti. Şimdi artık ana cadde boyunca ak pak, pürnizam porselen dişler gibi yan yana gülümseyen sık apartmanların, yüksek kırat aslında hâlâ yüzlerce mezar olduğunu ne hatırlayan vardı, ne de hatırlatan. Apartmanların çoğunun, tabanları halı kaplı, iç içe iki kapılı, daracık asansörleri vardı. Eğer bu asansörler sadece binaların zemini ile üst katları arasında gidip gelmekle yetinmeyip, daha, daha da aşağılara inebilselerdi, devasa büyüklükte bir pastadan kesilmiş dilimler gibi, tüm kesitleriyle içi seyredilebilirdi sürdürülen hayatın. En altta katman katman yer kabuğu, üstünde pürtük pürtük toprak, derken bir kat unufak edilmiş mezar, incecik bir çizgi asfalt, üst üste birkaç daire, bir kat kırmızı çatı ve hepsinin tepesinde, süsleme amacıyla sıvanmış, her tarafa yayılmış mavimsi gökyüzü...”* (s.35) Şehrin katmanlarından bahsederken mezarların ve türbelerin şehrin her yerine dağılmış bir vaziyette şehrsel hayatın bir parçası haline geldiğini belirtmesi İstanbul’un çok eski ve farklı yerleşmelere sahne olduğunun göstergesidir. .

Aynı romanda konu şu cümlelerle de vurgulanmıştır. *“Yerdeydiler. Rüzgârla saçılan çiçek tohumları gibi, şehrin dört bir yanına dağılmışlardı. Haftanın belli günleri pazar kurulan meydanlarda. Alışveriş merkezlerinin ortasında, işlek köşe başlarında, sapa*

sokaklarda, çocukların top oynadığı arsalarda, denize nazır yamaçlarda. Çıkması bela yokuşlarda, tekke avlularında, duvar kenarlarında, merdiven diplerinde, olur olmadık yerlerde pat diye insanın karşısına çıkıveriyorlardı bir türbe, mezarlık ya da apartmanlar arasına sıkışmış beş-on kabir suretinde, insanlar, ellerinde alışveriş torbalan, pazar fileleri, okul çantaları, evrak dosyaları, bebek arabaları ile koştura koştura, aheste revan, bağıra çağıra, düşe kalka geçiyorlardı yanlarından. Ölülerle canlılar birlikte ikamet ediyordu bu şehirde.” (s.207)

Şehirlerin hızlı ve kontrolsüz büyümesine ve çarpık kentleşmeye dikkat çeken bir metne Havva'nın *Üç Kızı* romanında da rastlamaktayız. Burada İstanbul ve taşıma kapasitesinin aşılması konusu vurgulanmıştır. *“Koca şehir devasa bir inşaat sahasına dönüvermişti-İstanbul kontrolsüz büyümüşü ve genişlemeye devam ediyordu – bu canım şehir-i şehir, sindirebileceğinden fazlasını mideye indirdiğini fark etmeden, hâlâ etrafta yiyecek arayan şişkin bir Japon balığını andırıyordu.” (s.13)* Şehrin fazla nüfusundan kaynaklanan sorunlara aynı romanda insanların günlük yaşamda karşılaştığı meseleler üzerinden değinilmiştir. *“İnsanın bu şehirde asla paçasını kurtaramadığı bir şey varsa o da buydu zaten: Başkalarıyla iç içe yaşama zorunluluğu. Yayalar sokaklarda tek vücut yürür; yolcular vapurlarda sıkışarak oturur; otobüste, metroda insanlar yan yana dizilirdi. Çarpışır, sürtüşürdü bedenler; rüzgâra kapılmış karahindiba tohumları gibi.” (s.19,20)* Bu metinde yoğun nüfuslu şehirlerde günlük hareket kabiliyetinin ne kadar sınırlı ve sıkıntılı olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Romanda İstanbul'un altyapısına ve mimarisine kısa ama etkili bir eleştiri de yapılmıştır. *“Üstü cilalı, altyapısı eksik bir şehir.” (s.15)* Şehrin altyapı sorunları ile ilgili olarak bir başka metni de *Baba ve Piç* romanında görmekteyiz. Dünyanın birçok yerinde nimet ve bereket olarak görülen yağmurun İstanbul'da insanları öfkeliendiren bir unsur olarak ifade edilmesi İstanbul'un altyapı yetersizliği ve yağmurlu havaların ulaşım faaliyetlerini çok daha fazla çileli hale getirmesi ile ilgilidir. *“Doğrusu, yağmur bu şehirde tam bir çile. Dünyanın başka yerlerinde yağmur muhtemelen herkese ve her şeye nimet gibi gelir –mahsule, bitkilere, çevreye, az buçuk romantizm de ilave edince üzerine, bilhassa âşıklara iyi gelir. İstanbul'da öyle değil ama. Burada işler başka türlü. Bizim için yağmur ne bereket demek, ne de ıslaklık. Ne arınırsız onunla ne onanırsız. Olsa olsa sebebi öfkedir yağmur.” (s.10)* *Mahrem* romanında da şehirlerde ulaşım probleminin başka bir boyutu olarak park

sıkıntısını ve kaldırımların araçlar tarafından işgalini kısa bir metinde görmekteyiz. **“Kendi arabaları da vardı ama gene kaldırıma park edip yolu kapatmıştı birileri.”** (s.15) Ulaşımda park yeri sorunu bu kez de *İskender* romanında Londra örnek verilerek, durumun tüm yoğun nüfuslu şehirlerin ortak sorunu olduğu gösterilmiştir. **“Londra’da, Barnsbury -Meydanı’na vardığımızda park yeri arayacağım. Yağmur yağmaya başlayacak- ufacık billur damlalar. Sonunda arabayı sıkıştıracağım bir boşluk bulacağız.”** (s.12)

Aynı romanda Londra ve İstanbul şehirlerinin birbirleri ile karşılaştırıldığı ve şehirde yaşayan kuşların durumlarının insanları da temsil ettiği betimlemeler görülmektedir. Büyük şehirlerin çok kültürlülüğü, karmaşası, keşmekeşi ve zor şartları kırsal yerleşimlerle kıyaslanmıştır. **“Ama Londra ve İstanbul gibi şehirlerde onu en çok şaşırtan kuşlardı galiba – apartman aralıklarına sıkışmış, bir avuç yem uğruna toplaşıp itişen, ölüp kaldırıma düştükleri zamanlar haricinde adeta görünmez olan kuşlar. Fırat kıyısındakiler öyle değildi. Belki Londra Hayvanat Bahçesi’ndeki kadar değişik tür yoktu buralarda. Ama özgürlerdi.”** (s.440) Londra’nın şehir hayatında canlı hayatın önemsenmeyişi de romanın yine aynı sayfasında görmek mümkündür. **“Londra’da kuşlar konup etrafı kirletmesin diye pencere pervazlarına yerleştirilen kirpi dikenleri gibi sivri iğneleri görmek üzerdi onu İstanbul’da rastladığı, üstüne kırık camlar yapııştırılmış bahçe duvarlarını hatırlatırdı bunlar. Düşüncesi bile ürpertmeye yetmişti. O lüks evlerde yaşayanlar hırsızları sadece durdurmak istemiyor, aynı zamanda onların ellerini ayaklarını kesmelerini istiyorlardı. Ne iğneli pencere pervazlarından ne de kırık camlı duvarlardan hazzederdi. Şehir yaşamını sevememişti.”**

Şehirlerde insan yaşamının zorluğuna değinen betimlemeler *Araf* romanında da görülmektedir. Şehirlerdeki sorunlardan biri olan ev kiralarının özellikle başka ülkelerden gelen öğrenciler için yüksekliği bu romanda ifade edilmiştir. **“Harvard Meydanı’ndaki bir kafede dalgın dalgın koca bir kupa kahveyi yudumlarken yan sokaklardan, cafcıflı dükkânlardan, metrodan, her yerden meydana boşalan insan kalabalığını seyretti. Ve Boston’da bir doktora öğrencisi olarak ev bulmak, her şeyden evvel birlikte oturabileceği ev arkadaşları bulmasını gerektiriyordu.”**(s.85,86) Şehirdeki mimari yapının da metinde anlatıldığını görmekteyiz. **“Davis Meydan’ında indi, birine saati sordu, 19.38 olduğunu öğrendi, Pearl Sokağını bir uçtan bir uca yürüdü, birine adresi**

sordu, sonra hatasını anlayıp bütün yolu geri yürüdü ve nihayet evi buldu: tipik, soluk bir üç katlı Boston evi.” (s.90) Bu tek düze yapı şehrin görüntüsünde sadelik ve düzen oluşturmakla birlikte özellikle de dışardan şehre gelenler için adres ve yön bulmada sıkıntı çıkarabilmektedir.

Şafak, mimari ve nüfus unsurlarını işlediği Boston’dan başka, ABD’nin farklı bir şehri olan San Francisco’yu *Baba Ve Piç* romanında topografik yapısı ile bize tanıtmıştır “*San Francisco’da geçen metinde şehrin tepeler üzerine kurulmuş olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. San Francisco şehri ve zihnindeki düşünceleri kaplayan sisin altında Armanuş, babaannesinin Russian Hill’deki evine ulaştı. San Francisco’nun en dik tepelerinden birinde yer alan hareketli bir göçmen mahallesiydi burası.” (s.115)* Romanın ilerleyen sayfalarında ise San Francisco ile İstanbul’un topografik olarak benzediğine dikkati çekmektedir. “*Şehir güzel. San Francisco’yu andırıyor, yokuşlu sokaklar, sürekli deniz kokusu, en beklenmedik yerlerde en bohem yüzler. Burası bir labirent şehir. Şehir içinde şehirlerden müteşekkil.” (s. 236)* Aynı metnin devamı İstanbul şehri ve şehir hayatı ile ilgili coğrafi meseleleri de ihtiva etmektedir. “*Oraya buraya serpiştirilmiş ışıkların dışında İstanbul hâlâ koyu karanlıkta. Eski mahallelerde kıvrılan yilankavi sokaklar boyunca dizili sıra sıra evlerde, yamaçlara inşa edilmiş gecekondularda, bakkalların hep ithal ürünler sattığı zengin muhitlerindeki modern apartmanlarda, şehir dışına kaçanlara ait lüks sitelerde, her yerde insanlar derin uykuda. Bazıları hariç tabii.” (s.236)* Şehirlerdeki ekonomik sınıf ayrımcılığı yukarıdaki metinde bakkallardaki ürünler üzerinden eleştirilirken hemen sonraki sayfada ise gündelik temizlik işçileri ile eleştirilmiştir. “*Temizlikçi kadınlar, sitelerdeki kadınların sabah akşam yaptıkları duşların ya da köpüklü, sütlü banyoların uzunluğuna ve sıklığına şaşmaktan kendilerini alamıyorlar.” (s.237)*

Şehirler ekonomik faaliyetlerin yoğun olduğu, insanların iş bulmak ve geçimini sağlamak için geldiği yerleşmeler olmalarına rağmen, aşırı göçün aynı zamanda göçler ve göçlerle gelenlerin birikimsiz halde gelmesi nedeniyle maddi zorluklara ek olarak, hem kültürel hem nüfus ile ilgili problemlerin ve de suç oranlarının arttığı yerler olmaktadır. *Şehrin Aynaları* Romanında bu duruma örnek gösterilecek metinlere rastlamak mümkündür. “*Şehirde yoksulluk had safhadaydı. Adım başı bir dilenci vardı sokaklarda; yaralarından irin akan, birbirlerinin nafakasını aşırarak için fırsat kollayan ve pis bir*

paçavra tomarı gibi atıldıkları köşebaşlarını mesken tutan dilenciler. Yüreklerinin derisi meşin gibi sertleşmiş, ebe teknesinden beri suya değmemiş, bitlerinden başka kimseden sadakat görmemiş hırsızlar cirit atardı evlerin derme çatma damlarında.” (s.18) Yoğun göç alan şehirlerdeki bu farklı sorunlara *Aşk* romanında ise bu sefer Konya şehri ile değindiği görülmektedir. Özellikle şehir kültüründe önemli olan gerek sağlık gerekse ekonomik koşullar nedeni ile bakıma muhtaç kişilere olan davranış şekli batı ve doğu şehirleri de mukayese edilerek anlatılmıştır. *“İşittim ki, Frenkler cüzamlıların kale duvarları dışına atarmış- Şehrin kapılarını da sürgüyle kaparlarmış tekrar girmesinler diye. Hâlbuki Konya’da öyle değil. Burada bir çan taşıyoruz üstümüzde. Bu suretle ahaliyi uyardığımız sürece şehirde dolanmamıza müsaade var. Dilenmemize de izin veriyorlar neyse ki. Yoksa açlıktan ölürdük.”*(s.137) Romanın devamında ise şehirde çalışan nüfusun ve işletmelerin özellikleri, mekânsal durumları karşımıza çıkmaktadır. *“Genciyle yaşlısı çeşitli esnafın günboyu alın teri döktüğü ufak tefek izbe dükkânların olduğu dar sokakları gezdim.”* (s.144) Bir şehirde ekonominin ayrıntılı bir şekilde görülebileceği en iyi yer elbette ki cümlede geçtiği gibi sokaklardır. Onlar her yönüyle bulunduğu şehrin yansıtıcısıdır. *İskender* romanında da İstanbul’un yaşam merkezleri olarak görülen sokaklar anlatılırken; şehrin mimari dokusu ve sokakların şehrsel plan içindeki durumu hakkında da bilgi edinmemiz mümkündür. *“Dikkatle kulak kabartırsanız alttan alta bir ritim fark edersiniz. İstanbul’da sokakların nabızı, üzerlerinden akıp giden hayatınkinden daha ahenkli atar. Girift sokakların şehridir bu şehir. Sanki bütün bu abideler, asırlık malikâneler, genişleyen banliyöler hatta denizin kendisi dahi bulundukları yere sırf sokaklar onlara açılın diye konmuşlardır. Buna mukabil her sokak bir öte diyara uzanan geçitten ziyade şimdi tümüyle, dönüşsüzce kaybolmuş bir yoldan doğan sapaktır. İstanbul’da önemli olan sokakların sizi götürdüğü yer değil kendileridir. Belki de bu yüzden bütün şehir orta yerde kesiliveren çıkmaz sokaklarla doludur.”*(s.325, 326)

Şehrin Aynaları romanda da yine İstanbul’da ve sokaklarında yolculuk yaptırarak, şehrin ekonomik yapısına, kültürel çeşitliliğine, sürekli göç aldığına, doğu ve batı arasındaki rekabetin şehrsel izdüşümüne yer verdiği bölümü oldukça ilgi çekicidir. *“Şehrin kıyılarına yanaşan rengârenk gemiler, sadece parmakları mürekkep lekeli tüccarların yüzlerini güldürüp keselerini şişirecek mallar getirmekle kalmaz; bir de, ismi malûm kendi meçhul diyarların havasını soluyarak yillanmış, yaşlanmış insanları taşırdı. Bu*

insanların pek çoğu koltuklarının altlarına hikâyelerini sıkıştırıp gemilerden iner ve bir anlık bir şaşkınlıktan sonra titrek adımlarla şehrin kalabalığına karışırdı. Burada onlara da yer vardı. Vardı çünkü oburdu şehir ve pek de meraklı. Yedisinde neyse yetmişinde de o olduğundan, kendini bildi bileli hep kalabalıkları ağırlamıştı; hıncahınç. Daracık, dolambaçlı sokaklarını beyaz sarıklı Türkler, pala bıyıklı Kürtler, mavi sarıklı Rumlar, yolunu şaşırmış dağlılar, sarı sarıklı Yahudiler, renk cümbüşü Çingeneler, kemerli burunlu Ermeniler, kıllarından arınmış dervişler ve Doğuyu bir yön, pusulalarını kusursuz sanan Avrupalı insan barındıran şehrin ne menem bir şey olduğunu kendi kendine sorarak, önü sıra uzayan sokaklarda gözden kaybolurdu.”

(s.215) Bu metinden de görüleceği üzere şehir olarak İstanbul ekonomik faaliyetleri gelişmiş, kültürel çekiciliği olan ve Batılıların ilgi duyduğu bir şehirdir. İstanbul’un sürekli göç alması oburluk olarak nitelendirilmiş ve nüfus artışı üzerinde göçlerin yüksek payı olduğu anlatılmıştır.

Bit Palas romanında ise doğal nüfus artışının sebeplerinden doğumlar, kültür ve şehir sorunları arasındaki ilişki, gıda ve beslenme üzerinden oldukça ilginç bir şekilde ortaya konmuştur. “Çok basit aslında, efendim Türkiye’de nüfus planlaması var mı? Yok! Oh Allah verdi, doğur doğur sal sokağa. Hadi saldın diyelim, peki nasıl besleyeceksin onca çocuğu? Bir kişiyi etle beslersin, beş kişiyi etli bulgurla, on kişiyi sadece bulgurla Peki bu bulgurun insan zekâsına bir katkısı var mı? Yok! Sonra istediğin kadar söyle dur kadına. “Yahu kardeşim dökmesene çöpünü benim bahçeme!” diye bas bas bağıryorum. Alık alık bakıyor suratıma.” (s.87) Bu metinde gerek idari gerekse bireysel nüfus planlaması yapılmadığına dair eleştirileri görmekle birlikte nüfus arttıkça beslenme kalitesinin düşeceği de net bir biçimde ifade edilmiştir.

Nüfus ve gıda tüketimi arasındaki doğru orantı *Şehrin Aynaları* romanında çarpıcı bir dille, biraz da insan ile özdeşleştirilerek eleştirel bir biçimde betimlenmiştir. Burada da şehir doymak bilmemektedir ama insana değil insanların beslenmesi için gereken gıdaya “Doymak bilmezdi şehir. Ağzına kadar dolu buğday ambarları hızla boşalsa; kesilen koyunların, danaların, tavukların, kazların, ördeklerin ve güvercinlerin etleri kemiklerine kadar sıyrılrsa; devasa bal ve yağ fıçıları süratle dibini bulsa; erzak çuvallarının biri gidip biri gelse; kazan kazan hoşaf, testi testi ayran, sürahi sürahi şerbet sel gibi akıp gitse; kaymaklı, cevizli, fıstıklı, şerbetli, sütlü tatlılar yangından mal

kaçırırcasına gövdeye indirilse; kahve, tütün, afyon ve esrar keyiflere keyif katsa da, o bir türlü doymazdı. Bazen o kadar çok yedi ki, mide fesadına uğrardı. İşte o zaman kusardı şehir. Hapur hupur, tıka basa yediklerini öğüre öğüre kusardı. Şehrin kustuklarını, çöplük subaşısına mensup taife dikkatle elden geçirirdi.” (s. 215) Tüketime büyükluğu ile oluşan çöpler ve oldukça fazla sayıda temizlik işçisinin bu iş için görevlendirilmesi, nüfus yoğunluğunun sebep olduğu çevre kirliliğine dikkati çekmektedir. Romanın devamında bu temizlik işçilerini ve çalışmalarını ayrıntılarıyla görmekteyiz. *“Takriben beş yüz neferdiler. Ayaklarında kasıklarına kadar uzanan battal çizmeler, üzerlerinde kırmızı-siyah meşin kaftanlar, başlarında Hamit külahları, omuzlarında uzun sırtıklar, ellerinde kazmalar, süpürgeler, kürekler ve zembiller... Günboyu ortalıkta dolandıkları halde, onların farkına varmazdı kimse. Varlıklarıyla yoklukları bir değildi elbette ama varlıkları yokluk gibi bir şeydi nedense. Hiç şikâyet etmeden, hiç tiksirmeden toplarlardı şehrin kustumuklarını. Deniz kenarına inip, dikkatle sudan geçirirlerdi bulduklarını. Şansları yaver gittiği takdirde, kustumukların, artıkların, pisliklerin arasından şuh bir edayla göz kırpardı birkaç akçe, hatta ıslıl ıslıl bir mücevher bile. Ganimetlerini karılarına teslim edip yeniden işe koyulurlardı.”(s. 216)* Şehir atıklarının içinde o şehirdeki yaşayan her türlü insanın da hayatından izlere rastlamak mümkündür. Kişilerin ekonomik ve sosyo-kültürel kimlikleri, kendilerinden olanları bıraktıkları atık ve çöplerden anlaşılabilir.

Çevre kirliliği konusu *İskender* romanında ise şu betimleme ile gösterilmiştir.. *“Evimizin yakınlarında bir kanal vardı. Orada yüzmezdik. Su pisti, kötü kokardı. Herkes eline geçeni atardı. Konserve kutuları, şişeler, kutular, plastik eşyalar, komünist broşürler.”(s.233)* Şehrin çöplerinin çevredeki durumu da, bize o şehrin ya da muhitin paydaşlarının hayat tarzını ve hayata bakışını yansıtan izler bırakır. Örnekte geçen bu muhitte, insanların eline geçeni atması onların çevre ve sağlık konusunda duyarlı olmadıklarını göstermektedir.

İskender romanında Londra şehrinden de çevre kirliliği ve nüfus - ekonomi ilişkisinde bahsedilmiştir. *“Kuzey Londra sokaklarında çöp yığınları vardı, çürümüş atıklar her yana saçılmıştı. Herkes grevdeydi bu aralar: itfaiyeciler, madenciler, fırıncılar, sağlık çalışanları ve şimdi de çöpçüler. Artık kimse oyuna devam etmek istemiyordu. Kumarbazlar ve hayatı bir kumar olarak görenler dışında.(s.75)” “Bu kadar yüklü bir*

meblağ için kaburgalarını kırmakta sakınca görmeyecek yankesiciler ve hırsızlarla doluydu Kuzey Londra.”(s.76) ifadelerinde o yıllarda şehrin ekonomik olarak sıkıntıda ve çöküntüde olduğu da belirtilmiştir.

Aynı romanda şehrin çevre sorunlarından olan hava kirliliği insan ile karşılaştırılarak anlatılmıştır. **“Hava kirliliği şehirler için iyi değil. Beyin kirliliği de insanlar için.” (s. 401)**

Bit Palas romanında da şehrin önemli bir sorunu olarak çöp sorunu duvar yazıları ve bu yazıların içeriği üzerinden betimlenmiştir. Duvar yazılarının çokluğu ve yazıların büyük bir kısmının küfür şeklinde olması aslında insanların çöp meselesinden ne kadar bunaldığının da bir göstergesi olmaktadır. “En kalabalık kategori, hakaret ya da küfür içerenlerdi “Buraya çöp döken eşektir” yazısıydı en revaçta olan. Nal kadar harflerle, “Çöp atanın anası” yazıyordu Galata’da Eski Banka Sokağı’nda Cümlelerin geri kalanı özenle karalanmıştı. ... Hepsinin üstünde çivit mavisi bir boyayla yeni yazılmışa benziyordu bir tanesi; “Buraya Çöp Atan Orospu Çocuğu İnsan Olan Anlar” Ama küfür-hakaret dosyasında en ileri giden çöp yazısı Dolapdere, Keresteci Recep Sokak’taydı: “Buraya çöp atanın anasını avradını bacısını gelmişini geçmişini sülalesini... Küfürlü yazılar kadar yaygındı insan-hayvan ayırımı üzerine kurulanlar. Galata’da Camekân Sokak’ta “İnsan çöp atma, hayvansan at” yazıyordu bir tabelada... Küçük Hendek Sokağı’nda bir bankanın yan duvarına kömürle “İnsan olmayan buraya çöp atsın”; Dolapdere’de boydan boya bir apartmanın girişine tebeşirle “Buraya İnsan Çöp Atmaz” yazılmıştı. Süryani Kilisesi’nin her iki duvarını da kaplamıştı yazılar: “Çöp dökme İnsan Ol”, “Buraya Çöp Döken Çöp Kadar Adi”... Üçüncü kategoride, vatandaşlık bilinci aşılama çalışan yazılar toplanıyordu. ‘Çevreyi kirletmeyi Huy Edinenin Akli Var Ama Şuuru yoktur’ yazıyordu Kuştepe’de. “Çevreye Çöp Bırakıp İnsanlara Saygısızlık Etmeyelim” yazıyordu gene aynı semtte, dört yol ağzına çakılmış teneke bir levhanın üzerinde...” (s.369,370) Metnin sadece bir kısmını aldığımız yukarıdaki bölümde aslında romanda iki sayfadan fazla çöp dökülmemesini isteyen, emreden, rica eden, olaya dini yaklaşıp beddua eden, resmi kuruluşlar tarafından ceza uygulanacağını söyleyerek tehdit eden yazıların olduğuna dair örnekler verilmiştir. Romanda İstanbul’un çöplerle ilişkisi ve halkın buna tepkisi vurgulanmıştır.

İnsanların çevre kirliliğine bakışına dair metni *Havva'nın Üç Kızı* romanında da görmekteyiz. Çevre konusu üzerinden insanların şehrsel bencilliklerine de atıf olan bu metinde şehir insanının benzer bir konudaki farklı tavrına dikkat çekilmektedir. **“Evler, bakımsız bir kabristandaki mezar taşları gibi iğreti dizilmişti. Hane içlerini gayet pak ve tertipli tutan ahali, sokakların temizliğini çöpçülerin vazifesi addederdi. Kendi evinde toz tutmayanlar, dışarıya kabuk, kâğıt, çer çöp atmakta tereddüt etmezdi. Can sıkıntısı bir sis tabakası gibi çökmüştü üzerlerine; bağırsık çağrışı sokakta oynayan çocukların sesleri de olmasa hiç dağılacağı yoktu.”** (s.25) Çöp sorunu, sosyal sorumluluk ve çevre bilinci konularında kültürel bakış açısı burada işlenmiştir.

Baba ve Piç romanında çöplere ek olarak İstanbul'un diğer şehrsel problemlerine de değinildiğini görmekteyiz. **“Ne de olsa teneke levhalara yazılı kadim isimleriyle İstanbul'un sokakları da mücadeleye koyulur bizimle beraber. Sokaklar, evliyaların dört bir yana saçılmış mezar taşları, hemen her köşede bekleyen çöp yığınları, yakında göz alıcı, modern binalara dönüşecek çirkin, devasa inşaatlar ve bir de martılar... Onlar da var bu kavgada. Gökyüzü ne vakit tepemize tepemize tükürmeye başlasa, hepimiz birden galeyana geliriz.”** (s.10) Çarpık kentleşme, çevre kirliliği, betonlaşma vb. birçok sorun İstanbul şehrinde beşeri hayatın bir gerçeği ve zorluğudur. Yağmur yağdığı zaman ortaya çıkan sorunlar da cümlede yer almıştır ki bu durum altyapı problemleri ve arazi kullanımı ile de ilgilidir.

Ustam ve Ben romanında şehir içi arazi kullanımdaki yanlışlar mezarlıkların yeri meselesinde anlaşılmaktadır. **“İstanbul'da nice mezarlık tepelerde ve yamaçlarda, nicesi de denizin yedi kulaç altında değil miydi? (s.20)** Bu cümlede şehrin suç potansiyelinin yüksekliği de betimlenmiştir. Faili meçhuller ve devletin infaz kararı uyguladığı denize atılan birçok suçlu veya bunlar gibi suçluların kurbanları “nicesi de denizin yedi kulaç altında” betimlemesiyle açıklanmıştır.

Şafak şehirlerin kaotik yapısını, karmaşıklığını, zıtlıklarını, özel olarak inşa edilmiş bina ve insan ilişkilerini, (bazılarınca bu durum kurtarılmış bölgeler olarak ifade edilmekte) şehrin yalnızca iyi yaşam koşullarına sahip insanlar için var olduğunu, yaşam koşulları kötü olanların ise şehirden dışlansa bile şehirden vazgeçemediklerini *Med Cezir* adlı kitabında tasvir etmiştir. **“... Ne varsa şehirde var. Şehirde ne varsa, karşıtıyla var.**

Büyük ve kaotik şehirlerin dışında, sakin, düzenli, yeşil sahalarda yaşamak iyi hoş da, ruhsuz ve boğucu alabildiğine. Amerika'ya geldiğimden beri böylesine steril kampüslerde hocalık yapıyorum. Belki her telden her demden insan var da burada, bir tek toplam kuşlar yok nedense etrafta. Onlar şehirlerde, şehirlerin arbedesinde. Uzaklaşsalar da bir anlığına, kendilerini ha bire kıskışlayan şehir hayatına dönüyorlar ısrarla; dönüp de başka başka toplam kuşlara rastlayabilmek umuduyla.” (s.V)

İncelediğimiz Şafak romanlarında yerleşmenin şehirler üzerinde yoğunlaştığı yukarıdaki örneklerde de görülmektedir. Özellikle de hayatında önemli bir yere koyduğu İstanbul, yerleşme ve şehir coğrafyası açısından çalışmamızda çokça yer almıştır.

Elif Şafak'ın hayatında da İstanbul şehrinin önemli bir yeri olduğunu gerek romanlarında gerekse denemelerinde ve röportajlarında görmekteyiz. *Med Cezir* kitabında “İstanbul” adlı yazısında “*Seni düşünmemek şehir, ne kadar kolaymış. Bir başka ülkeye, bir başka şehre, bir başka ben'e yolculuk etmek oraya varınca da usul usul, sinsi sinsi ve kendi kendine dahi itiraf etmeden yeni yerine yerleşmeye başlamak değil sebebi. İsmi anmamak değil; ne de öyle bile bile kaçınmak seni başkalarıyla konuşmaktan. Tam tersine, rahatlıkla, sıklıkla, umarsızca anıyorum adını, kalabalıklar arasında. Yeter ki kendimi seni düşünürken yalnız, yalnızken seni düşünür bulmayayım. Ne zaman açılrsa bahsin o incecik sohbet aralığında içeri ben de uzatıyorum başımı, bakıyorum sana uzaktan. Uzaktan bile kocaman görünüyorsun, öylesine heyula, her türlü fizik kanunun ötesinde uzaklaştıkça senden büyüyorsun önümde.” (s.XXIII)* ve bir röportajında kendisine yöneltilen, İstanbul sizin için ne ifade ediyor? Sorusuna verdiği “*Bu göçler zincirinde İstanbul hep varmak istediğim şehir idi benim için. Bu tutku olduğu gibi romanlarıma yansdı. Pinhan da hermafrodit derviş İstanbul a varır, dervişin yaşadığı şehir ile içinde yaşadığı vücut arasında bağ kurar roman. Şehrin Aynaları'nda 17. yüzyılda İstanbul a gelen bir Şarklı Yahudi anlatılır. Mahrem parça parça İstanbul etrafında dönen, ondan uzaklaşıp gene ona dönen bir roman. Bit Palas İstanbul da inşa edilmiş şaşaalı bir apartmanın tarihinden, bugününden, çöplerinden kesitler sıralar peşpeşe. Yani benim için İstanbul yazımın ayrılmaz bir parçası oldu hep. İstanbul'u bir*

*fon olarak görmedim hiçbir zaman. Başlı başına bir karakter olarak algıladım. İlla ki dışı bir karakter.”*⁵ cevap ile yazar bu bağı anlatmıştır.

Yerleşme coğrafyası açısından önemli olan konulardan biri de ev tipleridir. *Aşk* romanında farklı ülke ve kültürlerle ait ev tipleri ve özellikleri ile o kültüre ait sosyal ve ekonomik yaşam hakkında bilgi edinmek mümkündür. **“Rubinstein Ailesi Amerika’da, Northampton’da, krem rengi Viktorya tarzı kocaman bir evde yaşırdı. Her ne kadar tadilata, tamirata ihtiyacı olsa da, hâlâ görkemliydi yapı: Tam beş yatak odası, üç arabalık garajı, masif parkeleri ve Fransız usulü kapılan vardı; üstüne üstlük bahçesinde de harikulade bir jakuzisi.”** (s.13) Romanın ilerleyen sayfaların ev tipleri ile ilgili iki örnek daha karşımıza çıkmaktadır. Irak ve Guatemala örneğinde kerpiç evler ile sosyo-ekonomik yaşam betimlenmiştir. **“Dut ağaçlarıyla çevrelenmiş kerpiç bina, çalılıklar arasında gizli bir kuş yuvası gibiydi.”** (s.116) Burada evin yapım şekli ile ilgili bilgi yer almakla birlikte aynı zamanda evin dut ağaçları ile çevrili olması İslam yerleşme tipine de bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim ev ve bahçesi İslam dünyası için mahrem alanlar olduğundan evin çevresinin dut ağaçları ile çevrili olmasının gizlenme amaçlı olduğu metinden anlaşılmaktadır. **“Guatemala’da son durağım Chajul isminde ufacık bir kasaba. Burada evler kerpiçten, çocukların gözleri kocaman ve kapkara. Bakışları kendilerinden yaşı. Her evde her yaştan kadın kilim örüyor. Ben de bir nineden senin için bir kilim satın aldım.”** (s.123) Bu metinde de ev tipi ile başlayan betimleme nüfusun yaş yapısı ile birlikte ekonomik faaliyetlere uzanmıştır. Betimlemeler mekân ögesi içermediğinde diğer beşeri ve ekonomik faaliyetleri açıklamak daha zor olmaktadır. Dolayısı ile ev tipleri bu metinlerde sosyo-ekonomik faaliyetlerin açıklanmasına zemin hazırlamıştır.

2.2.3 EKONOMİK COĞRAFYA

Ekonomik coğrafya, insanın ekonomik etkinliklerinin (üretim, bölüşüm, ulaştırma, tüketim) coğrafi çevresi olarak da ifade edebileceğimiz yaşadığı ortam ile etkileşimini araştırır ve yeryüzünü bu açıdan kuşaklara, bölgelere ve yörelere ayırır. Kısacası insanların yaşamak için mücadele etmesinin coğrafyası şeklinde de tanımlamak mümkündür (Gümüşçü, 2012; s.295). Ekonomik coğrafya insanların ekonomik amaçlı

⁵ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=74> son erişim tarihi 20.08.2017

faaliyetlerini ele alıp mekânsal dağılımını ve analizini yapmaktadır. Tarım, hayvancılık, ticaret, sanayi, ulaşım, turizm vb. konularla ilgili olan ekonomik coğrafya konuları insan ve yaşam alanları ile birebir ilişki içerisinde.

İskender romanında Anadolu'daki yöre halkının ekonomik faaliyetleri ile ilgili kısaca şu bilgilere rastlanmaktadır. **“Ama aileler ona sürekli hediyeler –kına, bisküvi, safran, antepfıstığı, yarfıstığı, kaçak tütün- getirirlerdi.” (s.42)** Bu ifadeden ülkemizin Güneydoğu bölgesindeki yöre halkı tarafından üretilen tarım ürünlerine ait bilgi edinmek mümkündür. *Bit Palas* romanında ise Fransa'da bir mekân tasvir edilirken tarıma ve bölgede yetiştirilen tarım ürünü olan üzüme metinde yer verilmiştir. **“Hiçbir iyileşme belirtisi göstermiyor, tüm zamanını kliniğin kuzey yamacında göz alabildiğine uzanan üzüm bağlarında çalışan köylüleri seyredip, siyah-beyaz suluboya resimlerini yaparak geçiriyordu.” (s.53)** Üzüm bağlarının bölgede ne denli yaygın olduğu yukarıdaki cümleden rahatlıkla anlaşılmaktadır.

İskender romanında sınır ticareti, ticareti yapılan ürünler ve bu ticaretin tehlikeli olduğu **“Suriye sınırını geçmiş olmalıydılar, mal taşıyarak. Çay, tütün, ipek, belki uyuşturucu. İşleri rast gitmemiş, pusuya düşmüşlerdi.” (s.249)** ifadesi ile açıkça belirtilmiştir.

Araf romanında ekonomide yer seçiminde dikkat edilen unsurlara atıf yaparak Meksika'da imalathanelerin yoğunlaşmasının sebebi olan ucuz işgücünü kaderci bir yaklaşım ile harmanlayan Şafak, serbest ticaret bölgeleri ve ticari kümelenmeleri insanların zorunlu geçim sıkıntısından dolayı isteyerek ve minnetle karşılamasının bir nedeni olarak görmektedir. **“Meksika'nın serbest ticaret bölgelerinde parça başı iş yapılan emek yoğun imalathaneler bu kadar kolay kurulabiliyorsa bunun tek nedeni orada emeğin ucuz olması değil, sizin bahsettiğiniz aguantar ya da sabır. Meksikalı, Filipinli, Salvadorlu kadınlarla çocuklar hem daha kolay sömürülebildikleri, hem de daha marifetli, minik parmaklara sahip oldukları için tutuluyorlar. Günde sadece on dakikalık iki tuvalet molasıyla 14 saat çalıştırılıyorlar, Avrupa, Japonya ve Ortadoğu'daki burjuva tüketiciler daha büyük bir çeşitlilikte Nike'lar alabilsin diye. Bunun en üzücü, en kahredici yanı ne biliyor musunuz? Bu fabrika işçilerinin çoğu sömürüldükleri için minnettar. Üzücü olan bu işte! Minnettarlıkla katlanıyorlar. Onlara ne olursa olsun minnettar olmayı, her haksızlığa katlanmayı öğreten koca bir düşünce ve inanç sistemi var. O Nike'lar o kadar düşük fiyata o kadar büyük**

ıstıraplarla üretilebiliyorsa bunun nedeni kültürlerarası kaderci öğretiler... aguantar ya da sabır... her ne haltsa.” (s.148) Metinlerin devamında ise sömürgeciliğin nedenlerini sorgulamaya devam eden Şafak, yukarıdaki nedene bir cevap niteliğinde yerel bakış açısını da ortaya koymaktadır. Sömürgecilerin gözünde insanların bir değerinin olmadığını hatta üretilen ürünlerin daha değerli olduğu Casablanca filmi sahneleri üzerinden ifade edilmiştir. Yukarıdaki metinde ayakkabılar, filmde ise çarşaf üzerinden sömürgecilik ve insana bakış betimlenmiştir. *“Senin için bunu söylemek kolay diye homurdandı Abed. “Sürekli ayrımcılıkla mücadele etmek zorunda olan sen değilsin. Casablanca’yı seyrettin mi? Humphrey Bogart müthiş etkileyici bir aktör! Ama o filmde Faslılar hakkında ne dediklerini biliyor musun? Şu yürüyen çarşafılar..! Sömürgecilerin gözünde benim atalarım bu işte. Yürüyen çarşafılar! Ben de çoğunluğa göre hâlâ buyum! Bunu unutup adımları değiştirmemi nasıl beklersin?”(s.150).* Romandaki Abed karakterinin dilinden yazar bizi sömürgecilik ve sömürülen halkların başka bir yüzü ile karşılaştırmıştır. Sömürülen ülkelerden gelişmiş ülkelere göç eden eğitilmiş bireyler ülkelerindeki bu durumu ve ezilmişliği fark etmekte ve bazıları öfke ile karşılamaktadır.

Şafak siyasi karışıklıkların ülke ekonomisi ve gelişimine olumsuz etkilerini *Ustam ve Ben* romanında Celali İsyanları ve cami inşaatları üzerinden açıklamıştır. *“Anadolu, düzlüklerini kasıp kavuran Celali isyanları yüzünden inşaat malzemesi getirmek güçleşmişti. Artık kimse devasa selatin camileri sipariş edemiyordu. Cihat ganimetleri yoksa hiçbir hükümdar böyle masraflı inşaatlara girişemezdi. Payitahtta mimarinin gelişmesi için evvela hazine dolu olmalıydı. “Anlayacağın ustamız vakitlice öldü” dedi Davud durgun bir sesle. “Şayet bugün yaşasa yüreği burkulurdu.” (s.405)*

Ustam ve Ben romanında yine o dönemin ekonomik faaliyetlerinin bir arada yer aldığı ticarethanelerin yapılan işin niteliğine bağlı bir mimariye sahip olduğu ve ekonomik faaliyetlerin kurumsallaşmadığı, kuşaktan kuşağa aktarılırken iş ve ürünün niteliğinde bozulma meydana geldiği şu cümlelerle ifade edilmiştir; *“Havada yağmur kokusu vardı. Çinicilerin yerleri sağlam soluk bir sokak boyunca sıralanmıştı. Kapıları o kadar alçaktı ki insan içeri girerken eğilmek zorunda kalıyordu. Buna karşılık pencereleri büyük ve kocamandı, mümkün merteye ışık gelsin diye. Burada satılan mallar İznik’ten geliyordu. Ziyaret edecekleri dükkân sokağın sonundaydı. Sinan senelerdir aynı*

zanaatkârla çalışmıştı. Adamcağız vefat edince işi oğlu devralmıştı. O gün bugündür hiçbir şey aynı olmamıştı.” (s.220)

Ticaret farklı birçok bilimin konusu olmakla birlikte özellikle mekân ve mekânsal ilişkiler ile değerlendirildiğinde coğrafyanın da konusu haline gelmektedir. İncelediğimiz romanlarda Ticaret konusunda en fazla tasvirin ve dolayısıyla bilginin İstanbul şehri ve buradaki Kapalı Çarşı için yapıldığını görmekteyiz. *İskender* romanında Kapalıçarşı ve bu çarşının en önemli ticari ürünlerinden biri olan halı hem yerel hem uluslararası ticarete söz konusu olan bir ürün olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Halıyı bir tüccar satın alacak ve daha paralı bir tüccara satacaktı. Oradan İstanbul Kapalıçarşı’da sık şıkıdım bir dükkâna götürülecekti. Derken, bir iki günlüğüne şehre gelmiş bir turist çift vitrinde görüp alacaklardı. Sonra çiftin yaşadığı yere, Paris, New York ya da Amsterdam’a yollanacaktı halı ve H harfi sonsuza dek yaşayacaktı.” (s.345)*

Pinhan romanında Kapalıçarşı’da geçen tek bir metinde birçok ülke ya da bölgenin önemli ticari ürünleri betimlenmiştir. *“Her dükkânda Pinhan geride kalıp, satılan eşyaları inceliyordu. Nişabur firuzeleri, Arap mızrakları, Bahreyn incileri, Golkonda elmasları, Afgan ve Hint şalları, Çin ve Rodos porselenleri, Venedik kristalleri; at başlarına mahsus tombak zereleri, Arnavut tabancaları, cellat palaları, çerkez ve kazak zırhları, kabzaları mücevherli altın işlemeli tüfekler, meşin kılıflı hançerler, İran Kirman Kafkasya halıları, Van işi savatlı tabakalar... gözlerini kamaştırsa da, içlerinden hiçbirinin incinin ısıltısını veremeyeceğinden emindi.” (s.152)* Çok farklı kıta ve bölgeden ürünlerin bulunması Kapalıçarşı’nın ve İstanbul’un geçmiş dönemlerde de uluslararası ticari bir merkez olduğunu ortaya koyduğu gibi ülkede ekonominin de iyi olduğuna işarettir. İstanbul’un ticaret merkezi kimliği *Şehrin Aynaları* romanında da aktarılmıştır. *“Oburdu İstanbul ve pek de meraklı. Uzak ve yakın memleketlerdeki tacirler şehrin bu zaafını gayet iyi bildiklerinden, sık sık ziyaretine gelir, mallarını ortaya dökerlerdi. Mısırdan şeker, kahve, kına, hurma ve kenevir gelirdi; bir de Nil Nehri’nin yetiştirdiği pirinç. Venedik’ten gelen gemiler cam, kâğıt, billur ve ayna getirirdi. Venedik aynaları cariyelerin en yakın sırdaşı olur, gece gündüz yanlarından ayrılmazdı. Şehrin saraylarında, konaklarında, yalılarında ikamet eden cariyeler İran’dan gelen ipekli kumaşlara, dibalara, seraserlere bürünüp, boyunlarına mercanlar ve hürmüz incileri dizip, kulaklarına Danzik’ten gelen kehribarları yahut*

Haydarabad'dan, Bedehşah'tan gelen lâl taşları taktıktan sonra, Venedik aynalarında kendilerini uzun uzun temaşa ederlerdi. Ağladıkları zaman gözyaşlarını Hint diyarından gelen sırmalı örtülere ya da Çin memleketinden gelen ipek mendillere silerlerdi. Moskof memleketinden gelen alaca vaşak kürklere bürün düklerinde yüzleri güler, gözleri parlardı. Koron ve Modon'dan gelen zeytinyağlarla, Boğdan'dan gelen tereyağlarla pişirilen leziz yemekler donatırdı sofralarını.” (S.214) Yukarıdaki metinde başta giyim ve tarım ürünleri olmak üzere çok çeşitli ürünlerin birbirinden farklı ülkelerden temin edildiği ve hâlihazırda önemli bir tüketici kitlesinin varlığı da açıkça görülmektedir. Dolayısı ile ticaret ve kalabalık nüfuslu şehir arasındaki bağ da burada İstanbul şehri örneği ile hissettirilmiştir.

Araf romanında da İstanbul şehrinin sokaklarındaki yaşam anlatılırken yine sokak ekonomisi kısaca şu cümlelerle yer almıştır. *“Belki de artık bunları düşünmek için çok geçti. Çünkü saat çoktan 11:35 olmuş ve “cık! cık!” lar boğulmuştu, bağırs çağrış ve sloganların tantanası, yaklaşan polis kuvvetlerinin düzenli ayak sesleri, polis otobüslerinin arkasında sıkışan trafikte kalmış arabaların kornaları, göstericilere, gelip geçenlere, turistlere, polislere ya da kimi bulurlarsa ona su, sahlep, nohutlu pilav, kehribar tesbih satan seyyar satıcıların kısık sesleri arasında.” (s.206)*

Mahrem romanında Sibirya'da en önemli ticari faaliyetlerden biri olan kürk ticaretinden büyük ekonomik gelir elde edildiği vurgulanmıştır. *“Kürkün her türlü mü makbuldü Sibirya fatihlerinin nezdinde. Sincap, tilki, kakım peşinde koşarlardı en çok, ama bilhassa samur... Bu küçük, kıvrak hayvandan büyük servetler kazanmıştı avcılar. Her gün, kızaklar dolusu samur ölüsü yığılırdı Yakutsk gümrüğüne.” (s.65)* Romanda önemli ticaret merkezlerinin ve güzergâhlarının da betimlendiği görülmektedir. *“Ticarete gelince, Tobolsk bütün tüccarların gözbebeği, uğrak yeri idi. Bilhassa Buharalı ve Tatar tüccarlar. Doğunun kıymetli mallarını taşırlardı Tobolsk pazarlarına.” (s.76)* Uluslararası ticaretin niteliği de *Siyah Süt* romanında sorgulanmaktadır. Romanda Çin'in dünyanın en ucuz ve kalitesiz üretim merkezi olmasından kaynaklanan sorunlar karşısında gelişmiş ülkelerin Çin ile yaptıkları ticareti durdurmaları konu olarak yer almıştır. *“Gazeteler yazmıyor mu çarşaf çarşaf? Çin malı oyuncaklar zehirli, Çin malı kıyafetler alerjik çıkıyor bu aralar. Yanlış kimyasallar, ucuz malzeme kullandıkları için pek çok Batı ülkesi Çin mallarının ithalini durduruyor.” (s.197)*

Ulaşım coğrafyası ile ilgili olarak *Havva'nın Üç Kızı* Romanında İstanbul şehri bu kez de trafik sorunu ile gündeme gelmiştir. **“Trafik diyorum. Dünya birincisiymişiz. Kahire’den bile kötü, düşün artık. Hatta Delhi’den bile beter! Hindistan’ı geçtik yani.”** (s.17) Ulaşımın bir medeniyet göstergesi olarak ifade edildiği metnin devamında bu konuda İstanbul’un Hindistan’dan bile kötü durumda olması olumsuz bir imaj olarak yansıtılmış roman kahramanımız ise İstanbul ile mekânsal yakınlık kurmasından dolayı buna tepki gösterip İstanbul’un daha medeni olduğu ifadesini kullanmıştır. **“Gerçi ne Kahire’ye ne Delhi’ye gitmişliği vardı Peri’nin olsun varsın. İstanbul’un o tür ücra yerlerden daha medeni olduğuna dair en ufak bir şüphesi yoktu. Ne de olsa bu şehir, Avrupa’nın kapı komşusuydu. Bunca yakınlığın bir anlamı olmalıydı. Hatta o kadar yakındı ki, koca memleket bir ayağını Avrupa’nın kapısından içeri sokmuş, bütün gücüyle iteklemişti bir zamanlar içeri girebilmek için: lakin aralık öylesine dar olunca vücudunun geri kalanını ne kadar eğip bükse de bir türlü sığamamıştı işte. Bu arada Avrupa da sürekli kapıyı yüzüne kapatmaya çalışmıştı üstelik.”** (s.17) Metinde ayrıca Türkiye’nin medenileşme ve Avrupalılaşıma çabaları, Avrupa Birliği’nin Türkiye’yi sürekli oyalaması gibi gündemdeki siyasi konulara da değinilmiştir.

Ulaşım coğrafyasının inceleme alanına giren deniz ticareti açısından limanlar ve liman şehirleri önemli yerlerdir. *Ustam ve Ben* romanında İstanbul limanının yoğun ve hareketli oluşu betimlenmiş olup bu durum şehrin eski tarihlerde de ekonomik faaliyetler açısından gelişmiş olduğunun ifadesidir. **“Liman, sesler ve rayihalarla doluydu. Dalgaların uğultusu, martı çığlıkları ve hamalların bağırtiları, zincir ve kırbaç şakırtılarına karışıyordu. Keskin bir yosun kokusu hâkimdi havaya ama tek sıra halinde ilerleyen yüzlerce vücuttan çıkan ter ve pislik kokusuyla beraber.”** (s.172)

Ustam ve Ben romanında liman sahne olarak kullanılırken burada liman işçilerinden de bahsedilmiştir. **“Halasiler her şeyi yüklemişti gemiye.”** (s.79) Hindistan’da bir limandan bahsedilen bu cümledeki Halasiler limanlarda çalışan çoğunlukla Müslüman işçilerdir. Liman ve gemi konusu salgın hastalıklarla ilişkilendirilerek bu sefer İstanbul sahnesinde işlenmiştir. Zira limanlar üzerinden gelen tüm her şey salgın hastalıkların sebebi olarak görülmektedir. **“Gemiler yüklerini boşaltmadan geri gönderiliyor; kervanlara**

yollarını değiştirmeleri buyruluyordu. Bütün musibetler gibi bu illet de Batı'dan, Frenk diyarından sıçramış diyorlardı. Nereden geliyor olursa olsun, her yabancıya şüphıyla bakılıyordu. İster firari, ister abdal; bedevi, serseri, seyyah, Çingene veya kalenderi... kök salmamış kimse istenmiyordu İstanbul'da.” (s.133) Romanın ilerleyen sayfalarında ise uluslararası deniz ticaretinin hangi ülkelerin elinde olduğu ve değişen ticari koşullardan ülkelerin etkilendiği betimlenirken aynı zamanda buradaki kültürel çeşitlilik de konu edinilmiştir. *“Bundan takriben bir hafta sonra, üç direkli ve yuvarlak kıklı bir karak dönüş seyahatine hazırđı. İmtiyazlarını Fransızlara, Hollandalılara ve İngilizlere kaptıran tüm Venedikli tacirler gibi kaptan da mutsuzdu. Gene de o gün kaygılarını dağıtmaya yetecek kadar telaş ve koşuşturma vardı. Gemiciler fıçılarını taşıırken tüccarlar atmaca gibi mallarına göz kulak oluyordu. Bir kenarda durmuş bekleyen az sayıda yolcu mevcuttu: Cizvit papazlar, Katolik rahibeler, seyyahlar, elinden yelpaze düşmeyen bir İtalyan asilzadesi. Bunlar dışındakiler denizcilerdi.” (s.400)* Osmanlı Devleti tarafından kapitülasyonlar ile ekonomik ayrıcalıklar elde eden ülkeleri de yukarıda zikredilmiştir.

Beşeri bir faaliyet olan ulaşım şüphesiz morfolojik yapının etkisindedir. Hele ki geçmişte kullanılan, bazıları tarihi öneme de sahip olan yolları düşünecek olursak morfolojinin ulaşım yollarını yönlendirdiğini açıkça görmekteyiz. *Ustam ve Ben* romanında bu duruma örnek olarak vadilerin, tepelerin ve ovaların ulaşım güzergâhları için tercih edilen mekânlar olduğu ifade edilmiştir. *“İstanbul'u böyle geride bıraktı Cihan. Hiç durmadan saatlerce at sürüp, akşama doğru yolun çatallandığı bir yere vardı. Sağdaki patika, kuru dere yatakları boyunca ilerleyerek Edirne'ye ulaşıyordu. Davud'un ona tembihlediği güzergâh buydu. Soldakiyse, ovalar ve alçak tepeler üzerinden, kıvrıla kıvrıla uzanıyordu; bu yol daha yeşil, daha güzeldi ama hem dolambaçlı ve engebeli olduğundan, hem de ormanlarında haydutlar fink attığından tercih edilecek gibi değildi...” (s.425)*

Araf romanında ise tarihi ulaşım güzergâhlarına ait bilgilerin romanda metafor yapılarak kullanıldığı görölmektedir. *“Sonraki saatlerde Zehra'nın hijyen sağanağı, bir BBC belgeselindeki dünya haritasında Tang Hanedanının deniz ve ipek yollarını gösteren*

kırmızı, mavi okların hızı ve kararlılığıyla akla gelecek her yöne doğru, evin göze görünen her oyduğuna yayıldı.” (s.186)

Baba ve Piç romanında ulaşım coğrafyası ile ilgili ülkeleri ve yollarını analiz eden bir metin karşımıza çıkmaktadır. Metinde hem günümüz yolları hem tarihi yolları konu olarak seçilmiştir. **“Amerika’dan geniş otoyollar, Avustralya’dan iki yanı açıklık yollar, Roma’dan daracık ara sokaklar, Maçu Piçu’dan patikalar, Kuzey Afrika’dan unutulmuş kervan yolları, İpek Yolu boyundaki kadim ticaret rotalarının haritaları, Marco Polo’nun ayak izleri... bütün dünyadan yol resimleri vardır burada.” (s.93)** Nitekim yollar hem şehirleri hem de medeniyetleri temsil eden önemli unsurlardır ve bu metinde de yol ile şehir ve medeniyet arasındaki ilişki anlaşılabilir. Yine metinde yolların zaman içerisinde öneminin azalacağı kiminin ancak harita ya da tarihi kayıtlarda yer alacağı aktarılmıştır. Kervan yolları ve ticaret rotaları da ekonomi ile ilişkilendirilerek, coğrafi açıdan ekonomi ve ulaşım arasındaki olumlu bir ilişki belirtilmiştir. Romanın ilerleyen sayfalarında yol konusu Arizona ve İstanbul şehirlerinin yollarının karşılaştırması olarak işlenmiştir. **“Arizona’nın geniş bulvarlarında devasa cipiyle cirit atan kadın, her nasılsa İstanbul’un dolambaçlı, keşmekeş sokaklarına çıkar çıkmaz acemi bir şoföre dönüşmüştü.” (s.383)**

İnsanlar arasındaki iletişim ve etkileşimin artmasında, şehirlerin ve ülkelerin gelişmişliğinde ulaşım araçlarının rolü ve önemi büyüktür. Bu nedenle ulaşım araçları da ulaşım coğrafyası açısından değerlendirmeye alınan konulardan biridir. *İskender* romanında ulaşım araçları üzerinden bölge ve ülkenin gelişmişliği hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Metinden Güneydoğu Anadolu bölgemizin kırsal kesimlerinde - 1970’li yıllarda- motorlu araçların pek fazla kullanılmadığı anlaşılmaktadır. **“At, eşek, katır sırtında gezer, bazen de at arabasıyla giderdi.” (s.42)** Buna karşın sonraki sayfalarında 1950’li yılların tasvir edildiği bir metinde yine aynı bölgede büyük şehir olarak ifade edilen Urfa’ya gitmek için motorlu araçların kullanıldığı görülmektedir. **“Böylece Pembe, babası Berzo ile birlikte önce bir minibüse, sonra bir otobüse binerek büyük şehre, Urfa’ya gitmiş.” (s.59)** Romanın başka bir bölümünde ise Güneydoğu’ya ulaşımın zor ve meşakkatli olduğu betimlenmiş, bu betimleme yapılırken bölgenin toprak özellikleri ve jeolojik yapısı da açıklanmıştır. **“Yirmi saat sürmesi gerekirken art arda**

arızalar yüzünden bir tam günü aşan yolculuk sonunda bitkin bir halde hakkında bir şey bilmediği o güneydoğu şehrine varmış. Oradan sınıra yakın köye kadar bir kamyon arkasında seyahat etmiş... Ziyaret saati bitince Âdem ağabeyini garnizonda bırakıp eşek sırtında yakınlardaki köye dönmüş. Lapa rengi donmuş bir toprak göz alabildiğine uzanmaktaymış. Buraların doğası sert, dirençliymiş.” (s.188) Bu romanda 1960-1970 yıllarının Türkiye ve İngiltere’sinin ulaşım araçları üzerinden de karşılaştırılmasının yapıldığı görülmektedir. Zira ulaşım ve gelişmişlik arasında bağ bulunmaktadır ancak buradaki örnekler baktığımızda Türkiye’den verilen örnekler ülkenin az gelişen bir bölgesi iken İngiltere’den verilen örnek İngiltere’nin ve hatta dünyanın en önemli şehri Londra’dır. Böyle olsa bile o yıllarda İngiltere’nin ulaşım konusunda Türkiye’den daha ileri olduğu bilinmektedir. Aşağıdaki metro örneği de bunun göstergesidir. *“Metrodan hoşlanmadığı için otobüse bindi Tarık. Ölünce zaten girecektik yerin altına, daha yaşarken girmenin ne âlemi vardı?” (s.310)* İngiltere’nin ulaşımı ile ilgili olarak demiryolu ulaşımının gelişmişliği konusu *Havva’nın Üç Kızı* romanında da işlenmiştir. *“Peri, tatil bitmeden trene atlayıp Londra’ya gitti. Öğrencilerin ve çocuklu ailelerin vagonlara doluşmasını seyretti. Onun kompartımanında –yanlışlıkla birinci sınıf bilet almıştı- üç şık giyimli, orta yaşlı adam ile kumral saçlarına mükemmelen biçim verilmiş bir kadın vardı. Sanki sen bu vagona ait değilsin dercesine soğuk bir edayla süzdüler Peri’yi.” (s.332)* İngiltere’de demiryolu farklı ekonomi ve kültüre sahip insanların sıklıkla tercih ettiği bir ulaşım sistemi olarak gösterilmiştir. Romanlarında İngiltere ulaşımı ile ilgili çeşitli ve ayrıntılı bilgiler vermesi yine yazarın İngiltere’de bulunup, yakından gözlem yapması ile ilgilidir.

Ulaşım faaliyetlerinin gerçekleştiği mekânlar olan tren istasyonu, otobüs terminali, araç park yerleri de romanlarda sahne olarak kullanılmaktadır. *Araf* romanında havaalanı ve sonrasında da trafik konusunun işlendiği görülmektedir. *“...Ama bunu havaalanlarının bildik telaşesi takip etti, bagaj bandı etrafındaki itiş kakış, biri hariç bütün bavulları alış, kayıp bavulu beklemeye başlayış, kayıp bavulu merak etmeye başlayış, kim bilir hangi yolcu tarafından alınıp konduğu arkalarda bir yerde uysal uysal durduğunu görene kadar meraka devam ediş. Sonra trafik. Herhalde kaza filan oldu, dedi Abed Zehra’ya çünkü havaalanı yolunun kadar uzun sürdüğü olmamıştı hiç. En azından*

Abed'in bildiği kadarıyla.” (s.180) Metinde aynı zamanda trafik kazalarının ulaşım üzerindeki olumsuz etkisine de değinilmiştir.

Hava ulaşımı ve hava alanları konusu ise *Baba ve Piç* romanında yer almaktadır. Uluslararası havaalanlarının kapasitesi gereği büyük ve fonksiyonel olması gerektiği, sadece 1 saatlik mesafede yer alan Meksika'ya yapılan seyahatler için kullanılan Tucson havaalanının bu özelliği taşımadığı bilgisi romanda işlenmiştir. **“Kulağa gayet iddialı gelen Uluslararası ibaresine rağmen (sadece bir saat mesafedeki Meksika'ya yapılan yurtdışı seferler yüzünden almıştı bu adı), havaalanı o kadar mütevaziydi ki, otobüs garını andırıyordu. O kadar küçüktü ki Starbucks bile burada şube açmaya tenezzül etmemişti.” (s.315)**

Küreselleşmenin ve ekonomik kalkınmanın önemli faaliyetlerinden biri olan turizm konusu da romanlarda işlenmektedir. Özellikle dünyanın farklı ülke ve şehirlerini mekân olarak kullanan romanlarda o ülke ve şehirlerin turistik mekânları ve değerleri de yer almaktadır. *İskender* romanında İngiltere'nin turistik simgelerine atıf yapan bir metni görmek mümkündür. **“Pembe artık başka bir göğün altında uyuyor, ara sıra mektuplar ve üzerinde kırmızı, iki katlı otobüslerin ya da saat kulelerinin olduğu kartpostallar yolluyordu.” (s.37)** Saat kulesi ve iki katlı otobüsler İngiltere'nin en bilinen turizm unsurları arasında yer almaktadır. İngiltere'ye gitmeyen herkesin bu iki unsuru gördüğünde hemen gözünde İngiltere canlanacaktır. Her ülkenin diğer ülke insanların gözünde canlandığı bir imajı olduğu bir gerçektir. Aynı romanda Rusya denilince öne çıkan unsurlar algı boyutu da katılarak betimlenmiştir. **“Oysa Rusya'da doğup büyüdüğünü söylediğinde soru yağmuruna tutuyorlardı. Doktor Jivago'nun ülkesinden olmak ilginç, cazip ve romantik geliyordu. İnsanların akıllarına ilk gelen lapa lapa kar, votka, havyar, seksi KGB ajanları ve donmuş göllerde buz pateni yapan uzun boylu ve çekici Moskovalılar oluyordu.” (s.89)** Romanda turistik tasvirler ilerleyen sayfalarda bu sefer İtalya Santorini için yapılmıştır. **“Beyaz badanalı kutu kutu evler, daracık sokaklar, leziz yemekler ve durmaksızın esen ve sıcağa karşın içlerini titreten bir rüzgâr.” (s.173)** Sonrasında da zorlu coğrafi koşulları ve canlıları ile birlikte Alaska mekân olarak gözümüzde canlandırılmıştır. **“Karlı dağlar, bozayılar, soğuk sularda zıplayan sombalıkları. Birden kötü bir yer gibi görünmüyor gözüne, hiç de fena**

olmayabilir hatta.” (s.437) Aşk romanında bu sefer Hollanda’nın meşhur laleleri karşımıza çıkmaktadır. “...yazısıyla yazdığı üç yüz sayfalık romanı, Amsterdam’dan postalamış. Yanına bir de kartpostal iliştiirmiş... Kartpostalın ön yüzünde göz kamaştıran güzellikte pembeli, sanlı, morlu lale tarlaları, arkasında da yine zarif bir el yazısıyla yazılmış bir not varmış: ...”(s.29) Bu örneklerdeki gibi tanıtıcı metinler insanların o şehirleri ve ülkeleri kafalarında kolayca benimsemelerine oraya aşına olmalarına üstüne yeni bilgiler ekleyerek adı geçen mekânları görme isteğinin tetiklenmesine neden olduğundan romanlarda yapılan turistik betimlemeler turizme yapılan bir katkıdır. Ülkemizde çok yaygın olmamakla birlikte dünyada romanların geçtiği mekânları, şehirleri, ülkeleri gezmeyi amaç edinen yeni bir turizm faaliyeti ve turistik kitlenin oluşumu da söz konusudur. Önceleri bu faaliyet merak edilen önemli yazarların hayatlarının geçtiği şehirleri ve mekânları içerirken günümüzde romanlarda tasvir edilen, hikâyenin geçtiği şehirler ve mekânlar için de özel turlar düzenlenmeye başlanmıştır. Paris, Londra, Prag, Dublin ve St. Petersburg gibi şehirler edebiyat turizmi de denilen bu oluşumda öne çıkan şehirler olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki Amerika, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde edebiyat temalı oteller bu turist kitlesine hitap etmek için hizmet vermektedir (ÖZKUL, vd., 2013).

Turizm algılarına dair betimlemeler ülkelerin fiziki, ekonomik ya da siyasi algılanış biçimlerini de ortaya koyan örnekler sunması açısından da önemli bilgilerdir. Nitekim Türkiye’nin Avrupalı değil de Ortadoğulu olarak algılanmasını *Araf* romanında telefon kartı temini sırasında, kartların sınıflandırmasından anlaşılmaktadır. *“Kulübeden çıkmadan ikinci bir telefon kartı çıkardı cebinden, uzak mesafe Ortadoğu konuşmaları için olanlardan. Hangi telefon kartını satın alması gerektiğini deşifre etmek için listeleri incelerken, Türkiye’nin, kartlarının üzerinde Eyfel Kulesinin ışıltılı gece resmi parlayan Avrupa ülkeleri listesinde değil, onun yerine sırtan bir deve resminin bulunduğu Ortadoğu ülkelerinin listesinde bulunması, tam Türklere has bir hayal kırıklığına sevketti onu.” (s.88)* Türklerin kendini Ortadoğulu değil de Avrupalı olarak görme isteğinin vurgulandığı bu metinde aslında kule ve deve karşılaştırmaları ile ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin de kıyaslandığı ifade edilebilir. Romanda direkt turizm ile ilgili ilginç bir metni de görmek mümkündür. Turizme, turizm güzergâhlarına ve turist rehberlerine eleştirel yaklaşan bu metinde genel geçer bilgi ve mekânlarla yetinildiği

mesajı verilmektedir. *“Birkaç yemek adı verip birkaç âdeti genel hatlarıyla anlatarak bütün sorularını cevapladı ve artık uzmanlaştığı dalkavuk turist rehberi rolünden iyice usanarak İstanbul hakkında dikkatle seçilmiş birkaç bilgi verdi. Tıpkı o turist rehberleri gibi dinleyicilerini sadece belli bir güzergâhtan geçiriyor, şehrin yan sokaklarına, hakiki, leyli, kokuşmuş hayatın zonkladığı yerlere götürmeye teşebbüs etmiyordu.”* (s. 222) İnsanların gitmediği yerler hakkındaki turistik algıları da *Baba ve Piç* romanında İstanbul ve Paris karşılaştırmasında karşımıza çıkmaktadır. *“İstanbul saadet dolu bir metropol olmuştu âdeta, tıpkı Paris gibi romantik ve füsunkâr, diye düşündü Zeliha; Paris’e gitmişliği yoktu gerçi ya.”* (s.31) Belki daha önce orayı ziyaret eden tanıdık, belgesel, dizi ya da filmler belki de romanlarla şehirlerin temel turistik algılarını edinildiği görülmektedir. Paris’in turizm destinasyonları içerisinde en romantik şehirlerden biri olması tüm bileşenlerin ortak katkısı ile oluşmuştur.

2.2.4 KÜLTÜR COĞRAFYASI

Kültürel coğrafya ya da kültür coğrafyası, insanların içinde yaşadıkları çevreden çok insan kültürlerinin vurgulandığı bir anlam içerir. Coğrafyacı Harris kültürü bir nüfus ya da toplumun öğrenilmiş düşünce ve davranış özellikleri olarak tanımlamaktadır. (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ;2010, 95) Bu davranış ve düşünceler zaman içinde o toplumda kök salarak kalıplara dönüşür. Bir mekânda bireyler ve toplumlar birbirinden farklı kültürel kimliklere sahipse ya da toplumlarda mekân değişikliği yaşanmışsa o mekânlardaki öteki yaşam ortamlarını görmek ve anlamak, insanların hem mekâna hem de farklı kültürlerle bakış açısını değiştirmekte, daha hümanist bir anlayış kazandırmakta dolayısıyla kültürel kalıplarda da farklılaşma ve değişimler olmaktadır. (TANRKULU;2014,29) Bahsedildiği gibi köklü kültüre sahip toplumların zaman içerisindeki bu değişimi, modernleşme ve batılılaşmanın etkisi, aynı toplumların gençlerinin modernleşme tutkusu ile bilgisizleşme ve kendi kültürlerinden bile habersiz olma durumu *Araf* romanında şu şekilde yer almaktadır. **“Modernleşmek ve dolayısıyla Batılılaşmak için köklü dönüşümler geçirmiş yaşlı toplumların gençleri, fazla malumat sahibi olmayan bir Batılı kalkıp da onlara kültürleri hakkında sorular yönelttiğinde ve bu sorular aslında kendilerinin hiç mi hiç ilgilenmediği, hatta esasen kestirip atmak istediği, hatta yekten reddettiği tek bir cephesiyle bağlantılı**

olduğunda daima bu mantrayı tekrar ederler: “Ha o mu?” derler. “Vardı öyle şeyler ama eskiden, o çok eskidendi. Ülkemde artık böyle şeyler göremezsiniz” (s.188-189)

Kültür açısından farklı ortamlara katılan insanlar öncelikle ait oldukları milletlerin ya da ülkelerin kimlikleri ile karşılanacakları önyargısına sahiptirler. Karşılaştıkları insanların kendilerine, ülkelerinin küresel mesele ve sorunlar karşısındaki tutumunu soracakları ve yabancı bir ortamda kendine tehdit oluşturmaktan bu soruları nasıl cevaplamaları gerektiği konusunda tedirgin oldukları gerçeği de bu romanda konusu geçen meselelerden biridir. Her insanın dünyanın farklı yerlerindeki küresel meselelere ilgi duymasının ve bilgi sahibi olmasının beklenmesi ne kadar anlamsız olsa da insanlar, kendilerini yabancı ülkelerde ait oldukları kimliklerle eşleştirerek bireyselliklerinden çıkıp uluslaşmaktadırlar. Lakin şöyle de bir gerçek var ki hangi kültürden olursa olsun insanların günlük ilgi ve uğraşları dünyanın hemen hemen her yerinde aynıdır ve bu sıradan meseleler küresel sorunlardan ve kültürel kimliklerden daha çok önemsenmektedirler. Bu durum *Araf* romanında ilk kez İstanbul’a gelen Gail karakteri için de geçerli olmuştur. **“İlk kez ABD dışına çıkan Gail içten içe hazırlıklı olduğu sorulara maruz kalmadığına şaşıracaktı: bilhassa da Amerikan karşıtı som ve tepki bombardımanlarına. Ömer’e söylememişti ama provalar yapmıştı önceden, Amerika’nın Ortadoğu’daki dış politikasına dair bir dizi siyasal, uluslararası, dini ve tarihi soruyu cevaplamaya hazırdı, keza uygarlıklar çatışması, Balkanlardaki etnik anlaşmazlıklar, Batı’nın Bosnalı Müslümanların öldürülmesini önlemekte gecikmesi, “İslam ve kadın” meselesine yaklaşımlar, Irak savaşı, dünya petrol pazarındaki istikrarsızlık vs. konularında da çalışmıştı dersini. Oysa anlaşılan İstanbul sakinlerinin kendisi gibilere yönelttiği alternatif bir dizi soru vardı: 1.Amerika’nın neresindensiniz? 2.İstanbul’u sevdiniz mi? 3.Yemekleri beğendiniz mi? Bu kadar basitti. Ne dini, ne de sosyopolitik tartışmalardaydı öncelik. İnsanların bir yabancından ilk öğrenmek istedikleri daha temel bir meseleydi: “Dışarıdan bakınca nasıl görünüyorum?” (s.327)** Görüldüğü gibi temel insani fonksiyon ve değerler iletişimin başlaması için yeterlidir hatta farklı kültürler bu şekilde bir diğerini rahatlıkla etkileyebilir. *Baba ve Piç* romanında da yine Amerika’dan Türkiye’ye gelen Armanuş Türk kültürü konusunda önyargılarını havaalanına indiği andan itibaren fark etmiş ve şaşırmıştır. Dünya perspektifinden baktığımızda Türk kültürü

batıdan doğulu, doğudan batılı olarak algılanmakla birlikte bu durumu haklı çıkartacak derecede karmaşık örneklere küçük bir aile içinde bile rastlanmaktadır. **“Türkiye’ye gelmek üzere eşyalarını toplarken yanına nasıl giysiler alması gerektiğini uzun uzun düşünmüş ve tutucu bir yerde göze batmamak için en mazbut giysilerini almıştı. Bu yüzden de İstanbul’da havaalanında Zeliha Teyze’nin fahiş kısalıktaki eteği, ondan da fahiş yükseklikteki topuklarıyla karşılanmak, Armanuş’un üzerinde hafif bir şok etkisi yaratmıştı. Ama daha da irkiltici olan, başörtüsü ve uzun elbisesiyle Banu Teyzeyle tanışmak, ne kadar dindar olduğunu, günde beş vakit namaz kıldığını öğrenmekti. Görünüşlerindeki ve belli ki kişiliklerindeki keskin tezata rağmen iki kadının aynı çatı altında yaşayan iki kardeş olmaları Armanuş’un daha epey boğuşması gereken bir bilmeceydi.”** (s.173) Bu metinde genel ülke ve kültür algısının ne denli etkili olduğu, insanların davranış ve karakterlerini etkilediği açıkça görülmektedir.

Aynı romanda geçmişe ait siyasi ve kültürel sorunların kuşaktan kuşağa devam ettirildiği, mekânsal aidiyetlerle de ilişkilendirilerek işlenmiştir. Ayrıca insanların sosyalleşmesinde kültür ve internetin etkisini de bu metinde görmemiz mümkündür. **“Cafe Constantinopolis bir chat odasıydı ya da müdavimlerinin deyişiyle kahvesiz bir siberkafe. Birkaç Yunanlı-Amerikalı, Sefarad-Amerikalı ve Ermeni-Amerikalı tarafından kurulmuştu; New Yorklu olmaları dışında tek bir temel ortak noktaları vardı: Hepsi de bir zamanlar**

İstanbul’da yaşamış gayrimüslim ailelerin torunlarıydı. Hepsi de aileleriyle gurur duyuyor ve Türklerden hazzetmiyordu.”(s.132) Bu cümlelerden çıkarılacak bir sonuç olarak geçmişe ait sorunların mekânlar değişse yıllar geçse bile ortadan kalkmadığıdır. Dolayısı ile günümüzün küreselleşen dünyasında, kültürlerin birçok ülke ve şehirde iç içe geçtiği ortamlarda eski pişmanlıkların düşmanlıklara dönüşmesini engellemek amacı ile çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde şehirler ve ülkeler şiddetli kültürel çatışmaların yaşandığı mekânlar haline gelecektir ki bu durum da sosyal patlama ya da bizzat fiziksel çatışmaları da beraberinde getirecektir. Zaten romanın ilerleyen sayfalarında kültürel çatışmanın şiddetlendiği görülmektedir. **“Hayır, değilsiniz. Türkler düpedüz Ortadoğuludur ama nedense bunu sürekli inkâr ederler. Eğer biz Ermenilerin de kendi evimizde kalmamıza izin vermiş olsaydınız bizler de diaspora**

halkı olmak yerine Ortadoğulu kalacaktık” dedi Armanuş ve anında pişman oldu, çünkü bu kadar sert konuşmak istememişti.” (s.197) Tarihi sorunlar yüzünden yaşanan kültürel ayrışma ve çatışma hemen ilerleyen sayfalarda ortak kültürel değerler üzerinde yeniden yerini bütünleşmeye bırakmaktadır. Öyle ki bu benzerlik ve yakınlık cennet metaforu kullanılarak ifade edilmiştir. Bu durum da iç içe yaşayan kültürlerin zaman içerisinde birbirine oldukça yakın ve benzer özellikler gösterdiğinin bir kanıtı olsa gerek. **“Şehir güzel. San Francisco’yu andırıyor, yokuşlu sokaklar, sürekli deniz kokusu, en beklenmedik yerlerde en bohem yüzler. Burası bir labirent şehir. Şehir içinde şehirlerden müteşekkil. Bu arada mutfakları bir harika. Her Ermeni burada cennete düşmüş gibi olur.” (s.201)** Mekânın İstanbul olduğu bu metinde, mutfak kültürü bütünleştirici unsur olarak kullanılmıştır.

Yukarıdaki örneklerde de ifade edildiği gibi kültürel farklılıkların ve geçmişte önemli sorunlara neden olmuş olayların kültürel etkileşim üzerindeki etkisi çok fazladır. O olaylarla yansıtılan kültürün, diğerleri tarafından hep bu meselelerle tanımlanıp öyle olduğu, öyle kaldığı yanı sıra da yıkılması zor kültürel önyargılardandır. Bu önyargılar *Araf* romanında ülkelerin gelişmişliği ile de ilişkilendirilerek ifade edilmiştir. **“Geceyarısı Ekspresi, insan hakları ihlalleri, Kürt sorunu, Türklerin hatırlatılmaktan hoşlanmayacağını hissettiği malumat kırıntıları. Böylesi bir iç sansür hiç de Gail’e göre değildi- Ne var ki virüsler bulaşıcı olduğundan, o da farklı milliyetten çiftlerde, hele birisi gelişmiş bir ülkeden geliyorsa, yaygın olan isimsiz hastalığa yakalanmıştı. Kendi kendine itiraf etmese de, Batı dışından erkeklerle evli nice Batılı gelin gibi Gail de kocasının memleketini, o da olmadı şehrini sevmeye can atıyordu. Yine de bu arzusun ardında İstanbul’u keşfetmekten ziyade kendini daha iyi hissetme arayışı yatıyordu.”(s.323)** Romanın ilerleyen sayfalarında ise kültürel farklılıklar batılılaşma ve modernleşme kavramları ile ilişkilendirilerek aynı toplum içindeki bireylerin birbirine yabancılaşması şeklinde betimlenmiştir. **“Türk insanını iki gruba ayıran bir tür ikilik. Bir tarafta su götürmeyecek şekilde Batılı ve modern olan daha eğitilmiş, daha zengin, daha süzölmüş kesim vardı; öte taraftaysa sayıları daha fazla ama iktidarı daha kısıtlı, görünümüleri daha az Batılı ikinci bir kesim. Aradaki kopukluk birinci grubun üyelerini ikincilerin gözünde “turist”e**

dönüştürebiliyordu. Bir Türk bir başka Türk'e rahatlıkla yabancı gözüyle bakabilirdi.” (s.327)

Türklerin kendi içindeki yabancılaşması *Baba ve Piç* romanında da dile getirilmiştir. Kırdan şehre göçün yan etkileri yansıtılan bu metinle farklı dil, din ve ırktan olsa da şehirlerin komşuluk ilişkilerinin önceki dönemlerde daha kuvvetli ve samimi olduğu bu ortamın şehirlerin kırdan yoğun göçler alması ile bozulmasının kültürel karmaşaya ve şehrin eski sakinlerinin memnuniyetsizliğine neden olduğu görülmektedir. Yine ilgili metinde insanların aynı mekânı paylaşmak istedikleri bireylerde ırk birliğinden ziyade, eğitim, medeni olma belki de ekonomik olarak yakın seviyelerde bulunma gibi unsurları kültürlülük olarak tanımlayıp kültür birliği aramalarının serzenişi duyulmaktadır. **“Batılılar da zannediyor ki, Doğu ve Batı medeniyetleri arasında bir kültür uçurumu var. Keşke bu kadar kolay olsa! Gerçek medeniyet uçurumu Türkler ile Türkler arasındadır. Bizimle onlar arasında. Her tarafımız magandalarla, hödüklerle ve Köylülerle sarılmış. Biz de bunun tam ortasındayız, bir avuç kültürlü şehirli eski komşularımızı özlüyoruz. İstanbul Ermenilerini, Rumlarını, Yahudilerini – onun yerine Anadolu köylüleriyle komşuluk etmek durumundayız. Nereye kaçacağımızı şaşırdık. Sıkıştık. Bütün şehri ele geçirdiler.”(s.99)** Aynı romanda yine İstanbul şehrinin eskiden de çok kültürlü olduğu farklı etnik ve kültürdeki insanların şehirde birbiriyle uyum içinde ırk, dil, din ayrımı yapmadan huzur ortamı içinde yaşadıkları tasvir edilmiştir. **“Bu şehir bir zamanlar Babil Kulesi gibiymiş, her telden her demden insan... Her dil konuşulmuş sokaklarında”** diye devam etti ahçı, kalkanın kılığını kuyruğun hemen üzerinden ve başın hemen altından kırarak. **“Bu mahallede bir sürü Yahudi komşumuz vardı. Rumlar, Ermeniler... Ben küçükken balığı Rum balıkçılardan alırdım. Annemin terzisi Ermeni'ydi. Babamın patronu Yahudi'ydi- Hepimiz bir aradaydık yani. Onlar bizim bayramlarımızı kutlardı, biz onlarınkini.” (s.188,189)** *Havva'nın Üç Kızı* romanında ise çok kültürlülüğün tasvir edildiği bir metinde farklı kültürlerin müzik tarzlarının Anadolu insanlarında yani topraklarımızda ne denli değerli olduğu gösterilmiştir. **“Çok geçmeden kelimeler eriyip ezgilere dönüşürdü. Mensur Bey ve ahbabları inceden şarkılar söylemeye başarlardı – önce oynak Balkan havaları, ardından devrimci Karadeniz türküleri, sonra da İç Anadolu'nun gamlı uzun havaları. Kürtçe, Türkçe,**

Zazaca, Rumca, Ermenice, Ladino şarkı sözleri, kıvrıla kıvrıla yükselen duman halkaları gibi birbirlerine eklenirdi havada.” (s.30)

Ustam ve Ben romanında ise Osmanlı Devleti’ne başkentlik etmekte iken İstanbul’un uluslararası ve kültürler üstü bir şehir olması Galata Kulesi çevresinde kültürel hayatın (dil, din) zenginliği, beynelmilel kişi ve kurumların bu bölgede yer almasıyla betimlenmiştir. **“Galata Kulesi’nin etrafındaki mahalle insan kaynıyordu. Tacirler, müteferrikalarla önlü arkalı yürüyor; yabancı memleket temsilcileriyle mütercimler kağınlara yol vermek için kenara çekiliyordu. Bir elçi, siyah kölelerin taşıdığı tahtırevanda oturmuş etrafı seyrediyordu. Tevrat derslerine gidiyordu kimi Museviler; köşede birkaç ihtiyar muhabbet ediyor, bir kadın oğlunu elinden tutmuş çekiştiriyordu- İspanyolca, Fransızca, İtalyanca, Arapça kelimeler havada uçuşuyordu.” (s.273,274)** Romanın ilerleyen sayfalarında ise bu kültürel çeşitliliği ekonomik bir faaliyet olarak inşaat yapımında Hindistan’da görmek mümkündür. İnşaat yapımı için gerekli iş gücünün farklı ülkelerden temin edilmesi ortaya çok kültürlü bir ortamın çıkmasına neden olmuştur. **“Kabul etti Cihan, inşaatçılara dâhil oldu ve yabancı bir memlekette olduğu halde gariptir, evindeymiş gibi rahat hissetti kendini. İnşaat devasa boyuttaydı. Pahalıydı. Zorluklarla doluydu. Binlerce amele durmadan didiniyordu. Sahanın bir ucundan bir ucuna yürüyen biri, envai çeşit lisana kulak misafiri olabilirdi. Buharalı heykeltıraşlar, İsfahanlı taşçılar, Tebrizli hakkâkler, Keşmirli hattatlar, Semerkanlı ressamalar, Floransalı bezemeciler ve Venedikli kuyumcular vardı. Yarayacak kim varsa çağırılmıştı şah.” (s.466)**

Toplumların uyumluluk halleri bazen kültürel sebepler olan din, dil, ırk yaşam biçimi vb. nedenler gösterilerek, bu konularda birbiriyle anlaşılamayan ya da bir diğerrinin farklılığını kabul edemeyen kitleler tarafından sabote edilebilir. Ne sebep ve bahane ile olursa olsun bu tür faaliyetlerin toplumsal kargaşaya, bireysel kayıplara, uluslararası kaygılara ve daha birçok zarara neden olduğu bilinen bir gerçektir. Toplumu ve milleti böyle ortamlardan korumanın en güvenilir yolu elbette ki güçlü bir devlet ve hakkaniyetli bir adalet sistemidir. Bireyin kültürel kimliği, farklılığı, değişik olma hali; güçlü kanunları olan ve hakkında haklının da suçunda suçlunun da cezanın da ceza verme yetkisi bulunanın da açıkça bilinebildiği düzenlerde, devlet görevlilerinin de vatandaşların da sorumluluklarını daha özümseyerek yerine getireceği, hem hakların hem de özgürlüklerin daha iyi

korunacağı ve bu toplumların basit nedenlerle büyük çalkantılar yaşamayacağı aşikârdır. *Ustam ve Ben* Romanında devletin kültürün oluşmasında, korunmasında ve gelişmesindeki rolüne dini farklılıklara karşı takınılan olumsuz bir örnek üzerinden dikkat çekilmiştir. **“Eli sopalı kalabalıklar sokaklarda Sufi avına çıktı. Dergâhları basıp, tuttuklarını patakladılar. Buldukları Kızılbaşları da fena halde hırpaladılar. Subaşı ile muhafızları bir kenardan izledi olan biteni.” (s.135)** Devlet görevlileri tarafından müdahale edilme gereği duyulmayan bu olayın devamında bu kontrolsüz grubun şiddeti daha da artarak saraya yani Osmanlı yönetimine kadar ulaşmıştır. **“Önüne gelene haddini bildirmenin tadına varan güruh saraya yürümeye kalkıştı. Ancak o zaman müdahale etti subaşı ve muhafızları. On beş kişi tutuklandı. Aynı gün asıldılar; ibreti âlem olsun diye meydanlarda sallandırıldılar. Rüzgârda usulca döndü cesetleri.” (s.136)** Yani görüldüğü gibi bahaneler genellikle farklılıklar üzerinden türetilmiş olsa da hedef düzeni bozmak, toplumsal kargaşaya neden olmaktır. Bu durumda da her devlet için en önemli mesele bireyi, toplumsal düzeni, devletin işleyişini çok ince ayrıntılarla ve açıkça tanımlayan ve adaletle uygulanan kanunların var olması şartıdır. Bu başarıldığında kültür ve öğeleri zaten olağan akışında varlığını ve gelişimini sürdürebilecektir.

Kültür, din ve demokrasi ilişkisi ise *Baba ve Piç* romanından dinen yasak olan içki meselesi de konuya dâhil edilerek ilginç bir betimleme ile işlenmiştir. **“Biz milletçe alkole bayılırız, neden kabul etmiyoruz bunu? Senede on bir ay kafayı çeken, sonra paniğe kapılıp pişman olan ve bütün ramazan oruç tuttuktan sonra, mübarek ay biter bitmez içkiye geri dönen bir toplum bu. İyi ki de öyle valla. Bu ülkede şeriat olmamasını, dincilerin başka yerlerde oldukları gibi başarılı olamamasını, işte bu içki geleneğini zinde tutan kültüre borçluyuz. Velhasıl Türkiye’de demokrasiye benzer bir şey varsa bunu alkole borçluyuz.”(s.106)** Metinde Türkiye’deki kültürel algının dini ve dini kuralları uygulamadaki kimimize göre yanlış, çelişkili kimimize göre ise farklı, hoşgörülü; Türklere has yönü belirtilmiştir. Zaten kültür ağırlıklı din algımızın ve yaşantımızın kökten, baskıcı, katı anlayışla örtüşmediği bu nedenle demokrasi kültürünün bizim bu garip, değişik ama bize özgü yaşama uygun olduğu anlatılmıştır. “Demokrasiye benzer” ifadesiyle demokrasiyi de tam olarak dini yaşarken ki tutumumuz gibi kendimize özgü (varlığından çok memnun ama tam olarak hakkını vermeden, özüne inmeden) anladığımızın ve yaşadığımızın vurgusu yapılmıştır.

Kültürün dini veya dini olduğu kabul edilen öğretilerle doğal afetlere bakışı *Ustam ve Ben* romanında işlenen konulardan biridir. Burada ilginç olan kültür içerisinde yer alan din konusu ile ilgili olarak bütün semavi dinlerin doğal afetler konusunda benzer tepkileri vermiş olmalarıdır. Romanda doğal afetlerin ilahi bir ceza olduğu tüm dinlerce kabul edilmektedir. **“Günah işledik” diyordu imamlar. “Musibeti hak ettik” diyordu papazlar. “Tövbe edelim” diyordu hahamlar. Söylenenleri harfiyen yaptı İstanbullular; binlerce insan, yana yakıla, feryat figan yalvararak, bir başlarına veya cemaatler halinde camileri, kiliseleri, havraları doldurdular. Geceleri gene ceset topladı kağnılar.” (s.134)** *Mahrem* romanında ise kültürel bir unsur olarak dinin şehirlerin gelişmesindeki önemine dikkat çekilmiştir. Dini merkezlerden biri haline gelen şehirler önem kazanmışlardır. **“Artık Tobolsk, Sibirya’nın en mühim şehri olmuştu da gördüklerinden, Tobolsk’ta erkekler ve kadınlar için birer manastırın yanı sıra, bir de din okulu açmışlardı, ilkellere Tanrı’nın ismini öğretip putperest âdetlerin kökünü kazımaya ahdetmiş din adamları, vahşi topraklara doğru yola çıkmadan evvel, bir müddet burada ağırlandı.” (s.76)** *Siyah Süt* romanında da dinin birçok coğrafi meselenin açıklanması ve anlaşılmasında önemli bir unsur olduğu Bakara suresinden bir ayetle ifade edilmiştir. **“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, İnsanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah’ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, Rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, Gök ile yer arasında emre hazır bulutların duruşunda elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah’ın varlığına ne birliğine nice deliller vardır.” (s.121)**

Din, kültürün bir yapı taşı olmasının yanında başlı başına bir yaşam biçimi ve bireysel kimlik belirleyicisidir. Hatta devletlerin yönetim sisteminde çok önemli, bazen tek geçerliliği olan temeldir. Bu nedenle siyaset kavramıyla da sıkı ilişki içindedir. Bu ilişki romanlarda sıklıkla dile getirilmiş, *Bit Palas* romanındaki bir karakter, Batılı bir modeli benimseme ve hurafelerle mücadele adı altında aslında dinin kendisi ile savaştığını ifade etmiştir. **“...Yazıda, Osmanlı’nın kültürel mirasına zerre kadar saygısı olmadığını her fırsatta ortaya koyan hükümetin şimdi de teker teker İstanbul’daki evliya mezarlarını dümdüz etmeyi kendine iş edindiği; zahiren örf ve ananelere bağlı geçinen bir takım siyasetçilerin batinen halka dair her şeyi küçümsedikleri;**

soyut bir Batılı model uğruna milletin içinden gelen, bağrından kopan akidelere mani olunduğu; İslamiyet’i batıl inançlardan temizlemek adına alenen din karşıtlığı yapıldığı ifade ediliyor ve tüm Müslümanlar evliyelerine sahip çıkmaya davet ediliyordu.” (s.29) Bu romanda Batılılaşma meselesinin o dönemde ülkenin hem şehirlerinde hem de taşralarında önemle ve hararetle tartışıldığı görülmektedir. İstanbul’un caddelerinde yapılan şehrsel değişiklikler sırasında evliya mezarlarının kaldırılması halkın bazı kesimleri tarafından bilinçli bir din ile savaş algısı oluşturmuştur. Metinde o dönemin bir takım siyasetçileri bu konuda Batılılaşmak uğruna geçmişi yıkmak, dini inançlara saygısızlık etmek ve halkı küçümsemekle eleştirilmektedirler. Bu durum devlet idarecilerinin ve halkın bazı kesimlerinin ya da seçilenle seçenin aynı toplumda kültürel farklılıklarını ve farklı bakış açılarını göstermekte olup yönetenin yönetilenlerin talep ve isteklerine cevap verememesine ve karşılıklı memnuniyetsizliğe neden olmaktadır. **“Batılılaşma denilen hadise, Doğu ile Batının izdivacından başka bir şey değildir,”** diyordu taşrada basılıp, İstanbul’da dağıtılmadığı halde İstanbul’un meseleleriyle yakından ilgili bir yerel gazete **“Doğu’nun erkek, Batı’nın ise kadın olduğu bu izdivacda, aile reisliğini kocanın yapması kadar tabii bir şey olamayacağını unutmamak lazım gelir. O halde, üç beş şıkıdım avrat kırıta kırıta fındık atсын, mideleriyle beraber keselerini de şişirmenin türlü türlü yollarına vakıf kelifelli monşer zerzevat arabalarıyla fiyaka yapsın diye yapılan şu boyalı caddeler, evliyalara hürmet etmeye mecburdur, evliyeler caddelere hürmet etmeye değil.”** (s.30) Burada dikkatimizi çeken başka bir konu Türkiye’nin batılılaşma çalışmaları, halkın büyük bir kısmı daha hazır olmadan, bu durumu özümsemeden yapılmaya çalışıldığından halkın bu hızlı ve hatta biraz da dayatılarak gerçekleştirilen kültürel değişim karşısında gösterdiği doğal tepkidir. Üstüne üstlük değişim halkın kutsalları üzerinde vuku bulunca tepkinin boyutunun da artması beklendik bir sonuçtur. Kültür, yaşamın kendi doğal seyrinde gerçekleştiği ölçüde özümsenen bir kavram olduğundan kitlelerin değişimi için zaman çok önemlidir. Hele ki insanın eskiyi korumaya, alışlagelmiş olana sahip çıkmaya yönelik tavır sergileyen bir canlı olması değişime olan direnci söz konusu olduğunda zaman daha da önem kazanmaktadır. Şafak yukarıdaki paragraftan da görüleceği üzere romanlarında meselelere dönemin farklı olaylarını farklı bakış açılarını, kahramanları üzerinde aktaran kültür kavramını da değişik boyutlarıyla metinlerinde okuyucuya sorgulatan bir yazardır. Yukarıdaki metinlerde dinin ayrıştırıcı

rolüne vurgu yapılırken *Aşk* romanında Anadolu için; dinin insanları, kültürleri birbirinden ayırmayıp bilakis sosyal hayat içinde insanların birbirleri ile özel ilişkiler kurmasındaki rolü işlenmiştir. **“Anadolu dinlerin, inançların, âdetlerin, masalların karışımı bir alaca diyar. Aynı yemeği yiyip aynı şarkılarla içleniyor, aynı batıl itikatları paylaşıp, gece oldu mu aynı rüyaları görebiliyorsak neden beraber yasayamayalım? İsa Peygamber’in adını taşıyan Müslüman bebekler bilirim, Müslüman sütannelerin emzirdiği Hristiyan bebekler de. Su gibi berrak ve akışkandır Anadolu, burada her hikâye birbirine karışır.”** (s.226) Burada asıl mesele bahsi geçen Anadolu topraklarında toplumsal hoşgörünün insanlar tarafından benimsenmesinin huzur ortamındaki payıdır. Sazyek’in (2010) belirttiği gibi çok kültürlülük “öteki”leri tüm farklılıklarıyla eşit olarak kucaklayıp, tercihlerin açık şekilde ifade edilebildiği hoşgörüye dayalı bir ortamda kolaylık sağlamakla oluşacaktır. Romanın ilerleyen sayfalarında farklı ülkelerde dinlerin kültürel etkileşimi müzik aracılığı ile işlenmiştir. **“Endonezya’da, Pakistan’da, Mısır’da sufi müzisyenlerle konserler vermiş, hatta İspanya’da, Cordoba’da bir grup Yahudi ve Müslüman mistikle ortak bir albüm çıkartmıştı, Fas’a geri dönmüş, hayatında ilk kez Sufilerle tanıştığı zaviyeyi ziyaret etmişti.”** (s.388) *Pinhan* romanında ise dinlerin birbiri ile uyumunun mekânsal ortaklık penceresinden daha derin işlendiği görülmektedir. Farklı dinlerin birbirine yakın durmakla birlikte kesin ve keskin sınırlarının olduğu, coğrafi koşulların özellikle zor iklim şartlarının dinin ayrıştırma fonksiyonundan daha çok, etkin bir bütünleştirici olduğu görülmektedir. **“Benim memleketimde, doğduğum, taşını toprağını karış karış gezdiğim, havasını soluduğum yerde, dört kitabın ehli bir arada yaşırdı. Bir arada dediysem, mahallelerimiz ayrı; yediğimiz, içtiğimiz, âdetlerimiz ayrı; esvaplarımız ayrı; lâkin soluduğumuz hava, gördüğümüz güneş ve ay birdi. Kuru yerlerin ahalisi pek kederli olurmuş derler, yalan değil. Kederimiz birdi. Aynı gökkubbeye yakarırdık. Aynı yıldızlara bakıp bakıp efkârlanır; aynı yıldızları hesap etmeye çalışırken uyuya kalırdık. Yan yana dizilmiş kapalı kutular gibiydik. Bizim oranın soğuğu pek meşhurdur. Kuru ayaz din, millet ayrımı bilmez tabii; iliklerine işler adamın, her kim olursan ol. Kış çöktüğünde kapalı kutular birbirine sokulurdu ama hudutların korunmasına da ayrı bir itina gösterilirdi.”** (s.38)

Kültürün din kadar önemli bir başka ögesi de dildir. Dil hem kültürün yapı taşlarından biri olarak hem de kültürün kendini kullandığı insan grupları içinde yayılmasını sağlayan bir taşıyıcı olarak önemlidir. İnsanlar arasındaki iletişimi sağlayan ve etkileşimi kuvvetlendiren en önemli araç olduğundan aynı dili konuşan toplumlarda doğal kültür akışının başlamasını sağlarken aynı toplumda farklı dilleri konuşan insanlar arasında da kültürel farklılıklara ve uzaklıklara neden olur. *İskender* romanında öğretmen ve öğrencileri arasında geçen bir metinde dilden kaynaklanan iletişim sorunu çerçevesinde, dünya, ülke ve şehir algılarının da işlendiği görülmektedir. **“Okula başlamadan önce dünyadaki herkesin Kürtçe konuştuğunu sanırmış Pembe. Ama durumun böyle olmadığını biliyormuş artık. Bazı insanlar hiç Kürtçe bilmiyormuş- mesela öğretmenleri. Seyrekleşen saçlarını yana tarayan bu efkârlı adamın gözlerinden İstanbul’da bıraktığı hayata beslediği özlem, böylesi ücra bir yere gönderilmiş olmaktan duyduğu sitem okunurmuş. Öğrencileri söylediklerini anlamadığında ya da kendisi öğrencilerin aralarında yaptıkları Kürtçe şakaları kavrayamadığında sinirlenirmiş.”** (s.60) Aynı topraklarda yaşayan ama hayata farklı bakan insanların arasındaki uzaklık dil üzerinden anlatılmıştır. *Araf* romanında da dilin bireylerin bulundukları topluma aitlikteki önemi özellikle vurgulanmıştır. Özellikle göçmenlerin bir ülkede tutunabilmesi ve güçlü olabilmesi dilin iyi bir şekilde öğrenimi ve kullanımı ile mümkün olmaktadır. Bu durum Amerika sahnesinde romanda etkileyici bir biçimde ifade edilmiştir. **“Latinler iki arada bir derede. Bu ülkenin bir parçası haline gelmişler ama bir bakıma pek kaynaşamamışlar. Herkes diyor ki bütün göçmenler burada tutunuyor, Hispanikler neden başarısız? Alegre anlattı, dokuz yaşındayken müdür annesine bir mektup yollayıp okulda hiç ilerleme kaydedemediği için evde çocukla İngilizce konuşmalarını, İspanyolcayı askıya almalarını rica etmiş- La Tia Piecad bunu duyduğunda meseleyi öyle ciddiye almış ki Alegre yanındayken ailedeki herkesin İngilizce konuşmasını buyurmuş. Düşünebiliyor musunuz? Ahora we speak con la nina in English! Dil Amerika’da kudret demektir. Latinler bunu herkesten iyi bilir. İşitilmek istiyorsan söylediğini galibin diliyle söylemelisin!”** (s.115)

Dilin kültür için önemli görülmesi ve diğer insanlar ile iletişimde önemli bir araç olduğu, kendisi İngilizce bilmediği halde çocuklarının İngilizce öğrenmesini isteyen orta sınıf Türk ailelerinin kültürel baskısı da bu romanda işlenmiştir. **“Çocuklarının İngilizce**

konuştüğünü duymak orta sınıf Türk ana-babaları için müthiş bir gururdu. Hiçbir fırsatı kaçırmazlardı. Pat diye, akrabalarının ve arkadaşlarının önünde çocuklarını İngilizce konuşmaya, bir şey söylemeye zorlardı, yeter ki kulağa yeterince İngilizce gelsin. Ana-babaların, hiçbir içerik ya da maksat olmaksızın çocuklarının İngilizce konuştuğunu duyma istekleri yeterince kahrediciydi ama beterin beteri olduğu, bu ana-babalar birkaç turistle karşılaşınca ortaya çıkardı. Dürterlerdi çocuklarını, “git konuş turistlerle, sor bakalım bir şeye ihtiyaçları var mı? İki dönemdir İngilizce dersi alıyorsun. Konuşabilirsin!”(s.314) Bu cümlelerde orta sınıf Türk ana-babalarının kültürlülük algısında, İngilizce konuşabilme ölçütü vardır. Bu kimseler için dil kültüre ulaşmak için değil bilgili, kültürlü görünmeye araçtır. Ancak burada yazarımız kültürlü olmak ile kültürlü görünmek arasındaki ayrımı “İngilizce konuşabilmek” ile “İngilizce konuşabiliyor denilmek” arasındaki farkla eleştirmiş, Türk toplumundaki el âleme hoş ve kültürlü görünmek için yapılan içi boş kalan davranışların da başlı başına kültürsüzlük olduğunu anlatmıştır. Dil öğrenimi ile ailenin çocuklarına iyi ve parlak bir gelecek için kaliteli eğitim verdikleri düşüncesinden yola çıkarak bu dönemlerde eğitimin (belki gösteriş belki de gerçekten ana- babaların kendilerinin sahip olamadığı bilgi düzeyine ve daha iyi imkânlarla sahip çocuklar yetiştirme isteği her ne olursa olsun) ülkemizde yavaş yavaş önem kazanmaya başladığı görülmektedir.

Yukarıda dil eğitiminin önemine değinen yazar *Baba ve Piç* romanında eğitimin özellikle de coğrafya ve tarih eğitiminin yerli kültür üzerindeki etkisine ve Amerikalıların coğrafya bilinçsizliğine değinmiştir. **“Eğer Mustafa ömrü hayatında daha evvel bir Amerikalıyla sohbet etmiş olsaydı, Yerlilerin Coğrafya Korkusu Refleksi’ni teşhis edebilirdi. Hani şu nice Amerikalının dünya tarihi ya da coğrafyası hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıklarını hissettikleri andaki refleksleri. Doğrusu Rose İstanbul’un nerede olduğunu hatırlamaya çalışıyordu. Acaba Mısır’ın başkenti miydi, yoksa Hindistan’da bir yer mi? Kaşlarını çatmasının ardındaki sebep bu kafa karışıklığıydı.”** (s.56)

Ustam ve Ben romanında da eğitim metotlarından, coğrafyada karşılığı arazi çalışması olan görerek eğitim güzel bir şekilde şu cümleyle vurgulanmıştır. **“Ehl-i hüner, üç kaynaktan beslenirdi: kitaplar, insanlar, yollar. Bol bol okumak, ustaların yanında eğitilmek, seyahat etmek.”**(s.195) Romanın ilerleyen sayfalarında ise eğitim konusunda

milletler arasında farklılıklar olduğu da belirtilmiştir özellikle Osmanlı Devleti'nde Enderun'a seçilen öğrencilerin milletleri biraz da diğerlerinin seçilmemesi yadırganarak şu şekilde ifade edilmiştir. **“Öğrenciler arasında Arnavut, Yunan, Bulgar, Sırp, Boşnak, Ermeni kökenliler vardı. Türklerin, Kürtlerin, Acemlerin ve Çingenelerin oğulları devşirme olarak alınmadıklarından burada yoklardı.”** (s.148) Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminden yola çıkarak devletin çok uluslu yapısı ve bunun sonucu olan çok kültürlülüğü de burada belirtilmiştir. Bu kadar farklı milletlerin bir devletin çatısı altında toplanması, kültürel farklılıkların da toplumda zenginlik teşkil etmesi, farklılıkların hoşgörü ortamı ile ayrı ırkları, ayrı dinleri bir arada tutma becerisi bir devletin hem başarısı hem de zorlanma sebebidir.

Aynı romanda dönem kıyafetlerinin kültürel farklılıklar üzerinde belirleyici rolünü şu satırlarda görmek mümkündür. **“Ragusa temsilcisi, Floransalı Medici'lerin ve Ceneviz podesta'sının vekilleri, Lehistan kralının sefiri ve Frengistan'dan gelmiş seyyahlar... Onları seçmek kolaydı – sadece kıyafetleriyle değil, yarı şaşkın yarı mağrur halleriyle de hemen dikkat çekiyorlardı.”** (s.137) İstanbul'daki bu sahne Osmanlı Devleti'nin değişik kültürlerle yoğun iletişim içinde olmasının kültürel zenginleşmeyi sağladığını göstermektedir.

Havva'nın Üç Kızı romanında da İstanbul'un çok kültürlülüğü, doğu-batı arasındaki sıkışmışlığı konuları işlenmiştir. **“İtalyan mobilyalar, İngiliz avizeler, Fransız perdeler, İran halıları, Osmanlı motifleriyle süslü bir yığın aksesuar; ortalamadan çok daha şatafatlı ve lüks olmakla birlikte nice İstanbul evi gibi bu ev de kültürler ve zevkler senteziydi: yarı Doğulu, yarı Avrupalı.”**(s.112) **“İstanbul bir metropolden ziyade, birbirinden kopuk topluluklardan oluşan bir yamalı bohçayı andırıyordu. İnsanlar ya “ateşli muhafazakâr” ya da “ateşli antimuhafazakârdılar.”** (s.114) Romanın ilerleyen sayfalarında bu çok kültürlülük karmaşası ve şehrin zaman içindeki değişimi doğa ve kokular üzerinden açıklanmıştır. Şehirde yeni ve eski kültürler, yaşamlar karmaşık ve kötü bir hal almıştır. **“İstanbul ikindilerinin tuzlu esintilerine hiç benzemeyen rüzgâra karşı durmaya çalışarak derin bir nefes aldı. Burnu alıştığı kokulan arıyordu: baharda erguvan ağaçlarının, sonbaharda mercanköşklerin rayihalarıyla karışan midye tava, kestane kebab, simit, kokoreç, egzoz, sigara, koca**

şehir kokuları... Ta ezelden beri, iksirlerinin reçetelerini unutmuş bunak bir büyücü gibi en olmadık kokulan birbirine katardı İstanbul: Hoş esanslarla nahoşları, güzel ile çirkini maharetle harmanlardı. Oysa burada, Oxford’da, havada asılı reçinemsî bir koku vardı.” (s.134) Kültürel çatışmalar ve farklılıklar İstanbul ve Oxford karşılaştırmalı olarak metinlerde devam etmektedir. **“Oxford’da dikkatini çeken ilk şey “gürültüsüzlük” olmuştu... Alışmakta zorlanacaktı. Som, kesif bir sessizlik. Hâlbuki İstanbul, gece gündüz arsızca şamatacıydı; panjurları indirip, perdeleri kapatsanız, hatta kulak tıkacı takıp, battaniyeyi başınızın üstüne çekseniz bile tantana duvarları aşar, kapılardan süzülür, insanın uykusunun içine sızardı. Sokak sirenleri, Boğaz’dan geçen gemiler, gece yarısından sonra artan sataşmalar ve dualar havada dolaşır, buharlaşmayı reddederdi. Tıpkı doğa gibi, İstanbul da boşluktan nefret ederdi.”** (s.137)

İster Osmanlı Devleti gibi çok geniş toprakları olan çok uluslu yapıya sahip bir devlette isterse tek ulusun baskın olduğu sınırları küçük bir devlette ister İstanbul gibi şehirler bazında olsun insanların içinde bulunduğu toplumlarda diğer insanlarla olan etkileşimi kültür ve medeniyet seviyesinin anlaşılmasında önemli bir etkidir. Toplumsal kurallara uyumun ve bireysel haklara saygının herkes tarafından olumlu karşılanacak bir durum olduğu ve ortak kültür oluşturmadaki etkisi *İskender* romanında şu şekilde ifade edilmiştir. **“İngilizler kuyrukta beklemeyi iyi biliyorlardı; asabiyet gösterileri yapmıyor, başkalarının sırasını almaya kalkışmıyorlardı, Pembe saygı duyuyordu bu yanlarına.”** (s.148) Romanda İngilizlerin kurallara uyumda kültürel olgunluklarından bahsedilirken yemek kültürü de masaya yatırılmış ve diğer milletlerin yemek kültürlerine mesafeli oldukları da anlatılmıştır. **“İngilizler deneysel lezzetlere açık olmak şöyle dursun, başka mutfaklara, gizlemeye gerek duymadıkları bir şüpheyile bakıyordu. Hint mutfağı nispeten kabul görmüştü ama Elias’ın sunmak istediği tatlar farklıydı. İngiliz mutfağını ağır ve yalıtılmış, müşterileri yeni lezzetlere karşı önyargılı bulmuştu – ve tüm bu engelleri aşmaya azmetmişti.”**(s.172). Her milletin kendine has damak tadı ve mutfak alışkanlıkları olduğu ayrıca bu meselenin toplumsal bir sorun teşkil etmeyeceği gerçeği bu metinlerden çıkarılabileceği gibi bazen toplumların da diğerlerinden farklı kalarak özel olmasını istedikleri kendilerine has alanları olabilir mesajı da iletilmiştir.

Toplumlar veya milletler arasındaki farklılıkların yemek örneğinden başka idari ve toplumsal hayattaki karşılığını *Ustam ve Ben* romanında görmek mümkündür. **“Çingenelerin at sürmesini yasaklayan kanuna söverek ve kendi aralarında kavga ederek, birbirlerini evde kalmaya ikna etmeye çalıştılar, beyhude. Her erkek gelmek istiyordu Cihan’ı uğurlamaya. Nihayetinde üç araba hazırladılar. Alacalı bulacalı bir kafilâ halinde, onlara sanki başka bir Âdem ile başka bir Havva’nın torunlarıymış gibi yarı hayret, yarı küçümsemeyle bakan ahaliyi görmezden gelerek, sokaklar boyunca ilerlediler.”** (s.457)

İskender romanında önce İngiltere’ye göç eden sonra da oradan Birleşik Arap Emirliklerine işçi olarak giden Âdem’in gözünden İngiliz ile Arap coğrafyasının ve kültürlerinin ne kadar farklı olduğu günlük olaylar çerçevesinde güzel bir şekilde işlenmiştir. **“Hayal etmeyi sürdürdü. Ne Araplar İngilizlere benzeyecekti ne Abu Dabi Londra’ya. Bardaktan boşanırcasına sağanak yağmayacaktı orada; domuz sosisleri satılmayacak, bir adımlık mutfaklarıyla kasvetli evler, tatsız domatesler, saçlarını mora boyayıp caddelerde naralar atan sarhoş gençler olmayacaktı. Her zaman kibardı İngilizler, kızıp eleştirirken bile bunu öyle zarifçe yaparlardı ki. Bir İngiliz beyefendisiyle yumruk yumruğa gelmek mümkün değildi, çünkü dövme yerine imalı imalı överlerdi. Kelimelerle incitebilirlerdi. İngilizlerin, insanı ne zaman takdir edip ne zaman yerin dibine batırdıklarını anlamak yıllarını almıştı. Araplarla daha dolaysız olacaktı işler. Bir süre sonra çocukları da alabilirdi yanına.”** (s.351) Burada karşılaştırılan İngiltere ve Birleşik Arap Emirlikleri olmasına rağmen aynı zamanda yazar yine Batı - Doğu karşılaştırmasını okuyucuya sunmuştur. İklimi, dini, yemekleri, ev biçimleri, dış görünüşleri, iletişim biçimleri bakımından ele alınan karşılaştırmada hiçbir konuda benzemeyen bu toplumlar uyumsuzluk içindeki uyumdur, zenginliktir, hayattaki zıtlıklardır dolayısıyla hayatın kendisidir. Kültürel farklılıkların mekânsal farklılıklardan daha dikkat çekici ve önemli olduğu ise romanın ilerleyen sayfalarında şu şekilde dile getirilmiştir; **“Trafikğin soldan akması ya da sürücülerin arabanın ters yanında oturması gibi tuhafliklar, Londralıların hal ve tavırları kadar şaşırtmamıştı onu. Yaşlı hanımların şıklığı, gençlerin aymazlığı, ev kadınlarının rahatlığı, hiç sahip olmadığı ve olacağını sanmadığı o özgüven.”** (s.439)

Kendi kültüründen farklı bambaşka bir kültüre karşı duyulan merak ve hayranlık duyguları ile farklılıkların güzelliği de anlatılmaktadır. Bu durum göç eden bireylerin bu farklılıkları bir güzellik olarak görmezse ve yeni olana uyum için direnirse gittiği mekâna uyumsuzluk yaşayacağı gerçeğini bilmesi sonucu bu yeni olana ısınma çabası olarak da görülebilir. Yeni bir yere gidip oralı olmak ya da oralı olmaya çalışmak demek geçmiş ve bugün sahip olduğun birçok duygu, düşünce ve eylemlerinde değişim demek olduğundan kültürel manada da değişim gerçekleşmiş ve hem eski hem yeni mekânın kültürel sentezi bireye sirayet etmiştir. Öyleyse ne insanlar ne de toplumlar aslında salt bir kültüre ait kalamamaktır. Özellikle de küreselleşmenin etkisiyle bu durum daha da zorlaşmıştır.

Farklı kültürlerin birbirini eskiye nazaran ne denli fazla ne kadar hızlı etkileyebileceği *Siyah Süt* romanında İstanbul- New York seferini yapan bir uçak seferinin betimlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. **“İstanbul-New York seferini yapan THY uçağı, bir eylül sabahı beni de alarak kalkıyor Atatürk Havaalanı’ndan. Uçak tam kapasite dolu. Öğrenciler, işadamları, akademisyenler, çifte vatandaşlığı olanlar, göçmenlik başvurusunda bulunacaklar, balayına çıkanlar ve sırf New York’u görebilmek için yollara koyulanlar hep bir arada. Türklerin ve Amerikalıların yanı sıra İstanbul üzerinden aktarma yapan Pakistanlılar, Hintliler, Kırgızlar, Ruslar, Araplar da var uçakta.” (s.131)** Örnekteki ülke olan ABD gelişmiş, refah seviyesi yüksek olması nedeniyle göç için seçilmiştir. Ancak dikkat edildiği gibi farklı kültür, farklı ırk, farklı coğrafya insanların farklı farklı amaçlar için tercih ettiği bu ülke bize hem göçün nedenlerinin çeşitliliğini hem de orada ortak hayat olarak ne denli kozmopolit bir yaşam oluşacağını da sergilenmektedir. Ulaşım coğrafyası açısından İstanbul’un doğu ve batı kültürleri arasında bir aktarma noktası olduğunun da metin ile vurgulandığını görmekteyiz. İstanbul’da devam etmekte olan yeni havaalanı çalışmaları da hem fiziksel hem de kültürel açıdan doğu ve batı medeniyetlerini birbirine yakınlaştıracak bir proje olarak görülmektedir. Yakın zamanda tamamlanacak olan bu proje ile İstanbul doğu ve batı yakınlaşmasında görevini daha üst seviyelere çıkartacak ve dünyanın farklı kültürleri ile kültürümüzün etkileşimini arttıracaktır.

Günümüzde değişik nedenlerle kıtalararası etkileşimin gücü fazlasıyla artmıştır. Eskiye oranla kültürlerin daha hızlı kaynaşması farklılıkları azaltmaktadır. Bunun kötü yönlerinin başında öz olanın yitilmesi gelmektedir. Aynılaşıma ve diğerinin taklidi olma durumu karşısında devletler ve milletler kimliklerine sahip çıkarak, koruyarak yaşatarak kendileri bu duruma müdahil olacaklar veya kaynayıp yok olacaklardır. Bu olayın olumlu yönlerinden biri ise gelenek, görenek, örf adı altında kültürlere ait toplumun farklı ten rengi, yaşam biçimi ya da inanca sahip olanlar ya da çocuklar, kadınlar vb. üzerinde kurduğu bir takım baskıların, yanlış uygulamaların fark edilerek değişime uğrayacak olmasıdır. Bu bir ümit olmakla birlikte zaman içinde kendi toplumumuz da bu durumun izlerine rastlanmaktadır. Eskiden ülkemizde kültürel bir baskı unsuru olarak kadınlardan erkek çocuk doğurmaları beklenmekteydi, özellikle neslin devamını garanti altına alacağı düşüncesinin etkili olduğu bu durum *İskender* romanında da konu olarak yer almıştır. **“Alıp başını kaçmak istediye bile sonuçta hiçbir yere varamamış Naze. Odadaki kadınları ve avluda bekleyen kocasını şaşırtma pahasına yeni bir sancı dalgasıyla tekrar yatağa düşmüş. Üç dakika sonra ikinci bir bebeğin başı görünmüş. Bolca saç, kıpkırmızı bir ten, sırlıklam ve buruşuk. Gene bir kız; bu seferki biraz daha ufak tefek.”** (s. 17) Romanın ilerleyen sayfalarında ise nüfus, evlilik ve kültür ilişkisinde de geçmişte ve kısmen bugün bile kültürün bir parçası olarak yaşanan yanlışlar dikkati çekmektedir. **“...Ama yeni karısı çocuk vermedi. Adamın kısmeti kapalı zahir. Esasında ilk karısı hayattayken kuma alması lazım gelirdi. Doğrusu oydu.”** (s.197) Aynı konu *Mahrem* romanında da yer almaktadır. Metin toplumda erkek çocuğa verilen önemi oldukça net bir biçimde betimlemiştir. Bu metinde aynı zamanda doğumların ve çocuk ölümlerinin fazlalığını da görmek mümkündür ki bu durum gelişmemiş ya da az gelişmiş toplumların genel bir özelliğidir. **“Bir oğlan doğuramadığı takdirde son nefesini gözleri açık vereceğine inandığından, bu uğurda nice adaklar adayıp besili kurbanların kanını toprağa akıtan, kaç düzine kocakarıdan medet umup denemedik büyü bırakmayan anacığı, peş peşe altı kız doğurup bir o kadar da düşük yaptıktan sonra, nihayet bir gece rüyasında gördüğü saçsız sakalsız dervişten öğreneceği üzere, ...”** (s.49) Gelişme düzeyi eğitim düzeyi ile bağlantılı olsa da toplumların kültürel yatkınlıkları üzerinde tek belirleyici eğitim olamadığından hurafeler, baskılar, ayrımcılıklar vb. olumsuz öğelerin o kültürden kopması veya olumlusu ile değiştirilmesi uzun zaman alacaktır. Eğitim kültürel davranışları hep olumlu yönde

etkileyebilseydi bugünün bilgi seviyesinde ve iletişimin hayli güçlü olduğu teknoloji çağında modern toplumların ortak kültürü haline gelen tüketim kültürü bu denli kontrolsüzce gelişemezdi. Çünkü bilimsel gerçekler gereksiz tüketimin Dünyamıza ve içinde yaşayan canlılara ne denli zararlar verdiği gerçeğini savunmakta eğitim ile bu, bireylere öğretilmektedir. Tüketim kültürü ile minimal mimari ve endüstriyel tasarımlar *Bit Palas* romanında şu şekilde konu edilmiştir. **“Tüketim toplumunun kabile iştahlı çekirdek aileleri hangarimsı yuvalarını doyursun diye tasarlanmış bu Amerikan tosununu eski evimden çıkarmakta ısrar edercesine. Gidip otel odalarında ya da Tokyo’daki apartman dairelerinde kullanılan şu nohut oda-bakla sofa modeli dizboyu buzdolaplarından satın almalıydım kendime.”** (s 139) Metinde Amerikan kültürü aşırı tüketimi Japon kültürü ise az tüketime odaklı minimal ve endüstriyel tasarımları ile dikkat çekmekte, kültürün teknolojiye yön verdiği de anlaşılmaktadır.

Bireylerin zihin dünyalarında, edindikleri bilgilerden oluşturmuş oldukları kendilerine ait kültürel gruplar ve kültürel coğrafyalar bulunmaktadır. *Aşk* romanında ülkelerin siyasi meseleleri ve toplumsal yapılarının turist olarak o ülkeye gidilebilme kıstasları ile dünya ülkelerini farklı sınıflara ayırma düşüncesi işlenmiştir. Ancak bu durumun kişiden kişiye değiştiği de vurgulanmıştır. **“Ella’nın haritada asla bulamayacağı yerlerde kadim dostları vardı. Gitmediği yer kalmamıştı. Yabancı bir yere gitmenin tedirginliği; suratsız, insafsız gümrük görevlileri; laçkalaşmış bürokrasi çarklarından vize almanın imkânsızlığı; içme sularındaki parazitler; besin zehirlenmeleri, mide rahatsızlıkları, soyulma tehlikesi... kısacası her turistin kâbusu olan meseleler Aziz için sıradan ayrıntılardı. Ella dünyayı “güvenli Avrupa ülkeleri” ve “geri kalan tekinsiz bölgeler” diye ayıradursun, Aziz için Doğu, Batı, Kuzey, Güney birdi.”** (s.203) Bu sınıflandırmalar Meydan’ın (2015) da belirttiği gibi“ Zihin haritaları bize, farklı insanların aynı yer hakkında nasıl farklı düşündükleri konusunda fikir verir. Bazen önyargılarımızı ya da gerçek bir temele dayanmayan fikirlerimizi ortaya çıkartır. Zihin haritaları insanların yolculuk, gözlenen mekâna karşı dikkat ile ilgili tecrübeleri için bir göstergedir.” kişisel ön bilgiler ve tecrübelerin ürünü olup doğru veya tarafsız olduklarını söylemek mümkün değildir.

Araf romanında ise bazen birbirine yakın ya da komşu olan farklı milletlere ait kültürlerin, uzak ülkelerde fiziksel görünüme indirgenerek tek çatı altında toplanmasına ait eleştirinin

yemek kültürü üzerinden işlendiği görülmektedir. **“Abed bu lokantanın hem Japon hem de Çin lokantası olduğunu iddia etmemesi gerektiğini söylüyordu. “Çünkü bunlar iki farklı kültür,’ diye araya girdi Abed, kendi savunmasını yapabilmek için avukatını reddeden bir müvekkilin azmiyle. ‘İki farklı, iki kadim kültür! Bunları hop diye birbirine karılıp ÇinVietnamBurmaJapon Mutfağı yaparsanız, istesenez de istemesenez de: Yuvarla gitsin! Demiş olursunuz. He fark eder, çünkü son tahlilde hepsi aynı. Sarı suratlar, çekik gözler! İma edilen bu.”(s.144)** Örnekte geçtiği gibi benzer ve yakın olan kültürleri karıştırma ya da bilinçli olarak aynı farz etme eksik bilgilerden ve irtibatın az olmasından ya da ötekini değersiz görmekten kaynaklanmaktadır.

Kültürün doğru okunmasında, aktarılmasında ve sınıflandırılmasında yakından tanıma önemli bir etken olduğundan turizmin kültürel aktarımdaki rolü büyüktür. Bu rol *Siyah Süt* romanında Kapalıçarşı’nın sahnelendiği bir metinde açıkça görülmektedir. İstanbul daha da özele inecek olursak Kapalı çarşı denilince ilk akla gelen turistik öğeler bu metinde sıralanmıştır. **“Oturuyoruz bir kafede Kapalıçarşı’da. Gümüş halhallar, mavi camdan nargileler, halılar, kilimler ve Alâeddin’in lambasını andıran bakır lambalar arasında. Bir hengâmedir gidiyor etrafta. Namazdan dönen yaşlı başlı adamlar, akla gelecek her dilde selam verebilen ve selamında ısrar edebilen satıcılar, bu ısrarlar karşısında ne yapacağını şaşırان turistler, çaycılar, şıracılar, kediler... herkes kendi havasında. Seyrediyorum sessizce.” (s.193)** Görüldüğü gibi pazarlar, fuarlar, serbest ticaret bölgeleri sadece ekonomik öneme sahip değillerdir. Kültür tanıtım ve akış merkezleridir. Hatta o mekân ve şehir bazen zihinlerde öyle yer eder ki bir nesneyi, bir yemeği, bir bitkiyi, bir müziği, bir oyunu o mekânla kodlandırıp hatırlanır kılar. Dolayısıyla şehir kültürü, kültür o şehri tamamlamış olur. *Havva’nın Üç Kızı* romanında geçtiği gibi. **“Dünya şehirlerinin isimlerini verdik” dedi ev sahibesi “Şunun içinde ahududu likörü var, adı Amsterdam. Bu badem ezmeli, Madrid. Berlin, biralı-zencefilli- Londra, yıllanmış viskili.” (s.242) “... işkadını devam etti: “Venedik, vişne likörlü. Milano’yu Amaretto’yla. Yaptık. Züriç, konyak ve çarkıfelek meyvesi. Ve Paris, o la la, şampanya! Hurmalı olan Medine. Dubai, Hindistan cevizli. Amman, karamel-fındıklı- Şu pembede gülsuyu var, adı İsfahan...**

İstanbul zıtlıklar üstüne kurulu: Vanilyalı puding ile iri çekilmiş karabiber yan yana!” (s.243)

2.2.5 SİYASİ COĞRAFYA UNSURLARI

Siyasi olayların ulusal ya da uluslararası düzeyde ekonomik ve sosyal etkilerine romanlarında sıklıkla yer veren Şafak, *İskender* romanında Bulgaristan-Çekoslovakya Sofya-Prag karşılaştırmaları eşliğinde bu durumu betimlemektedir. “Sofya büyük ve karmaşık bir şehirdi ama ne büyüklüğü ne de ihtişamı korkuttu Roksana’nın gözünü. İlk ayları değişik insanların yanında geçirdi – uzak bir akrabanın, bir arkadaşın arkadaşının. Onlarca işe başvurdu, reddedildi. 1971 yılında etrafta çok sayıda genç ve elinden iş gelen insan vardı. Ana babalarınınkinden daha müreffeh bir yaşam umuduyla şehre gelmiş köylü çocuklarıydı çoğu. Çekoslovakya’da üç yıl önce yaşanan Prag Baharı bütün Balkanlarda olduğu gibi Bulgaristan’da da umut kıpırtılarına yol açmış, buna karşılık BKP toplum üzerindeki baskıyı artırmıştı. Parti halkın maksimum birlik ve istikrarını sağlamaya yemin etmişti. Sovyetler Birliği’ne kayıtsız şartsız bağlılık ve muhalefete daha az hoşgörü anlamına gelen bu söz, aynı zamanda daha az iş olanağı demektir.” (s.91- 1977 yılına ithafen) O aralar Bulgar hükümeti Batı’yla ilişkilerini düzeltmeye çalıştığından yabancı yatırımcılar sık sık gelir olmuştu başkente.” (s. 94) Sınır sorunu ve buna bağlı olarak gelişen yasal olmayan ancak bölge ekonomisinde çözülmesi gereken ekonomik problemlerden kaçakçılık meselesi de bu romanda yerini almıştır. “*Rüzgar uzaklardaki dağlardan estiğinde beraberinde yaban çiçeklerinin, taze otların ve çiçeklenen fundaların rayihalarını getirirdi. Ama bazen insanın tenine sinen ağır bir et kokusu taşıdığı da olurdu. Bölgede kaçakçılar ve haydutlar vardı mağaradan mağaraya, kayalıktan kayalığa dolaşıp durur, hiçbir yerde bir günden fazla kalmazlardı. Aysız gecelerde, karanlıkta yıldızlar gibi parıldayan kamp ateşlerini görebilirdi Cemile (s.41).*”

Yazar romanlarında siyasi coğrafya ile ilgili meselelere ve tartışmalara romanlardaki karakterlerinin şahsında değinmiştir. Örneğin Balkanlar’ın Avrupalılar için kötü imajını ve aslında Avrupalıların Balkanlar hakkında ne kadar az bilgiye sahip olduklarını net bir biçimde *İskender* romanında ifade etmiştir. “*Ne de olsa yeni tanıştığı herkese Rus*

olduğunu söylüyordu Roksana. Hâlbuki Bulgar'dı. Ama İngiltere'de, hatta sokaklarında her çeşit dil ve lehçenin konuşulduğu Londra'da bile insanlar Bulgaristan hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Şu küçük Balkan ülkelerinden biri... İngilizler Balkanlarla coğrafi bir bölgeden ziyade bir kavram olarak ilgiliydi. Balkanlar, her bir parçası kulağa diğerinden daha tekinsiz ve esrarengiz gelen binbir parçalı bir yapbozdu onlar için. İngilizler –özellikle striptiz kulüplerine takılanlar- Rumenleri Macarlarla, Yugoslavları Arnavutlarla karıştırırlardı, Karadağ'ın nerede olduğu hakkındaysa en küçük bir fikirleri bile yoktu. (s.88)." Bu metinden de anlaşılacağı üzere yazar günümüzde ve geçmişte yer alan Balkan ülkelerinden bahsederken, Avrupalıların özellikle kültürsüz olan İngilizlerin (striptiz kulübüne takılanlar) Balkan milletlerini birbirine karıştırdığı ve Avrupalıların zihinlerinde karmaşık ve yanlış bir Balkan algısı olduğu mesajını vermektedir. Metin içerisinde "kültürsüz İngilizler" derken İngilizlerin Balkanlar'ın parçalanmasına olan ilgisizliğini dile getirmiştir. Ayrıca romanın karakterlerinden biri olan Roksana'nın da Bulgar olmasına rağmen kendisini Rus olarak tanıtmaması hem Avrupalıların Balkan halkları ile Rusları ayırt edemediğine hem de Balkan halklarına göre Rus olmanın Avrupa'da daha itibarlı sayıldığını düşündüğüne işaret etmektedir.

Dünya siyasetine ve ekonomisine etki eden faktörler olarak etnik ve dini faktörleri ele alan Şafak, *İskender* romanında ten renginin, inançların, kültürlerin insan ilişkilerinde nefrete varan olumsuz etkilerine örnekler vermiştir. *"Siyahlardan nefret eden beyazlar var, malum. Sonra Asyalılardan nefret eden beyazlar var. Bunlar yetmezmiş gibi bazı siyahlar Asyalılardan, bazı Asyalılar siyahlardan hazzetmiyor. A Tabii kendi kendinden nefret eden siyah, Asyalı ve beyazlarla, temel olarak herkesten nefret edenleri de unutmamak lazım. Sonra bir de din etkeni var elbette. Bazı Müslümanlar bütün Yahudilerden, bazı Yahudiler bütün Müslümanlardan rahatsız. Ha bir de onların hepsinden nefret eden birtakım Hristiyanlar var tabii."* (s.152) *Artan işsizlik, yoksulluk, yabancı düşmanlığı, köktencilik, ideolojik ayrılıklar, petrol krizi..."* (s.153)

Nefretin özellikle göçmenler üzerinden yabancı düşmanlığı ile ifade edildiğini görmekteyiz. Metinlerde göçmen olmanın dil, din, kültür farkı gözetilmeden nefret edilmek için yeterli sebep olduğu anlatılmıştır. Ayrıca bu nefretin kimi ülkelerde açık kimi ülkelerde ise gizliden yapıldığı da ifade edilmiştir. *"Kapının arkasında, elli-altmış*

santim büyüklüğünde bir gamalı haç resmi vardı ve yanına bir sürü ırkçı slogan ve küfür karalanmıştı. Altında Beyazların İktidarı yazıyordu. Göçmenler Defolun! Sözcüklerin bir kısmı metal bir aletle kazınmış, bir kısmı da spreyle boyanarak eklenmişti. (s.167) İngiltere'deki yabancı düşmanlığı her seferinde hazırlıksız yakalar beni. İnsanın yüzüne Pis Latino ya da yağlı Arap falan demezler kolay kolay. Irkçılık burada başka ülkelerde duyduğum gibi günlük hayatın bir parçası değil. İnceden inceye yapılır; her zaman kibarca. Mesele birinin derisinin rengi ya da dini değil. Mesele ne kadar medeni olduğun.” (s. 184)

Siyasi coğrafya açısından en temel unsurlardan olan doğu ve batı meselesi *Bit Palas* romanında yerel bir gazetenin sayfalarında karşımıza çıkmaktadır. **“Batılılaşma denilen hadise, Doğu ile Batının izdivacından başka bir şey değildir,”** diyordu taşrada basılıp, İstanbul'da dağıtılmadığı halde İstanbul'un meseleleriyle yakından ilgili bir yerel gazete **“Doğu'nun erkek, Batı'nın ise kadın olduğu bu izdivacda, aile reisliğini kocanın yapması kadar tabii bir şey olamayacağını unutmamak lazım gelir.”**(s.30) Doğu ve Batı arasındaki bu güç mücadelesinin erkeklik ve dişilik üzerinden yapılması yeni bir durum değildir. Süveyş Kanalı'nın yapımını gerçekleştiren Ferdinand de Lesseps, bu kanalın yalnızca emperyal Fransa'nın ticaret kanalı olmayacağını Avrupa'nın erkek ruhu ile Asya'nın dişi ruhunu birbirine bağlayarak dünya uyumunu sağlayacağını ifade etmiştir (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ; 2010, 81). Görüldüğü üzere dünya hâkimiyet ve siyaseti, ulaşım faaliyetleri ve cinsiyet meselesi üzerinden anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Savaşların, çatışmaların, devrimlerin nüfus hareketlerine ve ekonomiye etkisini de yine bu romanda görebiliriz. **“Bolşevik Devrimi'nden sonra Rusya'dan kaçan binlerce Beyaz Rus dolmuştu İstanbul'a ve söylenenlere göre, daha binlercesi yoldaydı Mücevherler bile haraç mezat satılığa çıkarılırken, şeref madalyaları, aile yadigârları ve asalet nişanları zar zor alıcı bulabiliyordu.** (s.41)

Doğu ve Batı kavramlarının romanlarında işlenmesinin nedeni *Med Cezir* kitabında “Türkiye'nin modern yüzü” adı ile kaleme aldığı yazısında görmek mümkündür. Bu yazıda Doğu ve Batı kavramlarının herkes tarafından farklı algılanabildiğini ancak herkesin kendinden emin bir biçimde kullandığını şu cümlelerle ifade etmiştir. **“Doğu ve Batı iki kallavi kelime, anlamaktan ziyade anlamamaya yarayan. Anamları böylesine değişken, kapsamı bunca müphem olmakla beraber böylesine kesinkes**

kullanılabilen çok az kelime vardır. Nerede başlar biri, nerede biter öteki bilinmemekle beraber, yönlerden medeniyetler türeten, medeniyetlerden hasımlar üreten bir harita asılı zihinlerimizin ön yargı çivilerinde.” (s.XXV) Yazarın Batıda yaşayan bir Doğulu olarak kimliklendirilmesi onu bu kavramları düşünmeye ve romanlarında işlemeye sevk etmiştir.

Şafak, *Baba ve Piç* romanında, hakkında dava açılmasına ve oldukça eleştirilmesine neden olan asimilasyon konusunda anti Türk tezlere Ermeni karakterlerin dilinden yer vermiştir. “*Varsenig Hala devam etti: “Söyle bana kaç Türk Ermenice Öğrenmiş? Hani var mı böyle Türkler? Hiç! Neden bizim annelerimiz onların dilini öğrenmiş de tersi olmamış? Kimin kime hükmettiği apaçık ortada değil mi? Sen kalk gel Orta Asya’dan, dal dosdoğru Anadolu’muzda sonra bir bakmışsın her yerdeler! Orada yerleşik olan milyonlarca Ermeni’ye ne oldu peki? Asimile edildiler! Yetim bırakıldılar! Sürüldüler! Mal mülklerinden oldular! Sonra da unutuldular! Kendi öz kızını nasıl olur da bizim şimdi bu kadar az sayıda ve bu kadar kederli olmamızdan sorumlu olanların eline bırakırsın?”* (s.70) Ermeni karakterlerin dilinden ifade edilen bu düşüncelere ek olarak romanın ilerleyen sayfalarında hiçbir Türk’ün bu tezleri kabul etmeyeceği görüşü de işlenerek günümüzde ülkemizin önemli sorunlarından olan Ermeni meselesi gündeme getirilmiştir. “*Sıradan Türklerle ne konuşacaksın?” diye sordu Leydi Tavuskuşu/Siramark. “Eğitim görmüşleri bile ya milliyetçi ya cahil. Sıradan insanlar tarihi gerçekleri kabul eder mi sence? ‘Sizi sürdüğümüz sonra da bütün bunları inkâr ettiğimiz için özür dileriz’ mi diyecekler sanıyorsun?’ Neden başını derde sokmak istiyorsun?”* (s.140)

Romanın ilerleyen sayfalarında sürgün (tehcir) konusuna değinen Şafak bu bölümlerde Türkiye’de ve Amerika’da yaşayan Ermenileri birbirinden ayıran düşüncelere de yer vermiştir. ABD ‘de yaşayan Ermeniler ile ilgili olarak onların bu meselede daha keskin ve daha sert oldukları belirtilerek Türk-Ermeni meselesi olan bir konunun başka ülkelerin istemli müdahalesi ile kışkırtıldığı böylece daha da alevlendirilip ülkeler arası siyasi bir problem olarak gündemde kalabildiği gösterilmektedir. “*Çocuklarla birlikte İstanbul’da yaşamak zor geldiğinden babasının Sivas’taki evine sığınmış. Ama onlar Sivas’a gider gitmez tehcir başlamış. Bütün ailenin malını mülkünü bırakıp, binlerce kişiyle birlikte bilinmeyen bir yere doğru gitmeleri emredilmiş.”*(s.181) “Ermeni” kelimesi Kafe

Kundera’da kimseyi şaşırtmazdı ama “Ermeni-Amerikalı* başkaydı. “*Türk-Ermeni*” zaten “bizden demektir. “*Ermeni-Ermeni*” de hiç sorun değildi; “*Türk-Türk*” olanlar gibi bildik bir şey, benzer kültür, benzer kumaş demektir. Ama “*Ermeni-Amerikalı*”, diasporada beyni yıkanan ve bu yüzden Türklerden nefret eden biri anlamına geliyordu.” (s.229) Asimilasyon konusunun sadece farklı milletler arasında değil Ermenilerin kendileri arasında da sorun teşkil ettiği, özellikle Amerika’ya göç edenler ile Türkiye’de kalanlar arasında da tartışmalı bir konu olduğu yine aşağıdaki cümlelerde de dile getirilmiştir. “*Birbirlerinin konumlama uzaktan bakarak sıkıntılı bir sessizliğe gömüldüler. Aralarında coğrafi mesafeden fazlası olduğunu sezmişlerdi – Aram onun fazla Amerikanlaştığını, o da Aram’ın fazla Türkleştiğini düşünüyordu. Kalmayı başaranların çocukları ile gitmeye mecbur olanların çocukları arasındaki derin uçurum burada da nüksetmişti.*” (s.279) Görülüyor ki büyük siyasi ve toplumsal olaylar sonrasında güvensizlik sadece farklı milletler arasında değil aynı milletten insanlar arasında da duygusal ve toplumsal kopuşlara neden olabilmektedir. Şafak’ın romanda tehcir olayını ve dönem meselelerini iki taraflı bakış açısı ile hikâye ettiği görülmektedir. Tehcir olayının Ermeni isyancılar nedeni ile meydana geldiği ve Türklerden de çok insanın hayatını kaybettiği Ermeni tezlerine anti tez olarak sunulmaktadır. “*Ailen için çok üzüldüm, taziyelerimi kabul et. Ama o zamanlar savaş zamandı. İki taraftan da insanlar öldü. Ermeni isyancıların ne kadar Türk öldürdüğünü biliyor musun? Hikâyenin öteki tarafını düşündün mü hiç? Eminim düşünmemişsinizdir! Acı çeken Türk ailelerine ne diyeceksin?*” (s.230)

Türkiye’nin ulusal meseleleri olmasına rağmen Dünya kamuoyunda da yer alan Doğu meselesi de bu romanda yer almaktadır. “*Uzak camilerden yankılanan sabah ezanları, yakınlardaki bir duvara KÜRTSEN KÜRTÇE KONUŞ, ASİMİLE OLMA! yazmayı henüz bitirmiş bir grubu kovalayan polis arabasının sireni...*” (s.239)

Aynı romanda tehcir meselesinin kültür, göç, nüfus, sağlık vb. konularla harmanlandığı metinler de mevcuttur. “*Sivas’ta, nineleri ile dedelerinin yanına sığınmaya gittikleri, ama bir gece evlerine giren askerler tarafından sürüldükleri Katolik Ermeni köyü Pirkinik’te; daha sonra kesif bir çamur, kusmuk, kan ve dışkı halısında bata çıka yürürken bile; küçük kız kardeşi Şuşan’ın ağlamasını nasıl durduracağını bilemediklerinde...*” “*Küçük Şuşan’ın ağabeyinin elinden kurtulduğu ve aniden*

kalabalığın içinde kaybolduğu safhayı hatırlayın. Yemek bulmak umuduyla bir ailenin yanına yaklaştı. Ama onlardan yiyecek bulamadığı gibi bir de üstüne bit kaptı. Birkaç gün sonra küçük Şuşan ateşten cayır cayır yanıyordu: Tifüs!” (s.263,264) Bahsedilen durumun 20.yy’da tüm Dünyayı etkilen milliyetçilik fikrinin etkisiyle yaşandığı ve bu sıkıntıların sadece bu coğrafyada yaşanmadığının da altı çizilmiştir. “Yüzyıl başında milliyetçilik akımlarıyla yıpranan her siyasi yapı gibi memalik-i Osmaniye’nin de sarsılması tabiiydi. Bu da bir mevsimdi elbet, gelecek ve geçecekti.” (s.255)

“Türkiye’de Türkler, Kürtler, Çerkezler, Gürcüler, Lazlar, Yahudiler, Abazalar, Rumlar var. Yekpare bir halk yok burada. Sınıfsal ayrımlar, ideolojik farklılıklar var. Bizler fabrikalarda seri üretilmedik ki hepimiz aynı olalım. Açıkçası ‘Siz Türkler...’ diye başlayan genellemeler yapmayı fazla kolaycı ve tehlikeli buluyorum. Biz vahşi barbarlar değiliz. Dahası, Osmanlı kültürü üzerine çalışan akademisyenlerin çoğu size pek çok açıdan ne denli büyük ve adilane bir kültür olduğunu söyleyecektir. 1910’cılara gelince, 20. Yüzyıl başı çok farklıydı, zor zamanlardı. Ama bugün artık bu topraklarda Hiçbir şey yüz yıl önceki gibi değil.” (s.286) Metinde zamanın ruhunun da mekânlar, milletler ve devletler üzerinde etkili olduğu ve Türkler ile ilgili bazı gerçek diye sunulan bilgilerin yanlışlığı ifade edilmiştir. Günümüz milletler ve toplumlar arası ilişkileri geçmişin acıları ve önyargılarına teslim edilemez anlayışının metinde yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda alınan siyasi kararların insanların yaşamlarında ne denli büyük etkiler oluşturduğu da “Jeologlar ve Mücevher Uzmanları Konferansı için Frankfurt’a gittiğinde annesinden oraya gelmesini istemişti. Ana oğul Türkiye’ye dönemeyen siyasi sığınmacıların senelerdir yaptıkları gibi Almanya’nın bir kentinde buluşmuşlardı.” (s.326) cümleleri ile ifade edilmiştir. Siyasi ve toplumsal olaylar geride bölünmüş, parçalanmış ve yok olmuş hayatlar, aileler bırakmaktadır.

Dini ihtilaflar ve çatışmalar, mezhep kavgaları, iktidar mücadeleleri ve siyasi çalkantıların toplumsal yapıya, milletlere ve devletlere olan olumsuz etkileri *Aşk* romanında da karşımıza çıkmaktadır. “Yirmi birinci yüzyıl, on üçüncü yüzyıldan o kadar da farklı değil aslında. Her iki yüzyılın da kaydı şöyle düşülecek tarih kitaplarına: Eşi menendi görülmemiş dini ihtilaflar, kültürel çatışmalar, önyargılar ve yanlış anlamalar; her yere sirayet eden güvensizlik, belirsizlik, endişe ve şiddet; bir de ötekinden duyulan şartlanmış tedirginlik. Karışık zamanlar. Böylesi zamanlarda, aşk

lâtif bir kelime değil, başlı başına bir pusuladır.” (s.31) Dönemin güçlü devletlerinin mekânsal kazanımları (sınırlarını genişletmeleri) ve kayıpları da romanda işlenmiş olup, oldukça karmaşık siyasi ve dini ilişkiler ağının, savaşların ve acıların nedenleri olduğu dile getirilmiştir. “Bitmek bilmez iktidar mücadeleleri, dini çatışmalar, mezhep kavgaları, siyasi çalkantılar... 13. Yüzyılda Anadolu bunların hepsine yakından şahit idi. Batı’da, Kudüs yolundaki Haçlılar Konstantinopolis’i işgal edip yağmalamışlar; böylelikle Bizans İmparatorluğu’nun bölünmesine yol açmışlardı. Doğuda, Cengiz Han m askeri dehası, yüksek disiplinli Moğol Ordularının nüfuzunun hızla yayılmasını sağlamıştı. Bizans kaybettiği toprakları, refahı ve iktidarı geri kazanmaya uğraşadursun, arada kalan çeşitli Türk Beylikleri de kendi aralarında savaşmaktaydı. Emsali görülmemiş kargaşa ve kavgalar hüküm salmıştı bu yüzyıla. Hristiyanlar Hristiyanlarla, Hristiyanlar Müslümanlarla, Müslümanlar da Müslümanlarla çatışmaktaydı. Ne yana gitseniz husumet ve hamaset, ne yöne dönseniz ıstırap ve hırs, kime rastlasanız gelecek günlerin daha ne yıkımlar getireceğine dair tedirgin, gergin bir bekleyiş...” (s.37)

Baba ve Piç romanında Türkiye’nin jeopolitik konumuna ve uluslararası siyasete mizahi bir dille atıf yapılmıştır. “Evet, hepimiz Boğaziçi Köprüsü’ne sıralanıp bu şehri Batı’ya itmek için ciğerlerimizin bütün kuvvetiyle üfleliyoruz. İşe yaramazsa bir de öteki tarafı deneriz, bakalım Doğuya gidecek mi” dedi karikatürist gülerek. “Arada olmak iyi değil. Uluslararası siyaset muğlaklığı kaldırmıyor.” (s.164) Türkiye’nin Doğu ve Batı arasında köprü vazifesi gören jeopolitik konumunun uluslararası siyaset açısından zorladığını ifade eden bu metin İstanbul’un dolayısı ile de Türkiye’nin arada kalmışlığı, nereye ait olduğunu kendi içinde de özümsemekte zorlanması ustalıkla ifade edilmiştir.

Siyasi coğrafya açısından Türkiye’nin mekânsal önemi dışında, dünya için taşıdığı farklı önemler de söz konusudur. Müslüman bir devlet olup demokrasi ile yönetilmesi Türkiye’nin jeopolitik önemine değer katmaktadır. Şafak bu durumu *Havva’nın Üç Kızı* Roman’ında avantajını değerlendiremeyen bir ülke olarak belirtmiştir. “Müslüman coğrafyanın en Batılılaşmış, demokrat ve laik ülke modeli” olacağı zannedilen Türkiye, en nihayetinde, gerçekleşmemiş potansiyeller diyarı değil miydi? (s.11)

Aynı romanda komşuluk ilişkisi üzerinden de siyasi coğrafya için önemli bölgesel ve küresel meselelere değinilmiştir. “Hatta kapı komşusun! Sakın gürültü yapmaya

kalkma – Şaka, şaka. Çok eğleneceğiz. Türkiye ve İran, tıpkı haritadaki gibi. Anlaşırsak süper olur. Kapışırsak, Üçüncü Dünya Savaşı’nı biz başlatırız!” (s.133) Yukarıdaki örneklerdeki gibi Türkiye ve Dünya gündemi ile ilgili güncel ve küresel meselelerin romanlarda yer alması romana olan bakış açısı ve ilginin değişmesinde etkili olduğu gibi okuyucu kitlesini ve popüleritesini de arttırmaktadır. Elif Şafak’ın daha çok bilinen ve tartışılan yazarlardan biri olmasında ele aldığı siyasi coğrafya meselelerinin de katkısı büyüktür. *“Türkiye gibi kimlik sorunlarıyla cebelleşen ülkelerde insanlar, ne okuduklarından ziyade neyi okumayı reddettiklerini konuşuyorlardı. Dolayısıyla okumadıkları kitapları/yazarları tartışmaya daha çok zaman harcıyorlardı. (s.136) Türkiye’nin İran gibi olacağından endişe etmiyor musun?” (s.326) Soruyu soran Profesör Avrupalı gözüyle Türkiye’nin Ortadoğu ülkesi olarak algılandığı gerçeğini hissettirir. Öğrencilerine dağları, vadileri öğretmek yerine buraların nasıl da zorlu, kanlı bir coğrafya olduğunu anlatsa daha iyi edermiş!” (s.347)*

Dünyadaki birçok küresel sorunun altında yatan neden olarak siyasi meseleleri görmek mümkündür. Bu küresel sorunlardan biri olan yetersiz beslenme ve açlık sorunu *İskender* romanında gelişmiş ve az gelişmiş kıtalar ve bölgeler üzerinden önemli bir siyasi mesele olarak ele alınmıştır. Batı toplumlarında aşırı ve gereksiz tüketim alışkanlıkları da eleştirilerek bu konudaki dengesizliğin ciddiyeti okuyucuya gösterilmiştir. *“Oğlanlar kafalarını salladılar, Esmâ kıpırdamadı. “Kafayı kilolara takmak demek. Bu tür kadınlar durmadan diyet yaparlar. Her yediklerini zorla çıkarırlar. Avrupa ve Amerika’da her yıl düzinelerce kadın bu yüzden hastanelik oluyor. Bir kısmı ölüyor. Kalplerinin dayanacak hali kalmıyor. Yine de kendilerini şişman zann ediyorlar. Bu arada Asya, Afrika ve Ortadoğu’da el kadar bebelerin açlıktan ölmekte olduklarını unutmayın. Kemirecek bir parça ekmek bulamıyorlar. Şekerleme nedir bilmiyorlar. Batı’daki kadınlar şık restoranlarda yedikleri likörlü pastaları kusarken Üçüncü Dünya’da çocuklar açlıktan ölüyor.” (s.282)* Metnin devam eden bölümünde sanayi inkılabı sonrası ortaya çıkan tüketim toplumlarının durumu siyasi açıdan ele alınabileceği gibi insanlık açısından ise bir dram teşkil ettiği unutulmamalıdır. *“Batı’nın en önemli iki sanayi kolu savaş makinesi ile güzellik makinesi- Savaş makinesiyle saldırır, hapseder, etkisiz hale getirir, öldürürler. Güzellik makinesinin de ondan aşağı kalır yanı yok. Bütün o pırlıtlı elbiseler, moda dergileri, kırılan erkekler, erkekleşen kadınlar. Beynimizi sulandırıyorlar.” (s.282)* İnsanların ve insanlığın sürekli bir savaş halinde

olduğu *Aşk* romanında da dile getirilmektedir. ***“Her şeyle savaş halindeyiz. Terörizmle savaş, yoksullukla savaş, enflasyonla savaş, AIDS’le savaş, kanserle savaş, rüşvetle savaş, hatta fazla kilolarla savaş. Savaşmaktan başka bir yaklaşım yok mu?”***(s.390) *Siyah Süt* romanında ise küresel şirket ve savaş karşıtlarına değinilmektedir. ***“Kulaklarında evrensel barış işareti gümüş küpeler, bileklerinde Kızılderili kavimlerinin sembollerini taşıyan bileklikler şingirdiyor. Bir de siyah tişört giymiş kotun üstüne. Arkasında ve önünde “I AM ANTI-BUSH/ANTI-WAR/ANTI-KACISM/ANTI-CORPORATE-GLOBALIZATION”ı yazıyor. I Bush Karşıtı, Savaş Karşıtı, Irkçılık Karşıtı, Globalleşme Karşıtıyım...***(s.149)

3. BÖLÜM: ELİF ŞAFAK ROMANLARININ ŞAHİS, COĞRAFİ TERİM VE MEKÂN ANALİZLERİ

3.1. ROMANLARIN ŞAHİS VE COĞRAFİ TERİM ANALİZİ

Bu bölümde incelediğimiz 11 romanda geçen şahısların ve coğrafi terimlerin analizi yapılmıştır. İlgili veriler metin analizleri sırasında tespit edilerek Acces ile oluşturulan veri tabanlarına işlenmiştir. Çalışmamıza önce, mekânı hem etkileyen hem de etkilenen insan ve insana ait coğrafi özelliklerin önemli olduğu düşüncesi ile romanlarda geçen şahısların analizleri ile başlanmıştır. Bu kapsamda coğrafi ilişki kurabileceği düşünülen parametreler (yaş durumu, cinsiyet, meslek, medeni durum, çocuk sayısı, doğum yeri, yaşanılan yer, dil, din, ırk ve eğitim durumu) veri tabanlarında alanlar olarak belirlenmiştir. Ancak romanlarda geçen şahısların birçoğunda bu parametrelere ait bilgilerin yer almaması, tabloda da görüldüğü üzere (Tablo 1), bu veri tabanlarından sağlıklı ve anlamlı analizler yapılmasını engellemektedir.

Tablo 1

Pinhan Romanı Şahıs Tablosu

Kimlik	Karakter İsim	Yaş Durumu	Cinsiyet	Meslek	Medeni Hal	Çocuk Sayısı	Doğduğu Yer	Yaşadığı Yer	Dil	Din	İrk	Öğrenim Du
1	Pinhan	Çocuk; Genç										
2	Dürri Baba	Yaşlı	Erkek	Derviş				Denizli				
3	Ahu											
4	Pinhan'ın Anas	Orta Yaş	Kadın		Dul	5						
5	Kul Hüseyin		Erkek	Derviş				Denizli				
6	Dulhani Hasan		Erkek	Derviş				Denizli; İstanb				
7	Budala Tosun		Erkek	Derviş				Denizli				
8	Dertli Hagopik	Genç; Orta Yaş	Erkek	Derviş				Denizli				
9	Tokatlı Lütfi		Erkek	Derviş -Aşçı				Denizli				
10	Kul Yusuf		Erkek	Derviş- Aşçı				Denizli				
11	Gönlübol Baba		Erkek	Derviş								
12	Ohannes Usta		Erkek	Sarraf	Evli	4						
13	Dıkran	Genç	Erkek									
14	Cevizgi Tahir		Erkek	Seyyar İğki Satı				İstanbul				
15	Nevres	Çocuk; Genç	Kadın					İstanbul				
16	Sefih Ali		Erkek	Hırsız				İstanbul				
17	Beberuhi Rıza		Erkek	Bekçi				İstanbul				
18	Nakış-ı Nilgar	Genç	Kadın					İstanbul				
19	Cıvan Ömer	Genç	Erkek					İstanbul				
20	Kevser Nine	Yaşlı	Kadın	Şifacı				İstanbul				

Yukarıda ifade edilen olumsuz duruma rağmen bazı romanların veri tabanlarında yer alan parametrelerin içeriğinin ise daha doygun olduğu görülmektedir. (Tablo 2) Bunu sağlayan romanlar üzerinden gerçekleştirilen analizlerde ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgulardan bazıları şunlardır,

Tablo 2

İskender Romanı Şahıs Tablosu

Kimlik	Karakter İsim	Yaş Durumu	Cinsiyet	Meslek	Medeni Hal	Çocuk Sayısı	Doğduğu Yer	Yaşadığı Yer	Dil	Din	İrk	Öğrenim Du
1	İskender (Alek Bebek; Çocuk; Erkek		Erkek	Mahkum	Bekar		1 İstanbul	İstanbul; Londri	İngilizce; Kürtçe	Müslüman	Türk	İlse
2	Pembe Kader (Bebek; Çocuk; Kadın		Kadın	Kuaför Çırağı	Evli		3 Urfa (Köy)	İstanbul; Londri	İngilizce; Kürtçe	Müslüman	Kürt	İlkokul
3	Cemile Yeter (Bebek; Çocuk; Kadın		Kadın	Ebe	Bekar		0 Urfa (Köy)	Urfa (Kırsal)	Kürtçe; Türkçe	Müslüman	Kürt	İlkokul
4	Adem	Genç; Orta Yaş	Erkek	İşçi	Evli		3 İstanbul	Abu Dabi; İstar	İngilizce; Rusça	Müslüman	Türk	İlse
5	Esmâ	Bebek; Çocuk; Erkek	Erkek		Evli		2 İstanbul	İstanbul; Londri	İngilizce; Kürtçe	Müslüman	Türk	Lisans
6	Yunus	Bebek; Çocuk; Erkek	Erkek	Müzişyen	Bekar		0 Londra	Londra	İngilizce; Türkçe	Müslüman	Türk	Lisans
7	Tobiko	Genç		Öğrenci	Bekar		Londra	Londra				Lisans
8	Kaptan	Genç	Erkek	Öğrenci	Bekar		0	Londra	İngilizce			Lisans
9	Berzo	Orta Yaş; Yaşlı	Erkek	Çiftçi	Evli		8 Urfa (Köy)	Urfa (Kırsal)	Kürtçe; Türkçe	Müslüman	Kürt	İlkokul
10	Roksana (Eleni	Çocuk; Genç	Kadın	Daşçı	Bekar		0 Bulgaristan	Abu Dabi; Londri	Bulgarca; İngiliz		Bulgar	İlse
11	Elias	Orta Yaş	Erkek	Aşçı	Dul		0 Beyrut	Beyrut; Londra		Ortodoks Hrist		
12	Hediye	Çocuk; Genç	Kadın		Bekar		0 Urfa (Köy)	Urfa (Kırsal)	Kürtçe; Türkçe	Müslüman	Kürt	
13	Kate	Çocuk; Genç	Kadın		Evli		1 Londra	Londra	İngilizce			
14	Tom	Çocuk	Erkek		Bekar		Londra	Londra	İngilizce			
15	Cemile	Çocuk	Kadın	Öğrenci	Bekar		Londra	Londra	İngilizce	Müslüman		
16	Leyla	Çocuk	Kadın	Öğrenci	Bekar		Londra	Londra	İngilizce	Müslüman		
17	Rita	Orta Yaş	Kadın	Kuaför	Bekar		Jamaika	Londra				
18	Tanık	Çocuk; Genç; C	Erkek	Bakkal	Evli		2 İstanbul	Hamburg; İstar	İngilizce; Türkçe	Müslüman	Türk	
19	Meral	Orta Yaş	Kadın	Ev Hanımı	Evli			İstanbul; Londri	Türkçe	Müslüman	Türk	
20	Bilal	Orta Yaş	Erkek	İşçi	Evli			Londra	İngilizce; Türkçe	Müslüman	Türk	
21	Ferit	Genç	Erkek	Öğrenci	Bekar		Fas					
22	Arşad	Genç	Erkek	Örenci	Bekar		Pakistan	Londra	İngilizce	Müslüman		

Yazarların hayatında etkili olan şehirlerin izlerini romanlarında yansıttıkları, bu analizler sonucunda daha somut bir şekilde görülmüştür. Örneğin Şafağın hayatında etkili olan İstanbul, *Mahrem* romanında 49 karakterin 42'sinin, *Baba ve Piç* romanında 36 karakterin 19'unun yaşadığı şehirdir. Elif Şafak, bir röportajda Amerika'da bulunmasıyla ilgili, bir romancı olarak en büyük meselesinin İstanbul'un nabzını duyamamak olduğunu İstanbul özleminin yakasına yapıştığını ifade ederek, bu şehrin ondaki yerini anlatmıştır.⁶ Yazarın hayatında önemli olan Londra şehri *İskender* romanında 70 karakterin 36'sının yaşadığı şehirdir. *Şehrin Aynaları* romanında 34 karakterden 13'ü İspanya'da, *Araf* romanında ise 51 karakterin 28'si ABD'nin Boston şehrinde yaşamaktadır. Ayrıca bu romanda 51 karakterden kadın olanların sayısı 28'dir ve bunlardan 23'ü gençtir. Şafak'ın Boston'da bulunduğu zamanlardaki bir üniversitenin kadın çalışmaları grubunda yer almasının bunda etkili olduğu ifade edilebilir. *Baba ve Piç* romanında 36 karakterin 11'i ABD'de yaşamakta iken romanın konusuna bağlı olarak bu 11 karakterden 7'si Ermeni kimliği ile yansıtılmıştır. Ermeni meselesinin yoğun işlendiği bu romanda ilginç diğer bir husus ise romandaki toplam 11 Ermeni'den 7'sinin ABD'de yaşıyor olması, Ermeni meselesinde diasporanın daha etkin olduğu izlenimini de bizlere yansıtmıştır. Zaten Şafak *Baba ve Piç* romanı ile ilgili bir röportajında Türkiye Ermenileri ile Diaspora Ermenileri arasında fark olduğunu, oradaki bir Ermeni gencin büyüklerinden duyduğu ve öğrendiklerini sürekli hafızasında taze tutmasını “çok yaşlı bir hafızası” vardı şeklinde

⁶ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=76> son erişim tarihi 19.08.2017

etmiş ve bu gencin romanda geçtiğini de cümlesine eklemiştir.⁷ ABD başta olmak üzere Kuzey yarımküredeki otuz ve altmış derece enlemleri arasında bulunan ülkelerin, diğer ülkeler, dünya tarihi ve dünya tarihinin yazımındaki rolleri, bu konuda gerçek bir tekele sahip olmak istedikleri hatta oldukları da meselenin tablodan yansıyan bir diğer boyutudur (GUADOLAPİ, 2008).

Bit Palas romanın ise bir İstanbul şehri romanı olduğu 59 karakterin 38'inin İstanbul'da yaşıyor olmasından da anlaşılmaktadır. Roman karakterlerinin cinsiyet bağlamında analizlerine bakıldığında romanların çoğunda erkek karakterlerin sayısı daha fazladır, *Araf* ve *Mahrem* romanları gibi bazı romanlarda ise kadın sayısının baskın olduğu görülmektedir. Örneğin *Araf* romanında 51 karakterin 28'i kadın iken, *Ustam ve Ben* romanında 71 karakterden 58'ini erkekler teşkil etmiştir. *İskender* romanın şahıs analizi yapıldığında şahıslarla, romanın coğrafi olarak ana konusu olan göç, göçün nedenleri ve sonuçları arasında bağlar olduğu gözlemlenmiştir. Göçün en belirgin sebebi olarak ekonomik sebepler görülen romanda, farklı ülkelere İngiltere'ye 22 erkek 9 kadının göç ettiği tespit edilmiştir. Bu durum iş bulma amacı ile göç edilen ülkelere erkek nüfus ağırlıklı bir göç hareketinin olduğu bilgisi ile örtüşmektedir. Doğanay vd. (2007) bunun nedeni olarak geleneksel yaşam biçiminin sürdürüldüğü toplumlarda ev dışında çalışma ve evin geçimini sağlama gibi görevlerin erkeklere özgü bir sorumluluk olarak kabul edilmesi düşüncesi olduğunu ifade etmişlerdir. Her ne kadar erkek göçmen sayısı fazla olsa da göç hareketlerine katılan kadınların sayısı azımsanamayacak boyuttadır ancak kadın göçünün analizinde farklı yaklaşımlar sergilenmesi gerekmektedir Bu konu da son yıllarda dünyada ve ülkemizde önemi giderek artan feminist coğrafya konuları içerisinde incelenmektedir.

Romanlarda geçen coğrafi terimler aşağıdaki *Aşk* romanı örneğindeki tabloda da (Tablo 3) görüldüğü gibi tür, alt tür ve kullanım şekli ile ilgili olarak analiz edilmiştir.

⁷ <http://www.metiskitap.com/catalog/interview/2949> son erişim tarihi 19.08.2017

Tablo 3

Aşk Romanı Coğrafi Terim Tablosu

Coğrafi Terim	Tür	Alt Tür	Kullanım Şekli
4 Kıta	Fiziki Coğrafya	Jeomorfoloji	Coğrafi Unsur
5 Gece- Gündüz	Genel Coğrafya	Dünya'nın Hareketleri	Benzetme
6 Uçurum	Fiziki Coğrafya	Jeomorfoloji	Mecaz
7 Mevsim	Fiziki Coğrafya	İklim	Coğrafi Unsur; Mecaz
8 Evren	Genel Coğrafya		Coğrafi Unsur
9 Güneş	Fiziki Coğrafya	İklim	Benzetme; Deyim
10 Pusula	Genel Coğrafya		Benzetme; Mecaz
11 Soğuk	Fiziki Coğrafya	İklim	Coğrafi Unsur
12 Yel	Fiziki Coğrafya	İklim	Coğrafi Unsur; Mecaz
13 Kainat	Genel Coğrafya		Benzetme; Coğrafi Unsur
14 Yol	Beşeri Coğrafya	Yerleşme	Coğrafi Unsur; Mecaz
15 Umman	Fiziki Coğrafya	Hidroğrafya	Benzetme
16 Yıldız	Genel Coğrafya		Benzetme
17 Su	Fiziki Coğrafya	Hidroğrafya	Benzetme; Coğrafi Unsur;
18 Kuyu	Beşeri Coğrafya	Hidroğrafya	Coğrafi Unsur
19 Toprak	Fiziki Coğrafya		Coğrafi Unsur
20 Kervansaray	Beşeri Coğrafya	Nüfus, Göç, Ticaret	Coğrafi Unsur
21 Dolunay	Genel Coğrafya		Coğrafi Unsur
22 Rüzgar	Fiziki Coğrafya	İklim	Coğrafi Unsur
23 Ay	Genel Coğrafya		Coğrafi Unsur
24 Bulut	Fiziki Coğrafya	İklim	Coğrafi Unsur
25 Fırtına	Fiziki Coğrafya	İklim	Coğrafi Unsur
26 Harita	Fiziki Coğrafya		Benzetme; Coğrafi Unsur;
27 Dağ	Fiziki Coğrafya	Jeomorfoloji	Benzetme; Mecaz
28 İklim	Fiziki Coğrafya		Benzetme; Coğrafi Unsur;
29 Karayel	Fiziki Coğrafya	İklim	Coğrafi Unsur
30 Çöl	Fiziki Coğrafya		Coğrafi Unsur

Coğrafya günlük hayatın ve konuşma dilinin de konusudur ayrıca birçok bilim dalının ortak kullandığı terimlere sahiptir. Bu nedenlerden dolayı metinler içerisinde özellikle günlük dilde fazlası ile kullanılan ya da genel geçer anlamda kullanılan terimlere yer verilmemeye çalışılmıştır. Ancak ilgili terimler direkt coğrafya ile ilişkilendirilmişse analizde kendine yer bulmuştur. Terim analizlerinin daha nitelikli olarak yapılabilmesi amacı ile gerçekleştirilen bu seçimler sonucunda metinlerde fiziki coğrafya terimlerinin ağırlığı ortaya çıkmışken beşeri, ekonomik ve siyasi coğrafya ile ilgili terimler, analizleri incelenen romanlarda anlamlı sonuçlar oluşturmamıştır. Bunun nedenleri arasında bu

terimlerin romanlarda az kullanıyor olması ve kullanılanların ise başka bir bilim dalını ya da günlük konuşma dilinin sıradanlığından çok coğrafyayı temsil ediyor olmasına göre analize alınmış olmasını çalışmaya bir kıstas olarak kabul edip buna göre eleme yapılması ve analizlere dâhil edilmemesidir. Terim analizlerinde kullanılan coğrafi terimlere örnekler verecek olursak, harita, seyyah, göl, vadi, suküre, pusula, sağanak, atmosfer, tropikal enlem, vadi rüzgarları, ekoturizm, diaspora, kasaba, yörünge, mezra, toprak kayması, sel, deprem vb.

Coğrafi terimlerle ilgili bu seçim sınırlandırılmasına rağmen romanların terim analizleri yapıldığında bazı ilginç ve anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Fiziki coğrafya ile ilgili terimlerin önemli bir kısmının iklim ile ilgili olduğu analiz sonuçlarında ortaya çıkmıştır. Örneğin *Pinhan* romanında toplam 37 terimin 29'u fiziki coğrafya konuları ile ilgili iken bunlardan da 14'ü iklim ile ilgili terimlerdir. *Mahrem* romanında toplam 55 terimden 38'i fiziki coğrafya, 14'ü iklim, *Baba ve Piç* romanında toplam 37 terimin 23'ü fiziki coğrafya 13'ü iklim, *Siyah Süt* romanında toplam 41 terimin 29'u fiziki coğrafya, 13'ü iklim ve *Aşk* romanında da toplam 61 terimin 42'si fiziki coğrafya, 15'i iklim ile ilgili terimlerdir. Diğer tüm romanlarda da iklim ile ilgili terimler bu yoğunlukta olmasa da yer almaktadır. Bu durumun sonucu olarak romanlarda fiziki coğrafya konularından iklimin en çok kullanılan coğrafi konu olduğu ortaya çıkmaktadır. Romanlarda sayısı fazla olan diğer fiziki coğrafya terimleri ise hidrografya ve jeomorfoloji konuları ile ilgilidir. *Mahrem* romanında hidrografya 9, jeomorfoloji 7, *İskender* romanında hidrografya 6, jeomorfoloji 6, *Aşk* romanında hidrografya 10, jeomorfoloji 7, *Şehrin Aynaları* romanında ise hidrografya 5, jeomorfoloji 5 terimle yer almaktadır. Diğer romanlarda da bu yoğunlukta olmamakla birlikte yine hidrografya ve jeomorfoloji ile ilgili terimlere rastlanmaktadır. Fiziki coğrafya konuları olan toprak, bitki örtüsü ve fauna gibi konular da romanlarda kendine yer bulmasına rağmen analizi yapılabilecek boyutta değildir. Yalnızca *Ustam ve Ben* romanında, biraz da romanın içeriği ve kurgusu dolayısı ile toplam 97 terimden 46'sının fauna ile ilgili terimler olduğu ifade edilebilir. Fauna konusu romanlarda *Mahrem* romanındaki gibi **“Her gün, kızaklar dolusu samur ölüsü yığılırdı Yakutsk gümrüğüne”** (s. 65) ağırlıklı olarak hayvan isimleri şeklinde kullanılmıştır.

Terim analizleri sonucunda ortaya çıkan bir diğer sonuç kullanılan bu terimlerin bizzat coğrafi unsurlar olarak metinlerde yer almalarının dışında benzetme ya da mecaz olarak

da metinlerde geçmeleridir. *Araf* romanındaki **“Buz parçacıkları yapışmıştı bıyıklarına, saçaklardan aşağı uzanan sarkıtlar gibi.”** (s.122) veya *Ustam ve Ben* romanındaki, **“ Sinan’dan sonra karşısına çıkan en akıllı adamdı çeribaşı. Ustasının akli sakin, dipsiz bir göl gibiyken, Balaban’ınki yatağına sığamayan çalkantılı, hırçın bir nehirdi.”**(s.240) de görüldüğü gibi. Bu durumu coğrafi terimlerin romanların anlatımına kattığı artı değer olarak görmek mümkündür. Örneğin *Pinhan* romanında geçen 37 terimden 14’ü benzetme ya da mecaz olarak kullanılırken, *Aşk* romanında 61 terimden 20’si, *Araf* Romanında 46 terimden 17’si bu şekilde kullanılmıştır. Tüm romanlarda terimlerin benzer kullanım şekillerine rastlanmaktadır. *Mahrem* romanında 55 terimden 14’ü, *İskender* romanında 42 terimden 14’ü ve *Şehrin Aynaları* romanında 38 terimden 13’ü benzer mahiyettedir. Şafak bir röportajında *Fırarperest* kitabı hakkında sorulan soruya cevaben “...Ama ben galiba daha ziyade bir ‘ada’ olarak değerlendiriyorum. Yazı kocaman bir okyanus, uçsuz bucaksız, her kitap ziyaret edilecek bir kıta. Keşfedilecek bir diyar. ‘Fırarperest’ ise bence görmeye değer bir ada, durup zaman geçirmeye, düşünmeye teşvik eden.” şeklinde açıklayarak, coğrafya terimleri ile edebiyatı arasındaki bağı bize göstermiştir.⁸

Romanlarda bazı terimlerin hem coğrafi unsur olarak hem de benzetme, mecaz ya da atasözü olarak edebiyatta kullanıldığı da görülmektedir. *Araf* romanındaki örnekteki gibi: **“Bilge, sel gelmeden hendek kazar!”** (s244, Fas atasözü)

3.2. ROMANLARIN MEKÂN ANALİZLERİ VE HARİTALARI

Coğrafya bilimi ilk zamanlarından itibaren lokasyon, yön, mesafe ve yeryüzündeki özelliklerin yayılışı gibi mekânsal özelliklere ilgili olmuştur. 18. Yüzyılda Immanuel Kant’ın dikkatini çekmesinden sonra coğrafyada mekân odak noktası haline gelmiştir (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ, 2010, 34). Mekân coğrafyanın tüm konular ile ilgilidir. Pattison, 1964 yılında yayınladığı “Coğrafyanın Dört Geleneği” makalesinde coğrafyayı dört geleneğe ayırmıştır ve bu geleneklerden biri de mekânsal gelenektir. Pattison’un

⁸ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=347> son erişim tarihi 19. 08.2017

ayırıldığı diğer gelenekler olan yer bilimi, insan-yer geleneği, alan incelemeleri gelenekleri de mekânla ilişkilidir ancak mekânı ayrı bir gelenek olarak ele alması bilimin birçok alanında ve coğrafyada mekânın etkisinden ve giderek artan öneminden kaynaklanmaktadır. Alan, bölge, ülke, kıta, dünya, evren düzeyinde farklı ölçeklerde olabilecek bu mekânsal etkileme ve etkilenmeler roman yazarlarının eserlerini de etkileyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çakır, 2007 yılında yazmış olduğu tezinde “Şehrin Aynaları’nda Fortuna Sokağı, belirsizliği, kimliksizliği, talihi, İstanbul, kaçıışı, modernizmi, *Mahrem* romanında Hayali Fener Apartmanı, gözlere açıklığı, modernizmi, *Pinhan* romanında Dürri Baba tekkesi, var oluşu veya döngüyü, *Bit Palas* romanında Bonbon Palas ise iç ve dış ayrımını veya modernleşme/dönüşümün diğer adını, *Araf* romanında Boğaziçi Köprüsü ise arada kalmışlığı temsil eder.”(s.275) ifadesiyle Şafak’ın farklı romanlarında geçen mekânların anlatımına etkisini ifade etmiştir.

11 romanda geçen küçük ya da büyük ölçekli somut mekânlar Access ile veri tabanına aktarılmıştır. Romandaki mekânlar tabloda kıta, ülke, şehir ve hangi coğrafi konuda geçtiğine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma sonucunda yapılan analizlerde dikkatimizi çeken hususlardan biri, basım yılı sıralamasına göre incelemeye aldığımız 11 roman, ülkeler bazında değerlendirildiğinde yazarın kariyerini 2004 ve sonrasında yayınladığı kitaplarda daha çok uluslararası boyuta taşıdığıdır. 2004’te yayınlanan *Araf* ve daha sonraki romanlarda farklı ülkeleri ve kültürleri romanlara daha fazla yansıttığı tabloda (TABLO 4) da görülmektedir. Bu durumun Şafak’ın ABD’de yazarlık eğitimi ile ilgili bir programa katılmasının etkisi de bulunmaktadır. Tabloda yer alan ülkeler romanlarda hem mekân ismi olarak kullanılan hem de siyasi, kültürel, ekonomik vb. tüm konularda geçen ülke isimleridir.

Tablo 4

Romanların Basım Yılına Göre Ülke Sayısı

KİTAP	BASIM YILI	ÜLKE SAYISI
PİNHAN	1998	3
ŞEHRİN AYNALARI	1999	17
MAHREM	2000	8
BİT PALAS	2002	14
ARAF	2004	30
BABA VE PİÇ	2006	30
SİYAH SÜT	2007	16
AŞK	2009	32
İSKENDER	2011	33
USTAM VE BEN	2013	28
HAVVANIN ÜÇ KIZI	2016	34

Bu ülkelerin romanlarda isimlerinin geçme sayısı ise aşağıdaki tabloda (Tablo 5) yer almaktadır. Her romanda doğup, büyüdüğü ve ait olduğu ülkesi Türkiye (201) en çok adı geçen ülke olarak karşımıza çıkmıştır. Daha sonra yine hayatın belirli dönemlerinde yaşamış olduğu ABD (76), İspanya (44) ve İngiltere (40) romanlarında en fazla geçen ülkelerdir. Türkiye'nin komşuları olan ve aynı zamanda uluslararası siyasi gündemde yer alan ülkeler Rusya (20), İran (19), Yunanistan (17) ve Irak (12), dünyanın en kalabalık ve başta ABD olmak üzere hemen hemen her ülkede nüfusu bulunan Hindistan (19) ve (Çin 11), turistik değerleri ile en çok bilinen ülkelerden olan İtalya (26) ve Mısır (14) tabloda en fazla bahsedilen ülkeler içerisinde üst sıralardadır. Sıklıkla bahsedilen Türkiye, ABD, İngiltere ve İspanya sadece ülke ismi olarak değil aynı zamanda şehirleri, mahalleleri, sokakları ve buradaki binaları ile romanlarda mekân olarak kullanılmıştır.

Gerek millet gerekse kültür bakımından Türkiye'nin sıkı bağlar içinde olduğu Türk devletleri ile yakın komşumuz olan ancak uluslararası gündemde kendine fazla yer bulamayan Gürcistan, Bulgaristan, Ermenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti romanlarda ülke olarak az bahsedilenlerdendir. Özellikle *Baba ve Piç*'te ve bir kaç romanında Ermeni meselesi konu olarak geçmesine rağmen ülke olarak bu meselede Ermenistan değil özellikle ABD ve Türkiye gibi farklı ülkelerde yaşayan Ermeni karakterlerle, Türkiye'nin uluslararası ve tarihsel bir sorunu olarak işlenmiştir.

Tablo 5

Ülkelerin Romanlardaki Geçiş Sayısına Göre Dağılımı

ÜLKE	PİNHAN	ŞEHİRİN AYNALARI	MAHREM	BİT PALAS	ARAF	BABA VE PİÇ	SİYAH SÜT	AŞK	İSKENDER	USTAM VE BEN	HAVVA'NIN ÜÇ KIZI	TOPLAM
ABD				2	24	24	5	11	2		8	76
Almanya						2			3		1	6
Avusturya				1	2				1		1	5
Bangladeş									1			1
Birleşik Arap Emir.									1		1	2
Brezilya					1		1	1	1			4
Brunei					1				1			2
Bulgaristan									3	1		4
Cezayir		1							1		1	3
Çin	1	1		2	1	1		1	2	1	1	11

Tablo 5 devamı

Endonezya			1		1	1		1	2			6
Fas					2			1	1			4
Filipinler					1		1					2
Fransa			1	3	1	2			1			8
Yunanistan		4			2	1			3	7		17
Hindistan		2		2	2	1		2	2	6	2	19
Hollanda		1				1		3	1		1	7
İngiltere		1	1		2	1			11	1	23	40
İran	1	1			1	1	1	6	2	4	2	19
İspanya		31		1	2	1		2	2	4	1	44
İsviçre				1					1		3	5
İtalya		6	1		2	3			2	9	3	26
Jamiaka					1				1			2
Kanada					1			1	2			4
Karadağ									1			1
Lübnan		1			1	1			2	2	1	8
Meksika					1	1	1	1	1			5
Özbekistan			1				1	2	1	2		7
Pakistan					1		1	1	1	1	1	6
Rusya		1	6	5		2	1	1	2	1	1	20

Tablo 5 devamı

Suriye						1		2	1	1	1	6
Tunus									1		1	2
Türkiye		23	10	39	14	21	13	10	10	44	17	201
Vietnam					1				1			2
Mısır		2		2	1	2		2		3	2	14
Moğolistan					1	1						2
Japonya				1	1	1	1	1				5
Kore					1							1
Norveç					1							1
Somali					1			1				2
İzlanda					1							1
Ukrayna				2	1							3
Afganistan								2			1	3
Arjantin								1				1
Etiyopya								1		1		2
Filistin							1	1		1	2	5
Guatemala								3				3
Güney Afrika Cum.								1				1
Irak		2	1	1		1	1	3		2	1	12

Tablo 5 devamı

İskoçya							2				2
İsrail					1					1	2
Malavi							1				1
Romanya							1				1
Suudi Arabistan							2		1	2	5
Tayland					2		1				3
Tayvan							1				1
Avusturya	1				1				4		6
Bolivya					2						2
Danimarka					1						1
Ermenistan					2						2
Moldova					1	1					2
Peru					1	2					3
Portekiz	1		1		1				1	1	5
Burma						1					1
Zimbabve						1					1
Azerbaycan									1	1	2
Bosna Hersek									1	1	2
Polonya	1								1		2

Tablo 5 devamı

Hırvatistan										1		1
KKTC										3		3
Macaristan										1		1
Sırbistan										2		2
Küba											2	2
Bahreyn	1											1
Ürdün											1	1
Şili											1	1
Singapur											1	1
Nijerya											1	1
Sierra Leone											1	1

Romanlar metin analizleri yapılırken coğrafi okuma ile de ele alınmıştır. Romanlarda geçen mekânlar koordinatları tespit edilerek excel tablolarına konuları ile birlikte kaydedilmiştir. Mekânların kıtalara göre ayrımı da tablolarda gösterilmektedir. Romanda mekânların dağılışı Arc Gıs 10 yazılımı kullanılarak her roman için ayrı olacak şekilde haritalandırılmıştır.

PİNHAN

Pinhan mekân olarak en az ismin geçtiği 2. romandır. Yazarın ilk romanı olan *Pinhan*'da tespit edilen mekânlar aşağıdaki tabloda (Tablo 6) yer almaktadır. Toplam 25 mekânın adı geçen bu tabloda bunların çoğu Anadolu'daki şehirler ve İstanbul'un semtlerine aittir. Denizli'de başlayan roman İstanbul'da gelişmiş, olaylar orada yaşanmış ve sonrasında yine başladığı yerde Denizli'de bitmiştir. Romanda İstanbul, semtleri ile birlikte romanın

kurgusunda önemli yer edinirken Ever'in (2009) de ifade ettiği gibi Denizli'nin romandaki hikâyelerin yürüyüşüne özel bir etkisi yoktur. Olayın geçtiği İstanbul'da en çok üzerinde durulan mekân Akrep Arif Mahallesi'dir. Tabloda bu tür mekânlara yer verilmemiştir çünkü bu mekânlar romanın kurgusal mekânları olabileceği gibi belki geçmişte olsa da bugün var olmayan mekânlardır. Bu çalışmada mekânsal analiz yapabilmek için soyut mekânlar değil fiziksel karşılığı olan mekânlar ele alınmıştır.

Kıta olarak sadece Asya ve Avrupa'nın yer aldığı bu romanda ekonomik coğrafya, kültür, nüfus, yerleşme, jeomorfoloji, bitki örtüsü konularının işlendiği görülmektedir.

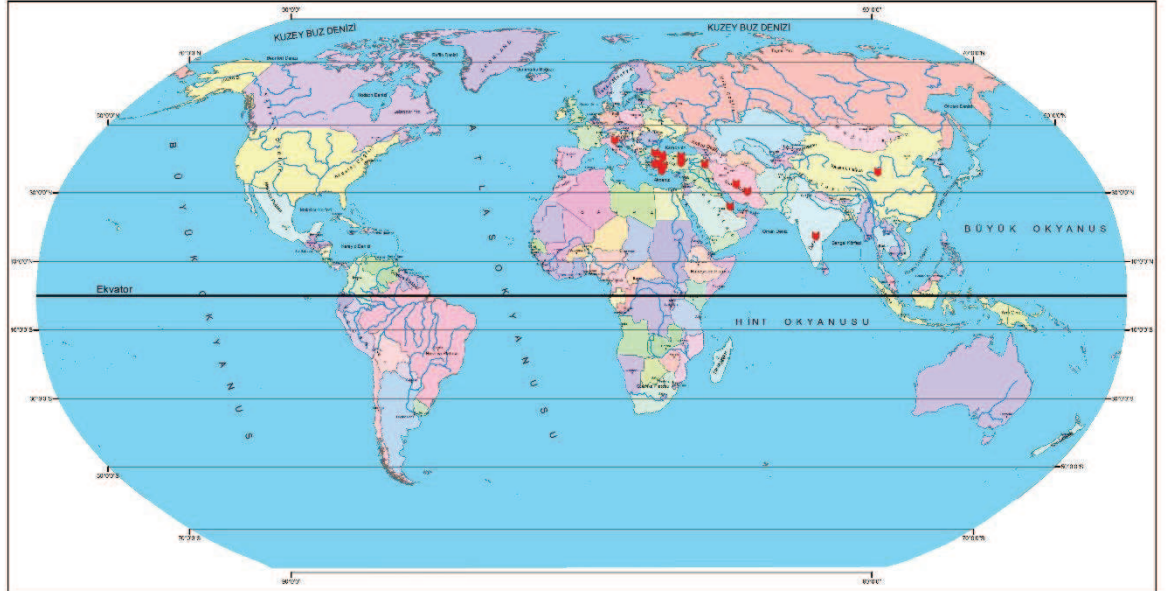
Tablo 6

Pinhan Romanı Mekân Tablosu

Mekân/Yer	Kıta	Ülke	Şehir	Coğrafi Konu
Bursa	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya
İstanbul	Asya	Türkiye		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Anadolu	Asya	Türkiye		Nüfus
Amasya	Asya	Türkiye		Yerleşme
Horasan	Asya	İran		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Edirne	Avrupa	Türkiye		Kültür
Manisa	Asya	Türkiye		Kültür, Yerleşme
Denizli	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Jeomorfoloji, Yerleşme
Üsküdar	Asya	Türkiye	İstanbul	Bitki Örtüsü, Kültür, Yerleşme
Kayseri	Asya	Türkiye		Kültür
Mısır Çarşısı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Kapalı Çarşı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Cevahir Bedesteni	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya

Tablo 6 devamı

Bahreyn	Asya	Bahreyn		Ekonomik Coğrafya
Golkonda	Asya	Hindistan		Ekonomik Coğrafya
Çin	Asya	Çin		Ekonomik Coğrafya
Rodos	Avrupa	Yunanistan		Ekonomik Coğrafya
Venedik	Avrupa	İtalya		Ekonomik Coğrafya
İran	Asya	İran		Ekonomik Coğrafya
Kirman	Asya	İran		Ekonomik Coğrafya
Kafkasya	Asya			Ekonomik Coğrafya
Van	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya
Sakız	Avrupa	Yunanistan		Yerleşme
Kasımpaşa	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Bitki Örtüsü, Yerleşme

Şekil 1: Pinhan Romanı Mekân Haritası

ŞEHRİN AYNALARI

Romanda kullanılan mekânların çoğunluğu Avrupa (73) kıtasında bulunmaktadır. Özellikle İspanya (31), ve İtalya (5) üzerinde yoğunlaşmış bir mekân dağılımı görülmektedir. Romanda İstanbul (7) şehri yüksek bir paya sahiptir, mekân tablosunda (Tablo 7) şehrin ağırlıklı olarak Avrupa yakasıyla yer aldığı tespit edilmiştir. Romanda geçen zaman 17.yy olduğu için Avrupa kıtasındaki kırsal yerleşmeler açısından en ağırlıklı mekân isimleri bu romandadır. Romanın mekân haritasında 92 mekân ismine rastlanmıştır. “Tarihi roman yazarı, konusu gereği, gözlemleyemediği, mazide yok olan veya maziden günümüze uzanan ya da hayal dünyasında kurduğu mekânları bulunduğu zaman dilimi içinde anlamlandırmaya çalışır. Bu yüzden tarihi roman yazarları, işledikleri mekân konusunda daha dikkatli ve titiz davranmak zorundadırlar.” (KARACA,76). Şafak’ın bu konuda sorun yaşamaması hem çocukluğunun belirli bir kısmında İspanya’da bulunması hem de kendisinin de bir röportajında “... hikayenin yolu geçmişe gidiyorsa, işte o zaman, o noktada durup konuyla ilgili neredeyse bulabildiğim her şeyi okuyorum. İnsanlar tarihsel roman meselesini değerlendirirken bence bir noktayı atlıyorlar. Tarihsel boyutu olan bir roman yazmak işinizi iki kat, üç kat zorlaştırır. Çünkü her şeyi, en ufak ayrıntısına kadar araştırmak durumunda kalırsınız. Bu sevmeden yapılabilecek bir şey değil. Eğer gerçekten seviyorsanız böyle bir işe kalkışsınız.”⁹ şeklinde ifade ettiği gibi romanın yazım aşamasında çok fazla araştırma ve gözle yapmasıyla ilgilidir.

Romanda adı geçen mekânlar, ağırlıklı olarak kültür (50), yerleşme(29), ekonomik (24) ve siyasi (9) coğrafya ve nüfus (19) konuları ile işlenmiştir. Bu konuların dağılım yoğunluğu Avrupa kıtasındaki dağılım ile doğru orantılıdır.

⁹ <http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=45> son erişim tarihi 20. 08.2017

Tablo 7
Şehrin Aynaları Mekân Tablosu

Mekân/Yer	Kıta	Ülke	Şehir	Coğrafi Konu
Avila	Avrupa	İspanya		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Botorrita	Avrupa	İspanya	Zaragoza	Kültür, Nüfus
Rioseco	Avrupa	İspanya	Valladolid	Kültür, Nüfus, Yerleşme
Viyana	Avrupa	Avusturya		Siyasi Coğrafya
Mısır	Afrika	Mısır		Ekonomik Coğrafya, Nüfus
Tordesillas	Avrupa	İspanya	Valladolid	
Duero Nehri	Avrupa	İspanya		Hidroğrafya, Yerleşme
Salamanca	Avrupa	İspanya		Kültür, Nüfus
Colegio de San Bartolome	Avrupa	İspanya	Lanzarote Adası	Kültür, Nüfus
İspanya	Avrupa	İspanya		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Portekiz	Avrupa	Portekiz		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Plasencia del Monte	Avrupa	İspanya	Huesca	Kültür, Nüfus, Yerleşme
Madrid	Avrupa	İspanya		Ekonomik Coğrafya, Nüfus, Yerleşme
Fortuna Sokağı	Avrupa	İspanya	Madrid	Nüfus, Yerleşme
Santa Clara Manastırı	Avrupa	İspanya		Kültür

Tablo 7 devamı

Oro Azul Manastırı	Avrupa	İspanya	Madrid	Kültür
İtalya	Avrupa	İtalya		Kültür, Yerleşme
Plasencia del Monte	Avrupa	İspanya	Huesca	Kültür, Yerleşme
Saragossa	Avrupa	İspanya		Yerleşme
Fransa	Avrupa	Fransa		Ekonomik Coğrafya, Nüfus, Yerleşme
K. Afrika	Afrika			Nüfus, Yerleşme
Gea de Albarracin	Avrupa	İspanya	Teruel	Kültür, Nüfus, Yerleşme
Toledo	Avrupa	İspanya		Kültür, Yerleşme
La Guardia	Avrupa	İspanya		Kültür
El Toro Azul Hanı	Avrupa	İspanya		Ekonomik Coğrafya, Kültür
İstanbul	Asya	Türkiye	İstanbul	İklim
Hasköy	Avrupa	Türkiye	İstanbul	İklim
Babil	Asya	Irak	Babil	Kültür, Siyasi Coğrafya
Balat	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Yerleşme
Padua (Üniversite)	Avrupa	İtalya		Kültür, Yerleşme
Plaza Mayor	Avrupa	İspanya	Madrid	Kültür
Bologna	Avrupa	İtalya		Kültür
Venedik	Avrupa	İtalya		Ekonomik Coğrafya, Nüfus, Yerleşme
Alcazar Sarayı	Avrupa	İspanya	Sevilla	Kültür

Tablo 7 devamı

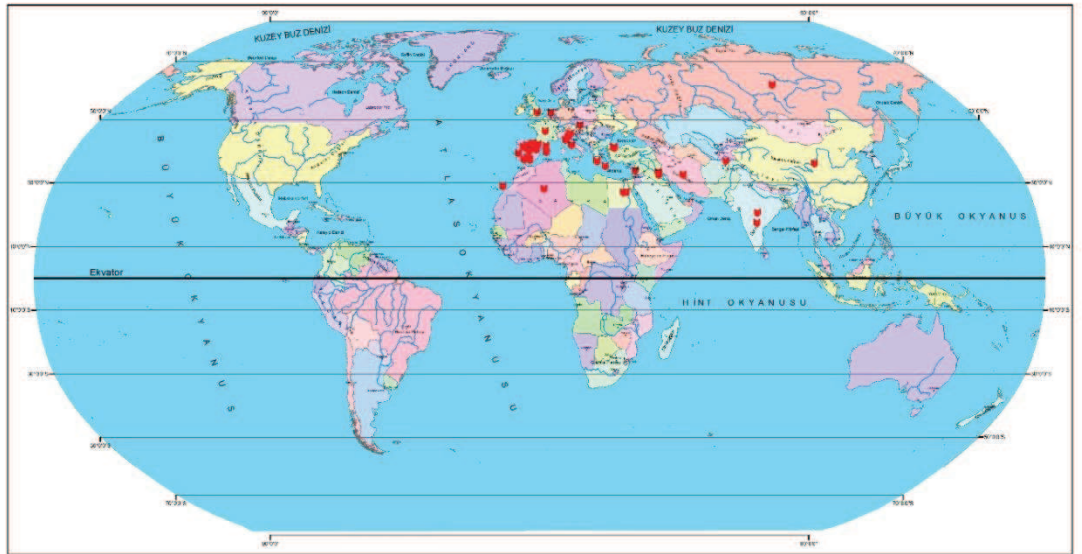
Buen Retiro	Avrupa	İspanya	Madrid	Kültür
Roma	Avrupa	İtalya		Kültür
Kastilya	Avrupa	İspanya		Kültür
Cruz Verde	Avrupa	İspanya		Kültür
Aragon	Avrupa	İspanya		Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Hint Adaları	Avrupa			Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Flandres	Avrupa			Kültür, Siyasi Coğrafya
Boteros Sokağı	Avrupa	İspanya	Madrid	Kültür, Yerleşme
Puerta de Alcala	Avrupa	İspanya		Kültür
Cordoba	Avrupa	İspanya		Yerleşme
Granada	Avrupa	İspanya		Yerleşme
Sevilla	Avrupa	İspanya		Yerleşme
Los Inocentes Kilisesi	Avrupa	İspanya		Kültür
Nil Nehri	Afrika	Mısır		Ekonomik Coğrafya
İran	Asya	İran		Ekonomik Coğrafya
Danzig	Avrupa	Polonya		Ekonomik Coğrafya
Haydarabad	Asya	Hindistan		Ekonomik Coğrafya
Bedahşan	Asya			Ekonomik Coğrafya
Hindistan	Asya	Hindistan		Ekonomik Coğrafya
Çin	Asya	Çin		Ekonomik Coğrafya
Rusya	Asya	Rusya		Ekonomik Coğrafya

Tablo 7 devamı

Koron	Avrupa	Yunanistan		Ekonomik Coğrafya
Modon	Avrupa	Yunanistan		Ekonomik Coğrafya
Boğdan	Avrupa			Ekonomik Coğrafya
Lübnan	Asya	Lübnan		Ekonomik Coğrafya
Ceneviz	Avrupa			Ekonomik Coğrafya
İngiltere	Avrupa	İngiltere		Ekonomik Coğrafya
Flemenk	Avrupa			Ekonomik Coğrafya
Livorna	Avrupa	İtalya		Ekonomik Coğrafya
Samatya	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Balıkpazarı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Kumkapısı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Unkapanı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Cibalikapısı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Ayakapısı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Balatkapısı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Fenerkapısı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Ortaköy	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Arnavutköy	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Büyükdere	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Kadıköyü	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür
Amsterdam	Avrupa	Hollanda	Amsterdam	Kültür
Bayrampaşa	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Nüfus
Bağdat	Asya	Irak	Bağdat	Siyasi Coğrafya

Tablo 7 devamı

Eyüp Sultan Türbesi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Atmeydanı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Siyasi Coğrafya
Küçükmustafapaşa Çarşısı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Kandilli	Asya	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Akdeniz	Avrupa			Nüfus, Yerleşme
Selanik	Avrupa	Yunanistan	Selanik	Nüfus, Yerleşme
Karadeniz	Asya			Ekonomik Coğrafya
Galata	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Nüfus, Yerleşme
Galata Kulesi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Arap Camii	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Cezayir	Afrika	Cezayir		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Girit		Yunanistan		Siyasi Coğrafya

Şekil 2: Şehrin Aynaları Mekân Haritası

MAHREM ROMANI

Çalışmamızdaki 11 roman içerisinde, tespit edilen 23 mekân ismiyle, en az mekân ismi geçen romandır. Bu mekânlardan 7'si İstanbul'da, 7'si Rusya'dadır. Bu durum romanda işlenen konuların 2 ana mekânda kurgulanmış olmasından dolayıdır. Çakır'ın da (2007) yüksek lisans çalışmasında belirttiği gibi romanda 1885'lerin Pera'sı (İstanbul), 1868'lerin Fransa'sı ve 1648'in Sibiryası gibi farklı zamanlar ve mekânlara geçişler olması, romanı farklı coğrafyalara, farklı kültürlerle ve farklı hayatlara taşımıştır ancak 1999'un anlatıldığı mekân olan İstanbul romanın başlangıç ve bitiş mekânıdır. (s.38)

Bunların dışında Fransa, Venedik, İtalya Avrupa mekânları olarak, Buhara ve Cava ise Asya mekânları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mahrem romanının mekân haritasını inceldiğimizde fiziksel mekânla bağının düşük olduğu görülmektedir. Dünyada birçok ülke ve kişi tarafından tanınan, bilinen tarihi ve turistik yerler isim olarak geçmiştir. Romanda olaylar farklı tarihler arasında geçişlerle işlendiğinden, mekânsal ayrıntılara da fazla değinilmemiştir. Adı geçen mekânlar nüfus, yerleşme, kültür ve siyasi coğrafya konularında ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

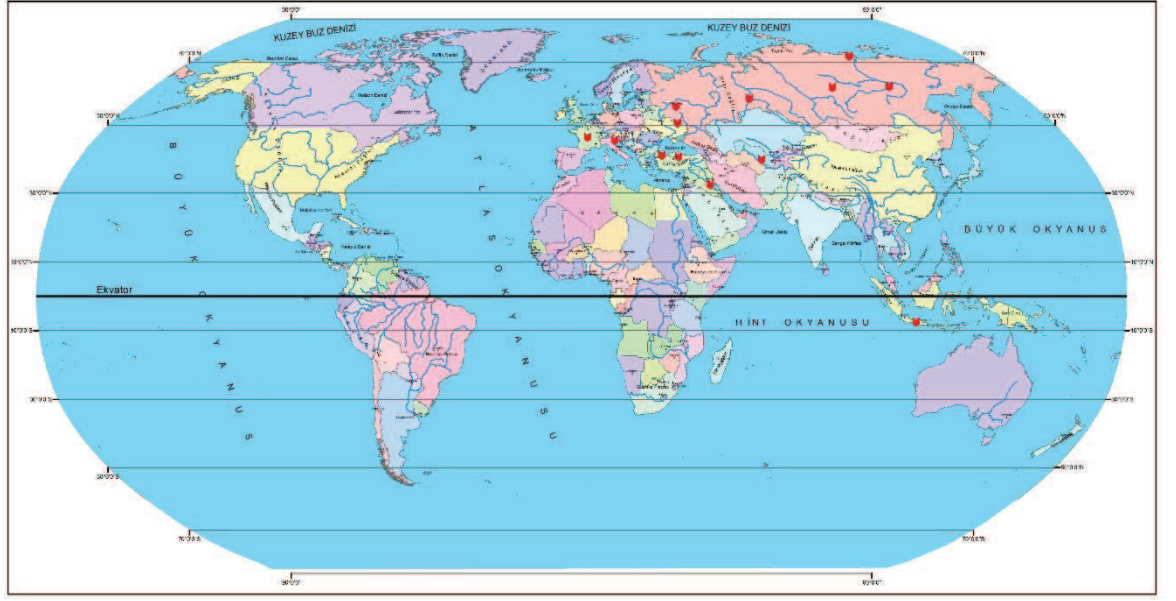
Tablo 8

Mahrem Romanı Mekân Tablosu

Mekân/Yer	Kıta	Ülke	Şehir	Coğrafi Konu
İstanbul	Asya	Türkiye		Nüfus, Yerleşme
Pera	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Balat	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Nüfus, Yerleşme
Tatavla (Kurtuluş)	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Nüfus, Yerleşme
Beyoğlu	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Nüfus, Yerleşme
Sibiryası	Asya	Rusya		Yerleşme

Tablo 8 devamı

Belgorod	Avrupa	Rusya		
Rusya	Asya	Rusya		İklim, Nüfus
Kremlin	Asya	Rusya		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya
Yakutsk	Asya	Rusya		Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Lena Nehri	Asya	Rusya		Hidrografya, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Tobolsk	Asya	Rusya		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Buhara	Asya	Özbekistan		Nüfus
Galata	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Nüfus
Venedik	Avrupa	İtalya		Kültür
Babil Kulesi	Asya	Irak		Kültür
Fransa	Avrupa	Fransa		Kültür, Nüfus
Cava	Asya	Endonezya		
Tophane	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Boğaziçi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Üsküdar	Asya	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Çorum	Asya	Türkiye	Çorum	Yerleşme

Şekil 3: Mahrem Romanı Mekân Haritası

BİT PALAS ROMANI

Bit Palas romanında 69 mekân tespiti yapılmış olup bunlardan 39'u İstanbul iline aittir. İstanbul şehrinde ise Avrupa yakasındaki sokaklar, mahalleler, binalar, tarihi yerler, okullar istasyonlar roman mekânlarındandır. Romanın mekânları coğrafi unsurlardan en fazla yerleşme ve kültür coğrafyası ile ilişkili bulunmaktadır. Bu roman, İstanbul şehri nüfus, yerleşme ve kültür coğrafyası analizi olarak dikkat çekmektedir. Şehrin sokaklarında dolayısıyla İstanbul'da gerçekleşen değişimler, tüm ayrıntılarıyla, nedenleri ve sonuçlarıyla, iyi ve kötü yönleriyle romandaki mekânlar ile işlenmiş olduğundan, şehre ait eski ve yeni kimliği okuyucuya birebir yansıtan unsur olarak mekânlar romanın en önemli yapı taşlarıdır.

Romanda hâkim mekân olan İstanbul her yönüyle bize coğrafi olarak anlatılmış hatta romanın içindeki şahısları doğuran, oluşturan başkarakter olan bir kişi konumundadır. İhtilal döneminde Rusya'dan göç ile başlayan romanda diğer ülkeler çoğunlukla kültür coğrafyası ile ilgili olarak geçmiştir. Romanda ana mekân 5 katlı “Bonbon Palas” apartmanıdır. Bu apartmanın tarihi geçmişi ve her katta 2 daire bulunduğundan toplam 10 dairedaki karakterler ve hayatları üzerinden ilerleyen romanda asıl değişim İstanbul

gibi görünse de aslında Türkiye’dir. Şafak şehir üzerinden yazarak geniş kapsamlı ülke ve hatta doğu- batı mekân algısını da okuyucuya sorgulatmıştır. Bu da İstanbul’u başta da belirttiğimiz gibi coğrafi mekândan ziyade bir şahıs gözüyle işlediğinin kanıtıdır. Romandaki mekânların dünya dağılışına baktığımızda Avustralya kıtası 1, Kuzey Amerika kıtası ise 2 kez, yerleşme ve kültür coğrafyası konuları bazında geçmiştir. Mekânların neredeyse tamamı eski dünya karaları olan Avrupa, Asya çok az bir kısmı da Afrika kıtasında yer almaktadır.

Tablo 9

Bit Palas Romanı Mekân Tablosu

Mekân/Yer	Kıta	Ülke	Şehir	Coğrafi Konu
Haliç	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
İstanbul	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür, Siyasi Coğrafya
Galata Köprüsü	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Kırım	Asya	Rusya		Nüfus
Grosy	Asya	Rusya		Nüfus, Yerleşme
Kislovtsk	Asya	Rusya		Bitki Örtüsü, İklim, Nüfus, Yerleşme
Rusya	Asya	Rusya		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Fransa	Avrupa	Fransa		Nüfus, Yerleşme
Paris	Avrupa	Fransa		Kültür, Yerleşme
Beyoğlu	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür
Kiev	Avrupa	Ukrayna		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Odessa	Avrupa	Ukrayna		Kültür, Nüfus, Yerleşme

Tablo 9 devamı

Asmalı Mescit	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Alsace	Avrupa	Fransa		Nüfus
Boğaz (İstanbul)	Asya	Türkiye	İstanbul	Hidrografya, Jeomorfoloji
Avustralya	Avustralya	Avustralya		Nüfus
Kahire	Afrika	Mısır		Nüfus, Yerleşme
Tokyo	Asya	Japonya		Kültür
Çin	Asya	Çin		Kültür
İspanya	Avrupa	İspanya		Kültür
Hindistan	Asya	Hindistan		Kültür
Tibet	Asya	Çin		Kültür
Afrika	Afrika			Kültür
Ortadoğu	Asya			Kültür
A.B.D	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür
Avrupa	Avrupa			Kültür
Delhi	Asya	Hindistan		Kültür
Kudüs	Asya			Kültür
Beyazıt	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür
İstiklal Cadde	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Babil Kulesi	Asya	Irak		Kültür
Okmeydanı Eğitim Hastanesi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	
Jura Dağları	Avrupa			Jeomorfoloji

Tablo 9 devamı

Mısır	Afrika	Mısır		Kültür
Moskova	Asya	Rusya		Kültür
Lizbon	Avrupa	Portekiz		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Haydarpaşa Garı	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür
İsviçre	Avrupa	İsviçre		Nüfus
Zeytinburnu	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür
California	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Yerleşme
Boğaz Köprüsü	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür
Fatih	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Eski Banka Sokağı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Usturumcu Sokak	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Kırıktulumba Sokağı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Örnektepe	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Dolapdere	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Keresteci Recep Sokak	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Camekan Sokak	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Küçük Hendek Sokağı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Süryani Kilisesi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Kuştepe	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Balat	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Fener Patrikhanesi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Harbiye	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme

Tablo 9 devamı

Papa Roncalli Sokağı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Üçbaş Camii	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Kaptanpaşa İlkokulu	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Meymenet Sokağı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Okmeydanı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Ulah Sarayı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Mesneviyhane Sokak	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Zeyrek	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Kağıthane	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Dumanlı Sokak	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Kadıköy	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Cihangir	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Özel Fener Rum Lisesi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme

Şekil 4: Bit Palas Romanı Mekân Haritası

ARAF ROMANI

Romanda 88 mekân ismi tespit edilmiştir. Avustralya kıtası 1, G. Amerika 1, Afrika 4, Avrupa 23, Asya 25, K. Amerika 26, mekânıyla romanda yer almıştır. Antarktika hariç her kıtadan mekânların yer aldığı romanda en fazla K. Amerika kıtasından mekânlar tespit edilmiştir. Bu durum yazarın o sırada K. Amerika’da bulunuyor olmasının romanın coğrafi mekânlarına yansımasıdır. Roman hem bu yönüyle de hem de içeriğinde coğrafi unsurlardan kültür ve göç çok fazla işlendiği için kıtalararası bir özellik taşımaktadır. Coğrafi konu dağılımı açısından da roman, yerel saat farklarından, kültür coğrafyasına, jeomorfolojiden, yerleşme coğrafyasına, ekonomik coğrafyadan siyasi coğrafyaya bağlar oluşturarak geniş bir yelpazede konuları bünyesinde toplamış bir eserdir. Şafak’ın yazarlık hayatında da bu roman yazarın küresel bir yazar kimliği kazanmasında belirgin bir yere sahiptir.

Tablo 10
Araf Romanı Mekân Tablosu

Mekân/Yer	Kıta	Ülke	Şehir	Coğrafi Konu
İstanbul	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Fas	Afrika	Fas		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Amerika				Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Porta Riko	Kuzey Amerika			Ekonomik Coğrafya, Nüfus
Somerville Bulvarı	Kuzey Amerika	A.B.D	Boston	Yerleşme
Davis Meydanı	Kuzey Amerika	A.B.D	Boston	Yerleşme
İran	Asya			Kültür
Orta Asya	Asya			Bitki Örtüsü
Kore	Asya			Kültür

Tablo 10 devamı

Pearl Sokağı	Kuzey Amerika	A.B.D	Boston	Yerleşme
Hindistan	Asya			Kültür, Nüfus
San Francisco	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür
Massachusetts	Kuzey Amerika	A.B.D		Nüfus, Yerleşme
Boston	Kuzey Amerika	A.B.D		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Northampton	Avrupa	İngiltere		Kültür
New York	Kuzey Amerika	A.B.D		Yerleşme
Balkanlar	Avrupa			Genel Coğrafya
Atlantik Okyanusu				Hidroğrafya
Harvard Meydanı	Kuzey Amerika	A.B.D		Yerleşme
Eyfel Kulesi	Avrupa	Fransa	Paris	Ekonomik Coğrafya
Ortadoğu	Asya			Siyasi Coğrafya
Türkiye	Asya			Kültür, Siyasi Coğrafya
Avrupa				Kültür, Siyasi Coğrafya
Somerville	Kuzey Amerika	A.B.D	Boston	Yerleşme
İtalya	Avrupa			Kültür
Somali	Afrika			Ekonomik Coğrafya
Afrika				Ekonomik Coğrafya, Kültür
Norveç	Avrupa			Kültür, Nüfus
Modern Sanatlar Müzesi	Kuzey Amerika		Boston	Kültür
Amherst	Kuzey Amerika	A.B.D	Hampshire	Ekonomik Coğrafya

Tablo 10 devamı

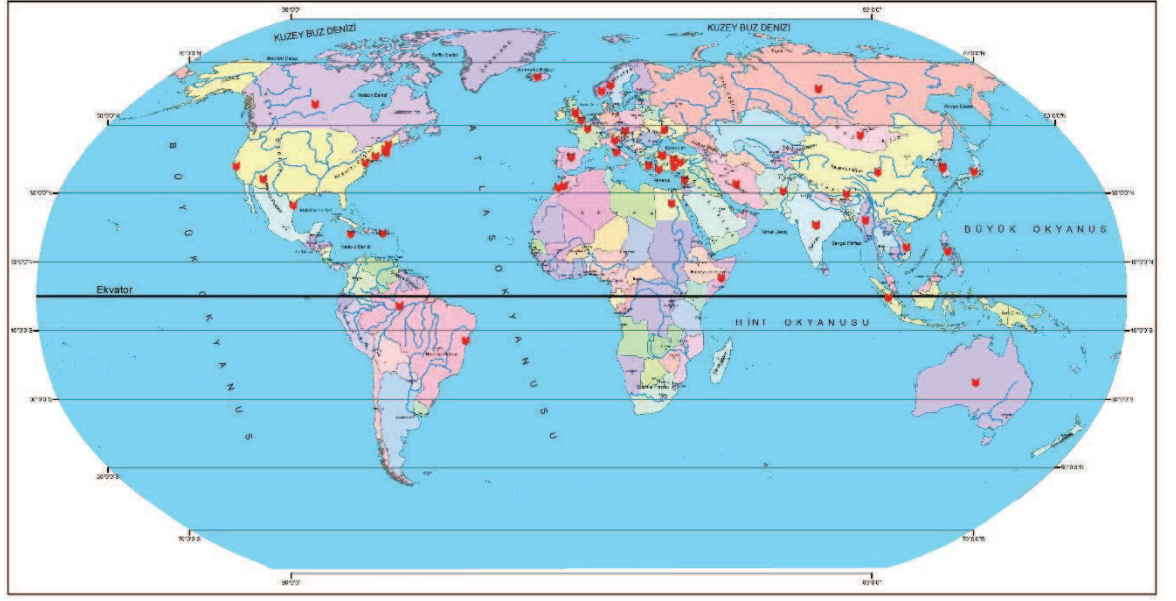
Madrid	Avrupa	İspanya		Genel Coğrafya
Marakeş	Afrika	Fas		Genel Coğrafya
Çin	Asya			Kültür
İspanya	Avrupa			Kültür
San Francisco	Kuzey Amerika	A.B.D		Jeomorfoloji
Londra	Avrupa	İngiltere		Kültür
Arizona	Kuzey Amerika	A.B.D		Ekonomik Coğrafya
Hargill	Kuzey Amerika	A.B.D	Texas	Yerleşme
Japonya	Asya			Kültür
Burma (Myanmar)	Asya			Kültür
Vietnam	Asya			Kültür
Meksika	Kuzey Amerika			Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Filipinler	Asya			Ekonomik Coğrafya, Kültür
Salvador	Kuzey Amerika	Brezilya		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Ankara	Asya	Türkiye		Kültür
Kanada	Kuzey Amerika			Kültür
Mısır	Afrika			Kültür, Nüfus
Pakistan	Asya			Kültür, Nüfus
Jamaika				Kültür, Nüfus
Sultanahmet Camii	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
New England	Kuzey Amerika	A.B.D		İklim, Kültür

Tablo 10 devamı

Akdeniz				İklim, Kültür
Kos	Avrupa	Yunanistan	Oniki Ada	Ekonomik Coğrafya
Atina	Avrupa	Yunanistan		Ekonomik Coğrafya
Viyana	Avrupa	Avusturya		Kültür, Siyasi Coğrafya
Sumatra	Asya	Endonezya		Kültür
Washington	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Siyasi Coğrafya
Sibirya	Asya			Ekonomik Coğrafya
Moğolistan	Asya			Ekonomik Coğrafya
Hindistan	Asya			Ekonomik Coğrafya
Amazon	Güney Amerika			Bitki Örtüsü
Huntigton Bulvarı	Kuzey Amerika	A.B.D	Boston	Yerleşme
Cape Cod	Kuzey Amerika	A.B.D	Maccashussets	Ekonomik Coğrafya, Fauna, Hidrografya
Çatalhöyük	Asya	Türkiye	Konya	Kültür, Nüfus, Yerleşme
Ukrayna	Avrupa			Kültür, Nüfus
South Sokağı	Kuzey Amerika	.B.D	Boston	Yerleşme
Tibet	Asya			Kültür
New Egnland Akvaryumu	Kuzey Amerika	A.B.D		Ekonomik Coğrafya, Fauna, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Zooloji Müzesi	Kuzey Amerika	A.B.D		Ekonomik Coğrafya, Fauna, Kültür, Nüfus, Yerleşme

Tablo 10 devamı

Harvard Doğa Müzesi	Kuzey Amerika	A.B.D		Bitki Örtüsü, Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Kore Yarımadası	Asya			Jeomorfoloji, Kültür, Siyasi Coğrafya
Venedik	Avrupa	İtalya		Kültür
İskandinavya	Avrupa			Kültür
Britanya				
İzlanda	Avrupa			Kültür
Lübnan	Asya			Kültür, Nüfus
Kapalı Çarşı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Avustralya	Avustralya			Kültür
Auburn Sokağı	Avrupa	İngiltere		Kültür
Yerebatan Sarnıcı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Ayasofya	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Boğaz(İstanbul)	Asya	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Adalar (İstanbul)	Asya	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Galata Kulesi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Kadıköy Meydanı	Asya	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Beyoğlu	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Boğaz Köprüsü		Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya

Şekil 5: Araf Romanı Mekân Haritası

Romanın mekân haritası oldukça yoğundur. Yukarıda da bahsedildiği gibi Dünya üzerinde birçok ülke ve şehre romanda yer verilmiştir. Romanın ismi ile coğrafi bir ilişki kurmak gerekirse “Araf” yerküre üzerinde mekân olarak bir yere bir kültüre ait olamama durumu Dünya’daki kimliğini ve kimlikleri mekânlar ve aidiyetler üzerinden sorgulama romanıdır. Yılmaz’ın (2007;213) da belirttiği gibi Romanın işlenişinde seçilen Boston, bir öğrenci şehri olduğu için yalnızlık, yabancılık, kimlik sorgularının en iyi işlenebileceği mekânlardan biridir. Romanın ana karakterlerinden Ömer genel olarak Asya kıtasını, özelde ise kimilerine göre Ortadoğu kimilerine göre Anadolu’yu yansıtmakta, Abed Afrika’yı, Piyu Avrupa’yı ve Gail Amerika’yı temsil etmektedir. Bu temsil etme romanda, bahsedilen gençlerin doğup büyüdüğü kıtalar ve bu kıtaların onların kimlikleri üzerindeki etkisinde görülmektedir. Ömer kendini doğduğu mekâna ve kültüre ait hissedemeyen ancak göç ettikten sonra da bir o kadar onlara ait olduğu diğerleri tarafından vurgulanan, geleceği hakkında tutarsızlık sergileyen, modern bir kimlik çizmeye çalışan ve bocalayan Anadolu’nun sembolüdür. Abed ise yıllarca sömürülmüş, ezilmiş ve dışlanmış olmanın verdiği bir öfke ve hırs ile hem kimliğine sıkı sıkı sarılmış hem de içinde taşıdığı potansiyel gücü azimle ortaya çıkarmaya çalışan Afrika’yı simgelemektedir. Romanın sonunda, mekânlar, kültürler, kimlikler arasında

kalış, aidiyetsizlik İstanbul Boğazı'nda tam da Asya ile Avrupa Kıtalarının ortasında, Gail'in intihar etmesiyle son bulmuştur. Görüldüğü gibi romandaki mekânlar ile romanın kurgusu arasında sıkı sıkıya bir bağ mevcuttur.

BABA VE PİÇ ROMANI

Baba ve Piç romanında coğrafi unsurlardan hemen hepsi mekânlarla birlikte işlenilmiştir. Örneğin Arizona'nın bitki örtüsü havaalanındaki turistik eşyalara yansıtılarak ekonomik coğrafya ile bağ kurulmuş, İstanbul'un iklim özellikleri anlatılırken insanların mizacına etkisine değinilmiştir. Ancak romanda siyasi, kültürel, ekonomik coğrafya konuları ile nüfus ve yerleşme konularının ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu roman Asya ve Kuzey Amerika kıtalarında yoğunlaşmış olmasına rağmen diğer katılardan da mekânlar yer almaktadır. Tabloda (Tablo 11) Avrupa kıtasındaki mekânların çoğu İstanbul, Avrupa yakasına aittir. Romanda toplam 20 mekân ile en fazla mekânın kullanıldığı ülke ABD'dir. İstanbul da 10 mekân ile romanda yer almaktadır.

Tablo 11

Baba ve Piç Romanı Mekân Tablosu

Mekân/Yer	Kıta	Ülke	Şehir	Coğrafi Konu
İstanbul	Asya	Türkiye		İklim, Nüfus, Yerleşme
Galata Köprüsü	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür
Kapalıçarşı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Nüfus, Yerleşme
Ortadoğu	Asya			Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Balkanlar	Avrupa			Yerleşme
Beyoğlu	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
St. Petersburg	Avrupa	Rusya		İklim, Nüfus, Yerleşme
Arizona	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Nüfus, Yerleşme

Tablo 11 devamı

A.B.D	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Arizona Üniversitesi	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür
İran	Asya	İran		Fauna
Tucson	Kuzey Amerika	A.B.D		Yerleşme
Danimarka	Avrupa	Danimarka		Kültür
Mısır	Asya	Mısır		Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Hindistan	Asya	Hindistan		Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Endonezya	Asya	Endonezya		Nüfus, Yerleşme
Türkiye	Asya	Türkiye		Nüfus, Yerleşme
Meksika	Kuzey Amerika	Meksika		Kültür, Yerleşme
Minneapolis	Kuzey Amerika	A.B.D		Yerleşme
Erivan	Asya	Ermenistan		Kültür, Yerleşme
San Francisco	Kuzey Amerika	A.B.D		Ekonomik Coğrafya, Yerleşme
Anadolu	Asya			Kültür, Yerleşme
Orta Asya	Asya			Kültür, Yerleşme
Ağrı Dağı	Asya	Türkiye		Jeomorfoloji, Kültür
Kentucky	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Yerleşme
Elizabethtown	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Yerleşme
Arkansas	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Nüfus
Memphis	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Nüfus, Yerleşme

Tablo 11 devamı

Avustralya	Avustralya			Ekonomik Coğrafya
Almanya	Avrupa	Almanya		Ekonomik Coğrafya
Paris	Avrupa	Fransa		Ekonomik Coğrafya
Roma	Avrupa	İtalya		Ekonomik Coğrafya
Maçu Piçu	Güney Amerika	Peru		Ekonomik Coğrafya
K.Afrika	Afrika			Ekonomik Coğrafya
İpek Yolu	Güney Amerika			Ekonomik Coğrafya, Kültür
Bolivya	Güney Amerika	Bolivya		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Kızıl Göl	Güney Amerika	Bolivya		Ekonomik Coğrafya, Hidroğrafya, Jeomorfoloji
Opera Meydanı	Kuzey Amerika	A.B.D	San Francisco	Kültür, Yerleşme
Lübnan	Asya	Lübnan		Kültür, Nüfus
Tayland	Asya	Tayland		Kültür, Nüfus
Russian Hill	Kuzey Amerika	A.B.D	San Francisco	Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Berkeley	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Yerleşme
Los Angeles	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Yerleşme
Karayip Adaları	Kuzey Amerika			Kültür
Hollanda	Avrupa	Hollanda		Kültür, Yerleşme
Colombus Bulvarı	Kuzey Amerika	A.B.D	San Francisco	Kültür, Yerleşme
Doğu Avrupa	Avrupa			Kültür

Tablo 11 devamı

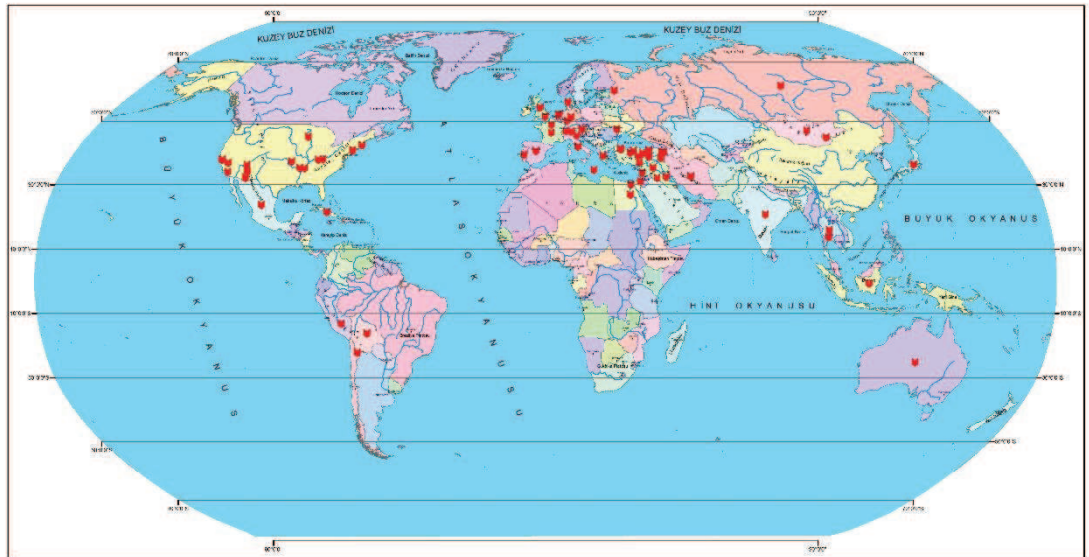
Çin Mahallesi	Kuzey Amerika	A.B.D	San Francisco	Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
New York	Kuzey Amerika	A.B.D		Nüfus
Kaliforniya	Kuzey Amerika	A.B.D		Yerleşme
Columbia Üniveristesi	Kuzey Amerika	A.B.D	New York	Kültür
Brooklyn	Kuzey Amerika	A.B.D	New York	Ekonomik Coğrafya, Yerleşme
Boston	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Nüfus
Venedik	Avrupa	İtalya		Kültür
Büyük Kanyon	Kuzey Amerika	A.B.D		Ekonomik Coğrafya
Kahire	Asya	Mısır		Yerleşme
Boğaziçi Köprüsü	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür
Ayaş	Asya	Türkiye	Ankara	Kültür, Siyasi Coğrafya
Çankırı	Asya	Türkiye		Kültür, Siyasi Coğrafya
Sivas	Asya	Türkiye		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Der Zor	Asya	Suriye		Bitki Örtüsü, Nüfus, Siyasi Coğrafya
Yeniköy	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Babil Kulesi	Asya	Irak		Kültür, Yerleşme
Moldovya	Avrupa	Moldovya		Kültür, Nüfus
İspanya	Avrupa	İspanya		Kültür, Yerleşme
İtalya	Avrupa	İtalya		Jeomorfoloji

Tablo 11 devamı

Alp Dağları	Avrupa			Jeomorfoloji, Yerleşme
Van	Asya	Türkiye		Nüfus, Yerleşme
Adana	Asya	Türkiye		Nüfus, Yerleşme
Harput	Asya	Türkiye		Nüfus, Yerleşme
Trabzon	Asya	Türkiye		Nüfus, Yerleşme
Pirkinik	Asya	Türkiye	Sivas	Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Suriye Çölü	Asya			Bitki Örtüsü, İklim, Jeomorfoloji, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Ortaköy	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Taksim	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Akdeniz	Asya			Ekonomik Coğrafya, Yerleşme
Londra	Avrupa	İngiltere		Kültür, Nüfus
Ermenistan	Asya	Ermenistan		Kültür, Nüfus, Yerleşme
İstiklal Caddesi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Asmalımeccit	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Rusya	Asya	Rusya		Yerleşme
Tucson Havaalanı	Kuzey Amerika	A.B.D	Arizona	Ekonomik Coğrafya
İsrail	Asya	İsrail		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Avusturya	Avrupa	Avusturya		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Fransa	Avrupa	Fransa		Ekonomik Coğrafya, Kültür
İsviçre	Avrupa	İsviçre		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Portekiz	Avrupa	Portekiz		Ekonomik Coğrafya, Kültür

Tablo 11 devamı

Yunanistan	Avrupa	Yunanistan		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Büyük Britanya Adaları	Avrupa			Ekonomik Coğrafya, Kültür
Bangkok	Asya	Tayland		Ekonomik Coğrafya
Japonya	Asya	Japonya		Nüfus, Siyasi Coğrafya
Sovyetler Birliği	Asya			Nüfus, Siyasi Coğrafya
Frankfurt	Avrupa	Almanya		Kültür
El Tiridito Mabedi	Kuzey Amerika	A.B.D	Arizona	Kültür
Moğolistan	Asya	Moğolistan		Kültür
Gobi Çölü	Asya			Bitki Örtüsü, Fauna, İklim, Kültür, Toprak
Karacaahmet	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme

Şekil 6: Baba ve Piç Romanı Mekân Haritası

SİYAH SÜT

Yazarın otobiyografik bir romanı olmasından dolayı mekânlar yazarın hayatındaki şehirler ve kıtalara göre dağılmıştır. Toplamda romanda geçen mekân sayısı 42 olarak tespit edilmiş bunlar içerisinde Türkiye 11 kez, İstanbul ise 10 kez romanda yer almıştır. Kıtalar ölçeğinde incelediğimizde Asya 18, Avrupa ve Kuzey Amerika 6'sar, Güney Amerika 3, Afrika ise 1 kez romanda mekânları geçmiştir. Kıta ismi olarak Avustralya 1 kez ekonomik coğrafya konusu ile 1 kez de Antarktika iklim ve faunası ile haritada yer almıştır. Romanda geçen bazı ülkeler eserin içerisinde yer alan yazarların anlatıldığı onlarla ilişkili konularda geçen mekânlardır. Konuların dağılımında ise bu mekânlar en fazla 28 defa kültür coğrafyası, 22 yerleşme, 17 nüfus, 13 ekonomi konuları ile göze çarpmaktadır.

Kıtaların romanda ilişkili olduğu coğrafi konulara göre incelediğimizde Asya en çok 12 kez kültür coğrafyası, 10 kez yerleşme coğrafyası, 6 kez nüfus konuları ile işlenmiştir. Avrupa kıtası 4 kültür, 3 yerleşme, 2 coğrafya konularında geçmiştir. Kuzey Amerika kültür, nüfus ve yerleşme konuları ile 5'er kez romanda yer almıştır.

Tablo 12

Siyah Süt Romanı Mekân Tablosu

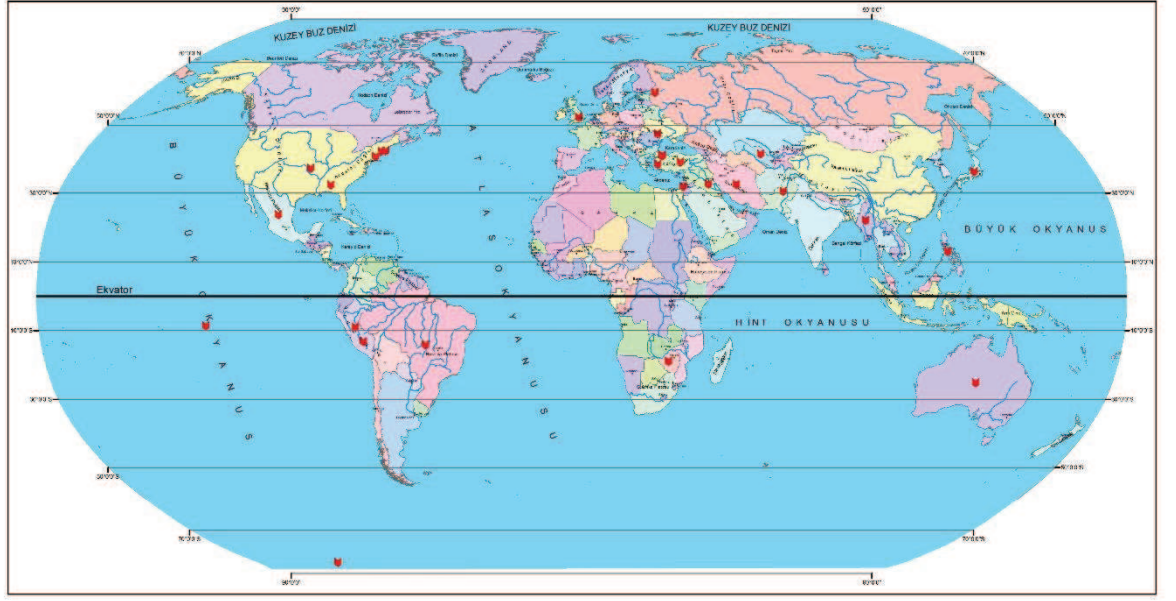
Mekân/Yer	Kıta	Ülke	Şehir	Coğrafi Konu
Türkiye	Asya	Türkiye		Kültür, Siyasi Coğrafya
Heybeliada	Asya	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür, Yerleşme
Burma (Myanmar)	Asya	Burma		Yerleşme
İstanbul	Asya	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Yerleşme
Bostancı	Asya	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Kerbela	Asya	Irak		Kültür, Nüfus, Yerleşme
İran	Asya	İran		Kültür

Tablo 12 devamı

Asya	Asya			Kültür, Nüfus
Afrika	Afrika			Ekonomik Coğrafya, Kültür,
Zimbabve	Afrika	Zimbabve		Kültür, Yerleşme
İngiltere	Avrupa	İngiltere		Nüfus, Yerleşme
Moldovya	Avrupa	Moldovya		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Filipinler	Asya	Filipinler		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Özbekistan	Asya	Özbekistan		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Avrupa	Avrupa			Kültür
Boğaz(istanbul)	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür, Nüfus
Bebek Parkı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Nüfus
Arnavutköy İskelesi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Amerika	Kuzey Amerika			Ekonomik Coğrafya
Japonya	Asya	Japonya		Ekonomik Coğrafya
Avustralya	Avustralya			Ekonomik Coğrafya
Boston	Kuzey Amerika	A.B.D		Fauna, İklim, Kültür, Yerleşme
Haydarpaşa Garı	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür
New York	Kuzey Amerika	A.B.D		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Pakistan	Asya	Pakistan		Kültür, Yerleşme
Atatürk Havaalanı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus

Tablo 12 devamı

Mount Holyoke	Kuzey Amerika	A.B.D		Bitki Örtüsü, Ekonomik Coğrafya, Fauna, İklim, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Alabama	Kuzey Amerika	A.B.D		Nüfus, Yerleşme
Meksika	Kuzey Amerika	Meksika		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus
Asmalimescit	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Kapalıçarşı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür
Filistin	Asya	Filistin		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Antartika	Antartika			Fauna, İklim
İzmir	Asya	Türkiye	İzmir	Nüfus
Kuzguncuk	Asya	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Pasifik (Okyanusu)				Bitki Örtüsü, Hidroğrafya
Peru	Güney Amerika	Peru		Kültür, Yerleşme
Machu Pichu	Güney Amerika	Peru		Kültür, Yerleşme
Brezilya	Güney Amerika	Brezilya		Kültür, Nüfus
A.B.D	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Sen Petersburg	Asya	Rusya		Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Anadolu	Asya			Kültür

Şekil 7: Siyah Süt Romamı Mekân Haritası

AŞK ROMANI

Tabloda görüldüğü üzere (Tablo 13) romanda 78 mekân adı geçmiştir. Bu mekânlar en fazla K. Amerika (16) ve Asya (43) kıtaları üzerinde yer almaktadır. Afrika (7), Avrupa (10), G. Amerika (2) ise romandaki mekânların bulunduğu diğer kıtalardır. Ülke olarak romanın en belirgin mekânı ABD (10), Türkiye'dir (9). Romanda coğrafi konuların dağılımında en fazla kültür coğrafyası (41) hâkimdir. Sonrasında ise yerleşme (39), nüfus (18), ekonomik coğrafya (14) ve siyasi coğrafya (13) konuları gelmektedir. Romanda en fazla bahsedilen Asya kıtası kültür konularında 25 kez, Kuzey Amerika 7 kez, Avrupa 5 kez yer almıştır.

Romanda geçen mekânların çoğu modern zamanların dervişi olarak adlandırabileceğimiz karakter Aziz Zahara'nın gezip bulunduğu yerlerdir. Bu nedenle hemen hemen her kıta her kültür romanın içinde yer bulmuş ve mekân bakımından zenginlik kazandırmıştır.

Tablo 13**Aşk Romanı Mekân Tablosu**

Mekân/Yer	Kıta	Ülke	Şehir	Coğrafi Konu
A.B.D	Kuzey Amerika	A.B.D		Yerleşme
Northampton	Kuzey Amerika	A.B.D		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Boston	Kuzey Amerika	A.B.D		Yerleşme
Rhode Adası	Kuzey Amerika	A.B.D		Yerleşme
Smith Üniversitesi	Kuzey Amerika	A.B.D	Caroline	Kültür
Küçük Asya	Asya			Kültür, Yerleşme
Massachusetts	Kuzey Amerika	A.B.D		Yerleşme
İran	Asya	İran		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Yerleşme
Tahran	Asya	İran		Kültür, Yerleşme
Hollanda	Avrupa	Hollanda		Kültür, Yerleşme
Amsterdam	Avrupa	Hollanda		Kültür, Yerleşme
Anadolu	Asya			Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya
Konya	Asya	Türkiye	Şehir	Kültür, Yerleşme
Kudüs	Asya			Kültür, Siyasi Coğrafya
Tebriz	Asya	İran		Nüfus, Yerleşme
İskenderiye	Asya	Mısır		Nüfus, Yerleşme
Alamut Kalesi	Asya	İran	Kazvin	Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Semer kand	Asya	Özbekistan		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Arabistan	Asya			Bitki Örtüsü, İklim, Kültür

Tablo 13 devamı

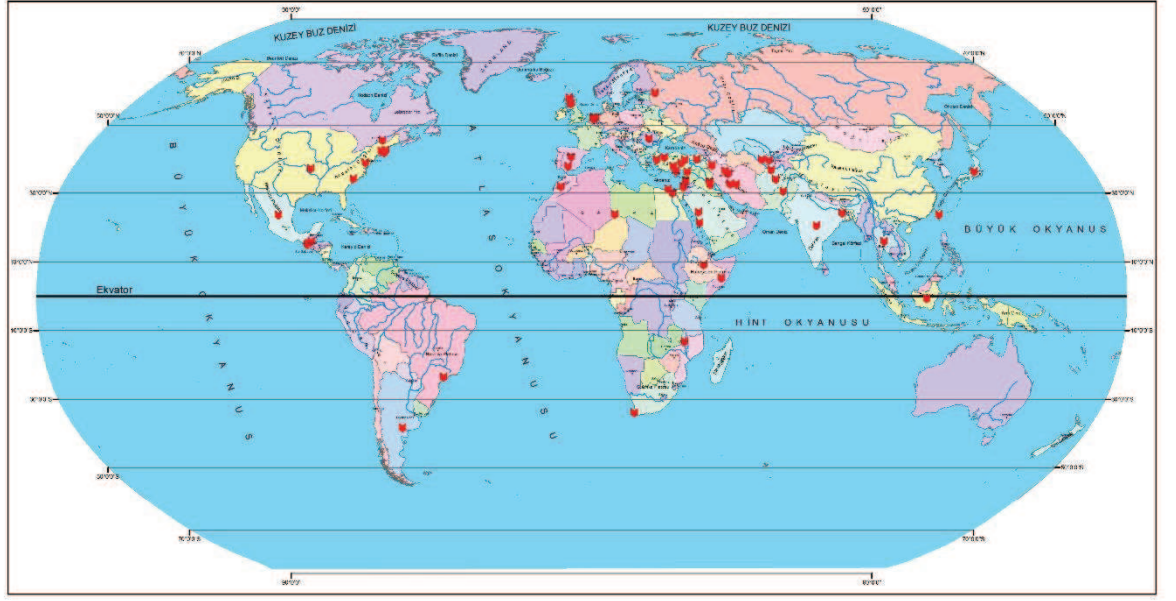
Karadeniz Sahilleri	Asya	Türkiye		Hidroğrafya, Jeomorfoloji, Nüfus
Bağdat	Asya	Irak		Nüfus, Yerleşme
Guatemala	Kuzey Amerika	Guatemala		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Momostenango	Kuzey Amerika	Guatemala		Kültür
Babil	Asya	Irak		Kültür
Tayvan	Asya	Çin		Kültür
Japonya	Asya	Japonya		Kültür
Kayseri	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya
Şam	Asya	Suriye		Yerleşme
Chajul	Kuzey Amerika	Guatemala		Bitki Örtüsü, Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Sivas	Asya	Türkiye		Siyasi Coğrafya
Erzurum	Asya	Türkiye		Siyasi Coğrafya
Halep	Asya	Suriye		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Şekerci Han	Asya	Türkiye	Konya	Ekonomik Coğrafya, Yerleşme
Babil Kulesi	Asya	Irak		Kültür
Nikea(İznik)	Asya	Türkiye		Kültür, Nüfus, Yerleşme
İda Dağı (Kaz Dağları)	Asya	Türkiye		İklim, Jeomorfoloji
Etiyopya	Afrika	Etiyopya		Kültür, Siyasi Coğrafya
Hindistan	Asya	Hindistan		Kültür

Tablo 13 devamı

Malavi	Afrika	Malavi		Ekonomik Coğrafya
Belh	Asya	Afganistan		Kültür
İskoçya	Avrupa	İskoçya		Nüfus, Yerleşme
Mekke	Asya	Suudi Arabistan		Kültür
Medine	Asya	Suudi Arabistan		Kültür
Uzakdoğu	Asya			Yerleşme
Horosan	Asya	İran		Yerleşme
Kösedağ	Asya	Türkiye		Siyasi Coğrafya
Buhara	Asya	Özbekistan		Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Afganistan	Asya	Afganistan		Nüfus, Yerleşme
Toros Dağları	Asya	Türkiye		Kültür, Yerleşme
Kinlochbervie	Avrupa	İskoçya		Ekonomik Coğrafya, Jeomorfoloji, Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Arjantin	Güney Amerika	Arjantin		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya
Endonezya	Asya	Endonezya		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya
Filistin	Asya	Filistin		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya
Somali	Afrika	Somali		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya
Yugoslavya	Avrupa			Yerleşme
Rotterdam	Avrupa	Hollanda		Yerleşme

Tablo 13 devamı

Sahra Çölü	Afrika			Ekonomik Coğrafya
Fas	Afrika	Fas		Kültür, Yerleşme
Tayland	Asya	Tayland		Kültür
Smithsonian Müzesi	Kuzey Amerika	A.B.D	Boston	Kültür
İsfahan	Asya	İran		Nüfus, Yerleşme
Kahire	Afrika	Mısır		Nüfus, Yerleşme
Montreal	Kuzey Amerika	Kanada		Ekonomik Coğrafya
Küçük İtalya	Kuzey Amerika	A.B.D	Boston	Yerleşme
Common Parkı	Kuzey Amerika	A.B.D	Boston	Ekonomik Coğrafya
Su Parkı	Kuzey Amerika	A.B.D	Boston	Ekonomik Coğrafya
Harward Meydanı	Kuzey Amerika	A.B.D	Boston	Ekonomik Coğrafya
Romanya	Avrupa	Romanya		Nüfus, Yerleşme
Pakistan	Asya	Pakistan		Kültür
Cordoba	Avrupa	İspanya		Kültür
İspanya	Avrupa	İspanya		Kültür
Cape Town	Afrika	Güney Afrika Cumhuriyeti		Yerleşme
St. Petersburg	Asya	Rusya		Yerleşme
Mürşidabad	Asya	Hindistan		Yerleşme
Sao Paolo	Güney Amerika	Brezilya		Yerleşme
Meksika	Kuzey Amerika	Meksika		Kültür, Yerleşme

Şekil 8: Aşk Romanı Mekân Haritası

İSKENDER ROMANI

Romanın mekân haritasında Asya (33) ve Avrupa (37) kıtalarının yoğun olduğu görülmektedir. Toprak ailesinin üzerinde yoğunlaşan romandaki mekânlardan biri Türkiye (9) diğeri de ailenin göçle gitmiş olduğu İngiltere'dir (17). İngiltere'de özellikle başkent Londra 12 kez geçmiştir. Bunlardan 8'i ekonomik coğrafya konusu ile ilgilidir. Zaten romanda işlenen göç unsuru konusunun da ekonomik sebeplerden olduğu anlaşılmakta ve tablomuzda bunu doğrulamaktadır. Romandaki diğer kıtalar Kuzey Amerika (6), Afrika (3), Güney Amerika (2) ve Avustralya (1) kıtalarıdır. Coğrafi konu dağılımında da romanın konusu ile tablomuz örtüşmektedir. Göç nedeni ile ortaya çıkan kimlik sorunları ve kültürel çatışmaların işlendiği romanda bu meseleler ile ilgili olan coğrafi konulardan kültür coğrafyası 46, ekonomik coğrafya 36, nüfus 28, yerleşme 22 ve siyasi coğrafya 15 kez işlenmiştir. Nüfusun konularından biri olan göç konusunun ise romanda 25 kez bahsi geçmiştir. Konular kıtalara göre analiz edildiğinde Asya en çok kültür coğrafyası (21) ile Avrupa (17) ve Kuzey Amerika (4) ise ekonomik coğrafya konuları ile yer almaktadır.

Tablo 14

İskender Romanı Mekân Tablosu

Mekân/Yer	Kıta	Ülke	Şehir	Coğrafi Konu
Londra	Avrupa	İngiltere	Londra	Ekonomik Coğrafya, Fauna, Hidrografya, İklim, Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Shrewsbury	Avrupa	İngiltere	Shrewbury	Yerleşme
İngiltere	Avrupa	İngiltere		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Barnsbury Meydanı	Avrupa	İngiltere	Londra	Yerleşme
Fırat Nehri	Asya	Türkiye		Hidrografya
Urfa	Asya	Türkiye	Urfa	Nüfus, Yerleşme
İstanbul	Asya	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür, Yerleşme
İspanya	Avrupa	İspanya		Siyasi Coğrafya
Pakistan	Asya	Pakistan		Yerleşme
İstiklal Caddesi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Taksim	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
İran	Asya	İran		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya
Endonezya	Asya	Endonezya		Kültür, Nüfus
Bagnladeş	Asya	Bangladeş		Kültür, Nüfus
İtalya	Avrupa	İtalya		Kültür, Nüfus
Karayip Adaları	Kuzey Amerika			Yerleşme
Yunanistan	Avrupa	Yunanistan		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya

Tablo 14 devamı

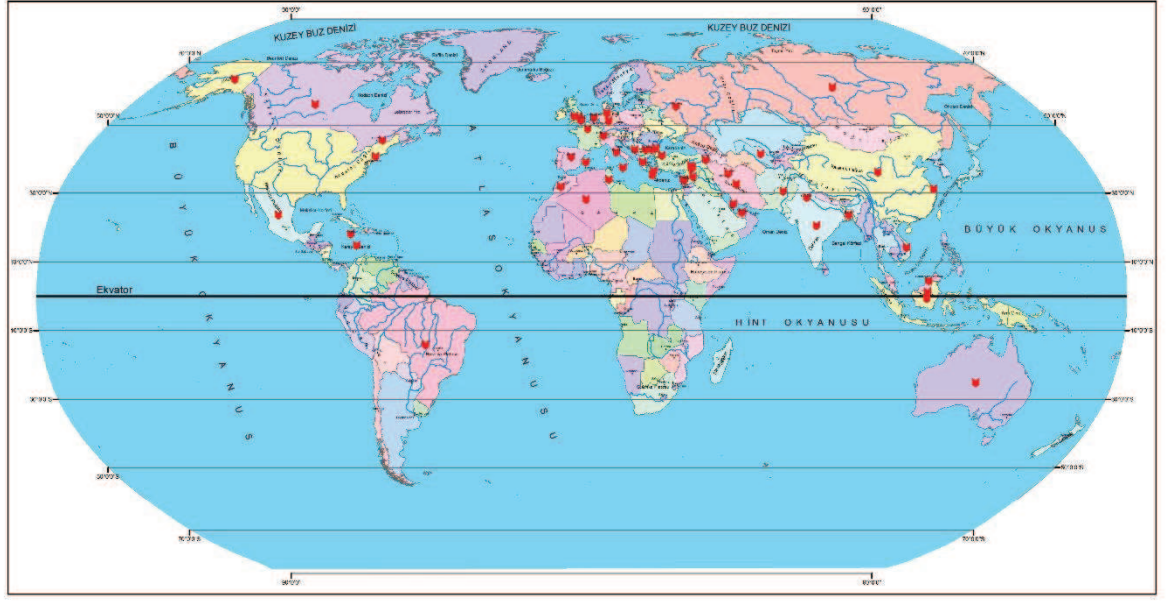
Fas	Afrika	Fas		Kültür, Nüfus
Çin	Asya	Çin		Kültür, Nüfus
Jamaika	Kuzey Amerika	Jamaika		Yerleşme
Shrewbury Hapishanesi	Avrupa	İngiltere	Shrewsbury	Yerleşme
Bulgaristan	Avrupa	Bulgaristan		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya
Sofya	Avrupa	Bulgaristan		Yerleşme
Rusya	Asya	Rusya		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Moskova	Asya	Rusya		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Karadağ	Avrupa	Karadağ		Kültür, Siyasi Coğrafya
Brezilya	Güney Amerika	Brezilya		Kültür
Georgi Dimitrov Bulvarı	Avrupa	Bulgaristan	Sofya	Yerleşme
Baker Sokağı	Avrupa	İngiltere		Yerleşme
Hilton Oteli	Avrupa	İngiltere		Yerleşme
Ağrı Dağı	Asya	Türkiye	Ağrı	Kültür
Nemrut Dağı	Asya	Türkiye	Adıyaman	Ekonomik Coğrafya
Cezayir	Afrika	Cezayir		Ekonomik Coğrafya
Lübnan	Asya	Lübnan		Kültür, Nüfus
Kanada	Kuzey Amerika	Kanada		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Montreal	Kuzey Amerika	Kanada		Kültür, Yerleşme

Tablo 14 devamı

Beyrut	Asya	Lübnan		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Tahran	Asya	İran		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Vietnam	Asya	Vietnam		Siyasi Coğrafya
Abney Parkı	Avrupa	İngiltere	Londra	Yerleşme
Girit	Avrupa	Yunanistan		Kültür
İbiza	Avrupa	İspanya		Ekonomik Coğrafya
Hindistan	Asya	Hindistan		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Santorini	Avrupa	Yunanistan		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Ortadoğu	Asya			Kültür, Siyasi Coğrafya
Avrupa	Avrupa			Kültür
Afrika	Afrika			Kültür, Nüfus
Güneydoğu	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Yerleşme
Almanya	Avrupa	Almanya		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Yerleşme
Hamburg	Avrupa	Almanya		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Große Freiheit Sokağı	Avrupa	Almanya	Hamburg	Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus
Tunus	Afrika	Tunus		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus
Avustralya	Avustralya	Avustralya		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus
Mezopotamya	Asya			Kültür
Balıklı Göl	Asya	Türkiye	Urfa	Ekonomik Coğrafya, Kültür
Madame Tussauds Müzesi	Avrupa	İngiltere	Londra	Ekonomik Coğrafya, Kültür

Tablo 14 devamı

Suriye	Asya	Suriye		Ekonomik Coğrafya, Siyasi Coğrafya
İsviçre	Avrupa	İsviçre		Nüfus, Yerleşme
Sicilya	Avrupa	İtalya		Nüfus
Victoria Park	Avrupa	İngiltere	Londra	Ekonomik Coğrafya, Yerleşme
Brunei	Asya	Brunei		Nüfus
Borneo	Asya	Endonezya		Siyasi Coğrafya
Richmond	Avrupa	İngiltere	Londra	Ekonomik Coğrafya
Uzakdoğu	Asya			Kültür
Paris	Avrupa	Fransa		Ekonomik Coğrafya
New York	Kuzey Amerika	A.B.D		Ekonomik Coğrafya
Amsterdam	Avrupa	Hollanda		Ekonomik Coğrafya
KapalıÇarşı	Asya	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür
Abu Dabi	Asya	Birleşik Arap Emir.		Ekonomik Coğrafya, Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Körfez	Asya			Ekonomik Coğrafya, Siyasi Coğrafya
Meksika	Kuzey Amerika	Meksika		Kültür, Nüfus
Özbekistan	Asya	Özbekistan		Kültür, Nüfus
Yugoslavya	Avrupa			Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya,
Şanghay	Asya	Çin		Ekonomik Coğrafya
Delhi	Asya	Hindistan		Ekonomik Coğrafya
Alaska	Kuzey Amerika	A.B.D		Ekonomik Coğrafya, Hidrografya, İklim, Yerleşme

Şekil 9: İskender Romanı Mekân Haritası

USTAM VE BEN ROMANI

Ustam ve Ben romanında toplam 123 mekân ismi tespit edilmiştir. (Tablo 15). Bunların çoğunluğu Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da yer alan semt, sokak, tarihi mekân vb. yerleşim alanları ya da tarihi eserleridir. Devletin sınırlarının üç kıtaya yayılmış olması tablodaki diğer mekânları da o zamanın siyasi şartlarına uygun olarak Osmanlı Devleti sınırları içerisinde kullanılmıştır. Yine Osmanlı Devleti'nin bu yüzyılda siyasi, ekonomik, kültürel olarak iletişim içinde bulunduğu şehir ve ülkeler romanda kendine yer bulmuştur. 40 ayrı mekânıyla Avrupa kıtası romanda en çok adı geçen kıta iken dönemin Avrupa ile yakın ilişkileri ve fetih politikasının yönü romana yansıtılmıştır. Hala önemini kaybetmemiş olan Baharat Yolu nedeni ile Hindistan ve Hindistan'ın mekânları da Osmanlı için önemlidir. Bu nedenle Hindistan coğrafi konulardan yerleşme, ekonomi ve hidrografyası ile metinlerde geçmiştir. Romanda en çok yer alan şehir Osmanlı'nın başkenti sıfatı ile İstanbul'dur ve 27 kez romanda yer almıştır. İstanbul'un Avrupa yakası daha çok mekânı ile karşımıza çıkmaktadır. Romanın coğrafi konu dağılımında İstanbul, kültür (14), yerleşme (8), nüfus (7) ve ekonomi (5) konuları ile işlenmiştir. Mekânlar romana, ekonomik (35), siyasi (23), kültürel coğrafya (59) konuları ile nüfus (21) ve yerleşme (38), ile ilgili coğrafi konular ile birlikte işlenmiştir. Boğaz, haliç, liman, nehir,

ova, ada, göl gibi tamamen coğrafya ile ilişkilendirebileceğimiz mekânların da bu tabloda yer alması romanlarda coğrafi ortamın önemine dikkat çeken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 15

Ustam ve Ben Romanı Mekân Tablosu

Mekân/Yer	Kıta	Ülke	Şehir	Coğrafi Konu
İstanbul	Asya	Türkiye		Kültür, Nüfus
Hazar	Asya			Fauna
Topkapı Sarayı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Sibirya	Asya			Nüfus
Hindistan	Asya	Hindistan		Kültür, Nüfus
Boğaz(istanbul)	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Jeomorfoloji
Haliç	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Jeomorfoloji
Floransa	Avrupa	İtalya	Floransa	Kültür, Nüfus
Habeşistan (Etiyopya)	Asya	Etiyopya		Fauna, Kültür
Mısır	Afrika	Mısır		Fauna, Kültür
Agra	Asya	Hindistan	Agra	Yerleşme
Goa Limanı	Asya	Hindistan		Ekonomik Coğrafya
Boğdan	Avrupa			Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Prut Nehri	Avrupa			Hidroğrafya
Mohaç	Avrupa	Macaristan		Jeomorfoloji, Siyasi Coğrafya
Ağırnas	Asya	Türkiye	Kayseri	Yerleşme
Rodos	Avrupa	Yunanistan		Siyasi Coğrafya, Yerleşme

Tablo 15 devamı

Irak	Asya	Irak		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Viyana	Avrupa	Avusturya		Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Korfu	Avrupa	Yunanistan		Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Van Gölü	Asya	Türkiye	Van	Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Pulya (İtalya)	Avrupa	İtalya		Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Frenk Diyarı	Avrupa			Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Arabistan	Asya			Kültür
Büyük Ada	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür, Nüfus
Karadeniz sahilleri	Asya			Kültür, Nüfus, Yerleşme
İspanya	Avrupa	İspanya		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya
Eyüp	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Nüfus
Karaköy	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
At Meydanı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Bizans	Avrupa	Türkiye		Kültür, Siyasi Coğrafya
Ragusa	Avrupa	İtalya	Ragusa	Yerleşme
Ceneviz	Avrupa	İtalya		Yerleşme
Lehistan (Polonya)	Avrupa	Polonya		Yerleşme
Buhara	Asya	Özbekistan		Ekonomik Coğrafya
Edirne	Avrupa	Türkiye		Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Babil Kulesi	Asya	Irak		Kültür
Galata Kulesi	Avrupa	Türkiye		Kültür

Tablo 15 devamı

Dimetoka	Avrupa	Yunanistan		Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Sarayburnu	Avrupa	Türkiye		Ekonomik Coğrafya
Lübnan	Asya	Lübnan		Kültür, Nüfus
Limni Adası	Avrupa	Yunanistan		Ekonomik Coğrafya
Varna	Avrupa	Bulgaristan		Ekonomik Coğrafya
Bosna	Avrupa	Bosna- Hersek		Ekonomik Coğrafya
Sırbistan	Avrupa	Sırbistan		Ekonomik Coğrafya
Marmara Adası	Avrupa	Türkiye		Ekonomik Coğrafya
Baalbek	Asya	Lübnan	Baalbek	Ekonomik Coğrafya
İskenderiye	Afrika	Mısır	İskenderiye	Ekonomik Coğrafya
Pera	Avrupa	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Selanik	Avrupa	Yunanistan		Kültür
Sefarat (İspanya)	Avrupa	İspanya		Kültür
Bologna	Avrupa	İtalya		Kültür
Roma	Avrupa	İtalya	Roma	Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Avusturya	Avrupa	Avusturya		Kültür, Siyasi Coğrafya
İznik	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Bursa	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Rumeli	Avrupa			Ekonomik Coğrafya
Murano	Avrupa	İtalya		Ekonomik Coğrafya
Anadolu	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus

Tablo 15 devamı

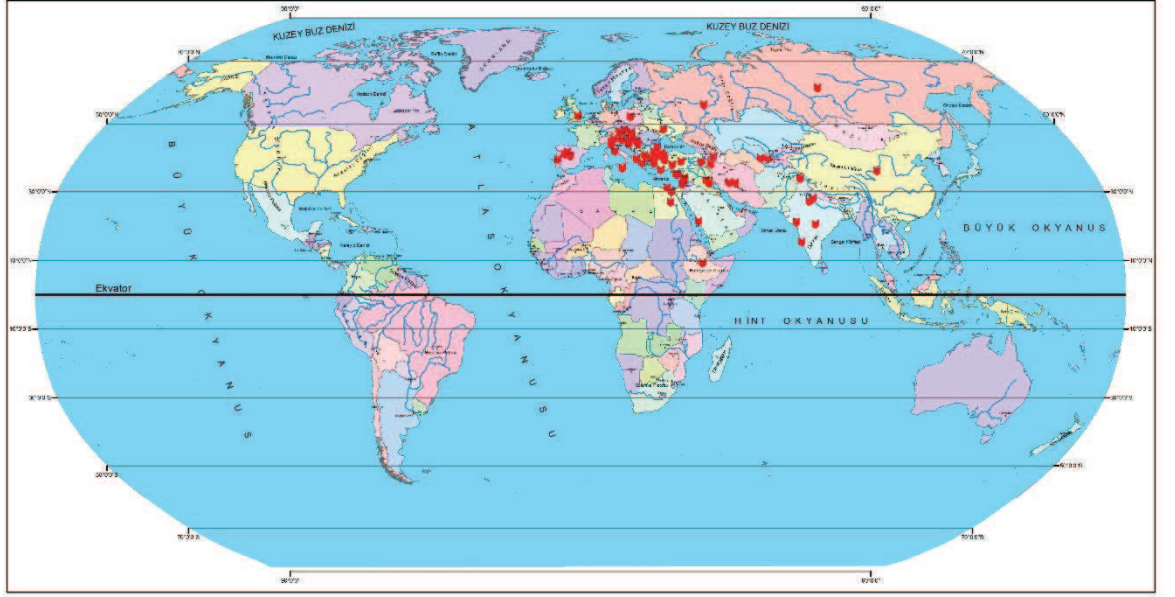
Silivri Kapı	Avrupa	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Yerleşme
Çin	Asya	Çin		Kültür
Acem Elleri	Asya			Kültür
Azerbaycan	Asya	Azerbaycan		Kültür, Nüfus
Balkanlar	Avrupa			Jeomorfoloji, Kültür, Yerleşme
San Pietro	Avrupa	İtalya	Roma	Kültür, Nüfus, Yerleşme
Kağıthane	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Hidroğrafya, Yerleşme
Zigetvar Kalesi	Avrupa	Avusturya		Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Belgrad	Avrupa	Sırbistan		Hidroğrafya, İklim
Tuna Nehri	Avrupa			Hidroğrafya
Hırvatistan	Avrupa	Hırvatistan		Siyasi Coğrafya, Yerleşme
İran	Asya	İran		Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Kütahya	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Kazan(Tataristan)	Asya	Rusya		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Mercan Yokuşu	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Nüfus
Vefa	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Nüfus, Yerleşme
Büyük Çekmece Gölü	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Hidroğrafya, Jeomorfoloji
Rüstem Paşa Camii	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Mihrimah Sultan Camii	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Şehzade Camii	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Süleymaniye Camii	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür

Tablo 15 devamı

Kabe	Asya	Suudi Arabistan	Mekke	Kültür, Yerleşme
Trakya	Avrupa			Kültür, Yerleşme
Selimiye Camii	Avrupa	Türkiye	Edirne	Ekonomik Coğrafya, Kültür
Kıbrıs	Asya	Kıbrıs		Kültür, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Eyüp Sultan Türbesi	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür
Lefkoşa	Asya	K.K.T.C		Kültür, Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Magosa	Asya	K.K.T.C		Kültür, Yerleşme
Horasan	Asya	İran		Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus
Ayasofya	Avrupa	Türkiye		Yerleşme
Zeyrek	Avrupa	Türkiye		Yerleşme
Kalenderane	Avrupa	Türkiye		Yerleşme
İnebahtı (Nafpaktos))	Avrupa	Yunanistan		Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Sakız Adası	Avrupa	Yunanistan		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Konya	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür
Salamanca	Avrupa	İspanya		Yerleşme
Valladolid	Avrupa	İspanya		Kültür
Molla Çelebi Camii	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür
Tophane	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme, Kültür
Şam	Asya	Suriye		Kültür
Kahire	Afrika	Mısır	Kahire	Kültür

Tablo 15 devamı

Nablus	Asya	Filistin		Kültür
Semerkant	Asya	Özbekistan		Kültür
Piyale Paşa Camii	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Sokollu Mehmed Paşa Camii	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
Buda	Avrupa	Avusturya		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Karaköy Limanı	Avrupa	Türkiye		Kültür
Belgrad Kapısı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus, Yerleşme
Kırkçeşme Su Kemerleri	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Hidroğrafya, Nüfus, Yerleşme
İngiltere	Avrupa	İngiltere		Ekonomik Coğrafya
Portekiz	Avrupa	Portekiz		Ekonomik Coğrafya
Yamuna Nehri	Asya	Hindistan	Agra	Hidroğrafya, Yerleşme
Tapti Nehri	Asya	Hindistan		Hidroğrafya, Yerleşme
İsfahan	Asya	İran		Ekonomik Coğrafya
Tebriz	Asya	İran		Ekonomik Coğrafya
Keşmir	Asya	Pakistan		Ekonomik Coğrafya
Tac Mahal	Asya	Hindistan	Şehir	Ekonomik Coğrafya
Yedikule Zindanları	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Yerleşme
Venedik	Avrupa	İtalya	Venedik	Ekonomik Coğrafya
Üsküdar	Asya	Türkiye	İstanbul	Nüfus, Yerleşme
Galata	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Nüfus, Yerleşme

Şekil 10: Ustam ve Ben Romanı Mekân Haritası

Ustam ve Ben romanı haritasından da görüleceği üzere Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında yoğunlaşmıştır. Bu yoğunlaşmanın sebebi romanın 17. Yüzyıl Osmanlı Devleti zamanında geçen olayları konu ediniyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebepten romanın dünya haritasında sınırlara baktığımızda Osmanlı Devleti toprakları ile, romanın kahramanlarından olan fil Çota'nın anavatanı olan Güneydoğu Asya özellikle de Hindistan'ı içine aldığı görülmektedir. Roman 17. yüzyıl olaylarını ve mekânlarını konu edinmesi nedeni ile ağırlıklı olarak eski dünya karalarını aşmamıştır. Oysaki bundan önceki birkaç romanında yazar yeni dünya kıtalarını romanlarında kullanmıştır. Aslında bilindiği üzere coğrafi keşifler 15 ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da özellikle Amerika kıtasının keşfi ve Fırtınalar (Ümit) Burnu'nun geçilmesi ile mekân ve dünya algısını değiştirmiştir. Bu değişime Osmanlı Devleti'nin ayak uyduramadığı bu romanın sınırlarından da anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin mekâna bakışı bu dönemde bilgi olarak ileri düzeyde olsa da, örneğin Piri Reis'in dünya haritası, siyasi, ekonomik ve toplumsal nedenlerden kendi sınırları dışındaki mekânlara fiziksel olarak ulaşamamıştır. Ayrıca romanın sınırları içerisinde dolayısı ile Osmanlı Devleti'nin etki sınırları içerisindeki mekânları ortak bir Osmanlı Coğrafyası ve o coğrafyaya ait bir yaşam biçimi

şeklinde romanda bize yansıtılmıştır. Bugün bu mekânlardan çoğu farklı siyasi ve kültürel kimliklere sahip devletlerdir. Tarihi olayların okuyucuda anlam kazanması için romanlarda mekânların etkili kullanımı önemine bu roman örnektir, roman mekânları haritalandığında bu önem daha belirgin görülmektedir.

HAVVA’NIN ÜÇ KIZI ROMANI

Romanda toplam 108 mekân tespit edilmiştir. Bunlardan 51 mekân Avrupa kıtasında, 34 mekân Asya kıtasında ve 9 mekân ise Kuzey Amerika kıtasında bulunmaktadır. Coğrafi konuların mekânsal dağılımına bakıldığında kültür (64), ekonomi (31), yerleşme (24), siyasi coğrafya (19) ve nüfus (15) romanda yer almıştır. Romanda en fazla mekâna sahip olan Avrupa kıtasının coğrafi konu dağılımına bakıldığında romanın genel coğrafi konu dağılımı ile doğru orantılıdır, bu da romanın kültür ve ekonomi coğrafyası alanındaki konuları daha fazla işlediğini göstermektedir. Roman Avrupa’da İngiltere’de (22) geçmektedir. Romanın şahıslarından olan Peri ve arkadaşları buradaki Oxford Üniversitesi’nde öğrenim görmüşlerdir. Bu nedenle Oxford (18) romanda en fazla yer alan şehirdir.

Yazarın tarihi romanı *Ustam ve Ben* eseri dışında son romanları olan *İskender* ve *Havva’nın Üç Kızı* mekânsal olarak incelendiğinde İngiltere’nin yoğunluğu açıkça görülmektedir. Bu durum yazarın İngiltere’de yaşaması ile ilgilidir.

Tablo 16

Havva’nın Üç Kızı Mekân Tablosu

Mekân/Yer	Kıta	Ülke	Şehir	Coğrafi Konu
İstanbul	Asya	Türkiye		Kültür, Nüfus, Yerleşme
Kahire	Afrika	Mısır		Nüfus, Yerleşme
Delhi	Asya	Hindistan		Nüfus, Siyasi Coğrafya, Yerleşme
Kapalıçarşı	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya, Kültür, Nüfus

Tablo 16 devamı

Oxford Üniversitesi	Avrupa	İngiltere	Oxford	Kültür
Dilsiz Şair Sokağı	Asya	Türkiye	İstanbul	Kültür, Yerleşme
Balkanlar	Avrupa			Kültür
Karadeniz	Asya	Türkiye		Kültür
İç Anadolu	Asya	Türkiye		Kültür
İran	Asya			Ekonomik Coğrafya, Kültür
Bodleian Kütüphanesi	Avrupa	İngiltere	Oxford	Ekonomik Coğrafya, Kültür
Filistin	Asya			Kültür
Güneydoğu	Asya	Türkiye		Kültür, Siyasi Coğrafya
İngiltere	Avrupa			Ekonomik Coğrafya, Kültür, Yerleşme
Avrupa				Kültür, Yerleşme
Sierra Leone	Afrika			Ekonomik Coğrafya
ABD	Kuzey Amerika			Siyasi Coğrafya
İsrail	Asya			Siyasi Coğrafya
Rusya	Asya			Siyasi Coğrafya
Ortadoğu	Asya			Kültür, Siyasi Coğrafya
Medine	Asya	Suudi Arabistan		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Mekke	Asya	Suudi Arabistan		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Mısır	Afrika			Kültür

Tablo 16 devamı

Üsküdar	Asya	Türkiye		Kültür
Kılıç Ali Paşa Camii	Avrupa	Türkiye	Beyoğlu	Kültür
Topkapı Sarayı	Avrupa	Türkiye		Kültür
Napa Vadisi	Kuzey Amerika	ABD	Kaliforniya	Ekonomik Coğrafya, Kültür
Fransa	Avrupa			Ekonomik Coğrafya, Kültür
İtalya	Avrupa			Ekonomik Coğrafya
Türkiye	Asya			Kültür
Londra	Avrupa	İngiltere		Yerleşme
Alfred Sokağı	Avrupa	İngiltere	Oxford	Kültür
Tahran	Asya	İran		Kültür
Ashmolean Müzesi	Avrupa	İngiltere	Oxford	Kültür
Radcliffe Camera	Avrupa	İngiltere	Oxford	Kültür
Sheldonian Tiyatrosu	Avrupa	İngiltere	Oxford	Kültür
Bilim Tarihi Müzesi	Avrupa	İngiltere	Oxford	Kültür
İsviçre	Avrupa			Kültür, Yerleşme
Sion	Avrupa	İsviçre		Kültür, Yerleşme
Lizbon	Avrupa	Portekiz		Kültür, Yerleşme
Oxford Union	Avrupa	İngiltere	Oxford	Ekonomik Coğrafya
İstanbul Boğazı	Asya	İstanbul		Kültür
Hindistan	Asya			Kültür, Siyasi Coğrafya
Çin	Asya			Kültür, Siyasi Coğrafya

Tablo 16 devamı

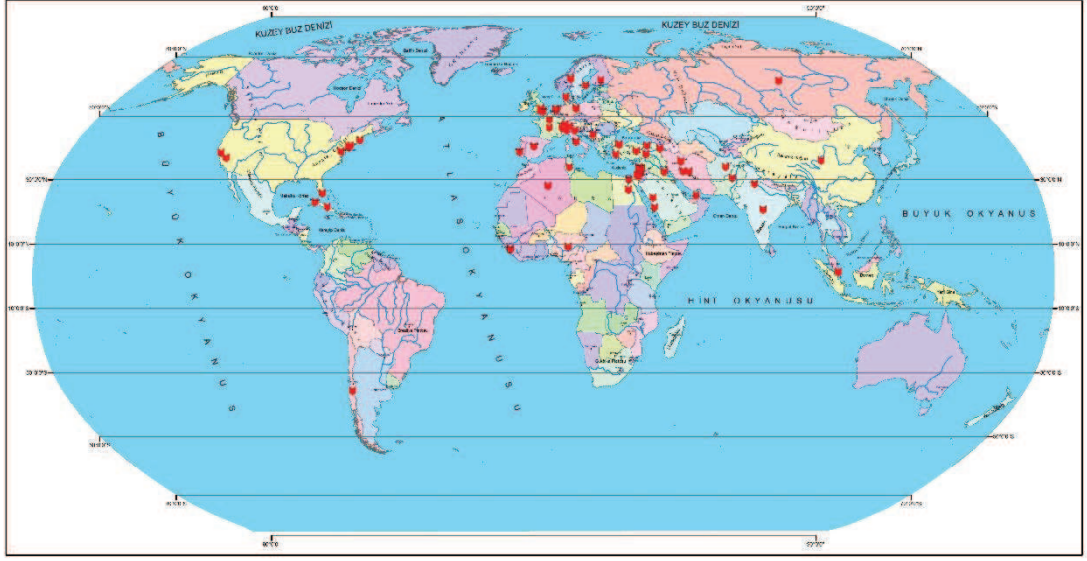
Pakistan	Asya			Siyasi Coğrafya
Magdalen Köprüsü	Avrupa	İngiltere	Oxford	Kültür, Yerleşme
Botanik Bahçesi	Avrupa	İngiltere	Oxford	Kültür, Yerleşme
Christ Church Çayırı	Avrupa	İngiltere	Oxford	Kültür, Yerleşme
Thames Nehri	Avrupa	İngiltere	Oxford	İklim, Jeomorfoloji
Nijerya	Afrika			Kültür
New Jersey	K. Amerika	ABD		Nüfus, Yerleşme
Singapur	Asya			Ekonomik Coğrafya
Finlandiya	Avrupa			Siyasi Coğrafya
Danimarka	Avrupa			Siyasi Coğrafya
İsveç	Avrupa			Siyasi Coğrafya
İskandinavya	Avrupa			Siyasi Coğrafya
Hollywell Sokağı	Avrupa	İngiltere	Oxford	Yerleşme
Doğa Tarihi Müzesi	Avrupa	İngiltere	Oxford	Kültür
Ayasofya	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Efes	Asya	Türkiye	İzmir	Ekonomik Coğrafya
Madrid	Avrupa	İspanya		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Amsterdam	Avrupa	Hollanda		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Berlin	Avrupa	Almanya		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Venedik	Avrupa	İtalya		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Milano	Avrupa	İtalya		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Zürich	Avrupa	İsviçre		Ekonomik Coğrafya, Kültür

Tablo 16 devamı

Dubai	Asya	B.A.E		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Amman	Asya	Ürdün		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Paris	Avrupa	Fransa		Ekonomik Coğrafya, Kültür
İsfahan	Asya	İran		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Taksim	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Ekonomik Coğrafya
Cihangir	Avrupa	Türkiye	İstanbul	Kültür
California	Kuzey Amerika	ABD		Nüfus
Babil Kulesi	Asya	Irak		Kültür
Srebrenitsa	Avrupa	Bosna/Hersek		Kültür, Siyasi Coğrafya
Beyrut	Asya	Lübnan		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Miami	Kuzey Amerika	ABD		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Atlantik				Siyasi Coğrafya
Anadolu	Asya	Türkiye		Fauna
Woodstock Yolu	Avrupa	İngiltere	Oxford	Yerleşme
Godstow	Avrupa	İngiltere	Oxford	Yerleşme
Pord Çayırı	Avrupa	İngiltere	Oxford	Bitki Örtüsü
Nemrut Dağı	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya
Sümela Manastırı	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Ağrı Dağı	Asya	Türkiye		Ekonomik Coğrafya, Kültür
Afganistan	Asya			Siyasi Coğrafya
Cezayir	Afrika			Kültür, Nüfus

Tablo 16 devamı

Peddington İstasyonu	Avrupa	İngiltere	Londra	Ekonomik Coğrafya
Longwall Sokağı	Avrupa	İngiltere	Oxford	Nüfus, Yerleşme
Roma	Avrupa	İtalya		Nüfus, Yerleşme
New York	K.Amerika	ABD		Yerleşme
Alp Dağları	Avrupa			Yerleşme
Amerika				Nüfus
Avustralya				Nüfus
Gazze	Asya	Filistin		Siyasi Coğrafya
Şam	Asya	Suriye		Kültür
Tunus	Afrika			Siyasi Coğrafya
Radcliffe Meydanı	Avrupa	İngiltere	Oxford	Yerleşme
Washington	Kuzey Amerika	ABD		Yerleşme
John Radcliffe Hastanesi	Avrupa	İngiltere	Oxford	Nüfus
Şili	Güney Amerika			Kültür
Havana	K. Amerika	Küba		Nüfus
Küba	K. Amerika			Nüfus
Boston	K. Amerika	ABD		Kültür, Yerleşme
Princeton Üniversitesi	K. Amerika	ABD		Kültür
Hollanda	Avrupa			Kültür

Şekil 11: Havva'nın Üç Kızı Romanı Mekân Haritası

SONUÇ VE ÖNERİLER

Edebiyat coğrafyası ve kartografyası ülkemizde henüz kendine yeterince yer bulamamış inceleme alanlarından. Dünya çapında ise öneminden bahsedilmekle birlikte örnek çalışmalara 1990'lı yıllardan sonra ağırlık verilmiştir. Bu örneklerin çoğu hala edebiyat coğrafyasının tanımı, konusu ve içeriği hakkında iken yakın zamanlı çalışmalarda veri tabanlarının ve coğrafi bilgi sistemlerinin de çalışmalara dâhil edildiği görülmüştür. Coğrafya ve edebiyat birçok ortak konuyu farklı açılardan ele alan bilim dallarıdır. Ülkelerin ve toplumların doğru okunmasında bu iki bilim dalının vazifeleri göz ardı edilemez. Edebi eserlerde yer alan tasvirler ve mekân analizleri geçmişe ait bir belge niteliği taşımaktadırlar. Bu belgeleri coğrafi açıdan değerlendirme de diyebileceğimiz edebiyat coğrafyası sınırları zor çizilen bir alandır ancak doğru ve etkili kullanıldığında coğrafya öğretiminde çok güçlü bir yeri vardır ve artırılması için bu amaçla yazılmış edebi ürünler oluşturulmasının önemi bu çalışmada daha iyi gözlemlenmiştir.

Çalışmamızda yaptığımız incelemeler sonucunda romanlarda fiziki coğrafya unsurlarından en fazla iklim konularının yer aldığı görülmüştür. Bu durum iklimin her türlü insan davranışlarında ve faaliyetlerinde etkisiyle ve yönlendirici rolü üstlenmesiyle ilgili olup başlangıçta ortaya çıkması beklenen bir sonuçtur. İklimiyle ön plana çıkan şehirler aynı zamanda roman kahramanları için de önem arz eden İstanbul, İngiltere-Londra, İspanya, Sibiry, Boston, Arizona gibi mekânlardır. İklim unsurları ile şehirlerin ve şehirdeki insanların tahlilleri arasında bağ kurulduğu tespit edilmiştir. Fiziki coğrafya konularından olan yerel saatler konusu *Araf* romanındaki birçok konuyu hem bağlamada hem de duygu aktarımında etkili olmuştur. Şafak coğrafya bilimi ve diğer bilim dalları arasındaki ilişkiye, coğrafyaya katkı sağlayan bilim insanlarına ve çalışmalarına *Ustam ve Ben* romanında ayrıntılı denebilecek ölçüde yer vermiştir. Zaten bu romanda kendine ve eserlerine saygı duyulan büyük usta Mimar Sinan'ı konu olarak işlemiş, bilimin değeri anlatılmaya çalışılırken de Aristo, Kopernik, Nasirettin Tusi, Uluğ Bey, Takiyeddin gibi önemli bilim insanlarını romanında saygı ve hürmetle misafir etmiştir.

Hidrografya ile ilgili metinlere de yine en fazla *Ustam ve Ben* romanında rastlanmıştır. Bu roman tarihi bir roman olması nedeniyle geçmişin mekânlarını ve bu mekânlar üzerinde yaşananları yansıtmaya beklenen bir romandır, dolayısıyla yazar gerek Osmanlı Tarihi ve çağdaşları arasında yaşanan ilişkileri, gerek romanın karakterleri ve

hikâyelerin akışını betimlerken henüz insanın oluşturduğu güçlü değişimlerin olmadığı bir yeryüzü izlenimini okuyucuya aktarırken doğal çevreden ve nehirlerden gerektiği gibi faydalanmıştır. Aynı durum jeomorfoloji ve jeoloji konularında da geçerlidir. Romanın akışı içerisinde bu unsurlar öyle sıradan tasvirlerle aktarılmıştır ki ve hem araziye hem olayları birebir gözümüzde canlandırmıştır. Toprak konusu ise İskender romanında Mala Çar Bayan adlı kırsal yerleşme ve buradaki zor hayat şartları betimlenirken en etkili şekilde karşımıza çıkmıştır.

Beşeri Coğrafya konuları romanlarda çok daha fazla karşılaştığımız unsurlardandır. Romandaki mekânlar, insanlar, toplumlar, kültürler ve olaylar ne denli yoğun ve çok ise bu unsurların karşımıza çıkma oranı da o ölçüde fazla olmuştur. Bu nedenle *Pinhan* ve *Mahrem* romanlarında diğerlerine nispeten bu tespitleri yapabileceğimiz az metin örneğine rastlanmıştır.

Nüfus konusunda, gerek nüfusun artışıdaki kadının toplumdaki yeri ile doğum oranları arasındaki ilişki, gerek dış göçler ve ölümler gibi azalmasındaki sebepler romanlara konu olurken ortalama yaşam süresi ile gelişmişlik düzeyi arasındaki bağ, doğal afetlerin ölüm oranlarına etkisi vb. birçok nüfusun alt konusu incelediğimiz romanların hemen hepsinde yer almıştır.

Romanlarda göç unsuru fazlaca yer almaktadır. Özellikle göçmen meseleleri ve göçmenlerin yabancılık, yalnızlık, uyum sürecinde yaşadığı dil sorunu başta olmak üzere karşılaşılan sıkıntılar *Araf* ve *İskender* romanlarında üzerinde sıkça durulan konulardandır. *İskender* romanında ağırlıklı olarak göçün ekonomik sebeplerden kaynaklandığı vurgulanırken *Araf* romanında ana karakterler üzerinden göçün eğitim nedeniyle yapıldığı işlenmiştir. *Pinhan* romanında göç kendini arama ve merak duygusu ile gerçekleşirken *Baba ve Piç*, *Ustam ve Ben*, *Şehrin Aynaları* romanlarında göçün sebeplerinden siyasi, kültürel meseleler ağırlık kazanmıştır. *Bit Palas* romanı göçün siyasi nedenlerine değinmiş olsa da bu romanda göçün sonuçlarından bilhassa kırdan kente göçle oluşan kültürel uyumsuzluk ve nüfus artışı ile baş gösteren çarpık kentleşme ve gecekondulaşma daha ağırlıklı olarak işlenmiştir.

Nüfus coğrafyasının alt başlıklarından biri olarak kadın coğrafyası incelememizde üzerinde durulması gereken bir konu olarak yer almıştır. *İskender*, *Aşk*, *Baba ve Piç*, *Araf*,

Şehrin Aynaları, Mahrem, Siyah Süt, Ustam ve Ben, Bit Palas romanlarında bu konu hem doğu toplumlarında hem batı toplumlarındaki örneklerle işlenmiştir. Romanlar içinde kadının değersizleştirilmesi, cinsel obje olarak görülmesi, cinsiyet ayrımcılığı konuları sık rastlanan konulardır. Kadının toplumda ve hatta aile içinde uğradığı taciz ve saldırılar en çarpıcı *Baba ve Piç* romanında işlenmiştir.

Doğu toplumlarında başta eğitim ve iş hayatı olmak üzere kadının geri planda kaldığı, kadına değer verdiği düşünülen batıda ise bu değerın şekilsel olduğu, kadının bir obje bir meta olarak güzel, zayıf ve hoş görünmeye zorlandığı, moda, kozmetik gibi kavramların işlendiğı cümlelerle anlatılmış; farklı biçimlerde de olsa toplumun kadınlar üstünde yaptırım uygulama hakkını kendinde bulması yönüyle ele alınmıştır. Kadının toplumda cinsiyetinin kimliğinden önce gelmesi eşitlik anlayışının hala tam manasıyla sağlanamaması, çok eşlilik konuları dinlere göre de ele alınmıştır. Modern dünyada kadının iş ve ev sorumlulukları arasında sıkışmışlığı da *Siyah Süt* romanında işlenilmiştir. *Aşk* romanında batı toplumlarının İslam dinini kadına baskı kuran bir din olarak gördüğü belirtilirken, *Şehrin Aynaları* romanında geçen hikâyelerden, bu konuda dinler ve kültürler arasında bir ayırım yapılamayacağı anlaşılmıştır. Kadının kendi hemcinsi olan kadınlar tarafından bile ezildiğı romanlardaki hikâyelere yansıtılmıştır. Yazar *Havva'nın üç Kızı* romanında Peri, Şirin ve Mona ile farklı kültürlerle, milletlere, dinlere ait olsalar da kadınlar arasında olması gereken dayanışma ve kız kardeşlik duygularının özlemini romana taşımış, kadınların toplum içindeki durumlarını ancak kendi kendilerine yine birbirlerine verecekleri değer ve destek ile aşabilecekleri vurgusunu yapmıştır.

Yerleşme konusu romanlarda çoğunlukla şehir yerleşmeleri üzerinden işlenmiştir. Şehirlerin kuruluşundaki etkenler, göçlerle şehirlerde meydana gelen değişimler, şehir nüfusunun artışı ile ortaya çıkan uyumsuzluklar ve kargaşa ortamı bunların sonucunda oluşan çatışma ve düzensizlikler özellikle çok göç alan Londra, İstanbul ve Boston, Abu Dabi gibi şehirler üzerinden örneklendirilmiştir. Artan nüfusun şehirde oluşturduğu fiziki değişim en iyi *Bit Palas* romanıyla ifade edilmiştir. Çöp sorunu bu soruna insanların kültürleri açısından bakış, gecekondulaşma ve çarpık kentleşme, altyapı sorunu da şehrin diğer sorunları olarak hatta geçmişteki halleriyle de betimlenerek (*Ustam ve Ben, Bit Palas*) romanlarda yer aldığı tespit edilen konulardandır. Şehir ve yerleşme konusunda her romanın en belirgin kahramanı İstanbul olmuştur. Şafak tarihi yaşanmışlığın İstanbul,

Roma, Bağdat, Buhara gibi şehirlere değer kattığını, tarihe sahip çıkmak için şehirdeki bu mekânlara özel hassasiyet gösterilmesi konusunda Avrupa şehirlerinden örnekler vererek vurgu yapmıştır. Şehirlerdeki mimari yapılar, evlerin dizilişi, sokakların düzenlenmesi, binaların zamana göre değişen ihtiyaçlara göre tasarlanması gibi en ince ayrıntılarıyla romanlarda gözler önüne serilirken, bu yönüyle 11 romanda şehri şehir ünvanıyla İstanbul yine ön plana çıkmıştır. Şehirlerin kalabalık olması durumu olabilecek bir doğal afet durumunda daha fazla can ve mal kaybına neden olacağı gerçeğiyle *Pinhan*, *Ustam ve Ben*, *Şehrin Aynaları*, *Bit Palas* romanlarında dikkate alınması gerekli meseleler olarak örneklerle zihinlere kazınmıştır. Kalabalık şehirler hem nüfusu hem de nüfusu arttıkça ortaya çıkan gıda ihtiyacı nedeniyle oburluk, doymak bilmezlik vb. tanımlarla itham edilmiştir.

İskender romanında Güneydoğu Bölgemizdeki tarım ürünlerinden antep fıstığı, yer fıstığı, tütün gibi ürünlerinin ticareti üzerinden aktarılırken bu ürünlerin sınır ticareti ve illegal yollardan kaçakçılık faaliyetiyle satışı konu edilmiştir. Sınır bölgelerindeki bu soruna bir de uyuşturucu gibi yasadışı ürünlerinde eklenmesiyle ekonomik ve siyasi açıdan sorunun daha da büyük bir hal aldığı görülmektedir. Ekonomik sorunlar *Araf* romanında farklı ülkeler üzerinden de işlenmiş olup Meksika, Filipinler, Salvador, Çin gibi ucuz iş gücü ile üretim yapılabilen ülkelerin insanların sömürülmeleri, işin garip tarafı bu yapılan sömürüyü o insanların ihtiyaçları olması sebebiyle minnetle karşılaması ve sistemin böylece yanlışlar içinde sürüp gitmesi anlatılmıştır. Sırf Avrupa, Ortadoğu ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerdekilerin kaliteli hizmet alabilmesi için yapılan bu sömürünün özellikle kadınlar ve çocuklar üzerinden olması günde 14 saat çalışan bu insanların durumunu ve dünya üzerindeki ekonomik dengesizliğin boyutunu göstermek için vurgulanmıştır. Aynı romanda sömürülen ülke vatandaşlarından biri olduğunu düşünen Faslı Abed ise hem halkı hem de sömürülen diğer ülke halkları için bu sömürüye karşı bilinçli olan kesimi simgelenmektedir. Ancak ne var ki o da kendi gibi göçmen olan arkadaşının sistemin insanlara sunduğu tüketici haklarını her hafta aldığı ayakkabıyı değiştirme hakkı üzerinden sömürdüğünü görmekte olmasına rağmen karşı çıkmamakta yani farklı bir biçimde intikam aldığını düşünürken aslında sömürüye destek olmaktadır.

Ustam ve Ben romanında ekonominin savaşlar ve siyasi karışıklıklardan etkilendiği ve bozulduğu aktarılırken ülkedeki bir takım sorunların ekonomide kaliteyi de düşürdüğü

üzerinde de durulmuştur. Aynı romanda İstanbul ekonomik canlılığı özellikle de ticari faaliyetlerin çok yoğun olması ile yer almıştır. Bu canlılık sokaklarda, limanda, insanların çeşitliliğinde her yönüyle romanlara yansıtılmıştır. Özellikle Kapalıçarşı *İskender*, *Pinhan*, *Ustam ve Ben*, *Şehrin Aynaları*, *Araf* romanlarında her bölgeden gelen özel ürünlerin başka ülkelerden gelen alıcılara ulaştırıldığı bir merkez olarak tasvir edilmiştir. *Mahrem* romanında Sibiry (Tobolsk) kürk ticareti okuyucuya aktarılırken, önemli ticaret yollarının da ekonomik konular arasında işlendiği ekonomi ve ulaşım arasındaki ilişkiye atıf yapıldığı cümleler romanlarda görülmüştür. Ulaşım konusu İstanbul ve Londra gibi büyük şehirlerde sorunlara yol açması ile işlenirken park yeri sorunu, trafik yoğunluğu şeklinde bahsedilmiştir. Demir yolu (Londra) ve havayolu (ABD) ulaşımalarının geçtiği metinlere ise daha az rastlanılmıştır.

Romanlarda farklı ülkelerin kullanıldığı mekânlar ayrıntılarıyla betimlendiği için turizm doğal olarak romanlara yansımıştır. İngiltere, Rusya, İspanya, Venedik, Roma, Hindistan, Babil, Abu Dabi, Konya, Hollanda, Boston, San Francisco, Arizona ve birçok ülke ve şehir romanlarda coğrafi olarak turizm konusunun varlığının göstergeleridir. Özellikle sufi gezgin A. Zahara karakteriyle *Aşk*, dünyanın birçok yeri ile ilgili kısa bilgilerin toplandığı bir turizm romanı olmuştur.

Kültürel coğrafya unsurları romanlarda bireyin kişiliğini etkileyen ve davranışlarının altında yatan nedenler olarak veya toplumun ve mekânın düzeni, ülkelerin iç - dış sorunları ile ilgili birçok tasvirde çokça karşımıza çıkmıştır. Kalabalık şehirler ve göçün yoğun yapıldığı ülkeler örneğin *İskender*'de Londra (İngiltere), *Ustam ve Ben*'de ve *Bit Palas*'ta İstanbul(Türkiye), *Şehrin Aynaları*'nda Madrid (İspanya), kültürel karışıklıklara sahne olarak görülmekte iken bu konuyu devletlerin de ilgilenmesi gereken siyasi ve toplumsal bir mesele olarak ele almıştır.

Kültürel farklılıklara saygı, farklı dinler arasındaki uyumsuzluklar, özellikle geçmişe ait siyasi ve sosyal problemlerin kültürler arası sorunlara ve kültürel akışa engel olarak *Baba ve Piç*, *İskender*, *Araf* romanlarında işlenilmiştir. Mekânsal uzaklıkların kültürleri tanımadada çoğu zaman bir genellemeye götürdüğü ve birbirinden bariz olarak farkları olan kültürlerin sanki aynıymış gibi yanlış algılanmasına neden olduğu özellikle Güneydoğu Asya kültürleri üzerinden örneklendirilmiştir. Bu nedenle kültürlerin tanınmasında ve aktarılmasında turizmin olumlu etkisi vurgulanırken ekonomi, turizm ve kültür arasındaki

ilişki de Kapalıçarşı örneği üzerinden değerlendirilmiştir. Aynı zamanda kültürel algıda eğitim seviyesi üzerinde de durulmuş, eğitimin kültürel aktarıma ve kuşaklararası çatışmaya etkisine de değinilmiştir.

Kırdan kente göçün ülke içinde bile kültürel farklılıklara ve sorunlara neden olduğu özellikle *Bit Palas* romanında komşuluk ilişkileri üzerinden açıkça ifade edilmiştir. Aynı romanda devlet görevlileri ile halk arasındaki kültür çatışmasının şehre ve tarihe etkileri anlatılmıştır. Hoşgörünün ve farklılıklara saygının çokkültürlülük üzerindeki olumlu etkisi romanların hemen hepsinin ortak konusudur.

Günümüzde küreselleşmenin neticesinde kültürel aktarımın hızlandığı bu durumun toplumları birbirine yaklaştırmasının yanında yerel kültürlerle ait bazı yanlış uygulamaların fark edilmesinde ve değişmesinde etkili olabileceği ancak bu durumun kültürel aynılık gibi bir sorunu da beraberinde getirebileceği gözlemlenmiştir.

Bu kadar çok ülkenin ve o ülkelerdeki farklı kimliklerin iç içe bulunduğu romanların elbette ki ülke ve dünya problemlerine de değineceği beklentimizi Şafak'ın fazlasıyla karşıladığı görülmektedir. Türkiye siyasi coğrafya konularında da en fazla adı geçen ülkedir. *Araf*, *Bit Palas*, *İskender*, *Aşk*, *Havva'nın Üç Kızı*, *Baba ve Piç* romanlarında Türkiye jeopolitik konumu, gelişmekte olan ülke olarak Ortadoğu ve Avrupa arasındaki sıkışmışlığı, Kürt ve Ermeni sorunu gibi ulusal ve uluslararası sorunlarla yer almıştır. Yazarın tartışmalı biçimde gündemde kalmasına neden olan kitabı *Baba ve Piç*, Ermeni sorunun yoğun biçimde işlendiği romanıdır. Romanda Fransız İhtilalinin ve milliyetçilik fikrinin etkisinin bu sorunun ana sebebi olduğu, sadece bu toprakları değil pek çok devleti etkilediği vurgusu yapılarak yine ulusal olayların ulusları ve zamanları aşan sorunlara neden olabildiği de anlatılmıştır. *Aşk* romanında da o dönem için Anadolu'nun içinde bulunduğu siyasi olaylar coğrafi açıdan değerlendirilmiş, dini çatışmalar, mezhep kavgaları, iktidar mücadeleleri ve siyasi çalkantıların bu coğrafyaya ve insanlarına etkileri üzerinde durulmuş, 13. yy ile 21. yy'ın bu konuda pek de farkı olmadığı da ifade edilerek siyasi olayların tarihsel süreçlerde tekrarlanacağı mesajı verilmiştir.

Dönemin ulusal veya uluslararası sorunlarının sadece o ülkeyi değil başta çevresindekiler olmak üzere birçok devleti de siyasi ve ekonomik yönde etkilediği İskender romanında Çekoslovakya'nın dağılmasının Bulgaristan'daki sonuçlarına *Bit Palas* romanında ise

Bolşevik İhtilali sonucunda Osmanlı Devleti'ne yapılan göçlere değinerek aktarılmıştır. *Şehrin Aynaları* romanı Avrupa'da Katolik din adamları tarafından Yahudi ve Müslüman olan halka uygulanan siyasi baskıyı ve sonuçlarını; dinin siyasete, siyasetin nüfusa ve kültüre etkileri şeklinde işlemiştir. Dini ve etnik kutuplaşmaların yanında ekonomik kutuplaşmaların da dünya üzerindeki olumsuz etkilerine değinen Şafak, özellikle sanayi inkılabı sonrasında artan tüketim anlayışının gıda dağılımında adaletsizliğe dolayısıyla yetersiz beslenme ve açlık sorunlarına neden olduğunu *Araf*, *Aşk* ve *İskender* romanlarında özellikle belirtmiştir.

Çalışmamızda romanların şahıs ve terim analizleri de yapılmış olup tablolar ve mekân haritaları yapılmıştır. Şahıs analizlerinde oluşturulan parametrelerden bazıları romanlarda eksik kalması nedeniyle tablolar beklenildiği gibi tam bir analiz yapılmasına yetmemiştir. Ancak yine de elde edilen verilerden de bazı anlamlı sonuçlar çıkmıştır. Örneğin şahıs kadrosuna bakıldığında romanların çoğunda erkek cinsiyet hâkimken *Araf* romanı kadın cinsiyetin fazla olduğu bir romandır. Şahısların yaşadıkları şehirler temel alındığında İstanbul şehri ağır basmaktadır. En fazla göç konusunun işlendiği *İskender* romanında 22 erkek 9 kadın karakterin İngiltere'ye göçü tespit edilmiştir. Bu göç eden şahıslardan en fazla ekonomik sebepler romanda gözlemlenmiştir. Bu bulgular bize romanlarda konu edilen coğrafi konular ile şahıslar ve mekânların aynı doğrultuda işlenebildiğini gösterirken yazarın da bu konudaki özverili çalışması dikkat çekmektedir. Bu bulgular coğrafi bilgilerin itinayla işlendiği romanları veya hikâyeleri coğrafya eğitiminin bir parçası olarak kullanabileceğimiz sonucunu göstermektedir. Bu yöntemlerle yazılmış eserler ders kitaplarındaki bilgilerin daha kalıcı ve aktif şekilde öğrenilmesini sağlayacaktır. Ayrıca coğrafi bilgilerin edebi eserlerde aktif kullanımı okuyucu kitlesinin artmasına yazarlar ve eserlerin de daha fazla tanınmasına katkı sağlayacaktır.

Romanlarda yapılan terim analizlerinde fiziki coğrafya unsurlarının (özellikle de iklim unsurlarının) fazlaca yer aldığını bunların da çok sık benzetmelerle ve mecazlarla içi içe bulunduğunu göstermiştir. Görüldüğü üzere birçoğumuzun sıradan bilgi ya da günlük alışagelmış halde kullandığı coğrafi bilgiler ve terimler dilde ve yazıda kayda değer ölçüde kullanılmaktadır. Ayrıca coğrafi terimler romanlarda anlatımı güçlendirmek, mekânı daha iyi betimlemek ve edebi akıcılığı sağlamak hususunda etkili olmuşlardır.

Romanlardaki mekânların analizlerinden elde edilen haritalara göre Şafak'ın ilk romanları ve sonrakiler arasında dünyanın farklı ülkelerinin kullanımında sayısal bir artış gözlemlenmiştir.(Tablo 4) Bu artış özellikle yazarın *Araf* romanından sonra belirginleşmiştir. Mekânlar ülkeler ve şehirler bazında incelendiğinde Türkiye - İstanbul, İngiltere - Londra, ABD -Boston, İspanya – Avila gibi yazarın geçmişinde etkili olan ülke ve şehirleri eserlerinde işlediğini böylece eser- yazar- mekân arasında açık bir bağ bulunduğunu küreselleşmenin yazar üzerindeki etkisini kanıtlamaktadır.

Roman mekânlarında en fazla kullanılan kıtalara bakıldığında bu konuda coğrafi gerçeklerle örtüştüğü gözlemlenmiştir. İnsanların en fazla yaşadığı Kuzey Yarımküre ve özellikle orta enlemlerde yoğunlaşan bir mekânsal dağılım romanlarda göze çarpmaktadır. *Mahrem* romanı Sibiryâ ile bu sınırların dışına çıkmış olsa da genellemeyi bozmamıştır. Ayrıca romanlarda tespit edilen şahısların çoğunluğunun Asya kıtasında yaşadığı da görülmüştür. Romanlar ayrı incelendiğinde de *Araf* romanı dışında yine Asya kıtası en fazla şahıs barındıran kıtadır. *Araf* romanında Asya yerine K Amerika kıtası için bir yoğunluk söz konusudur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AKBAŞ, ŞERİF (2003), “*Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*”, Akçağ Basım, Ankara

ALPARSLAN ALİAĞAOĞLU, ABDULLAH UĞUR (2010), Şehir Coğrafyası, Nobel Yayın, Ankara

ANTOINE DE SAINT-EXUPERY (2015), Küçük Prens, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul

AYAYDIN GÜNİL ÖZLEM (2003), “*Yaşar Kemal’in İstanbul’una Çevreci Bir Yolculuk*”, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

ÇAKIR, VECİHE (2007), “*Elif Şafak’ın Romanlarının Tematik Açıdan İncelenmesi*”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van

ÇETİN, NURULLAH (2013), “*Roman Çözümleme Yöntemi*”, Öncü Kitap, Ankara

DOĞANAY, HAYATİ (2012), “*Coğrafya’ya Giriş*”, Aktif Yayınevi, İstanbul

DİKMEN, ÖZGE (2008), “*Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarında Sosyal Yapı*”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas

EVER, MUSTAFA (2009), “*Elif Şafak’ın Romanlarında Görülen Klasik Türk Edebiyatı Dönemi Kültür Unsurları*”, Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Adana

HAŞLAK, DERYA (2011), “*Elif Şafak Romanlarında Halk Bilimsel Öğeler*”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne

HONES, SHEILA (2017), “*Literaty Geography*”, The International Encyclopedia of Geography, John Wiley & Sons, 2017

GÜMÜŞÇÜ, OSMAN (2012), Coğrafya’ya Davet, Yeditepe Yayınları, İstanbul

GUADOLAPİ GIANNİ, SHUGAAR ANTONY (2008), “Ekvator Hikayeleri”, ÖZGÜÇ, N. (çev.), Tübitak Yayınları, Ankara

KAPLAN, MEHMET (1978), Nesillerin Ruhu, 4. Baskı, İstanbul

KARACA İSMAİL (2004), “Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi ile İlgili, 1951-1960), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

MEYDAN, ALİ (2015), “Coğrafya Nedir”, Genel Coğrafya, Pegem Akademi, Ankara

ÖZGÜÇ, NAZMİYE, (1998). *Kadınların Coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

ÖZGÜÇ, NAZMİYE, TÜMERTEKİN, EROL. (2014) *Coğrafya Geçmiş- Kavramlar- Coğrafyacılar*, İstanbul

PERALDO, EMMANUELLE (2016), “Literature and Geography: The Writing of space throughout History”, Cambridge Scholars Publishing, UK

SAYZEK, ESRA (2010), “*Elif Şafak’ın Romanlarında Çok Kültürlülük*”, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli

SEL, POLAT (2008), “*Cumhuriyet Dönemi Hikayelerinde Anadolu (1923-1950)*”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne

STEVICK, P. (2004), “*Roman Teorisi*”, Sevim Kantarcıoğlu (çev.), Akçağ Basım, Ankara

ŞAFAK ELİF (2007), “*Araf*”, (Çev. BİÇEN A.), Metis Yayınları, İstanbul

ŞAFAK ELİF (2007) “*Siyah Süt*”, 2007, Doğan Kitap, İstanbul

ŞAFAK ELİF (2009), “*Bit Palas*”, Doğan Kitap, İstanbul

ŞAFAK ELİF (2009), “*Aşk*”, (Çev. US Yiğit K.), 2009, Doğan Kitap, İstanbul

ŞAFAK ELİF (2010), “*Pinhan*”, 2010, Doğan Kitap, İstanbul

ŞAFAK ELİF (2010) “*Mahrem*”, 2010, Doğan Kitap, İstanbul

- ŞAFAK ELİF (2010) “*Baba ve Piç*”, (Çev. BİÇEN Aslı), 2010, Doğan Kitap, İstanbul
- ŞAFAK ELİF (2011), “*İskender*”, (Çev. KORUGAN Omca A.), Doğan Kitap, İstanbul
- ŞAFAK ELİF (2013) “*Ustam ve Ben*”, (Çev. KURUGAN Omca A.), Doğan Kitap, İstanbul,
- ŞAFAK ELİF (2014) “*Şehrin Aynaları*”, Doğan Kitap, İstanbul
- ŞAFAK ELİF (2016) “*Havva’nın Üç Kızı*”, (Çev. KURUGAN Omca A.), Doğan Kitap, İstanbul
- TEKİN, MEHMET (2010), “Roman Sanatı, Romanın Unsurları 1”, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- TUMANOV, VLADİMİR, 2015 Haritada Kaybolmak, Günışığı Kitaplığı, İstanbul
- TUMANOV, VLADİMİR, 2016, Kraliçeyi Kurtarmak, Günışığı Kitaplığı, İstanbul
- TURAL, AHMET (2006), “*Elif Şafak Romanlarında Şahıs Kadrosu*”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006, Kütahya
- TÜMERTEKİN, EROL ÖZGÜÇ, NAZMİYE (2010), “*Beşeri Coğrafya; İnsan, Kültür, Mekan*”, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, EROL ÖZGÜÇ, NAZMİYE (2016), “*Beşeri Coğrafya; İnsan, Kültür, Mekan*”, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- UYGUR, SELDA (2013), “*Türk Romanında Değişen Coğrafya (1923-1945)*”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul
- YILMAZ, BASRİ (2007), “*Elif Şafak’ın Romanlarında Mekan Öğesinin Zaman-Kişi ve Olay Bağlamında İncelenmesi*”; Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir

Sürekli Yayınlar

ALVES DANIEL and QUEIROZ ANA ISABEL (2013), “Studying Urban Space and Literary Representations Using GIS”, *Social Science History*, 37/4 2013

ASEGUINOLAZA, FERNANDO CABO (2003), Geography and Literature: On a Comparative History of the Literatures in the Iberian Peninsula, *Neohelicon* 30/1, 117–125

DOĞANAY HAYATİ, ŞAHİN İ. FEVZİ, ÖZDEMİR ÜNAL (2007), “Feminist Coğrafya ve Kadın Göçmenler”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı 17, Erzurum

HONES, SHEILA (2015), “Literary Geographies, Past and Future”, *Literary Geographies* 1(2), 1-5

KARACA, İSMAİL (2006), “Tarihi Romanlarda Mekan-Coğrafya”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XXXXIV, 71-90, İstanbul

KEFELİ, EMEL (2009), “Coğrafya Merkezli Okuma”, *Turkish Studies*, Volume 4/1

MUEHRCKE C. PHILLIP, MUEHRCKE JULIANA (1974), “Maps in Literature”, *Geographical Review*, Vol. 64, No. 3, pp. 317-338

ÖZKUL EMRAH, DEMİRER DİLEK, İPAR MEHMET SEDAT (2012), “Edebiyat’ın Pazarlama Aracı Olarak Turizm Amaçlı Kullanımı Üzerine Bir Araştırma”; 13. Ulusal Turizm Kongresi, 6-9 Aralık 2012, Antalya

PATTISON W. D. (1964) "The Four Traditions of Geography" *Journal of Geography*, Vol. 63 no. 5: 211-216.

PIATTI BARBARA, REUSCHEL ANNE-KATHRİN, HURNI LORENZ; 2009; “*Literary Geography or How Cartographers Open Up A New Dimensions for Literary Studies*”, Institute of Cartography, ETH Zurich, Switzerland

REUSCHEL ANNE KATHRIN, PIATTI BARBARA, HURNI LORENZ (2013), “Modelling Uncertain Geodata for the Literary Atlas of Europe”, DOI: 10.1007/978-3-642-29770-0_11, *Springer-Verlag*, Berlin Heidelberg.

TAŞĞIN SERKAN, SARI İBRAHİM (2014), “Aile İçi Ensestin Nitel Analizi: Şanlıurfa Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt: 7 Sayı: 35.

TUAN, YI-FU (1978) “Literature and geography: Implications for geographical research”, *Humanistic Geography: Prospects and Problems*, London Literature and geography: Implications for geographical research', 194-206, quotation, p. 195

THACKER, A. (1993) ‘Imagist Travels in Modernist Space.’ *Textual Practice*, 7 (2): pp. 224–246.

THACKER, A. (2005) ‘The Idea of a Critical Literary Geography.’ *New Formations*, 57, pp. 56–73

MEINING D. W. (1983), “Geography as an ArtAuthor(s)”, *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series, Vol. 8, No. 3 (1983),pp. 314-328

VURMAY, M. AYÇA (2010). Edebiyat, Coğrafya ve Uzam: Hardy'nin Yuvaya Dönüş Adlı Romanı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, s. 207-220.

WINKLER KATHRIN, SEIFERT KIM, DETERING HEINRICH (2012),”Literary Studies and the Spatial Turn”, *The Journal of Literary Theory*, Vol 6, No 1

Diğer Kaynaklar

<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.FE.ZS>

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=45> son erişim tarihi 20.08.2017

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=63> son erişim tarihi 27.08.2017

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=74> son erişim tarihi 20.08.2017

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=76> son erişim tarihi 19.08.2017

<http://www.elifsafak.us/roportajlar.asp?islem=roportaj&id=347> son erişim tarihi 19.08.2017

1 <http://www.metiskitap.com/catalog/interview/2949> son erişim tarihi 19.08.2017

<http://literarygeographies.net> son erişim tarihi 15.10.2017

<https://literarygeographies.wordpress.com> son erişim tarihi 15.10.2017

http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_7838.htm son erişim tarihi 25.08.2017

Statistical Yearbook of Abu Dhabi, Abu Dhabi Statistics Center, 2011

ÖZGEÇMİŞ

Perihan Kaçmaz, 1979 Karabük doğumlu olup, 1996 Karabük İmam Hatip Lisesi ve 2001 Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği bölümü mezunudur. 2001 yılında Sakarya ili Serdivan İlçesi'nde bulunan Bahçelievler Gazi İlköğretim Okulu'na Sosyal Bilgiler Öğretmeni olarak atanmış olup halen Sakarya Serdivan İlçesi'nde bulunan Hakkı Demir Ortaokulu'nda Sosyal Bilgiler öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve 2 çocuk annesidir.

